

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI PROGRAMI**

**BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ (1991-2017) KAZAKİSTAN'DA DİL
DURUMU: ANA DİLİ HALK GAZETESİ TEMELİNDE BİR ANALİZ
ÇALIŞMASI**

Zahide Beyza YURTMAN SARAÇ

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ.DR FERHAT KARABULUT**

MANİSA-2019

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI PROGRAMI**

**BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ (1991-2017) KAZAKİSTAN'DA DİL
DURUMU: ANA DİLİ HALK GAZETESİ TEMELİNDE BİR ANALİZ
ÇALIŞMASI**

Zahide Beyza YURTMAN SARAÇ

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ.DR FERHAT KARABULUT**

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 25.06.2019 tarih ve 22/37 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Zahide Beyza YURTMAN SARAÇ'ın **"Bağımsızlık Dönemi (1991-2017) Kazakistan'da Dil Durumu: Ana Dili Halk Gazetesi Temelinde Bir Analiz Çalışması"** konulu tezi incelenmiş ve aday 16.07.2019 tarihinde saat 13:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 8.00 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒ OY BİRLİĞİ ☒
DÜZELTME yapılmasına * ☐ OY ÇOKLUĞU ☐
RED edilmesine ** ☐ ile karar verilmiştir.

ÜYE *Prof. Dr. A. İlker* BASKAN *Doç. Dr. Farhat Karabulut* ÜYE *Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GEMER*
BALOGUN

Evet **Hayır**
Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.
☐ ☐
Tez, mutlaka basılmalıdır.
☐ ☐
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.
☐ ☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.
☒ ☐
Tez, basımı gereksizdir.
☐ ☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan Enstitü Sekreteri	Onaylayan Enstitü Müdürü
---------------------------------	-----------------------------

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bağımsızlık Dönemi (1991-2019) Kazakistan Cumhuriyeti’nde Dil Durumu: Ana Dili Halk Gazetesi Temelinde Bir Analiz Çalışması ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

../.../2019

Zahide Beyza Yurtman Saraç

İmza

ÖZET

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ (1991-2017) KAZAKİSTAN’DA DİL DURUMU: ANA DİLİ HALK GAZETESİ TEMELİNDE BİR ANALİZ ÇALIŞMASI

Bu çalışmada Kazakistan’ın ulus inşası sürecinde uyguladığı dil siyasetinin Kazak dilsel kimliği üzerindeki rolü ve etkisi Ana Tili Gazeti’nde yayınlanan yazılar temelinde incelenmektedir. Çalışmanın temel amacı Bağımsızlık döneminde Kazakistan’da Ana Tili Gazeti’nin oynadığı rolü ve ulus inşası sürecinde geleceğe ait planlar yapan Kazakistan Cumhuriyeti’nin hangi faaliyetlerde bulunduğunu ortaya koymaktır.

Tezin altyapısı olan birinci bölümde toplum, kültür, cinsiyet, ideoloji, dil planlaması ve dil politikası kavramlarının dil ile ilişkisi açıklanırken Türkiye’de ve Türk Dünyasında yürütülen dil politikaları hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde Kazak ulusunun inşa süreci, Çarlık Rusya ve SSCB dönemlerinde dile yönelik yapılan asimilasyon politikaları ve uluslaşma-dil ilişkisinden söz edilmektedir. Üçüncü bölümde Ana Tili Gazeti’nin biçimsel özelliklerine ve tarihine değinilmektedir. Dördüncü bölümde Ana Tili Gazeti’nde çıkan dil konulu yazılar analiz edilerek gazetenin Kazak diline etkisi ve Kazakistan’da Kazakça’nın diğer azınlık dillere karşı durumu hakkında bilgi verilmektedir. Sonuç bölümünde ise Ana Tili Gazeti’nin Kazakistan’ın ulus-devlet inşası sürecinde milli kimliğin oluşmasında etkili olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Kazak devlet yönetiminin Ana Tili Gazeti aracılığıyla Slav azınlıklar ile yükselen Kazak milliyetçiliği arasında bir denge politikası uyguladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle bugün Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığından bu yana sürdürdüğü “toplumsal uzlaş” ve “ulusal hoşgörü” değerlerini devletin ideolojisi olarak korumaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Milli Kimlik, Dil, Dil Politikaları, Ana Tili Gazeti.

ABSTRACT

A STUDY BASED ON “ANA TİLİ” NEWSPAPER WITHIN INDEPENDENCE PERIOD (1991 – 2017) OF KAZAKHSTAN

In this study, role and effect of Kazakhstan’s politics for language during nation building is investigated based on articles published in Ana Tili newspaper. The main purpose of the study is to reveal the role of Ana Tili newspaper and which activities the country making plans for building future of a nation.

In the first part of this thesis: while the relation is explained between society, culture, gender, ideology, language planning and language policy aspects with the language; information is given about language policies conducted in Turkey and Turkish World. In the second part; the construction of Kazakh Nation, assimilation politics followed during Tsarist & USSR periods and nation building – language relationship is explained. Third chapter is discussing Ana Tili Newspaper’s formational characteristics and history. Fourth chapter is informing Kazakh Language’s status against other minority languages by analyzing articles about language in Ana Tili Newspaper. In final chapter, it is concluded that during building the national identity of Kazakh nation-state, Ana Tili was effective and Kazakh state administration carried out a balance policy between Slav minorities and rising Kazakh nationalism. Therefore, Kazakhstan Republic is protecting “social compromise” and “national tolerance” values as a state policy since the independence.

Keywords: Kazakhstan, National Identity, Language, Language Policies, Ana Tili Gazeti

TEŞEKKÜR

Topluma iyi eserler bırakan tüm yetişmiş bireylerin kendilerinden sonra gelecek kuşaklara ışık tuttuğunun farkında olarak;

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca ilminden faydalandığım, insanî ve ahlakî değerleri ile örnek edindiğim, yanında çalışmaktan, öğrencisi olmaktan büyük onur duyduğum ve Kazakistan'a giderek bu çalışmanın ortaya çıkmasında tecrübelerinden yararlandığım değerli bilim insanı danışman hocam Doç. Dr. Ferhat KARABULUT'a sonsuz şükranlarımı sunar, teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın yürütülmesi sırasında araştırma materyallerine kısa sürede ulaşmamı ve birçok bilim insanıyla tanışarak Kazakistan coğrafyasını içselleştirmemi sağlayan Kazakistan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı değerli hocam Eftal Şükrü BATMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın kaynak toplama aşamasında teknolojik donanımları kullanmam konusunda yardımlarını esirgemeyen, zamanını bilimsel faaliyetlerle uğraşan genç araştırmacılar için özveriyle kullanan, çalışmaları ve hayattaki duruşuyla şahsıma örnek olan, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Kütüphane Koordinatörü Cengiz ASLAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Gerçekleştirmiş olduğum tez çalışmasında yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, desteğini esirgemeyen Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi değerli hocam Kenan SEMİZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca destek veren sözleriyle çalışma azmimi perçinleyen, tez materyallerini doğru analiz etmem için gerekli teknik donanımı elde etmemi sağlayan, gösterdiği güler yüz ve hoşgörüsüyle çalışmamın sağlıklı bir şekilde tamamlanmasına yardımcı olan değerli eşim Efecan SARAÇ'a minnettarlığımı bildiririm.

Bugünlere gelmemi sağlayarak yaşam boyu insana ve bilgiye yatırım yapma yolunda beni yüreklendiren annem Dilek YURTMAN'a ve her koşulda maddî ve manevî destekçim olan babam Mustafa YURTMAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Zahide Beyza YURTMAN SARAÇ

Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
A.KONU.....	1
B. AMAÇ.....	1
C. KAPSAM.....	2
D. YÖNTEM	6
E. LİTERATÜR TARAMASI.....	9
F. KISITLIKLAR	20
BİRİNCİ BÖLÜM.....	23
1.1.Bir Toplumsal Kurum ve İletişim Aracı Olarak Dil.....	23
1.2. Bir Kültür Koruyucusu ve Taşıyıcısı Olarak Dil.....	25
1.3. Toplamların Birleştirici Unsuru Olarak Dil	28
1.4. Kültürel Bir Değer Olarak İdeoloji ve Dil.....	30
1.5. Bir Toplumsal Dilbilim Değişkeni Olarak Dil ve Cinsiyet	34
1.6. DİL PLANLAMASI.....	38
1.7.1. Statü Planlaması (Status Planning)	41
1.6.2. Maddi Planlama (Corpus Planning).....	42
1.7. DİL POLİTİKASI.....	44
1.7.1. Türkiye’de Dil Politikaları	47
1.7.2. Türk Dünyasında Dil Politikaları.....	54
1.7.3.Türk Dünyasında Dil Durum	65
İKİNCİ BÖLÜM	73
KAZAKİSTAN: TARİH, KÜLTÜR, EKONOMİ, DİL.....	73
2.1. Kazak Türkçesi’nin Türk Dili İçindeki Yeri	80
2.2. KAZAKİSTAN'DA DİL DURUMU.....	82
2.2.1. İki Dillilik.....	90
2.2.2. Çok Dillilik	94
2.2.3. Çok Kültürlülük	96

2.2.4. ULUSLAŞMA - DİL İLİŞKİSİ.....	98
2.2.4.1.Uluslaşma.....	103
2.2.5. TÜRK DÜNYASINDA RUS SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE ASİMİLASYON	107
2.2.5.1. Kültür Alanında Asimilasyon	109
2.2.5.2. Eğitim Alanında Asimilasyon.....	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	115
ANA TİLİ HALK GAZETİ : ‘Ана тілі Ұлт Газеті’	115
3.1. Ana Tili Gazeti’nin Tarihi	115
3.2. Ana Tili Gazeti’nin Formatı	119
3.3. Ana Tili Gazeti’nin Misyonu ve Vizyonu	124
3.4.Alınan Ödüller	127
3.5. Yazarlar Hakkında	127
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	138
ANA TİLİ GAZETİ’NDE ÇIKAN DİL İLE İLGİLİ YAZILAR VE DEĞERLENDİRMELER	138
4.1. Ana Tili Gazeti’ nin ‘‘1990’’ Yılında Yayınlanan 8. Sayısı: Bir Model Analizi	138
4.2. Dil ve Politik Etki: Kazak Dilinin Statüsünün Belirlenmesi	147
4.3. Medya ve Dil: Medyanın Kazak Dili Üzerindeki Rolü ve Önemi	161
4.4. Dil ve Terminoloji: Bilim Dili Yolunda Kazak Türkçesi	167
4.5. Millî Bir Miras Olarak Kazak Türkçesi: Dil ve Tarih	186
4.7. Yeni Alfabe Karşısında Kazak Türkçesi	202
4.8. Dil ve Bağımsızlık: Ulus İnşasında Ana Dili Olarak Kazakça.....	207
4.9.Dil ve Eğitim: Bir Eğitim Dili Olarak Kazak Türkçesi	214
4.10. Dil ve Kimlik: Kazak Kimliğinin İnşasında Kazak Türkçesi’nin Rolü ve Önemi	215
4.10.1. Kazakistan’ da Kazak Türkçesi Karşısında Diğer Diller	223
SONUÇ	230
KAYNAKÇA	237
EKLER.....	248

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASSR	Autonomous Soviet Socialist Republic (Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti)
ATG	Ana Tili Gazeti
AYÜ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
CELI	Certificato di Conoscenza della Lingua Italiana (İtalyanca Dil Sertifikası)
DALF	Diplome Approfondi de Langue Francaise (İleri Seviye Fransızca Dil Diploması)
DELFF	Diplome Detudes En Langue Française (Fransızca Eğitim Diploması)
DSH	Deutsche Sprachprüfung für den Hochschulzugang (Üniversiteye Giriş İçin Almanca Dil Testi)
IELTS	International English Language Testing System (Uluslararası İngiliz Dili Test Sistemi)
KSSC	Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
RSFSC	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TOEFL	Test of English as a Foreign Language (Yabancı Dil Olarak İngilizce Sınavı)
TORFL	Test of Russian as a Foreign Language (Yabancı Dil Olarak Rusça Sınavı)
TÖMER	Türkçe Öğretim Merkezi

GİRİŞ

A.KONU

Bu çalışmada Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından bir yıl önce 1990 yılından itibaren çıkmaya başlayan Ана тілі Ұлт Газеті (Ana Dili Halk Gazetesi)¹ Kazak Türkçesi ile ilgili yayınladığı yazılar bağlamında değerlendirilecektir. Söz konusu yazılar konularına göre tasnif edilerek Kazak Türkçesi'nin Kazakistan'daki durumu ele alınacaktır. Bununla birlikte yazarların, araştırmacıların ve devlet adamlarının gözünde Kazak Türkçesi'nin bağımsızlıktan günümüze nasıl değerlendirildiği ortaya konulacaktır.

Çalışmada Kazak dilinin geleceği hakkında çıkan yazılar incelenerek, bu yazıların Kazak Türkçesi üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Kazak dilinin tarihten bugüne yansıyan durumu tespit edilecektir. Kazakistan'ın ulus inşası sürecinde uyguladığı dil siyasetinin millî kimlik üzerindeki rolü ve etkisi Ana Tili Gazeti'nde yayınlanan haber yazısı/ makale/ dizi yazıları temelinde irdelenecektir. Bu doğrultuda Kazakistan'ın ulusal gazetesi olma misyonunu üstlenen Ana Tili Gazeti'nde uluslaşma süreci ve anadili konusunda fikir beyan eden yazarların savundukları görüşler ve sundukları teklifler değerlendirilecektir. Bunun yanısıra ulus inşasında uygulanan dil politikalarının sonuçları da Kazak Türkçesi bağlamında ortaya konulacaktır. Gazete yazıları değerlendirilerek Kazak dilinin geleceği hakkında öngöründe bulunulacaktır. Gazete yazıları hakkında yapılan değerlendirmeler diğer başvuru kaynaklarından yapılacak olan alıntılarla güçlendirilecektir.

Bu çalışma ile sadece Kazakistan'daki dil durumu değil, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki dil durumları da ortaya konacaktır. Çalışma aynı zamanda Türk araştırmacılara Kazakistan'da yaşanan dil konulu tartışmalar ve millet olma sürecinde ortaya çıkan bu tartışmaların rolü hakkında da bilgi vermiş olacaktır.

B. AMAÇ

Kazak Türkçesi'nin geçmişinin ve geleceğinin doğru olarak saptanabilmesi için gazete ve dergilerde yayımlanmış olan yazıların önemi büyüktür. Araştırmacılar dil tarihini doğru bir şekilde ortaya koymak için birincil kaynaklara gitmek durumundadır. Bu nedenle Kazakistan'ın bağımsızlık döneminde ulus devlet inşasında

¹ Bundan sonra Ana Tili Gazeti olarak ifade edilecektir.

büyük önem taşıyan Ana Tili Gazeti, devletin dil üzerinde izlediği politikalar, ortaya konulan tartışmalar ve değerlendirmeler ile analiz edilmelidir.

Bağımsızlık döneminde Kazakistan'da Ana Tili Gazeti'nin oynadığı rolü, bu rolün içerisinde yazarların durumlarını ve ulus inşa sürecinde geleceğe ait planlar yapan ülkenin hangi faaliyetlerde bulunduğunu ortaya koymak bu çalışmanın amacıdır. Aynı zamanda uluslaşma sürecinde ülke hedefleriyle ilgili gerçekleştirilen uygulamaların tespit edilmesi de bu çalışmanın amaçları arasındadır. Bu çalışmada aynı zamanda Kazak okurlara ve Kazak düşünürlerine Kazakistan bağımsızlık sürecinde dil ile ilgili ne tür tartışmaların yapıldığı hakkında bilgi vermek, Ana Tili Gazeti'nin bu konudaki etkisinin boyutlarını araştırmak, hem Türk dünyasına hem de Türkiye'ye bu konuda bilgi vermek amaçlanmıştır. Bu çalışma Kazakistan'daki dil durumunu, aydınların dil ile ilgili hangi konularda tartıştıklarını, ülke hedeflerini Türk okurlarına ve Türk araştırmacılara Ana Tili Gazeti temelinde yansıtmayı amaçlar. Kazakistan'da dil planlaması konusunda yapılacak başka çalışmalara da bir örnek oluşturmak bu çalışmanın amaçları arasında yer alır.

Fikir insanların, edebiyatçıların ve gazetecilerin düşünceleri dil politikalarının ortaya konulmasında önem arz ettiğinden bu çalışmada uluslaşma sürecinde Kazakistan'da kimlerin hangi konuları, nasıl tartıştığı ortaya konulmuştur. Dil politikaları bağlamında gazetelerin ve kişilerin tavrını ortaya koymak amacıyla tümevarım yöntemiyle yapılan bu çalışma ufuk açıcı nitelikte olup ileride yapılacak başka çalışmalara öncülük edecektir. Dolayısıyla bu çalışma Ana Tili Gazeti temel alınarak yapılsa da başka bir çalışmada Kazakistan'daki diğer gazetelerin ele alınmasını sağlayacak, böylelikle Kazakistan'daki dil politikaları esas anlamda ortaya konmuş olacaktır.

C. KAPSAM

Kazakistan'ın ulus inşa sürecinde uyguladığı dil siyasetinin Kazak dilsel kimliği üzerindeki rolü ve etkisini ortaya koyan ve Kazak dilinin tarihten bugüne yansıyan durumunu Ana Tili Gazeti'nde yayınlanan yazılar temelinde inceleyen bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

İlmî çalışmaları yapabilmek, yazılanları okumak, anlamak ve değerlendirebilmek, yönlendirmek ve başkalarına öğretebilmek şüphesiz ilgili ilim alanının kavramlarını bilmekle mümkündür. Bu nedenle çalışmanın teorik altyapısını oluşturan kavramların dil ile ilişkileri ayrı başlıklar altında tezin birinci bölümde ele alınmıştır.

Bu bölümde toplum, kültür, cinsiyet, ideoloji, dil planlaması ve dil politikası kavramlarının araştırmacılar tarafından genel bir bakış açısıyla kabul gördüğü tanımlardan yola çıkılarak söz konusu kavramların dil ile ilişkisi açıklanmıştır. Türkiye’de ve Türk Dünyası’nda yürütülen dil politikaları hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda dil, içinde yaşadığı dış dünya ile birlikte zamanla yenilenen ve gelişen özelliğiyle ele alınmıştır. Bugüne kadar dilbilim alanında yapılmış olan Batı ve Türk Dünyası’ndaki çalışma ve tanımlamalardan yine bu bölümde yararlanılmıştır.

Devletlerin varlığındaki en önemli unsurlardan birinin dil ve bilimsel olarak gerçekleştirilen dil politikaları olması gerçeği tezin birinci bölümünde “Dil Planlaması ve Dil Politikası” kavramlarını ele almamızı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda Türkiye’de ve Türk dünyasında uygulanan dil politikalarına geçmeden önce dil politikası kavramının ne olduğu, hangi etkenlere bağlı olarak nasıl şekillendiğini, hangi dilbilimsel süreçlere bağlı olarak gerçekleştirilebileceği ve konuya ilişkin kavramlar toplum - devlet ekseninde incelenmiştir. Ulus yaratma süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olarak ortak bir dil oluşturma çalışmaları bu çalışmada dil politikaları ve dil planlaması olarak iki ayrı başlık altında ele alınmıştır. Dil planlaması dilbilim konuları içinde pek çok yönü olan bu bakımdan çok boyutlu diyebileceğimiz bir konu olduğundan dil planlanması teriminden başka, "dil mühendisliği", "dil politikası", "dil gelişmesi", "dil düzenlemesi", "dil siyaseti" gibi terimler de bu bölümde değinilen kavramlar arasında yer almıştır. Ancak bu çalışmada dil planlaması kavramı dilin düzenlenmesi, standartlaşması ve işlevlik kazanması için yapılan çalışmaları karşılayan bir kavram olarak ele alınırken dil politikaları ise dil üzerinde siyasî, ideolojik yaklaşımlara yönelik çalışmalar yapılabilen bir kavram olarak ele alınmıştır. “Dil Politikası” başlığının altında ise geçmişten günümüze kadar Türk dünyasında bulunan cumhuriyetlerde Ruslar tarafından Türk diline uygulanan dil politikaları ve dil durumu incelenmiştir. Dünyadaki dil politikalarının uygulama yöntemlerine bakılarak bu politikaların çeşitliliğine ve kuşatıcı, koruyucu ya da asimile edici, tecrid edici dil politikaları uygulamalarına dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte 1966 yılında Joshua A.Fishman’ın (ed.) Language Loyalty in the United States/Amerika’da “Dil Bağlılıkları” kitabının dil planlaması üzerindeki etkisinin altı çizilmiştir.

“Türkiye’de Dil Politikaları” başlığı altında Türkiye’nin uluslaşma sürecinde izlediği dil politikası incelenmiştir. Türkiye’nin geçmişine tarihsel bir perspektiften bakılarak ülkenin dil planlaması uygulamalarına pek de yabancı olmadığı vurgulanmış

ve Osmanlı'dan günümüze kadar uygulanan dil politikaları: Sadeleştirme hareketleri, dil devrimi, harf devrimi, özleşme çabaları, bu çabalar içerisinde ön plana çıkan Türk tarihinin önemli isimleri hakkında bilgi verilmiştir.

“Türk Dünyasında Dil politikaları” adını taşıyan başlıkta ise Orta Asya’daki dil politikalarına bir örnek teşkil etmesi açısından; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’ da uygulanan dil politikaları hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu devletlerde dilin standartlaşması için başlatılan yasalaşma sürecine vurgu yapılmıştır. Ülkelerin son yıllardaki nüfus hareketlerine ve halkların baskın olduğu yerleşim yerlerine bakılarak ana dilin Rusça karşısındaki durumu incelenmiştir.

Çok geniş bir coğrafyada konuşulan Türk dillerinin bugün geldiği nokta bakımından değerlendirilmesi önem arz ettiğinden birinci bölümün son başlığı olan “Türk Dünyasında Dil Durumu” başlığı altında Türk dünyasındaki dil durumuna değinilmiştir. Türk Dünyası sınırlarındaki yedi Türk devletinin (Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkmenistan Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyeti ve Kazakistan Cumhuriyeti)bağımsızlıktan sonraki durumları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan’daki doğum oranları, anadili konuşur sayıları ve yazı dilleri üzerinde durulmuştur. Ek olarak Afganistan, Irak, İran, Suriye ve Balkan devletlerinde Türk nüfusunun varlığına dikkat çekilmiştir. Bu başlık altında söz konusu edilen diller ise: Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Salar Türkçesi, Balkan Türklerinin lehçesi, Halaç Türkçesi, Horasan Türkçesi, Uygur Türkçesi olmuştur. Ayrıca Türk dilinin Kıpçak grubuna dâhil olan Başkurt ve Tatar Türkçesi’nin ve Sibiryâ grubunda olan Tuva ve Hakas Türkçesi’nin konuşur sayıları, bahsi geçen diğer dillerle birlikte ülkelerin geçmişten günümüze anadili konuşan sayılarındaki değişiklikler ifade edilmiştir. Kazakistan’ın bağımsızlık öncesi ve sonrasındaki dil durumunu ve dil politikalarını içeren bu bölümdeki bilgilere büyük ölçüde Bernard Spolsky’nin Language Policy (Dil Politikası) adlı kitabından ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümde Kazakistan’ın tarihi, kültürü, ekonomisi ve dili hakkında geniş ölçüde bilgiler verilmiştir. Ayrıca Kazakistan’da nüfusun Ruslara göre dağılımı da tablo halinde bu bölümde verilmiştir. Bu bölümde çok dillilik, iki dillilik, çok kültürlülük kavramlarının tanımları verilerek bu kavramların bireyler üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Bu kavramları içine alan uluslaşma kavramı incelenerek uluslaşma sürecinde Kazakça hakkında bilgi verilmiştir. Kazakistan’da ulus inşa

sürecinde, Çarlık Rusya ve SSCB dönemlerinde dile yönelik yapılan asimilasyon politikaları kültür ve eğitim alanları açısından incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Ana Tili Gazeti'nin biçimsel özelliklerine ve tarihine değinilmektedir. Bu bölümde Ana Tili Gazeti'nin misyonu ve vizyonu, tarihi, almış olduğu ödüller, yazarlar hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca Ana Tili Gazeti'nin Kazakistan'ın uluslaşmasındaki rolü ve önemi konusunda da önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Çalışmanın aynı zamanda son bölümü olan dördüncü bölümde ise ilk olarak Ana Tili Gazeti'nde çıkan dil konulu yazılara bir örnek teşkil etmesi açısından gazetenin 1990 yılında yayınlanan sekizinci sayısı analiz edilmiştir. Sonraki süreçte ise gazetenin elde edilen 1990, 1992, 1993 tarihli sayıları ile internet ortamındaki sayıları Kazak dili ve kültürü açısından incelenmiştir. Gazetede yer alan yazılara medyanın ve ağırlıklı olarak politikanın etkisi üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte yine bu tezde genişçe yer tutan Kazakistan'nın ulus inşası sürecinde dil durumu yapılan terminoloji çalışmaları ve tarih araştırmaları temelinde analiz edilmiştir.

Gazetenin Kazak diline etkisi ve Kazakistan'da Kazakça'nın diğer azınlık dillere karşı durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde Kazakistan'da 1990 yılında yayın hayatına başlayan Ana Tili Gazeti'nin basımından üç ay sonra yayınlanan 10 Mayıs 1990 Perşembe gününe ait dil konulu yazı başlıklarını ve bu yazıların muhtevaları incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölüme kadar Ana Tili Gazeti'nin 1990 yılında yayınlanan dil konulu yazılarında; ülke genelinde çıkarılan dil yasasına, meclis kararnamelerine ve Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in dil konulu bildirisine yer verilirken bu bölümde Ana Tili Gazeti'ndeki konular başlıklara ayrılarak sınıflandırılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi ilk olarak Polititik etki açısından Kazakça'nın statüsünün belirlendiği yazılar ele alınmıştır. Daha sonra ise medyanın Kazak dili üzerindeki rolü ve önemi, Kazakistan'da yürütülen dil ve terminoloji çalışmaları konu edinilmiştir. Kazak dili ve tarihine yönelik yapılan araştırmalar, yeni alfabe karşısında Kazakistan'ın tutumunu, ulus inşasında ana dil olarak Kazak dilinin yerini, bir eğitim dili olarak Kazakça'nın önemi ve Kazak kimliğinin inşasında Kazak Türkçesi'nin rolü ifade edilmiştir. Son olarak ise Kazakistan'da Kazak Türkçesi karşısında diğer dillerin durumu Ana Tili Gazeti'nde çıkan yazılar doğrultusunda analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın sonuç bölümünde ise Kazakistan'da Ana Tili Gazeti'nin oynadığı rol, bu rolün içerisinde yazarların durumları ve dil durumu ortaya

koyulmuştur. Bağımsızlığın kazanılmasından bir yıl önce ve bağımsızlığın kazanıldığı ilk beş seneyi içine alan yılların yazıları incelenerek bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakça dışındaki dillere karşı alınan tavır hakkında nesnel tespitlerde bulunulmuştur. Kazakça'nın 2000 yılından sonra geçirdiği değişim süreci de bu anlamda mukayese edilerek ele alınmıştır. Tüm bunlara ek olarak ise uluslaşma sürecinde Kazakistan'ın ulusal gazetesi olma misyonu ile çıkarılan Ana Tili Gazeti'nin uluslaşmadaki rolü ve önemine bir kez daha vurgu yapılmıştır. Kazakistan'da ulusal düşüncenin uyanmasında dil, edebiyat, folklor, güzel sanatlar ve tarihin etkisine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte ülkede bağımsızlıktan sonra dil politikasını belirleyen diğer etkenler ve dil politikasının yürütülme şekli ile ilgili somut değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ana Tili Gazeti'nin 1990'lı yıllardan günümüze kadar etkilediği siyasal ve toplumsal değişimlerin Kazakistan devletinin modernleşmesindeki tesiri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada yer alan tüm gazete başlıklarının ve yazar adlarının Kazak - Rus literatürü esas alınarak aktarımı yapılmıştır. Bunun yanında okumalar sırasında karşılaşılan mecaz ve yan anlamlı sözcükler ile Kazak kültürüne ait olan, geleneksel yaşama dayanan tüm sözcükler de bu literatür temel alınarak aktarılmıştır.

D. YÖNTEM

Çalışmanın belirlenmesinde daha önce Türkiye'de ve Orta Asya coğrafyasında araştırmacılar tarafından dil politikaları incelenirken bir gazete veya dergi temelinde konunun ele alınmamış olması etkili olmuştur. Bugüne kadar dil politikaları ve dil planlamaları üzerine yapılan tüm çalışmalar genelden özele doğru yapılan bir çalışmanın neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalardaki tespitler genelden özeli çıkarsayan bir akıl yürütmeye ve değişik kaynaklara referans verilerek oluşturulmuştur. Gazete ve dergilerin yazılı basın araçları olarak dil politikasının belirlenmesinde, şekillenip geliştirilmesinde, toplumun dili kullanmasında ve algılamasında büyük bir öneme sahip olduğu dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Kazak dilinin geçmişi, bugünü ve geleceği hakkında doğru değerlendirmeler yapılabilmesi için özelden genele gidilerek bir çalışmanın yürütülmesi gereklidir. Bağımsızlık Dönemi Kazakistan'da 1990 yılında yayın hayatına başlayan Ana Tili Gazeti Kazak devletinin dil politikalarının anlaşılmasında büyük öneme sahiptir. Ulus devlet inşaa sürecinde Kazakistan'daki dil değişimlerinin, yürütülen dil politikalarının, ortaya konan fikirler ve bu fikirlerin topluma yansımalarının Ana Tili Gazeti'nde toplanması daha önce üzerinde çalışılmamış olan, gazete temelindeki bu tezi belirleyerek ortaya koymamızda etkili olmuştur.

Bağımsızlık dönemi Kazakistan'da meydana gelen dil değişimleri ve dil politikalarını Ana Tili Gazeti'nde incelemek amacıyla Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk – Kazak Üniversitesi² tarafından Kazakistan'ın Türkistan yerleşkesinde 18 Haziran - 15 Temmuz 2018 tarihleri arasında düzenlenen "IV. Türk Dünyası Üniversiteli Gençler Yaz Okulu" projesi kapsamında Kazakistan'a gidilmiştir. Ana Tili Gazeti'nin yayın hayatına başladığı 1990 yılını ilk sayılarını bulmak amacıyla bilgi erişim imkânlarından faydalanılmıştır. Ana Tili Gazeti'nin elde edilen orijinal nüshaları incelenmiş ve gazetenin internet ortamına aktarılmış olan sayılarıyla bu nüshaların farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple gazetenin çıkarıldığı ilk yıllara ait sayıların temini Kazakistan'ın Almatı şehrinde bulunan Almatı Milli Kütüphanesi'nden sağlanmıştır. Ana Tili Gazeti'nin Kazakistan Bağımsızlık döneminin ilk yılları olan 1990, 1992, 1993 ve yakın dönem 2001 yılına ait olan sayıları elde edilmiştir. Ancak bir araştırmacı olarak Kazakça' yı ana dil seviyesinde bilmiyor olmamızdan kaynaklı gazetede yer alan Kazak kültürüne ait pek çok başlığın fişlenmesi, zamanın tasarruflu kullanılması ve kelimelerin Türkçe'ye aktarımında sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca elde edilen dokümanların kütüphane ortamından dışarıya çıkarılamaması materyallerin ancak belge taraması yoluyla bilgisayara aktarılmasına imkân vermiştir.

Takdir edilir ki bu tür araştırmalar için laboratuvar, kütüphane, bilgisayar ve araştırmayı yürütebilecek zaman gereklidir. Dolayısıyla bir yabancı ülke vatandaşı olarak Kazakistan'da bu tür imkânlarla ulaşılması mümkün olmamıştır. Kazakistan'da çalışma saatlerinin öğleden sonra dört itibariyle bitmesi çalışmanın sadece gündüz saatlerinde yürütülebilmesine yol açmıştır. Tarafımızdan yapılan çalışma saatleri dışındaki özel taleplere ise karşılık verilmemiştir. Ek süre talep edilmesine rağmen resmî çalışma saatlerindeki prosedür gereği taleplerimiz giderilememiştir.

Ana Tili Gazeti'nin bütün sayıları ve bütün bu sayılarda çıkmış olan makalelerin tamamını tezde kullanabilmek zaman kısıtlılığından dolayı mümkün olmamıştır. Dolayısıyla elde edilen nüshalar gazetede ki diğer siyasî, iktisadî, güncel haber ya da yorumları içeren yazılardan ayrı tutularak sadece dil ve dili etkileyen konuların seçilmesiyle belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle gazetenin elde edilen sayıları arasında dil ile ilgili olmayan yazılar/ makaleler/ haberler tezin amaçları doğrultusunda dikkate alınmamıştır. İlgili sayılar dil ve kültür konusu etrafında kronolojik bir

² Bundan sonra ‘‘AYÜ’’ olarak ifade edilecektir.

sıralama gözetilerek fişlenmiştir. Gazetenin ilgili sayılarından okuyucuların faydalanması amacıyla tezin arkasındaki ekler kısmına elde edilen metinlerin orijinali koyulmuştur. Araştırmacıların gazetede aradıkları bir konuyu kolaylıkla bulabilmesi için yine ekler kısmında incelenen metinlerin başlıklarına ve yazar adlarına yer verilmiştir. Belirlenen konu başlıklarıyla ilgili yazıları incelenmeyen ancak bu konuda gazetede fikir beyan eden diğer yazarlara ve yazarların yazı başlıklarına da yer verilmiştir. Her bölümde giriş olarak bir değerlendirme yapılmıştır. Ondan sonra özel olarak ortaya konmuş olan fikirleri göstermek için yazarlardan alıntılar yapılmıştır. Önce metin gövdesinin orijinal hali olan Kazak Türkçesi'ne daha sonra ise metnin Türkçe analizine yer verilmiştir.

Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yukarıda da ifade edildiği gibi gazetede çıkan tüm haber yazıları, makale ve dizi yazıları incelenerek yapılmamıştır. Ancak incelenen yazılarda ele alınan konuların en kapsamlı şekilde irdelendiği yazılar ve yazarlara dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte aynı konu etrafında fikir beyan eden farklı yazarların isimlerine yapılan değerlendirmelerde yer verilmiştir.

Tezin son kısmında ise bir analiz çalışması yapılmıştır. Ana Tili Gazeti'nin incelediğimiz sayılarında dil hakkında özellikle hangi yıllarda hangi konulara daha çok yer verilip değerlendirmeler yapıldığı tespit edilmiştir. Kazakistan'da dil ile ilgili bağımsızlığın ilk yıllarında gösterilen eğilimin daha sonraki yıllarda, geçirdiği değişim ortaya konmuştur. Kazak dili ile ilgili hangi yıllarda hangi konu başlıklarının tartışıldığı belirlenmiştir.

Yukarıda ifade edildiği üzere bu tezde dil politikaları hakkında pek çok sahada günümüze kadar yapılmış çalışmalardan, faydalanılmıştır. Tezin giriş kısmında oluşturulan altyapıya Ana Tili Gazeti'ndeki yazı/makale/haber başlıkları değerlendirilirken sıklıkla başvurulmuştur.

Çalışmada hem Ana Tili Gazeti'nden hem de diğer makale, kitap ve bildirilerden yapılan alıntılmalarda yararlanılan kaynak metinde ilk kez kullanıldığında, dipnotta kaynakla ilgili tüm bilgilere yer verilmiştir. Aynı kaynağa ikinci kez atıf yapıldığında yazarın soyadı ve atıfta bulunan eserin sayfa numarası verilmiştir. Ana Tili Gazeti'nde yazıları yer alan yazarların birden fazla makalesinden yararlanıldığında ise ikinci kez ilgili makaleye başvurulurken "yazarın soyadı, makalenin adı ve gazetenin sayısı, makalenin yayınlanma tarihi ve sayfa numarası" verilerek kaynak gösterilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde “Yazarlar Hakkında” başlığının altında gazetede incelenen yazarların isimleri ve savundukları fikirler ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Sonuç bölümünde yazarlar özelinde değerlendirmeler yapılmayarak Ana Tili Gazeti’ndeki yazarların genel durumu analiz edilmiştir.

E. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın yöntem kısmında ifade edildiği gibi Kazakistan Bağımsızlık döneminde dil, dil politikası, uluslaşma, millik kimlik, çok dillilik, çok kültürlülük kavramlarının ne olduğunu ortaya koymak amacıyla sadece Kazakistan’da uygulanan dil politikaları değil Avrupa’da ve Türk Dünyası’ndaki diğer Türk Cumhuriyetleri’nde izlenen dil politikaları da incelenmiştir. Bunun sonucunda dil politikaları konusunda teorik bir alt yapı oluşturmak amacıyla tek yönlü bir çalışma yürütülmemiştir. Söz konusu konular hakkında Avrupa’da, Türk Dünyası’nda ve Türkiye’de ortaya konan önemli çalışmalardan faydalanılmıştır.

Dil, dil politikaları, uluslaşma ve Kazak dilinin dünü, bugünü, geleceği konusunda şimdiye kadar Avrupa’da, Türk Dünyası’nda ve Türkiye’de dikkate değer birçok çalışma yapılmıştır. Bu teze kaynaklık eden Batı sahasındaki çalışmalar: Lenore A. Grenoble (2003) Language Policy in the Soviet Union, (Sovyetler Birliği’nde Dil Politikası), Grigol Ubiria (2016) Soviet Nation-Building in Central Asia “The making of the Kazakh and Uzbek Nations” (Orta Asya’da Ulus İnşası, Kazak ve Özbek Uluslarının Oluşumu), Bhavna Dave (2007) Kazakhstan Ethnicity, Language And Power (Kazakistan’ın Etnik Kökeni, Dil ve Güç), Harold F. Schiffman (1996) Linguistic Culture and Language Policy (Dil Kültürü ve Dil Politikası), Ainur Kulzhanova (2012) Language Policy of Kazakhstan an Analysis (Kazakistan’ın Dil Politikası), yine Ainur Kulzhanova’ya ait olan Past, Present And Future Of Language Policy in Kazakhstan (Kazakistan’da Dil Politikasının Dünü, Bugünü ve Geleceği), Jamala I. Mammadova (2013) Language Policy in Azerbaijan toward Sustainable Change (Azerbaycan’da Sürdürülebilir Dil Politikası ve Değişim), Bernard Spolsky (2004) Language Policy (Dil Politikası),

Türk Dünyası sahasında ortaya konan çalışmalar ise: Roza Zharkynbaeva (2011) Characteristics of the Demographic Development of the Central Asian Region During Independence (Bağımsızlık Sürecinde Orta Asya Bölgesinin Demografik Gelişiminin Özellikleri), Assem Amantay, Aigerim Myrzabayeva, and Akmaral Karabay (2017) “Kazakhs should speak Kazakh”: Language Policy Realization in

Urban Kazakh Families (Kazaklar Kazakça konuşmalıdır’’: Kentli Kazak Ailelerinde Dil Politikaları Gerçekleştirilmesi),

Son olarak Türkiye’de yapılan ve teze kaynaklık eden çalışmalar ise: Ayşe Kaya (2012) SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği, Anara Kassymbay (2016) Kazakistan’da Ulus-Devlet İnşası Sürecinde Dil Politikası, Candan Badem(2011)Sovyet Sonrası Kazakistan'da Dil Siyaseti ve Dilsel Kimlik, Ferhat Karabulut (2009) İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları, Nezih Musaoğlu (2009) Orta Asya Cumhuriyetlerinde Dil, Ulusal Kimlik ve Demokrasi, Jamila Aliyeva (2017) Russian Language Usage in Azerbaijan (Azerbaycan’da Rusça’nın Kullanımı), Jale Garibova, Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dilli Halklar Sorunu – Yeniden Biçimlenen Kimlikler.

Yukarıda isimlerine verilen çalışmaların Kazakistan’daki dil politikasının ortaya konulmasındaki rolü ve taşıdıkları önem göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle adlarına yer verilen çalışmaların biçim ve içerik özellikleri sırasıyla bu bölümde ifade edilecektir.

Lenore A. Grenoble’ın Language Policy in the Soviet Union adlı kitabı; devletlerin dil siyasetini belirleyen kriterlerin sıralandığı ve açıklandığı bir çalışma olması yönüyle önem taşımaktadır. Grenoble’ a göre Sovyetler Birliği her toplum için stratejileri birbirinden farklı olan ‘mantıksız’ ve ‘tutarsız’ dil politikaları yürütmüştür. Bunun sonucunda çıkarılan yasalara rağmen bu politikaların gerçekleştirilmesi sırasında Sovyetler Birliği toplumsal dirençle karşılaşmıştır. Yine de SSCB hem etnik kimliği hem de ulusal bilinci dil yoluyla şekillendirmek için Komünist liderlik adına bilinçli bir çaba göstermiştir. Bu dönemde ulusal bilinci kazandırmak amacıyla halkların zorunlu göçe tabi tutulduğu demografik çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği’nde belirtilen politika ile gerçek uygulama arasında büyük farkların olduğu unutulmamalıdır. Yine Grenoble’a göre Çarlık egemenliği altında geriye dönük yılları telafi etmek ve ülkeyi Sanayi çağına ulaştırmak için dil politikaları yürütülmüştür. SSCB’nin dil politikalarının ana amaçlarından biri de kalkınma için halklara yönelerek eğitilmiş iş gücü yaratmaktır.

Grenoble’nin çalışmasının sekiz bölümden oluştuğunu ve kitabın her bölümünün kendi içinde altbaşlıklarla çeşitlendiği görülmektedir. Giriş Bölümü’nde Sovyet Devleti’nin Yapılanması, Sovyetler Birliği’nin Dilbilimsel Haritası, Sovyetler Birliği’nin Etnik Yapısı ve Sovyetler Birliği’nin Analizi olmak üzere dört başlıkla karşılaşılmaktadır. Yazar aynı zamanda Birinci Bölüm olan Giriş Bölüm’ünde

Sovyetler Birliği'nde uygulanan dil politikalarını incelemiş ve etnik açıdan SSCB'nin durumu analiz etmiştir.

Kitabın ikinci bölümde yazar "Sovyet Dil Politikasının Görünüşü" üst başlığının altında meydana gelen dokuz farklı alt başlık açmıştır. Bu başlıklar sırasıyla: "Sovyetler Birliği'nin İlk Yılları, Milletlerin Oluşması, Milliyet Sorusu, Okuryazarlık Kampanyası, Stalin Etkisi Altında Dil politikası (1930- 1950), II. Dünya Savaşı'ndan sonra Dil Politikası, Brejnev ve 1970'ler, Dil ve Eğitim, Perestroyka" olarak belirlenmiştir. "Sovyetler Birliği" adını taşıyan başlıkta 1917 ve onu takip eden yıllarda SSCB'de eğitimli nüfusun azlığı nedeniyle yaşanan sıkıntılar ve devletin bu sıkıntıları aşmak için izlediği dil politikalarına dikkat çekilmiştir. Ülke genelindeki okuryazarlık oranları istatistiki olarak verilmiştir. Ülkeyi ve endüstrisini modernize etmek için yeni hükümetin genel hedefleri ve bu süreçte attığı ilk önemli adımlar üzerinde durulmuştur. Dilin ulus ve kimlik inşasındaki kritik önemine dikkat çekilmiştir. "Milletlerin Oluşması" başlığında, yeni kurulan Sovyet devletinin yaratılmasında en önemli ilke olan fertleri milliyetlerine göre sınıflandırma çalışmasına değinilmiştir. Ulus duygusunun nüfusun bilinci açısından inşa edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu konuya başka araştırmacıların da görüşlerine atıflarda bulunarak değinilmiştir. "Milliyet Sorusu" başlığında ise ulus kavramının ne anlam ifade ettiği tartışılmıştır. SSCB'nin geliştirdiği Milliyetler politikası üzerinde durulmuştur. İngilizce' de Milliyet anlamına gelen natsional'nost', natsiia ve narodnost' kavramları arasındaki farklar ortaya konmuştur. Bu kavramların hepsinin ulus anlamını taşımasına rağmen aralarındaki farkların SSCB'nin tutarsızca uyguladığı Milliyetler politikasının bir sonucu olduğu belirtilmiştir.

"Okuryazarlık Kampanyası" ve "Stalin Etkisi Altında Dil politikaları" başlıklarında yeni Sovyet devletindeki pek çok dilin yazı dili haline gelmesi, ölçünlüleşmesi, işlevlerinin geliştirilmesi için yapılan çalışmalar ve Marksist Doktrin hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmalar arasında dilde uygulanan standartlaşma, alfabe, yazım ve sözlük faaliyetlerine de yer verilmiştir. , Grenoble' a göre bu dönemin en belirgin başarısı ülke genelinde okuryazarlık oranının hızlı bir biçimde artmış olmasıdır. Ona göre: "Sovyet döneminin bitiminden önce bile, okuryazarlık oranları neredeyse yüzde yüzdü. Ülkeyi diğer sanayileşmiş Avrupa uluslarıyla eşitliyordu. Böylece kargaşa ve çelişkilere rağmen, okuryazarlık sonuçları hızlı ilerledi. 1979 yılına gelindiğinde, resmi okuryazarlık oranı yüzde 99.7 idi. Yayın çalışmaları da artmıştı: 1924 yılına kadar ders kitapları 25 dilde basılmıştı. 1938 yılına gelindiğinde,

Özbekistan'da 22 eğitim dili, Ukrayna'da 17 ve Dağıstan'da 20 eğitim dili vardı. Ancak zaman geçtikçe, bu kazançlar azaldı. 1940'larda, giderek artan hükümetin merkezileşme eğilimi, yaşamın her alanında Rusça'nın öneminin artmasına yol açtı. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı ve sonrası yeniden yapılanma ağır ekonomik ve sosyal yükleri beraberinde getirdi. Ve azınlık dillerinin gelişimini kötü etkiledi.³

“İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Dil Politikası” ve “ Brejnev ve 1970’ler” başlıklarının altında 1950’li yılların ortalarından itibaren Sovyet Başbakanı Brejnev dönemini de kapsayan dönemde SSCB’nin uygulamış olduğu dil Politikaları hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde SSCB ‘nin 1920 - 1930’lu yıllarında korenizatsiya⁴ olarak bilinen tarihi döneminde izlenen dil politikalarının II. Dünya Savaşı sonrasında tam tersi şekilde yürütüldüğü ortaya konmuştur. Dilde yerlileştirme anlayışına karşı Rusifikasyon⁵ politikasına yeniden devam edilmiştir. Bu bölümde ayrıca iki dilliliğin Brejnev döneminde yasalaşması hakkında da detaylı incelemelere yer verilmiştir.

“Dil ve Eğitim” ve “ Perestroyka”⁶ adını taşıyan bölümlerde II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası SSCB’de uygulanan dil ve eğitim politikaları üzerinde durulmuş ve iki tarihi dönem karşılaştırılarak ele alınmıştır. Grenoble, bu bölümde II. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemin, ulusal diller için tartışmasız en iyi zaman olduğu tespitinde bulunur. Çünkü savaş öncesinde Rus olmayan okullarda artış olmuştur. Ayrıca yine bu dönemde eldeki veriler yayınlanmamış olsa da okullarda anadil öğretim saatlerinin sayısında fazlalaşma görülmektedir.⁷

Kitabın üçüncü bölümü “Slav Cumhuriyetleri ve Moldova” başlığını taşımaktadır. Bölümün alt başlıkları ise; Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Reform tepkisi adlarını taşımaktadır. Bu bölümde SSCB hâkimiyeti altındaki Doğu Slav Dilleri ele alınmıştır. Belarusça, Rusça ve Ukraynaca bu bağlamda birbirleriyle olan ilişkileriyle

³ Lenore Grenoble, **An Overview of Soviet Language Policy. Language Policy in the Soviet Union**, Kluwe Academic Publ: 2003, 49.

⁴ Rus. Korennoye naseliye(yerli ahali) yerlileşme, uluslaşma anlamına gelmektedir.

⁵ Rusifikasyon: Ruslaştırma; Rusça'nın veya Ruslara özgü niteliklerin Rus olmayan topluluklarca zorla ya da gönüllü olarak benimsenmesi

⁶ Rusça: перестройка, Perestroyka: “Yeniden Yapılanma” anlamına gelmektedir. SSCB'de 1980'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi sistemi yeniden yapılandırma ve reform hareketleridir. İlk olarak 1979'da Leonid Brejnev tarafından önerilmiş, dönemin devlet başkanı Mihail Gorbaçov tarafından desteklenmiş ve teşvik edilmiştir.

⁷ Grenoble, s. 63.

incelenmiştir, Ülke vatandaşlarının yüzde kaçının Rusça yüzde kaçının Ukraynaca ya da Belarusça konuştuğu ortaya konulmuş bu dilleri konuşan halklara karşı II. Dünya Savaşı'ndan sonra nasıl bir dil politikası izlendiği hakkında bilgi verilmiştir. Buna ek olarak SSCB'nin başka yerlerinde olduğu gibi, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki dil tutumlarındaki belirgin bir farklara ve bu bölgelerde Rusça'nın baskısına değinilmiştir.

Kitabın dördüncü bölümünde, tıpkı üçüncü bölümde olduğu gibi Rus dil politikası açısından önem taşıyan sosyo-politik bölgeler üzerinde durulmuştur. Baltık Devletleri başlığını alan bölümde Baltık Devleti olan Estonya, Litvanya, Letonya merkez alınmış bu bölgelerde uygulanan dil politikaları incelenmiştir. Bölüm Baltıklara Giriş, Estonya SSCB, Letonya SSCB, Litvanya SSCB, Reform ve Ayaklanma adları altında beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde SSCB döneminde Baltık Devletlerinin durumu ele alınmıştır. Ayrıca ele alınan ülkelerin uygulanan dil reformuna karşın başkaldırıları ve tepkileri hakkında da bilgi verilmiştir.

Kitabın beşinci bölümünde, Kafkasya coğrafyasındaki devletler ele alınmıştır. Kafkasya'ya genel bakış, Gürcistan SSCB, Ermenistan SSCB, Azerbaycan SSCB ve Kuzey Kafkasya ve Kafkasya'nın Durumu adlarıyla beş alt başlık açılarak Kafkasya coğrafyası etrafınca incelenmiştir. Bu bölümde II. Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra Stalin'in uyguladığı dilde yeniden yapılanma politikaları Kafyas ülkeleri temelinde ele alınmıştır. Grenoble'a göre; Kafkasya, dünyanın en dilbilimsel ve etnik açıdan en çeşitli alanlarından biridir. Sovyet döneminde, Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,⁸ Azerbaycan SSC ve Gürcistan SSC; Çeçen, İnguşetya ve Dağıstan'ı içeren bir toprak parçasıdır. Her Cumhuriyetin titüler dili diğer iki çoğunluk dilinden genetik olarak farklıdır.⁹ Bu bakımdan Kafkasya bölgesinde uygulanan dil politikaları incelenmeye değerdir.

Altıncı bölümde Orta Asya sahasında uygulanan dil politikaları incelenmiştir. Bu bölüm Orta Asya'ya genel bakış, Türkistan, Özbekistan SSC, II. Dünya Savaşı'ndan önce Orta Asya, Stalin'den Sonra Orta Asya, Dil Reformu alt başlıklarından meydana gelmektedir. Bu bölümde Orta Asya sahasının Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan bölgelerinin tamamının ele alınmıştır. Söz konusu ülkelerde yürütülen dil politikaları ve bu politikalara karşı halkların verdiği tepkiler hakkında bilgi verilmiştir.

⁸ Bundan sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti "SSC" olarak ifade edilecektir.

⁹ Grenoble, s.121

Kuzey başlığını taşıyan yedinci bölümde Kuzey dilleri, Kuzeydeki Okuryazarlık kampanyası, Kuzey'in "küçük" dilleri, Dil Gelişimi, Büyük "Azınlıklar", Dil Tehidi adlarını taşıyan altbaşlıklar bulunmaktadır. Bu bölümde Kuzeyde yaşayan halkların dilleri, konuşur sayıları ve bu coğrafyada yürütülen dil politikaları ele alınmıştır. Grenoble Kuzey bölgede yaşayan toplulukları demografik dağılıma ve dil gelişimine göre büyük azınlık – küçük azınlık olarak sınıflandırmıştır.

Kitabın son bölümü olan sekizinci bölümde ise Sovyet Dil Politikasının dil, nüfus ve kimlik değişimleri üzerinden incelendiğini görmekteyiz. Sovyet Dil Politikasının etkileri başlığını taşıyan bu bölüm Dil Değişimi, Nüfus Değişimi, Yeni Kimlik Hareketleri adını taşıyan alt başlıklardan ve bilgilerin değerlendirildiği Sonuç bölümünden oluşmaktadır. Ekler bölümde ise dil ailelerine göre dillerin dağılımı çalışmaya kaynaklık eden kitaplar, diller dizini ve konu dizini ve haritalar bulunmaktadır.

Grenoble'in bu çalışması Sovyet hâkimiyeti altındaki tüm ülkelerde ve özellikle Orta Asya'da uygulanan dil siyasetinin anlaşılmasında araştırmacılara ve bu teze temel kaynak olma statüsündedir. Bağımsızlık Dönemi Kazakistan'da uygulanan dil politikalarının Kazakça'yı nasıl etkilediği ve bu politikaların kültüre yansımalarının hangi seviyede olduğunun anlaşılmasında faydalandınılan en önemli başvuru kaynağıdır.

Grigol Ubiria'nın (2016) Soviet Nation-Building in Central Asia "The making of the Kazakh and Uzbek Nations" adlı kitabı tıpkı Grenoble'ın yukarıda bahsettiğimiz kitabı gibi tez çalışmamızın alt yapısının oluşumunda ve Ana Tili Gazeti' de çıkan yazıların doğru analiz edilmesinde etkili olmuştur. Bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması, bölgede ulusçuluk meselesinin yenilenen alevlenmesine ve dilbilim alanında çalışmalar yapan Batılı araştırmacıların ilgisinin bu alana çekilmesine neden olmuştur. Orta Asya dil politikalarıyla ilgili ayrıntılı bir çalışma sunan bu kitap, Kazakistan ve Özbekistan'ın Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki ulus inşa projelerini incelemektedir. Ayrıca giriş kısmında Orta Asya dil politikaları konusunda Batı 'da yapılmış çalışmaların adlarına ve yazarlarına yer verilmesi araştırmacılar için zengin bir kaynak sunmaktadır

Bhavna Dave (2007) Kazakhstan Ethnicity, Language and Power adlı kitabı Orta Asya'da SSCB'nin dağılmasından önce ve sonra Rus hegemonyasının

anlaşılmasında büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada Rus Kollektivizasyonu¹⁰ ve Dekolonizasyonu¹¹ kavramları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kazakistan’da devlet dilinin korunması, Mankurtlaşmak, etnik halkların SSCB sonrası durumu, ulusal bilinç konuları hakkında bilgi verilmiştir. Kitabın son bölümü olan Saha Çalışması ve Araştırma Yöntemleri’’ kısmında yazar 1992’den 2006 yılına kadar yapmış olduğu arşiv ve etnografik çalışmalarından bahseder. Kazak dilini öğrendikten sonra yapmış olduğu sayısız resmi görüşme ve materyal edinme süreçleri hakkında bize bilgi verir.¹² Dave’nin Kazakistan’ın etnik kökeni ve dili hakkında ortaya koyduğu bu kitabın geniş saha çalışmasına dayanması ve uzun süren etnografik çalışmalar sonucunda ortaya konmuş olması eseri temel başvuru kaynağı olarak almamıza neden olmuştur.

Harold F. Schiffman (1996) *Linguistic Culture and Language Policy* adlı kitabı dil, kültürü, din kültürü, dil politikası, çok dillilik, konuları hakkında araştırmacılara bilgiler vermektedir. Yazar dil politikası ve kültür kavramlarına açıklık getirirken sadece belirli bir coğrafyayı esas almamıştır. Amerika, Fransa ve Hindistan’da uygulanan politikalarına karşılaştırmalı olarak vermiştir. Çok dillilik ve çok dillilik ile ilgili politikalar, dil uygulamalarına tipolojik yaklaşmanın sorunlarını dile getirmiştir.

Bernard Spolsky (2004) *Language Policy* kitabı dil politikasının doğası ve etki alanları, dil hakları, dil değişimini, ideoloji ve inançlar temelinde ele alan bir çalışmadır. Aynı zamanda çalışmada Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Polonya’da yürütülen dil politikalarına yer verilmiştir. Spolsky’e göre dil politikası, insan hayatının ekolojisini oluşturan sosyal, politik, ekonomik, dini, demografik, eğitim ve kültürel faktörlerin karmaşık bir kümesi içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla insan tüm bu sosyal faktörlerle birlikte değerlendirilmez.¹³ Dil politikasının tek dilli ve çok dilli ülkelerde uygulanması süreçlerini konu edinen bu eser yukarıda bahsettiğimiz çalışmalar gibi Avrupa sahasında ortaya konulmuş önemli bir çalışmadır.

Ainur Kulzhanova’nın (2012) *Language Policy of Kazakhstan an Analysis* adlı çalışması Kazakistan’ın Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra izlediği dil politikalarının analiz edildiği bir doktora tezidir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

¹⁰ Kollektivizasyon; Sovyetler Birliği’nde 1928’den 1933’e kadar sürdürülen Marksist-Leninist politika. Bireye ait toprakları ve bireysel emeği kolektif tarım ve emekle (kolhoz) değiştirme amacını taşıyan çalışma.

¹¹ Dekolonizasyon; bir devletin, bir başka ülke halkı ve kurumları üzerindeki kontrolünü sona erdirmesi. Diğer bir deyişle sömürgeciliğin sonlandırılmasıdır. Politik ve kültürel anlamda gerçekleştirilebilir.

¹² Bhavna Dave, **Kazakhstan: Ethnicity, Language And Power**, Routledge, Newyork, 2007, s.172.

¹³ Bernard Spolsky, **Language Policy**, Press Syndicate of the University of Cambridge, 2004, s. ix

Birinci bölüm ‘‘Tarihi Amaç’’, ikinci bölüm ‘‘Dil Politikası’’, üçüncü bölüm ise ‘‘Uluslararası Deneyimle Öğrenme’’ adlarını taşımaktadır. Çalışma; Sovyet Dönemi, Sovyet Milletleri Politikası, Sovyet Dilleri Politikası, Bağımsız Kazakistan, Erken Bağımsızlık: Zorluklar ve Tehditler, Dil Sorunu, Kazaklaşma, Dil politikasının çerçevesi, Devletlerin Dil Programları, ‘‘Tepki ve Eleştiri’’, ‘‘Milliyetçi Gruplar ve Aydınlar’’, Genel Halk, Estonya, Letonya, Litvanya, Ukrayna, Finlandiya, Kazakistan İçin Dersler, Öneriler ve Sonuç başlıklarından oluşmaktadır. Çalışmada Kazaklaşma ve Kazak dil politikasıyla ilgili bilgiler verilirken Estonya ve Finlandiya gibi Baltık devletlerinde yürütülen dil politikalarının Kazakistan için geçerli olabilecek yönleri söz konusu edilmiştir.

Yine Ainur Kulzhanova’ya ait olan Past, Present And Future of Language Policy in Kazakhstan adlı yüksek lisans tezi Kazakistan’da uygulanan dil politikalarını geçmişten günümüze ayrıntılı olarak inceleyen önemli çalışmalardan biridir. Bu çalışmada Kazakistan’da dil planlaması, milliyetçilik ve milliyetçilikte dilin rolü, Sovyet döneminde iki dilliliğin ortaya çıkışı, Stalin, Lenin ve Gorbaçov dönemlerinde sürdürülen iki dillilik uygulamaları ve Diglossia¹⁴ kavramı ele alınmıştır. Bu tez Kazakistan’da şimdiye kadar uygulanan dil politikaları hakkında araştırma yapan biliminsanları için önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

Jamala I. Mammadova’nın Language Policy in Azerbaijan toward Sustainable Change adlı çalışmasında Azerbaycan temelinde modernleşme, ulusçuluk, ulus-devlet, dil politikası gibi konular ele alınarak açıklanmıştır. 1813 ve 1828 yıllarında imzalanan Gülistan ve Türkmençay Barış Antlaşmaları ile Azerbaycan’ın yarı sömürge haline gelmesi bunun sonunda değişen siyasi sistemin dil politikalarına yansımaları hakkında bize bilgi verilmiştir. Aynı zamanda Rusça’nın geçmişte ve günümüzde Azerbaycan’daki statüsü incelenmiştir.

Türk Dünyası’nda tıpkı Batı’da olduğu gibi dil politikaları konusunda birçok çalışmanın yapıldığını ifade etmiştik. Roza Zharkynbaeva (2011) Characteristics Of The Demographic Development of the Central Asian Region During Independence adlı makalesi de bu çalışmalardan biridir. Çalışma Orta Asya bölgesinin Sovyet sonrası dönemde demografik gelişimini ele alan bir çalışmadır. Başka bir ifadeyle Sovyetler

¹⁴ Diglossia, herhangi bir toplumda bir dilin iki varyantının yanyana kullanılıyor olmasıdır. Çoğunlukla bu iki varyanttan birisi daha üst seviyeli ve esas kabul edilir ‘‘standart language’’. Bu varyant resmi yazışmalarda, öğretimde ve ibadetlerde kullanılır. Daha alt seviyede kabul edilen ise, aile arasında ve sokakta kullanılan dildir. ‘‘colloquial language’’. Bu durum bugün Türk Dünyasında açıkça gözlenebilmektedir.

Birliği'nin çöküşünden ve yeni bağımsız devletlerin oluşumundan sonra Orta Asya bölgesinde etnik çeşitliliğin ne yönde dağılım gösterdiği konusunda bize bilgi vermektedir. Bağımsızlıktan sonra Orta Asya popülasyonundaki büyüme oranları önceki yıllara göre karşılaştırılarak aktarılmaktadır.

Assem Amantay, Aigerim Myrzabayeva, and Akmaral Karabay (2017)'ın Nugsse dergisinde yayınladıkları ‘‘Kazakhs should speak Kazakh’’ : Language Policy Realization in Urban Kazakh Families adlı çalışma Kazak hükümetinin bağımsızlık sonrası izlediği dil politikalarının toplum üzerindeki olumlu etkilerini ele alırken Kazakça'nın ev ortamında da konuşulması gerektiğini savunur. Kazak ebeveynlerinin Kazak diline yönelik algılarını pozitif yönde değiştirmek amacındadır. Araştırmada, kentli kazak halkının devletin yerli dili canlandırma politikasını destekleme eğiliminde olduğu belirtilir. Buna rağmen evde konuşulan dilin Kazak dili olmadığı tespitinde bulunulur. Bu tespit Spolsky'nin dil politikası eseri temel alınarak küçük ölçekte dört kentsel kazak ailesinin araştırması söz konusudur. Bu çalışmada ayrıca ebeveynlerin Kazakça'yı kullanma ve sürdürme konusunda olumlu algıları olmasına karşın, modern dünyanın talepleri nedeniyle dil politikasının ebeveynlerin inançlarıyla çatışma gösterdiği ifade edilmiştir.¹⁵

Dil, dil politikaları, uluslaşma ve Kazak dilinin durumu kapsamında Türkiye’de yapılan çalışmalara gelindiğinde ise Neziha Musaoğlu’nun (2009) Orta Asya Cumhuriyetlerinde Dil, Ulusal Kimlik ve Demokrasi, adlı makalesi dikkat çekmektedir. Çalışma Orta Asya’da ulusallaşma, ulusallaştırma ve demokratikleşme aracı olarak dili ele almaktadır. Bu çalışmada dilin dönüşümü tarihsel süreklilik içinde analiz edilmiş ve dilin Orta Asya cumhuriyetlerinin demokratikleşmesi süreci içindeki rolü değerlendirilmiştir.

Yine Türkiye sahasında yapılan başka bir çalışma ise Ferhat Karabulut’un (2009) ‘‘İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları’’adını taşımaktadır. Bu çalışma Kazakistan’da Sovyet Hükümeti ve Komünist Partisi’nin Orta Asya Türkleri üzerinde uyguladığı dil ve eğitim politikalarını konu almaktadır. Bu bağlamda çalışmada ders kitapları ele alınmıştır. Çalışma Michael Foucault’un, iktidar ve aparatlar üzerine yapmış olduğu

¹⁵ Assem Amantay, Aigerim Myrzabayeva, and Akmaral Karabay. ‘‘Kazakhs should speak Kazakh: Language Policy Realization in Urban Kazakh Families’’, **NUGSE Research in Education**, Vol. 2, 2017, pp.14-15

Çalışmalardan ve modellemelerden faydalanılarak Orta Asya'daki dil politikaları ele alınmıştır. Bu yönüyle çalışmayı özğün değer taşımaktadır.

Ayşe Kaya'nın (2012) SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği, adlı makalesi konu hakkında dikkat çeken bir başka çalışmadır. Makale Bağımsızlık sonrası Kazakistanda'ki uluslaşma sürecini ve Kazakistan'da Ulus İnşasında Kullanılan Sembolleri ele alır. Bu semboller bayrak, devlet arması, milli marş, üniforma, harita ve mimaridir. Kara'ya göre; 1990'lı yıllarda Orta Asya coğrafyasında yeni bağımsızlığını kazanmış 15 devletin ulus inşası çabalarına ulusal bayrağın belirlenmesi devlet armasının ve milli marş oluşturulması örnek gösterilebilir. Ayrıca Kazak tarihinde önemli yer tutan mit ve kahramanlar yeniden canlandırılarak, cadde ve müzelere bu kahramanların adlarının verilmesi de uluslaşmaya örnektir. Tüm bu gelişmeler Kazak ulus inşasına önemli katkılar sunarken Rusça'nın resmi dil statüsünü devam ettirmesi Kazaklaştırma yolunda yürütölen politikaların başarıya ulaşmasını sekteye uğratmıştır. Oysa dil, milletlerin oluşması aşamasında oldukça önemli rol oynayan bir unsurdur. Ülkede iki dilli bir yapının olması, ulus-devletin dayattığı költürel ve dilsel homojenliğin sağlanmasını zedelemiştir. Bu durum ise, ulus inşası projesinin akıbetini tehlikeye düşürmektedir.¹⁶ Bu çalışmada ortaya koyulan tespitler Kazakistan'da ulus inşasının başarılı olduğuna dair somut göstergeler olmamakla birlikte gelecekte ölkedeki dil durumunun ne olacağı konusunda okuyucular da merak uyandırmaktadır.

Yine Türkiye'de ortaya konan başka bir çalışma da Anara Kassymbay'ın (2016) "Kazakistan'da Ulus-Devlet İnşası Sürecinde Dil Politikası" adlı yüksek lisans tezidir. Bu tez Kazakistan'da devlet inşası sürecinde dil politikasının ortaya konması ve hükömetin devlet diline verdiği önemin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu alışma ile Kazakistan'ın devlet dilini geliştirmek için uyguladığı stratejiler hakkında yeterli bilgiye sahip olabiliriz.

Canan Badem'in Sovyet Sonrası Kazakistan'da Dil Siyaseti ve Dilsel Kimlik, adlı alışması Kassymbay'ın çalışması gibi Kazakistan'da dilsel kimliğin gelişimi ve Sovyet sonrası bağımsızlık yıllarında Kazakistan'da uygulanmaya başlanan dil politikası konularını ele alan önemli çalışmalardan birtanesidir. Çalışmada 1991 yılından itibaren uygulanan ve çıkarılan dil yasalarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca Kazakça'nın diğer diller ile olan költürel ve siyasal konumları incelenmiştir.

¹⁶Ayře Kaya, "SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği", **Alternatif Politika Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 3, 2012, s.374.

Hukukî düzenlemelerin, Kazak ulus devletinin oluşumundaki rolü ve ülkenin demografik yapısına etkileri bu çalışma ile ortaya konmuştur.

Keisuke Wakizaka'nın (2014) Orta Asya'da Devlet İnşası ve Devlet - Diaspora İlişkileri: Kazaklar ve Özbekler Örneği adını taşıyan makale Sovyetler Birliği sonrasında Orta Asya'da bağımsız olan beş yeni ülkenin ulus devlet inşası sürecini ele almaktadır. Bu ülkelerin diaspora nüfuslarını nasıl anayurda entegre ettikleri üzerinde durulmuştur. Diaspora kavramının irdelendiği birinci bölümden sonra yurtdışındaki Kazakların ve Özbeklerin anayurtları olan Kazakistan ve Özbekistan'ın onlara bakışı ortaya konulmuştur. Son olarak ise hangi boyutun diaspora bilincinin gelişmesinde rol oynadığı ve anayurt entegrasyonuna katkıda bulunup bulunmadığı konusuna açıklık getirilmiştir.

Jamila Aliyeva'nın (2017) Russian Language Usage in Azerbaijan adlı çalışması Azerbaycan'da dil politikası ve Rus dil hâkimiyeti konularını ele almaktadır. Beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Azerbaycan 'da Rusça'nın yaygın kullanılma nedenleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Dünya dilleri arasında Rusça'nın yeri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve geçmişten günümüze Azerbaycan-Rusya Devlet ilişkileri ticaret ve ekonomi temelinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde diaspora ve çok kültürlülük kavramları üzerinde durulmuş aynı zamanda ve Rusya'da Azerbaycan Diasporası üzerine tespitler yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise günlük hayatta Rusça'nın kullanımı, eğitim reformları, Azerbaycan'da dil ortamı ve okullar hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde sonuca yer verilmiş bu kısımda Rusça'nın Azerbaycan'da bir yabancı dil olmadığı vurgusu yapılmıştır.

Yukarıda dil ve dil politikaları üzerinde hem Avrupa'da ve Orta Asya'da hem de Türkiye' de çalışma yapan bilim insanlarının çalışmaları üzerinde durulmuştur. Ancak bu çalışmalarda Orta Asya ve Avrupa'da uygulanan dil politikalarının araştırmacılar tarafından genel değerlendirmelerle ifade edildiği açıkça ortadır. Çalışmalarda genelden özele gidilerek tespitlerde bulunulmuştur. Bugüne kadar Kazakistan'daki dil politikalarını ortaya koymak için hiçbir araştırmacı herhangi bir özel kaynaktan hareket etmemiştir. Çoğunlukla anayasa maddelerine bakılmış ve değişik kaynaklara referans yapılarak tespitlerde bulunulmuştur. Bu tezin daha önce ortaya konmuş bilimsel çalışmalardan farkı Ana Tili Gazeti' nin özelinde tümevarım yöntemiyle dil politikasının incelenmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle bu tezde Bağımsızlık dönemi Kazakistan'daki dil politikaları ele alınırken gazete merkezli bir çalışma ortaya konulmuştur. Kazakistan'da uluslaşma süreci ve dil politikaları

konusunda hangi fikirlerin ortaya konulduğu ve hangi uygulamaların hayata geçirildiği sorularına bu tezde açıklık getirilmiştir. Şimdiye kadar bir gazete veya dergi temelli dil politikaları üzerinde gerek Avrupa’da ve Orta Asya’da gerekse Türkiye’de çalışılmamıştır. Bu açıdan bakıldığında Kazakistan’daki dil politikalarını tümevarım yönetimiyle inceleyerek değerlendiren bu çalışma özgün bir değere sahip olmaktadır.

F. KISITLIKLAR

Ulus devlet inşa sürecinde Kazakistan’daki dil değişimlerinin, yürütölen dil politikalarının, ortaya konan fikirler ve bu fikirlerin topluma yansımalarının Ana Tili Gazeti’nde toplanması bu çalışmaya birincil kaynak olan gazetenin teminini gerekli kılmıştır. Kazakistan’da 1990 yılında yayın hayatına başlayan Ana Tili Gazeti’nin bağımsızlıktan bugüne kadar çıkan sayılarına ulaşma gerekliliği ve gazetenin tüm sayılarının internet ortamında bulunamaması materyal temini için Kazakistan’a gidilmesine neden olmuştur.

Ana Tili Gazeti’nin internet erişimine açık olan sayıları 2009 yılının Ocak ayından itibaren yayınlanmaktadır. Bu nedenle bağımsızlık dönemi Kazakistan’da dil durumunu inceleyen bu tez için bağımsızlığın ilk yıllarına ait olan dokümanlar bizzat Kazakistan’a gidilerek temin edilmiştir. Ancak gazetenin tüm sayılarının bütönlük içerisinde tek bir mekânda bulunmaması, temini kolaylaştıracak kütüphanelerin ise birbirine oldukça uzak olması ve gazetenin eksik sayılarının farklı şehirlerde bulunması gazetede yer alan tüm yazılara ulaşmayı engelleyen birer unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu duruma ek olarak ise biz araştırmacılar için çalışmanın daha sağlıklı ve detaylı yürütölmesi adına gerekli olan zaman ve maddiyat kısıtlılığı da büyük bir engel teşkil etmiştir.

Ana Tili Gazeti’nin yayın hayatına başladığı ilk yıl olan 1990 ve devamındaki 1992, 1993, 2001 tarihli sayılar Kazakistan’da elde edildikten sonra çalışmanın yöntem kısmında da ifade edildiği gibi anadil sorunuyla karşılaşılmıştır. Bir araştırmacı olarak Kazakça’ yı anadil seviyesinde bilmiyor olmamızdan kaynaklı gazetede yer alan Kazak kültürüne ait pek çok mecaz ve metaforik anlamlı kelimelerin varlığı metinlerin Türkçe’ye aktarımında ve anlaşılmasında pek çok zorluğa yol açmıştır. Kazak halkının ekonomik ve sosyolojik sebeplerle yaptığı göçlerin Kazak yazılı kültürünün gelişmesini engelleyerek, buna karşılık sözlü kültürü alabildiğine yaygınlaştırması Kazak kültürünü ve dilini derinlemesine inceleyebilme imkânını zorlaştırmıştır.

Ana Tili Gazeti'nde yer alan yazılar Kazakların yaşadığı hayatın doğal bir sonucu olarak dildeki anlamsal çeşitliliği ve Kazak yaşantısındaki folklorik değerleri ortaya koymuştur. Kazakların sosyal yaşantısında epik ve lirik şiirin önemli derecede yer tutması, günlük konuşma dilinin zenginliği ve sanatlı oluşu, bu durumun sözlü kültürden yazılı kültüre geçmiş olması gazetedeki yazıların her yönüyle değerlendirilmesinde zorluğa yol açmıştır.

Öte yandan Ana Tili Gazeti'ndeki bazı yazılara ait çeşitli resimli görsel, şekil ve fotoğrafların ilk bakışta yazıların içeriği ile doğrudan ilgili görülse de sadece okuyucuların dikkatinin çekilmesi ve Kazakların milli duygularının canlanması için yazılara eklendiği anlaşılmaktadır. Bu durum ise anadil seviyesinde bilinmeyen bir dil ile yazılmış yazıların konularının tespit edilmesinde yanıltıcı faktör olarak ortaya çıkmıştır. Tüm bu tespitlere ek olarak Kazakça'yı anadil olarak bilen kişilerle temasın azlığı ve zamanın sınırlı olması da bir gazete incelemesi için söz konusu kısıtlıklar arasında yer almıştır.

Önceden belirtildiği gibi dokümanların kütüphane ortamından dışarıya çıkarılmasına izin verilmemesi materyallerin ancak belge taraması yoluyla bilgisayara aktarılmasına sebebiyet vermiştir.

Ana Tili Gazeti'nin formatındaki haber yazılarında karşılaşılan diğer bir zorluk ise yazıların ebat olarak oldukça küçük, aralığı sık, yazı fontunun ise ilgi çekmeyen sıkışıklıkta ve darlıkta olmasıdır. Bu durum anadil olarak bilinmeyen bir dili anlamakta ve okumakta sıkıntı çekilmesine neden olmuştur. Sadece gazetedeki ana başlıkların (manşetlerin) kalın fontla yazılması içerikteki yazı fontunun ise oldukça küçük tutulması ilgili makalelerin veya haber yazılarının rahat okunmasına engel olmuştur. Bilindiği gibi bir yazının font özellikleri başka bir deyişle yazının karakter tipi, boyutları gerekli yerlerde okunaklı ve dikkat çekici özellikte kullanıldığında ilgili yazının daha çok önemsenmesini ve makaleyi okuyanın istenen yerlere dikkatinin çekilmesini sağlamaktadır. Bu açıdan Ana Tili Gazeti'nde kullanılan yazı karakterlerinin bu özelliği aynı sayfada devam eden veya etmeyen tüm yazıların okunmasını ve takip edilmesini zorlaştırmıştır.

Aynı zamanda araştırmalar için gerekli olan laboratuvar ortamının, kütüphane ve bilgisayar desteğinin yeterli düzeyde sağlanamaması da bu tezde karşılaşılan en büyük engeller arasında yer almıştır. Yabancı ülke vatandaşı olarak Kazakistan'da bilimsel bir araştırmayı yürütebilme imkânsızlığı araştırmanın hızlı ilerleyebilmesinin önüne geçmiştir. Son olarak ise Kazakistan'da çalışma saatlerinin öğleden sonra

bitmesi çalışmanın sadece gündüz saatlerinde aktif olarak gerçekleştirilebilmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda tarafımızdan yapılan çalışma saatleri dışındaki özel taleplere ise karşılık verilmemiştir. Ek süre talep edilmesine rağmen resmî çalışma saatlerindeki prosedür, taleplerimizin giderilmesine imkân vermemiştir.

Ana Tili Gazeti’nde yer alan yazıların değerlendirilmesinde karşılaşılan başka bir zorluk ise bir Türkolog olarak Siyaset Bilimi hakkındaki donanımımızın yeterli olmamasıdır. Dünyanın farklı coğrafi bölgelerinde farklı biçimler alan, gerçekleştiği zamanın koşullarına göre şekillenen uluslaşma süreçleri Siyaset Biliminde oldukça sık çalışılan konular arasında yer almasına rağmen gazete incelemesinde Siyaset Biliminin kavramlarına yeteri kadar hâkim olmayışımız yazıların politik açıdan değerlendirilmesini güçleştirmiştir. Bu nedenle Kazakistan’daki uluslaştırma faaliyetlerinin analiz edilmesi, bunların ülke nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan farklı etnik gruplar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi ve tüm bu süreçlerde ortaya konulan hedeflerin sağlanabilmesi konusunda gazeteye yansıyan yazıların incelenmesi Siyaset Biliminden yeteri ölçüde faydalanılamayarak gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.Bir Toplumsal Kurum ve İletişim Aracı Olarak Dil

Bağımsızlık dönemi Kazakistan’ da dil durumunu Ana Tili Gazeti temelinde ele alan bu çalışmada Kazakistan’da yürütülen dil politikasının özelliklerini ele almadan önce dil kavramının neyi ifade ettiğini, geçmişten günümüze araştırmalar sonucunda ortaya çıkan dil tanımlarının nasıl şekillendiğini ifade etmek yerinde olacaktır.

Dil içinde yaşadığı dış dünya ile birlikte zamanla yenilenen, gelişen bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle dilin, insanlık tarihi kadar eski bir yapı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İnsanlar arasındaki anlaşma ihtiyacı, mutlak suretle her topluluk dili gerekli kılmıştır. Dil zamanla içinde yaşadığı topluluğun kimliğinin bir parçası hâline gelmiştir. İnsanla yakınlığı bu kadar eskilere dayanan dile karşı insanın ilgisiz kalması düşünülemez. Dili bahsettiğimiz bu özelliği dolayısıyla tanımak, dilin özelliklerini bilmek ve onun hakkındaki bilgilerimizi arttırmak dil ile doğrudan ilişkili olan tezimizin ön bilgi hazırlığı için elbette bir gerekliliktir. Dilbilim çalışmaları dilin tanımını ve menşei ile ilgili pek çok anlayıştan bahseder. Rasyonalistlere göre dil, insan aklının ürünüdür. Pozitivistlere göre, dil doğadaki sesleri taklitten doğmuştur. Ampiristler dilin, duyuların kendini açmasından kaynaklandığını savunur. Teolojik görüşe göre ise dil Tanrı tarafından insanlara hazır olarak verilmiştir.¹⁷

Ergin’e göre dil, "İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan canlı bir varlık; milleti birleştiren koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir".¹⁸ Aksan’ a göre ise dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü ve çok gelişmiş bir dizgedir.¹⁹

Korkmaz “Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi adını taşıyan makalesinde insanların içinde yaşadığı dünyayı ses ve söz vasıtasıyla algıladığını ifade eder. Ona göre, insanın içinde yaşadığı evren sonsuz ve durmaksızın

¹⁷ Bedia Akarsu, **Dil-Kültür İlişkisi**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 19.

¹⁸ Muharrem Ergin, **Türk Dili**, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 1986, s.7.

¹⁹ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s.55.

işleyen bir yapıdır. İnsanoğlu içinde yaşadığı âlemi bilinciyle idrak eder ve bu idrak yetisini dil ile yansıtır. İnsanoğlu kâinatı çevresine ne kadar iyi aktarabilirse dili o denli güçlüdür.²⁰ Genel tanımı ile insanların eseri ve toplumların birer anlaşma aracı olan dil, özellik bakımından durgun (statik) bir yapıda değildir. Çünkü o zaman içinde durmadan değişir. Ünlü Alman dilbilimcisi W. von Humbold bu gerçeği dilin bir eser (ergon) değil bir faaliyet (energia) olduğu görüşü halinde ortaya atmış ve ispatlamıştır.²¹

N. Chomsky, “Dil, zihnî bir organdır.” derken, Sapir, “Dil, yalnızca insana özgü olan, ülkülerin, duyguların ve arzuların isteyerek üretilen simgeler yoluyla aktarılmasını sağlayan ve içgüdüsel olmayan bir iletişim yöntemidir.” şeklinde yorumlamıştır.²²

Dilin boyutlarını tam anlamıyla kavrayabilmemiz için bu güne kadar yapılmış tanımlamalara özellikle Saussure’ün 19. Yüzyılda yarattığı bilgi kuramı ve bu kuram ışığında oluşturduğu ‘‘Genel Dilbilim Dersleri’’ adlı yapıtına bakmalıyız. Saussure ‘a göre; Dil bir kâğıda da benzetilebilir: Düşünce kâğıdın ön yüzü, ses ise arka yüzüdür. Kâğıdın ön yüzünü kestiniz mi, ister istemez arka yüzünü de kesmiş olursunuz. Dilde de durum aynı: Ne ses düşünceden ayrılabilir, ne de düşünce sestten.²³ Buna bağlı olarak söyleyebiliriz ki “olguyu ne biçimde ele alırsak alalım, dilin her zaman iki yüzü vardır; bunlar birbirinin karşılığıdır, birbirinin değerini belirler. Dil yetisinin hem bireysel hem toplumsal yönü vardır, biri olmadan diğeri düşünülemez, birbirine indirgenemez. Dil yetisi bir dizge içerisinde evrimsel bir süreç izler. Dilin hem güncel tarafı hem de geçmişin bir ürünü olduğu yadsınamaz bir gerçektir.²⁴ Saussure’den önceki dil anlayışlarına baktığımızda oluşan genel kanaatin dilin var olan nesneleri adlandırırken, dünyayı yansıtmaya yarayan bir araç olduğunu görmekteyiz. Ancak Saussure’e göre dil zaten mevcut nesneleri, kavramları sonradan etiketleyerek bir çeşit grup ya da sınıflandırma oluşturmaz, çünkü dil, kavramlardan önce vardır. Dil nesne ve dış dünyadaki kavramlardan önce varlığını ortaya koymaktadır.

²⁰ Zeynep Korkmaz, **Dilde ‘Doğal Gelişme’ ve ‘Devrim’ Açısından Türk Dil Devrimi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s. 6.

²¹ Zeynep Korkmaz, s. 12.

²² Ahmet Doğan Turan, **Türk Dili I**, Harran Üniversitesi Uzaktan Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi, Şanlıurfa, 2018, s. 1.

²³ Ferdinand de Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, (Çev. Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul, 2001, s. 105.

²⁴ Saussure, s. 73-100.

Aristoteles'ten bu yana pek çok düşünür, insanı diğer varlıklardan ayıran özellik olarak dili göstermiştir. Ancak dil alanında yapılan yapısalcı çalışmalar ve bu doğrultuda göstergebilim dilin sadece insana ait bir beceri olmadığı gibi onu diğer canlılardan ayırt eden de bir özellik olarak telakki edilemeyeceğini ortaya koymuştur. Dilin araştırmacılar tarafından genel bir bakış açısıyla kabul gördüğü tanımlardan, bir sonuca ulaşmak istersek dilin toplumu oluşturan kişilerin düşünce ve duygularının, ses ve anlam bakımından geçerli karşılıklı anlaşmaya dayalı olan kurallardan faydalanarak başkalarına aktarılmasını sağlayan gelişmiş bir araç olarak nitelendirebiliriz.

Sonuç olarak dilbilim alanında bugüne kadar yapılmış pek çok çalışma ve tanımlama, içinde yaşadığımız hayatta, varlığın ilk belirtisinden ölüme kadar hemen her anlaşmanın dille olduğunu ortaya koymaktadır. Sanattan edebiyata, kültürden eğitime, bilimden siyasete, televizyondan radyoya kadar pek çok alanda iletişim dille gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam edecektir. İnsanın, dil vasıtasıyla anlaşma içinde olması zamanla da sınırlı değildir, Kendisinden önce yaşamış insanları anlaması ve sonraki çağlara kendisini anlatabilmesi de dille olmaktadır. Dünyanın hangi coğrafyasında hangi zamanında olursa olsun kültür, sanat, edebiyat ve bilim adına ne ortaya konmuşsa hep dil sayesinde olmuştur ve bundan sonra da ortaya konulacaklar yine dil ile olacaktır.

1.2. Bir Kültür Koruyucusu ve Taşıyıcısı Olarak Dil

Kültür kavramı, bugüne kadar araştırmacıların ilgisini çekmiş psikoloji, felsefe, antropoloji, sosyoloji ve mantığa kadar birçok bilim dalı tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır. Hakkında disiplinlerarası kuramsal tartışmaların olması kavram üzerinde araştırmacıların yaklaşımlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Kültür kimi zaman maddi kimi zamansa manevi öğelerle olan ilişkilerin genel ve özel tanımlamalarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamdan hareketle dilin ilişkili olduğu kavramlardan bir diğeri de kültürdür. Bu nedenle Kazakistan özelinde dil politikalarını ele alan tezin bu bölümünde dil ve kültür kavramları, bu kavramların birbiriyle olan münasebetleri ortaya konan tanımlamalar üzerinden ortaya konulacaktır.

Dil ve kültür kavramlarını birbirinden ayırmak neredeyse imkânsızdır. Dil kültür ilişkisi üzerinde araştırmacılar tarafından bugüne kadar birçok tanım yapılmıştır. Bu çerçevede; Bilimsel anlamda kültür “ toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve aktarıp öğrettiği maddi manevi her şeyden oluşan

karmaşık bütündür.”²⁵ Bu tanım insanın varlığını devam ettirmesini, kültürel bir varlık oluşuna bağlamaktadır. İnsanoğlunun yaşayarak öğrendiklerini kendi kültüründe sakladığını ve iletişim yolu olan dil vasıtasıyla sonraki kuşaklara aktardığını belirtilmek istenmiştir.

Kültür, bir milletin hayatının maddî olmayan yönlerinin birleşimi aynı zamanda dil kavramının tanımında yer aldığı gibi etkili bir ‘‘iletişim aracıdır’’. Günlük yaşantımızdaki eğlence, giyim- kuşam sevgi, saygı, gibi hayatın her döneminde insanı içine alan duygu ve düşüncenin yaşama yansıyan hâlidir. Duygu ve düşünceler, dilin imkânlarının kullanılabilmesiyle ortaya çıkar. Bu sayede düşünceler paylaşılır, kültür öğeleri kuşaktan kuşağa aktarılır, kabul görür ve netice itibariyle yaygınlık kazanılır. Dil ve kültür kavramlarını bu sebeplerle birbirlerinden bağımsız düşünmek imkânsızdır.

Dil, geniş perspektiften bakıldığında insanın, bakış açılarının, yaşam biçimlerinin belli bir şekle bürünerek görünürlük kazanmasını sağlayan önemli bir araçtır. Önemli dilciler, antropologlar, sosyologlar dilin, kültürün birincil ögesi olduğu konusunda ortak bir anlayış sergilemektedirler.

Dil ile kültür arasındaki bağlantıyı bu bölümde ortaya koymak isterken, yeryüzündeki birçok dili ve ulusları inceleyerek dil felsefesini kuran ve dil - kültür ilişkisi bakımından çok önemli sonuçlara varan Wilhelm von Humboldt'a değinmek yerinde olacaktır. Bilim tarihinde ilk defa Humboldt dilleri ve ulusları inceleyerek karşılaştırmalı dil çalışmalarına başlamış ve sistemli bir dil felsefesi kurmuştur. Humboldt’a göre dil bir ulusun kültür seviyesini gösteren en iyi araçtır. Gerçek kültürün yaratıcısı olmayı başarmış uluslar ancak kendi diline dayanan, kendi dilinde ilerlemeler yapan uluslardır. ‘‘Her dil bir dünya görüşüdür’’ diyen Humboldt’ta her ulusun kültürünü sahip olduğu dile aktardığı veya kültürü sayesinde dili bu kavramlarla kurduğu açıktır²⁶. Öyle ki tinsel olanın dil yoluyla geçerlilik kazandığını düşünen Humboldt ulusu da dili üzerinden tanımlar. Ulus, ‘‘belirli bir dilin karakterize ettiği insanlığın tinsel ve ülküsel tümlük açısından tikelleşmiş biçimidir’’²⁷

Varoluşçu felsefenin önde gelen isimlerinden olan Alman filozof Martin Heidegger: ‘‘Dil, içinde konaklamak yoluyla varolduğu varlığın evidir, bunun için de

²⁵ Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC’si**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.15

²⁶ Onur Bilge Kula, **Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı -1**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.50.

²⁷ Kula, s. 63.

insan varlığın hakikatine bekçilik yaparak ona ait olur” der.²⁸ Ortaya koyduğu dil metaforu hakkındaki görüşlerini dil dersi dizisinden oluşan metinlerinde işler.²⁹ Burada dilin işlevini gündelik iletişim ile sınırlamayan bir anlayış görmekteyiz. Düşüncenin dil ile açığa çıkacağı gibi insana ait olan bütün değerleri de, kültürü de kapsayan büyük bir işlevi olduğunu belirtmek ister.

E. Sapir, "kültür" kelimesinin üç anlamda veya üç anlam grubunda kullanıldığını söylemektedir. Önce etnoloji ile kültür tarihi mensuplarının bir terim olarak kullandıkları anlama nazaran kültür, insanın hayatında içtimai yoldan miras aldığı somut ve soyut her formu kapsar.³⁰ Bu açıdan bakıldığında kültür insanla doğrudan ilintili, insanı çevreleyen her ögeyi içinde bulunduran maddi manevi her olguyu bünyesinde barındırmaktadır.

“Toplumun hiçbir alanı dilden bağımsız değildir. İnsanın varlığı dil ile mümkün olduğu gibi, toplumların varlığı da ancak dil ile mümkün olmaktadır. Dil yoksa toplum da yoktur. Dil, bir toplumun kültür kimliğidir”³¹

Türk felsefesinin önde gelen adlarından biri olan Nermi Uygur, özellikle kültür ve dil gibi felsefenin temel sorunlarını “Kültür Kuramı” adlı çalışmasının merkezine koymuş ve bu iki kavram üzerindeki görüşlerine yer vererek günümüze kadar ulaştırmıştır. Uygur ‘a göre, “kültür insanın benimsediği yaşama biçimi, varolma programı ve eylem kalıbıdır. Bu ana özellik kültürün yalnızca genelinde değil, parçalarında da dışa vurur, herkes birey, toplum, ulus, ülke düzeyinde başka bir kılıkla gün ışığına çıkar. Dil ise insanın bilme ve yaşadığı toplum içinde eylem ve bildirişim gereklerini karşılayan bir varlıktır. Her kültür, anlatımını ayrı bir dilde bulur. Dil, kültürü hem kurar hem geliştirir (tersi de doğru). İnsanın anadilini öğrenmesi, kültür edinmesinden başka bir şey değildir”³² Bu sebeple dillerine sahip çıkan toplumlar ancak geçmişleriyle yaşama hürriyetine sahip olup geleceği de kendi elleriyle kurabilmektedirler.

²⁸ Martin Heidegger, **Basic Writings**, Ed. by Gray and Stambaugh, Harper and Row, New York, 1977, s. 213.

²⁹ Heidegger’in kendi felsefi incelemelerini Poetry, Language, and Thought, “Letter on Humanism” [Şiir, Dil ve Düşünce, “Hümanizm Üzerine Mektup”] ve dil dersi dizilerinden oluşan On the Way to Language [Dile Doğru Yolda] metinlerinde işledi. “Letter on Humanism”de Heidegger ilkin dil, Varlık ve dili konuşanlar olarak insanların ilişkisini betimlemek için bir metaforu, “Varlığın evini ele aldı. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Über den Humanismus.

³⁰ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)**, Marmara Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 34.

³¹ Şükrü Ünal, **Dil ve Kültür**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2005, s.14.

³² Nermi Uygur, **Kültür Kuramı**, Remzi Kitapevi, Ankara, 1984. s. 13- 31.

Dil ile kültür arasındaki birbirinden ayrılamaz bu girift ilişkiye baktığımızda görmekteyiz ki dil, kültürün en önemli ögesidir. İçinde bulunduğumuz dönemde ve yakın tarih dediğimiz dönemlerde işgallerin önce dil ve kültür aşılması ile yapıldığını bilmekteyiz. Kültür emperyalizmini ve onu doğuran yayılcılık anlayışını gaye edinmiş ülkeler, yaşama biçimleriyle, yeme içme tarzlarıyla, toplumda yaşanan olaylara sergiledikleri davranış şekilleriyle, kültürleriyle ulus bilinci gelişmemiş toplumları kolaylıkla egemenlikleri altına almayı başarmaktadırlar. Ve böylelikle o ülkenin dilini ve kültürünü bozmak için en önemli unsur olan iletişim araçlarını da arkalarına alarak her türlü bozulmaya adeta destek olmaktadır. Kaplan'ın dil ve kültür üzerine ifade ettiği görüşler bu noktada iki kavramın nasıl içiçe bir şekilde tezahür etmiş olduğunu bize göstermektedir.

Çarlık Rusya dâhil olmak üzere Sovyetler Birliği dönemlerine baktığımız zaman Orta Asya ve Kafkasya Bölgelerindeki uzun süreli hâkimiyet ve buradaki Türk halklarının kendi anadilinden bile daha iyi derecede Rusça konuşabilmeleri; dil asimilasyonunun gerçekleştiğini göstermektedir. Anadilini başka bir dile tercih edebilecek noktaya gelen Orta Asya Türk halkları bize tarih boyunca kültür ve dilin ne kadar birbirinden ayrılamaz gerçekler olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bir ülkede kültürün korunması, dilin her anlamda gelişebilmesi ve zenginleşebilmesi için bir fırsattır. Toplumda mutlak suretle dil bilincinin geliştirilmesi toplumdaki her bir ferdin kültürel değerlerine bağlı kalmasıyla mümkündür. Tüm bunlar eğitimin desteklenerek kültürü ve dili koruyan yazılı ve sözlü basın araçlarına gereken önemin ve değerin verilmesiyle sağlanabilmektedir.

1.3. Toplumların Birleştirici Unsuru Olarak Dil

Maddî ve manevî birliktelikleri ortak bir toprak parçası üzerinde yaşayarak paylaşan ve bir uygarlığa sahip olan birey gruplarının toplum özelliği taşıyabilmesi için gerekli olan en temel öge şüphesiz dildir. İnsan gruplarını ortak bir paydada birleştirmede büyük bir etkiye sahip olan diller, toplumlar üzerinde milli bilincin oluşmasına da katkı sağlar. Bu nedenle Kazakistan' da dil durumunu ele alan tezin bu bölüm başlığı altında dil toplum ilişkisi dilin birleştirici bir unsur olarak ele alınmasıyla ortaya konulacaktır. Bu kavramların birbiriyle olan münasebetleri farklı yönlerden irdelenecektir.

Toplumların sağlıklı olarak iletişim kurabilmesinde dillerin büyük önem taşır. Bir dilin içinde barındırdığı söz hazinesindeki deyimler, atasözleri, özdeyişler; bilim, spor, sanat gibi pek çok alana ait olan terimler o dili meydana getiren toplumların

özelliklerinin belirlenmesinde etkili olurlar. Bu yönüyle dil içinde barındırdığı tüm öğelerle toplumda ilişkiyi sağlayan bir araç konumundadır. Bireyler arasındaki iletişim ve etkileşim dil aracılığıyla gerçekleşir. En geniş anlamıyla dil toplumdaki sosyal ilişkilerin hayata yansımış halidir.

Diller, toplumların ortak değerlerinin dışı vurumu olduğu için dildeki türlü değişimler toplumu, toplumdaki değişimler de dile tesir etmiştir. Bu durumun en somut örneklerinden biri Sovyetler Birliği'nin Orta Asya ve Kafkasya'da uyguladığı dil siyaseti olmuştur. Uzun yıllar Türk halklarının dilleri üzerinde uygulanan asimilasyon politikaları bölgedeki halkların zamanla ayrışarak milli kimliklerinin kaybetmesine sebep olmuştur. Süreç içerisinde Rus dilinden Türk dillerine nüfuz eden kelimler halkların anadillerinin değişmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Türklük kimliği çatısı altındaki türlü birleşimlerin gerçekleşmemesi adına farklılaştırılan alfabeler, Türk halklarının dil, din ve kültürlerinin değişmesine yol açmıştır. Türk halklarının dil, din ve kültürlerini değiştirilmesi ise söz konusu halkların benliklerinin yok olarak Rus kimliğini benimseleriyle sonuçlanmıştır.

Sovyetlerin daha Çarlık döneminden başlayarak Türk halkları üzerinden başlattıkları kimiksizleştirme siyaseti göstermektedir ki diline sahip çıkmayan uluslar aynı ölçüde geleceğine de sahip çıkamazlar. Bir ulusun geçmişi ile bugünü arasında dilsel anlamda ortaklık yoksa tarihsel birikimden yoksun olarak varlıklarını devam ettirmeye çalışan insan topluluklarının meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Dilin birleştirici bir unsur olarak karşımıza çıktığı başka bir örnek ise Cumhuriyet dönemi Türkiye'sidir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti sosyal yenileşme özelliği gösteren devrimler ile modernleşmeyi hedeflerken bu hedef doğrultusunda dili de etkin kullanır. Dilin uluslaşma üzerindeki etkisi ve öneminin farkında olan Mustafa Kemal Atatürk bu süreçte dil ve kültürü batılılaşma ve birlik olma yolunda bir araç olarak görür. Bu görüşüne uygun olarak ulus devlet olmak amacıyla dil devrimini yapar ve ardından devrimin hayata geçirilmesi için millet mekteplerini kurar. Başöğretmen sıfatıyla kara tahta önünde genci yaşlısıyla Türk milletinin milli dil bilinci kazanmasını sağlar. Çünkü dil, aslında bir kimlik ifadesidir. Dilin yozlaşması milli kimliği etkileyecek ölçüde önemlidir. İnsanlar arasındaki kimlik duygusunun oluşmasında temel kurucu unsurlarından biri de dil olarak görülmelidir.

Konu hakkında görüş bildiren Cevat Özyurt'un belirttiğine göre bu noktada diller arasında dilin yazılı olan kısmı da önem arz etmektedir. Çünkü dil yerel

topluluklar arasında birleştirici rol oynayarak ulusların oluşumuna katkıda bulunur. Yazı dilini Batı'da matbaanın 16. yy. başlarında yaygınlaşmasına kadar geriye götüren Özyurt, siyasal bir topluluk biçimi olarak ulusların ortaya çıkışının, ortak bir toprak parçasında bir dilin hâkim hale gelmesine bağlar. Bu açıdan dilin uluslaşmadaki etkisini laikleşme, modernleşme ve özgürleşme süreçlerinin yaşandığı Fransız Devrimi'ne kadar götürür.³³

Öte yandan bir toplumdaki yeniliklerin, buluşların ve gelişmelerin halka iletilmesinde, ulus veya uluslararası düzeydeki haberlerin insanlara aktarılmasında dil son derece önemlidir. Günlük bir haberi dinlerken, gazete veya dergi okurken insanların muhattap olduğu dili anlaması toplumsal uzlaşmayı da sağlar. Birbirini doğru anlayan bireyler çatışma içerisine girme ihtiyacı hissetmezler. Bu durum toplumsal barış ve birliği de beraberinde getirir. Zira dil insan topluluklarının iletişim kurmasında ve problemlerini çözmelerinde etkili bir araçtır. Bu noktada konuşulan dilin herkes tarafından doğru idrak edilebilmesi çok önemlidir.

Sonuç olarak bir milletin ayakta durmasını sağlayan onun varlığının ve devamının ön koşulu olan ve birliği sağlayan bir unsur olarak dil millî bilinci beslemektedir. Bu yönüyle dil sadece bir iletişim aracı olmanın da ötesine çıkarak bireylere bir millete mensup olma duygusunu vermektedir. Bu nedenle toplumdaki bireyleri birbirine yaklaştırarak onlar arasında birlik yaratmada etkin rol oynamaktadır.

1.4. Kültürel Bir Değer Olarak İdeoloji ve Dil

Dil, insanların iletişimi ve etkileşimi açısından önemli bir araçtır. Bu nedenle iletişim noktasında dil bir vasıta olmanın ötesinde etkin bir güç olarak karşımıza çıkar. Dilin gücü sayesinde insanlar arasında tükenme ihtimali olmayan bir süreç başlamıştır. Bu süreç, yeni anlamlar kazanan sözcüklerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Dilin serüveni insanların topluluklar halinde yaşamaya başladığı dönemlere kadar götürülebilir. Devam eden gelişim zarfında insanlar çoğalarak farklı coğrafyalara ayrılarak, farklı kültürlerin de ortaya çıkmasına imkân vermişlerdir. Bu farklılık ile birlikte, farklı diller ve farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Her toplum kültürel açıdan değişim ve gelişim gösterirken dil de bu gelişim ve değişimden etkilenmiştir. Bu nedenle bu bölümde söz konusu değişimden etkilenen, insanlar arası iletişimde

³³ Cevat Özyurt, "Osmanlı'da Resmi Ulusçuluk ve Dil Politikası", **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:3, 2004, s. 155.

anlaşılabilmeyi sağlayan dilin bir unsuru olan ideoloji kavramı kültürel bir değer olarak ele alınacaktır.

Teun Van Dijk, Söylem ve İdeoloji adlı ortak çalışmasında ideoloji kavramının oldukça muğlak ve tartışmalı bir kavram olduğunu ifade eder. Ona göre ideoloji en fazla basın yayın organlarında, siyasette ve toplumsal bilimlerde ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca ideoloji kavramının Fransız düşünür Destutt de Tracy tarafından 18. yüzyılın sonunda ilk kez ortaya atıldığını belirterek günümüze kadar bu kavram üzerinde birçok çalışmanın ortaya konduğunu ifade eder. İdeolojiyi “Toplumsal pratiklerin temeli olarak” açıklayan Dijk, toplumsal gruplar ve hareketlerin fikir sistemleri olarak ideolojiler etrafında toplandığını kaydeder. Ona göre ideolojiler sadece dünyayı anlamak açısından önem taşımazlar. Aynı zamanda bireylerin toplumsal yaşantılarının temeli olarak da görülmelidirler. Bu nedenle, cinsiyetçi ya da ırkçı ideolojiler ayrımcılığı temel alırken, sorunları savaşa başvurmadan çözmek isteyen ideolojiler nükleer silahları protesto etmek için barışçıl ideolojiyi benimserken çevreciler ise kirliliğe karşı eylem gerçekleştirmek için bilimsel ideolojiden beslenirler.³⁴Bu nedenle söylenebilir ki genellikle ideolojiler çatışmalardan doğarlar.

İdeoloji kavramının tanımlanması ve bu tanımlardan ne anlaşılması gerektiği temel bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü ideoloji kavramını açıklamaya çalışan araştırmacılar konuya genellikle dini, ahlakî, siyasî ve felsefî tutumlarla yaklaşmaktadır. Ancak ideolojiyi açıklama problemi diğer kavramları açıklama sorununu aşan bir özellik göstermektedir. Çünkü ideolojiye ilişkin yapılan tanımlamalar, sadece birbirlerinden farklı düzeylerde olma özelliği göstermez. Aynı zamanda tezat anlamları da içinde barındırır. Bu tanımlamalara bakıldığında ideoloji kimi zaman belirli bir sınıfa ait fikirleri temsil ederken, kimi zamansa toplumsal hayattaki inanç ve değerler sistemini üreten genel bir süreç olarak tanımlanmıştır. Kavram çoğu zaman da gerçek bilginin önünde duran bir engel olarak görülmüştür. Aslında ideoloji en temel anlamıyla bir dünya görüşüdür. Bireylerin varoluş nedenlerini açıklayabilmelerinin de ön koşuludur. Zira her birey ve bireylerden teşekkül eden her toplum sahip olduğu düşünce sistemiyle dünya üzerindeki varlığını anlamlandırır.

³⁴ Teun Van Dijk ve diğerleri, **Söylem ve İdeoloji**, (çev: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş), Su Yayınları, İstanbul, 2003, s.14.

Dil ve düşüncenin biraradılığı ise iletişimin tam anlamıyla sağlanabilmesi için gereklidir. Çünkü düşünce dilden bağımsız, dil de düşünceden ayrı düşünülemez. Bu anlamda dil ve düşünce kavramlarından hangisinin ötekinin oluşmasına temel olduğu tartışılmıştır. Dilbilimcilerin bir kısmı “düşüncenin dilin ortaya çıkış sebebi olduğunu” savunurken diğer bir kısmı ise “dilın düşünceye temel olduğu” görüşünü savunmuştur. Dil ve düşüncenin ayrılmazlığı açısından konuya baktığımızda ise karşımıza yeni bir kavram çıkmaktadır. Bu kavram toplumsal ya da siyasal bir öğreti oluşturan, ülkü olarak da benimsenebilen ve kişi davranışlarına yön veren ideolojidir.

Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik* adlı çalışmasında ideolojinin tarih içerisindeki oluşumuna değinmektedir. Ona göre ideoloji kavramı, burjuvazinin feodalizme karşı verdiği ilk mücadeleler sırasında, geleneksel aristokratik toplumda doğmuştur. Bu mücadeleler aynı zamanda on sekizinci yüzyıl Aydınlanma Çağı'nın arka planını oluşturmuştur.³⁵Daha açık bir dille ifade etmek gerekirse ideoloji kavramı, bu dönemin kültürel ve felsefi ortamı içerisinde aklı savunmak ve ilerici olmayan tüm düşünceleri tenkit etmek için üretilmiştir. Bu nedenle ilk olarak iktidar, rejim ve meşruiyet ilişkisinin sonucu olarak ideolojilerin oluştuğu söylenebilir. Peki dil ile ideolojinin doğrudan ilişkisi nedir? Konu hakkında Ozan Otan'e göre ise ideoloji kavramı, toplumsal ilişkileri belli davranış biçimleri aracılığıyla meşrulaştıran araçlar olarak görülmelidir. Bu anlamda ideolojiler dil ile yakın ilişki içerisindeyler. Söylemi üreten ve iletişim ediminde kullanan kişi belli bir toplumun, belli bir ideolojik grubun üyesi olarak okura söz konusu grubun sesini yansıtmaktadır.³⁶ Buradan hareketle dilin sosyal bir olgu olması toplumla birlikteliğini kanıtlamaktadır. Dil ve düşünce toplumsal bir kavram olma özelliğiyle birbirine bağlı hatta içiçedir. İdeoloji dil sayesinde toplum bireylerinin kaynaşmasını sağlar. Dil, ideolojilerin ifade edilmesinde, değiştirilmesinde ve üretimle tekrar hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Kutushova'a göre dilin ideolojiyi şekillendirme etkisine farklı coğrafyalarda yaşayan, farklı dilleri konuşan insanların hayatı algılayışlarında ortaya çıkan çeşitlilik örnek gösterilebilir. Örneğin Rusların Orta Asya'da yürüttüğü asimilasyon

³⁵ Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Çev. Neşe Nur Domaniç), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.21-22' den aktaran Kamil Kaya, “Yirmibirinci Yüzyıla Girerken İdeoloji ve Sosyoloji”, s.166

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/101043>, (07.05.2019)

³⁶ Ozan Otan, “Dil ve İdeolojinin Söyleme Yansıması: Eleştirel Bir Söylem Çözümlemesi”, *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2014, s. 211.

politikalarının sonucunda “Rusya İmparatorluğu’nun güney ve doğu sınırlarında görev yapan devlet memurları Kazak, Kalmık ve Başkurtlar hakkında devamlı surette “vahşi” “eğitilmemiş atlar”, hanlar tarafından “ilkel adetlerle” yönetilen “vahşi, kanunsuz ve sadakatsız halklar” biçiminde tanımlamalar kullanıyordu. Buna karşılık Rusya İmparatorluğu’ndan ise “tüm duyanın saygı duyduğu, muhteşem devlet” olarak söz ediliyordu. Bir uçta ilkel, zalim, güvenilmez, kanun tanımayan, vahşi ve Hristiyan olamayan göçebe halklar; diğer tarafta ise medeniyet, güzel ahlak ve kanun düzenin temsil eden, bozkır rüzgârlarına karşı duran bir istikrar abidesi Rusya İmparatorluğu vardı”³⁷

Kutushova’nın Rusya İmparatorluğu üzerinden verdiği örnekten de anlaşıldığı gibi dil düşüncesi ve ideolojiyi taşıyan temel bir araç olarak görülmektedir. Ancak bunun yanı sıra dili ideolojik bir olgu olduğunu söylemek gereklidir. Başka bir ifadeyle dil ideolojileri bünyesinde barındıran bir araçtır. Bu nedenle çoğu zaman toplumdaki bireylerin, baskın grupların çıkarlarını destekleyecek şekilde kullanılmaktadır.

Dil ve düşünce kavramlarının ayrılması güç yapısı bu kavramlara ideolojinin eklenmesiyle yeni bir olgu kavramı meydana getirmiştir. Bu kavram, söylemdir. İdeoloji ve dil kavramlarının birbiriyle olan doğrudan münasebeti söylem kavramının disiplinlerarası kullanılarak farklı açılardan ele alınmasına neden olmuştur.

Haluk Yaman söylemin, ideolojinin dilde saklı hali olduğunu vurgulamıştır. Yaman’a göre ideolojiler düşüncelere yön verirken aynı zamanda da kitleleri harekete geçirmekte ve sosyolojik farkındalık yaratan bir etkiyi ortaya koymaktadır. Bu açıdan ideolojiler bireylerin algı yönetimini yaparken belirli bir ideolojiye sahip olan bireyler söylemi de bir araç olarak kullanılmaktadırlar.³⁸

Sonuç olarak dil, ideoloji ve söylem kavramlarını iletişim, dilin kullanılış biçimi ve metin gibi unsurların oluşturduğu bir grup içerisinde değerlendirmek gerekir. İnsanın farklı bakışaçılarına sahip olmasında, bu bakışaçılarının farklı fikirler oluşturmasında dil-düşünce ilişkisi ve söylemin etkisi gözardı edilemez. İdeoloji dil aracılığıyla toplum bireylerinin kaynaşmasını sağlar. Dil, ideolojilerin yansıtılmasında değiştirilerek tekrar hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Her toplum

³⁷ Gulbadam Kutushova, **Sovyet Devriminin Türkistan’a Yayılması ve Modern Kazakistan’ın Dış Politikasına Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 28.

³⁸ Gonca Bayraktar Durgun, Haluk Yaman, “İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset” **The Academic Elegance**, Sayı: 7, 2017. s. 40.

kültürel açıdan değişim ve gelişim gösterirken dil ve ideolojiler de bu gelişim ve değişimden kendi payına düşeni almaktadır.

1.5. Bir Toplumsal Dilbilim Değişkeni Olarak Dil ve Cinsiyet

Dil, toplumsal yaşamın bir ürünü ve yansıması olarak içinde bulunduğu toplumun aynası olma niteliğini taşır. Bunun yanında dil kültür ilişkisinin ele alındığı üzere dil kültürün en önemli öğelerinden biridir. Kültürün içinde olan her gerçeklik dilin de içinde bulunur. Toplumsal ilişkiler çerçevesinde kültüre dayalı olarak kadın ve erkeğe yüklenen farklı roller cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri ortaya çıkararak kadın ve erkeğin kullandıkları dili de birbirinden farklılaştırır. Bu nedenle tezin bölümünde kültürel kuralları, beklentileri, dilin nasıl kullanıldığını ve toplumun dil üzerindeki etkisini araştırma konusu yapan Toplumsal dilbilim çerçevesinde dilin cinsiyetler üzerindeki etkisini ele alınacaktır.

İnsanlığın varoluşundan bugüne kadar yazılı ve sözlü ortamlarda kadın ve erkek ilişkileri noktasında kullanılan dil hazinesinde farklılıklar doğmuştur. Toplumsal cinsiyet ve dil arasındaki ilişki, 1970’li yıllardan itibaren dil çalışmalarına pek çok farklı bakış açısı getirmiş ve özellikle konuya feminist açıdan bakan dilbilimcilerin dikkatini çekmiştir.

Gökhan Yavuz Demir’e göre dil ve cinsiyet kavramlarını ele alırken dilin sadece iletişimsel yönünü göz önünde bulundurmamamız gerekir. Çünkü dil disiplinler üstü araştırılan bir alanı da işaret eder. Bugün edebiyattan felsefeye, linguistikten sosyolojiye kadar birçok alanı ilgilendiren dil ancak trans-disipliner bir okumayla kuşatılabilir.³⁹ Dil ve cinsiyet kavramları dil ve toplum yapısı arasındaki ilişkinin derinlemesine incelenmesiyle açıklığa kavuşturulabilir. Erkek ve kadının dili nasıl kullandıklarının yine erkek ve kadının toplum içindeki rollerinin, kişiliklerinin ve kimliklerinin nasıl şekillendiğinin irdelenmesi cinsiyetin dil üzerindeki etkisinin tespitini sağlar. Bu bağlamda dilin bir değişkeni olan cinsiyet olgusuna dilin bir ürünü olan toplumsal cinsiyet ve dilin kullanımı arasındaki ilişki açısından bakabiliriz.

Toplumdilbilimin temel kavramı olan ‘‘dil değişkenlerini’’ hakkında araştırmacılar bugüne kadar bölgesel, toplumsal, siyasal ve bireysel bir dizi etkene bağlı olduğunu belirtmişler ve bu bağlılığı dilde gözlemişlerdir. Yapılan sosyolojik ve dilbilimsel çalışmalar bireyin dilinin oluşmasında toplumsal, siyasal ya da etnik

³⁹ Gökhan Yavuz Demir, **Sosyal Bir Fenomen olarak Dilin Belirsizliği**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 11.

grubuna, eğitim durumuna, içinde bulunduğu iletişim ortamına, yaşına ve cinsine bağlı olarak değişkenlik gösterdiği bilgisini ortaya çıkarmıştır. Bir dilin yapısı, sözcük dağarcığı ve kullanımı ile bu dili kullanan bireylerin cinsleri arasında bir ilişkinin olup olmadığının araştırılması son yıllarda toplumdilbilim alanında önem kazanmıştır. Bu alanda araştırılan soruların kimileri şöyle sıralanabilir: Aynı dili konuşan kadın ve erkeklerin dil kullanımında ayrılıklar var mıdır? Böyle bir ayrılık varsa, bu dilin yapısından mı yoksa kadın ve erkeklerin birbirlerinden değişik toplumsal rolleri benimsemeleri sonucu edindikleri davranış biçimlerinden mi kaynaklanmaktadır? Kimi dillerde dilbilgisel bir ulam olan cins (gender) ile doğal cins (sex) arasında bir bağlantı var mıdır? ⁴⁰Görüldüğü gibi araştırmacılar dili etkileyen ve dilin bir değişkeni olan kadın ve erkek rolleri üzerinden konuyu çok yönlü incelenmiş ve sadece biyolojik unsurlarla bu iki ilişkinin açıklanamayacağı konusunda kanaat geliştirmişlerdir. Kadın ve erkek söz konusu olduğunda kullanılan dil, başka bir deyişle kadını ve erkeği tanımlarken ve betimlerken kullanılan dil ile dil konuşurlarının iletişimi sırasında kullandığı dil iki boyutlu olarak ele alınmıştır.

1950’li yıllardan itibaren toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rollerde yeni bir tanımlama şekli gündeme gelmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramı tam da bu noktada karşımıza çıkar. Bu kavram kadın veya erkek olmakla ilişkilendirilen sosyo-kültürel kuralları, toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rolleri eleştirel bir bakış açısıyla irdelemeyi içerir.

Dil ve cinsiyet olgusuna dilbilimsel anlamda yakalaşan Harding ‘ e göre (van Zoonen 1997) toplumsal cinsiyet, cinsiyet farklılığının doğal bir sonucu ya da bireylere kültürden kültüre farklı biçimlerde atfedilen basit bir toplumsal değişken değildir. İnsanların düşündükleri, toplumsal etkinliklerini düzenledikleri analitik bir sınıflamadır.⁴¹

Aslında kadın ve erkeğin toplumdaki kendi rolünün dil kullanılış biçiminden mi kaynaklandığı, yoksa dilin bu rollerin şekillenmesinde bir araç mı olduğu sorusuna yanıt bulmak oldukça önem arz etmektedir. Burada oluşan farklılık üç temel görüş çatısı altında gelişir. Birinci görüş ‘‘Dilin toplumsal ayrışmaları ve eşitsizlikleri sadece yansıttığını savunan görüştür. Bu anlayışa göre dilsel farklılıklar sosyal

⁴⁰ Güray Çağlar König, ‘‘Dil ve Cins: Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı’’, **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, Hitit Yayınevi, Ankara, 1992 s.25.

⁴¹ Harding Van Zoonen, **Medyaya Feminist Yaklaşımlar**, Bilim ve Sanat, Ankara, 1997 ‘ den aktaran Zühal Akünal Okan, ‘‘Dil ve Cinsiyet: Reklam Dili Çözümlemesi’’, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 5, 1998, s. 188.

farklılıkları sadece yansıtır. Toplum kadın ve erkeği eşit kabul etmedikçe kadın ve erkeklerin dil kullanımlarındaki farklılıklar da devam edecektir.

İkinci görüş dilin cinsiyet ayrımcılığını yaratan bir özelliğe sahip olduğudur. Bu yaklaşım yukarıda ifade ettiğimiz gibi dilin toplumun yapısını yansıtan sadece bir ayna değildir. Dil toplumsal toplumun yapısını yansıtırken aynı zamanda toplumda eşitsizliklerin oluşmasında rol oynar. İnsanlar farklı dil kullanımlarının farkına varırken aynı zamanda da içinde yaşadıkları toplumun kültüründeki cinsiyete dayalı ayrımları da gözlerler. Fiziksel ve toplumsal çevrelerini bu ayrımların ışığında değerlendirmeye anlamlandırmaya başlarlar. Dolayısıyla bireysel yaşantımız ve kişiliklerimiz dilimiz ve içinde bulunduğumuz söylemlerle şekillenir. Örneğin basın yayın kuruluşlarında önyargılı cinsiyet ayrımcılığı güden dil kullanımının sıklık derecesi toplum içinde erkek ve kadın rollerinin tanımlanmasında etkili olur. Dil masum bir iletişim aracı olmaktan çıkar. Cinsel eşitsizliğin oluşmasında ve sürdürülmesinde etkin bir rol üstlenir. Bu görüş Whorf (1956) kuramına gönderme yapar. Whorf dilin düşüncenin sınırlarını belirlediğini ve konuşmamızda fiziksel ve toplumsal gerçekliği nasıl algılayacağımızı yapılandırdığını iddia eder.⁴²

Üçüncü görüş ise yukarıda belirtilen görüşlerin tek bir çatı altında toplanması özetle uzlaşması gibidir. Bu yaklaşımda dil ile toplum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Toplumun kadın ve erkek rollerine biçtiği değer dili de şekillendirir. Özellikle ataerkil toplumlarda kadının ikincil konumda olmasının yansımalarını dil üzerinde izleyebiliriz. Yine aynı şekilde gibi dilin toplumsal cinsiyet rollerini oluşturmadaki üstün etkisini de görebiliriz.

Dilbilimciler bir dilin başka bir dilden daha iyi, ya da daha kötü, yetersiz veya altta olamayacağını konusunda hemfikirdirler. Tüm diller konuşurların iletmek istedikleri duygu ve düşünceleri ifade etmekte kullanılırlar. Bu yüzden dil konuşurların düşüncelerine hiç bir şekilde sınır koyamaz. İnsanlar toplumsal gereksinimlerine göre dile yeni sözcükler ekleyip eski sözcüklere yeni anlamlar yükleyebilirler. 20.yüzyılın başlarında yapılan çalışmalar bize göstermektedir ki dil insanların iletişim ihtiyaçlarını karşılamak için durmaksızın devam eden bir gelişim içindedir.

Dilin toplumsal süreçlerden etkilenen ve sürekli değişen dinamik yapısının olduğu unutulmamalıdır. Kadın ve erkek rollerinin basılı eserlerde Metinlerarası bir

⁴² Otan, s. 186.

söylem çözümlemesi ile dili nasıl etkilediği ya da dili nasıl şekillendirdiğini görebiliriz.

Dilin kimlikleri kimliklerin de dili etkilemesine Tanzimat döneminden günümüze uzanan batılılaşma ürünü romanlarımızda beliren kadın erkek dili temelinde örnek verebiliriz. Tanzimat’la birlikte toplumsal yapıyla ilgili önemli sosyal düzenlemeler hayata geçmiştir. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı’yla girdiği tarihsel süreçte toplumsal yapı birçok alanda değişime uğramıştır. Sosyal yaşam alanlarında gerçekleşen bu hızlı değişimin, aile yapısına yansımaması düşünülemezdi.⁴³Bu toplumsal değişme sürecinde roman konuları değişmiş bundan kadın roman karakterleri de payına düşeni almıştır. Bu arada toplum tarafından inşa edilen cinsiyet hiyerarşisi içindeki kadın temsillerinin romana taşınmasından taviz verilmemiştir. Milli Mücadeleden sonraysa Cumhuriyetin kuruluşu ve Kemalist kadroların toplumda oluşturdukları sosyal reformların bireye ve topluma yansımaları roman sayfalarına aktarılırken, toplumsal yapı Tanzimat döneminden farklı bir şekilde “uluslaşma” tezleriyle işlenmiştir.⁴⁴ Hem Tanzimat hem de Cumhuriyet Dönemi’nde gerçekleşen sosyal değişim bilinçli olarak romanlardaki kadın ve erkek kimliklerinin dili üzerinde bir farklılaşmayı getirmiştir. Osmanlı devleti yıkılma sürecinde Batı medeniyetinden geride kaldığını farkederek onu tanımaya başlamıştır. Osmanlı aydınları kendi toplumlarında hala süregelen köleliğin insan ticaretinin aradaki en büyük farklılıklarından olduğunu görmüşlerdir. Nitekim Samipaşazade Sezai’nin ilk realist roman denemesi olan Sergüzeşt romanında da köle ticaretini işlemesi de bunun en net örneklerindendir. Tanzimat romanı Batı hayranı sorumsuz genç erkeklere karşı son derece haşin ve alaycıyken, kadınları, onları istenmeyen evliliklere zorlayan, çok karılılıkla aşağılayan, tek yanlı boşanmaya ve özellikle de köleliğe maruz bırakan bir sistemin güçsüz, pasif kurbanları şeklinde çizmişti.⁴⁵ Roman yazarları erkek karakterler için kurguladıkları davranış kalıpları doğrultusunda onları okuyucu nezdinde küçük düşüren, alaya alan, kimi zaman onlara kızan bir tavırla kötüleyici bir dil kullanmışlardır. Kadın karakterin çoğunda ise onların musikiden anlayan güzel,

⁴³ Serpil Çakır, “Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, (Drl. Hülya Durudoğan vd.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.93.

⁴⁴ Aziz Şeker, “Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10 Sayı: 54, 2017, s. 641

⁴⁵ Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Çev. Aksu Bora vd. 5. baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2015 s. 150’den aktaran Aziz Şeker, Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10 Sayı: 54, 2017, s. 642.

terbiyeli, ev idaresinde, çocuk yetiştirmede başarılı, evine, ailesine bağlı olma özellikleri ön plana çıkarılmış bununla ilintili olarak erkeğe karşı tutulan kızgın ve alaycı dil kadında kendini olumlamaya bırakır. Bu bilgiler ve örnekler ışığında kadın erkek kimliklerinin dilden doğrudan etkilendiğini ve dilin de kadın erkek ilişkilerini belirlemede etkin rol oynadığını söylemek mümkündür. Dilin insana dair her şeyin (maddi manevi kültür) taşıyıcısı olması, sosyal dinamiklerden etkilenmesi burada açıkça ifade edilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda tarihsel süreç içerisinde Tanzimat romanından örneklendirmeye cinsiyet ve dil konusuna vurgu yapılmaktadır. Türk dilinde tek tek kelime bazında da yaşanan etkileşime değinen Nazife Aydınoglu bazı mesleklerin erkeklere bazılarının kadınlara atfedilmesinden dolayı kullanılan ifadeler Kadın ve Dil makalesinde yer vermektedir. Türkçede “kadın doktor”, “kadın avukat”, “kadın mühendis”, “kadın subay”, “kadın pilot”, “kadın şoför” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Aynı şekilde son zamanlarda erkeklerin de hemşirelik mesleğine girmeleri ile “erkek hemşire” sözcüğü kullanılmaya başlanmasına neden olmaktadır. Dilimizdeki birçok ifade, kültürümüzde kadının konumunun ve değerinin erkeğin konumu ve değerinden düşük olduğunu somut bir şekilde göstermektedir. “Adam olmak”, “bir işi adam gibi yapmak”, “erkek adammış”, “erkek kadınmış”, “adam gibi adam”, “karı kılık”, “karı gibi gülme”, “kız kurusu”, “evde kalmış kız” gibi deyimler, erkek olmanın yüceliğini ve erdemini, erkeğin yaptığı işlerdeki becerisini ve başarısını, erkeğin değerini yaşla yitirmediğini vurgularken kadını olumsuz ve ikincil duruma konumlamaktadır.⁴⁶

Sonuç olarak tüm bu bilgiler ışığında kadınlarla erkekler arasında muhtelif alanlarda ayrılıklar olduğu tartışılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklılıkların bir bölümü doğuştan gelen yeteneklerle, kadın ve erkeğin biyolojik yapılarıyla ilgilidir. Kimi ayrılıklar ise toplumsal etkenlerle açıklanabilir. Kadın ve erkekler değişik toplumsallaşma süreçlerinden geçerek birbirlerinden farklı davranış biçimleri kazanırlar, kullandıkları dil biçimleri de bu nedenle birbirlerinden ayrılır. Değişen toplumdaki yargı ve değerler kadın ve erkeğin davranışlarının tümünü, giyimi hatta seçecekleri meslekleri en önemlisi de dili etkilemektedir.

1.6. DİL PLANLAMASI

Bağımsızlık dönemi Kazakistan’da devlet eliyle gerçekleştirilen dil planlaması, dilin değişimini ve dil ile ilgili sorunların çözülmesini sağlamak amacıyla

⁴⁶ Nazife Aydınoglu, “Kadın ve Dil”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, 2015, s. 177-178.

uygulanan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil planlamasını kavram olarak ele aldığımızda ise temelde bu planlamanın dildeki yazım, dil bilgisi, söz varlığı, ya da anlamla ilgili olan düzenlemeleri içerdiğini ifade etmek gerekmektedir. Bugüne kadar devletler tarafından yürütülmeye çalışılan dil planlamaları bize göstermiştir ki dil uygulamaları siyasal rejimlerin otoriterleşmesine paralel olarak gerçekleştirilmiş ve doğrudan devlet tarafından dilin düzenlenmesi amacıyla uygulanmıştır. Ayrıca söz konusu planlamalar toplumun ekonomik, siyasî ve kültürel problemlerine çözüm yolu bulmak için uygulanmıştır. Ancak tezin bu bölümünde Kazakistan'da ulus inşa sürecinde uluslaşma ve modernleşme gayesiyle yürütülen dil uygulamalarının dışında dil planlaması kavramı taşıdığı nitelikler yönünden incelenecektir.

Bilgileri nesnel bir tavırla desteklemek için dil planlaması kavramını bugüne kadar pek çok bilimsel çalışmada yer aldığı gibi dil politikası kavramıyla aralarında fark gözeterek inceleyeceğiz. Bu bağlamda "Dil Planlanması" başlığının altında "Dil Politikası" adını taşıyan dil siyasetine de değineceğiz. Ayrıca devam eden bölümde geçmişten günümüze kadar yürütülen Türkiye ve Türk dünyasında bulunan Cumhuriyetlerde Ruslar tarafından Türk diline uygulanan dil politikaları ve dil durumu irdelenilecektir.

Dil planlaması dilbilim konuları içinde pek çok yönü olan bu bakımdan çok boyutlu diyebileceğimiz bir konudur. Bu bağlamda çok sorun ve terim içeren bir alandır. Dilin tarih içinde bir planlama konusu olup olmayacağı geçmişten günümüze kadar tartışılmış, konuyla ilgili geniş hacimli çalışmalar yapılmış ve netice itibarıyla dilin bir planlama konusu olduğuna yer verilmiştir. Dil planlanması teriminden başka, "dil mühendisliği", "dil politikası", "dil gelişmesi", "dil düzenlemesi", "dil siyaseti" gibi terimler de konu hakkında adlandırma olarak kullanılmıştır. Ancak bu çalışmada yukarıda da bir yönüyle ifade ettiğimiz gibi dil planlaması kavramı dilin düzenlenmesi, standartlaşması ve işlevlik kazanması için yapılan çalışmaları karşılayan bir kavram olarak ele alınırken dil politikaları ise dil üzerinde siyasi ideolojik yaklaşımlara yönelik çalışmalar yapılabilen bir kavram olarak ele alınmıştır.

Dil planlaması kavramının ilk olarak 1960'lı yıllarda ortaya çıktığını düşünülmüştür. 1966 yılında Joshua A. Fishman'ın (ed.) Language Loyalty in the United States/Amerika'da Dil Bağlılıkları kitabının yayınlanmasından sonra araştırmacılar dil planlaması üzerinde çalışmalar yürütmüşler ve dil planlamasının sosyal ve siyasal değişimlere etkisini araştırmışlardır. 1966 yılından günümüze dil planlamaları dillerin korunması ve dil hukuku gibi konulara kadar uzanan büyük

çaplı bir mesafe katetmiştir. 1970’li yıllardan itibaren yaygınlık kazanan kavram dilin değişme sürecine amaçlı şekilde müdahalede bulunmak şeklinde de tanımlanmıştır. Bununla birlikte dil planlaması konusunda gerçekleştirilen uygulamalara bakıldığında bu planlamaların misyonerlik faaliyetlerinin başladığı döneme kadar olan bir geçmişe sahip olduğunu görülmüştür.⁴⁷

Dil planlamaları Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde yerel bir dilin ulusal dil olarak geliştirilmesi veya eski dillerin canlandırılması, alfabe değişimi, söz varlığının değiştirilmesi gibi çeşitli şekillerde kendini göstermiştir.. Farklı dilbilimciler ifadeyi tanımlarken devlet-dil ilişkisini baz alarak açıklamalarda bulunmuşlardır.

Robinson’a göre: “Dil planlaması kullanılan dilin bilinçli bir şekilde biçimlendirilmesi süreci, dilin ya da dillerin resmi ve hükümet eliyle düzenlenmesi faaliyetidir.”⁴⁸ D. Christian göre ise dil planlaması, dillerle veya dil-içi farklılıkların kullanımı ile ilgili problemlerin çözülmesi için kurumsal yapılar yoluyla yapılan açık ve sistematik müdahalelerdir.⁴⁹ Birinci ve onu takip eden ikinci yaklaşımın daha çok ulus-devlet inşa sürecinde olan, pek çok ulusluluğu bünyesinde barındıran devletlerde ortaya çıktığını görmekteyiz. Belli bir ülkenin, devlet yönetim mekanizması tarafından belirlenen dil faaliyetleri kapsamında toplumun her kesimi tarafından homojenleştirilmesi bu yaklaşımda hedeflenir.

Dil Planlamaları temelde kendi içinde oldukça sistemli ve tutarlı olma özelliğini taşımaktadır. Bununla birlikte planlamalardaki doğruların da uzmanlar tarafından dikkatle belirlenmesi gerekmektedir. Baldauf, düzeyler ve farkındalıklar bakımından dil planlama amaçlarını konum planlaması, gövde planlaması, eğitimde dil planlaması ve saygınlık planlaması olarak dörde ayırmaktadır.⁵⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere dil planlaması, sadece dil standartlaşması değil, özellikle çok dilli

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Fatma Açık, “Dil Politikaları Bağlamında Türkçenin Öğretimi”, **Yabancılar Türkçe Öğretimi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 484.

⁴⁸ David Robinson, **Language Policy and Planning**, DC: ERIC 1998, s. 193’den aktaran Mehmet Yalçın, “İşgal Dönemi Türkistan’da Rus Dil Planlaması ve Cedit Hareketi”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 2014, s. 339.

⁴⁹ D. Christian, **Language Planning: The View From Linguistics**. İçinde Newmeyer, F. (Ed.), “The Cambridge Survey IV: Language: The Socio-Cultural Context”, 1988, s. 193’ den aktaran Şerif Derince, “Dil Planlaması ve Eğitimde Çokdillilik”, **Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü**, Önce Anadili Broşürleri Dizisi, Cilt:3, Sayı:1, 2009, s. 12.

⁵⁰ Baldauf R. B. Language Planning and Policy: Recent Trends, Future Directions 2004 , ‘dan aktaran Artum Dinç, “Diller arası Etkileşim Süreçlerini Belirleyen Kimi Etkenler”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, 2011. s.12.

devletlerde yasalarla belirlenmiş bir dilin seçimi, değiştirilmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması anlamına da gelmektedir.

Dil planlaması konusunda yürütülen çalışmalara baktığımızda ise karşımıza iki kavram çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ‘‘Statü Planlaması’’ diğeri ise ‘‘Maddi planlama’’dır. Birbirinden ayrılmaz birer parça olarak karşımıza çıkan bu kavramları bir alt bölümde incelenmesi dil planlaması konusunun anlaşılmasını sağlanacaktır.

1.7.1. Statü Planlaması (Status Planning)

Statü planlaması söz konusu dilin diğeri dil veya diller içerisindeki konumuna bakılması ve belirlenmesidir. Dilbilim literatürüne ‘‘status planning’’ adıyla geçen kavram devlet sınırları içerisinde, çok milletli farklı etnik gruplardan müteşekkil bir ülke varlığı söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Statü planlamasının izahını biraz daha netleştirirsek, dilin bir devlet sınırı içerisinde nerede hangi bölgede hangi amaçla nasıl kullanılacağını belirlenmesi ya da tanınması ile ilgili planlama kararları olarak tanımlandığını göreceğiz.⁵¹ Nitekim dil planlamaları kapsamında çalışmalar yapan Hüseyin Sadoğlu ‘da statü planlamasını aynı siyasal sınırlar içerisinde bulunan ve birbiriyle ilişki halindeki dillerin yasal statüsünü düzenlemeye yönelik bir müdahale olarak ifade eder. Pratikte bu müdahale, kamusal yaşamın çeşitli alanlarında yalnızca bir dilin ya da birden fazla dilin kullanılması kararının uygulanmasıdır. Bir başka ifadeyle devletin çok dilliliği tanınması ya da reddetmesidir.⁵²

Statü planlaması dilin insanlar arasındaki iletişim rolünün daha işlevsel hale getirilmesini hedefleyen bir dizi uygulamaları içerir. Spolsy’ e göre statü planlaması dilde uygulanan ses değişikliklerinden çok daha fazlasını içerir. Özellikle ulus devlet olma sürecinde ilerleyen ülkelerde dilin planlanması, düzenlenmesi şekilsel özelliklere bağlı kalınarak geliştirilme yolunda ilerler. Ulus devletlerde kelimeler ve onların meydana getirdiği dil kuralları geleneksel farklılıkları kucaklamak için düzenlenir.

Çok dilli toplumlarda, uygulanan dil düzenlemeleri bir konuşma topluluğunun üyesi olan her insanın inaçlarını paylaşmasının önünü açar. Aynı zamanda belirli kurallar dâhilinde yapılan bu uygulamalar yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, vatan ve eğitim faktörlerine göre değişkenlik gösterir. Bu uygulamalar genellikle geleneksel kurallara tabidir.⁵³

⁵¹ Salim Orhan, ‘‘Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve’’, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2017, s. 338.

⁵² Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 38.

⁵³ Bernard Spolsky, **Language Policy**, Press Syndicate of the University of Cambridge, 2004, s. 9.

Dil planlamasının bir ayağını oluşturan statü planlaması dilin standartlaştırılması yolunda dilbilimsel metodolojiye uygun üretilen yeni kelimelerin kullanımının arttırılması yönünde yapılan çalışmaların bütünü kapsamaktadır. Bu doğrultuda dilin hazinesinin zenginleştirilmesi dili kullanan bireylerin dilsel ihtiyaçları tespit edilmektedir. Dilin sözcük dağarcının zenginleştirilmesi sadece dilin yapısına uygun sözcüklerin tespitiyle ilgili olmayarak tespit edilen yeni kelimelerin bireyler tarafından kabul görmesi ve dile yerleşmesi için de ayrıca çalışmalar yürütülmektedir. Bu açıdan bakıldığında dilde sözlükleşmenin de önemi ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak ilgili dilde statü planması, bir devlet sınırı içerisinde dilin nerede hangi bölgede hangi amaçla nasıl kullanılacağını belirlenmesi ya da tanınması ile ilgili yapılan çalışmaların bütününe kapsamaktadır. Dil planlaması dilin maddi diğer bir ifadeyle şekilsel özellikleriyle ilgilenmeyerek çoğu zaman dil seçiminde ve dilin konuşulacağı bölgelerin tayininde belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.6.2. Maddi Planlama (Corpus Planning)

Dil planlamasının diğer bir ayağını oluşturan kavram ise “Maddi Planlama”dır. Söz konusu dilin diğer dil veya diller içerisindeki konumuna bakılması ve belirlenmesidir. Literatürde “Corpus Planning” adıyla yer almaktadır. Daha çok “dil yapısı, kelime dağarcığı, ses ve telaffuzu gibi dilin iç özelliklerini değiştirmeye yönelik faaliyetlerdir. Dilin maddi planlamasında dili arıtma, dili canlandırma, dil reformu, dil standardizasyonu, sözcük modernizasyonu, terminolojik birleşme, lehçelerarası iletişim, dil kullanımını koruma, yardımcı-kod standardizasyonu⁵⁴ gibi müdahaleler söz konusu olmaktadır. Bu müdahaleler yaratıcı veya sınırlandırıcı mahiyet taşıyabilir. Maddi planlama; yazma sistemleri, imla kılavuzları, sözlükler, dilbilgisi vb. konulara dışarıdan sistematik olarak müdahalesi anlamına gelmektedir. Müdahale yaratıcı veya sınırlandırıcı şekilde olabilir. Konunun netlik kazanması açısından bu kavramların özelliklerine ve nasıl gerçekleştirildiklerine değinmek gereklilik arz etmektedir.

Maddi planlanmada dilin arıtılması süreci iki şekilde uygulanmaktadır. Birincisi “dil saflığını” muhafaza etme ve yabancı etkilerden koruma amacıyla, belli bir dil kullanımının topluma zorunlu kılınmasıdır. İkincisi ise söz konusu dile oturup yaygınlaşan kelimeleri yanlış kullanım şekillerinden korumaktır. Osmanlı

İmparatorluğu’nda dil ile ilgili değişimlerin 1860 yılından sonra başlayıp Tanzimat la birlikte cumhuriyete ve cumhuriyetten sonraya kadar olan süre zarfında dilin artırılması çalışmalarının yapıldığını bilmekteyiz. Dil Canlandırılması ise ölmüş veya çok az konuşuru olan bir dili tekrar toplumda iletişim aracına dönüştürmektir. Örneği az olsa da dilin canlandırılmasına İbranice’yi gösterebiliriz. Bir başka kavram olarak karşımıza çıkan dil reformu daha çok dilin ideolojiden ve dünya düzeninden etkilenen boyutlarını kapsamaktadır. Latin alfabesinin Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkçeye uyarlanması örnek olarak verebiliriz. Dil standardizasyonu kavramı ise bir dildeki genellikle sözlük, yazım ve dilbilgisi kitaplarının bu yolla geliştirilmesi ve yazılı bir edebiyatın ortaya çıkarılması anlamına gelmektedir. Sözcük modernizasyonu çalışmalarıyla da dil konuşurları tarafından yeni kelimeler üretilerek, dillerin doğal gelişimini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılır. Sözcük modernizasyonu tüm bu çalışmaları kapsamaktadır. Terminolojik birleşmeye geldiğinde bu uygulamanın özellikle teknolojik ve bilimsel alanlarda kullanıldığı ifade edilebilir. Bilimsel alanda iletişim belirsizliğini azaltmak gayesiyle, ortak sözcük listelerinin terminolojik birleşme ile oluşturulur. ‘‘Lehçelerarası iletişim’’ ise aynı dilin farklı şive ve lehçelerini konuşan kişiler arasındaki dil iletişimini kolaylaştırmayı amaçlayan faaliyetlerin bütününi kapsamaktadır. Dil kullanımını koruma en kısa anlamıyla anadili korumaktır. İletişim aracı ve ulusal kimliğin bir göstergesi olan anadilin kullanımını her türlü sosyal, ekonomik, siyasal nedenlere veya baskılara karşı korumaya yönelik gerçekleştirilen etkinliklerdir. Son olarak ise Yardımcı-Kod Standardizasyonu (işaret dili), yer isimleri, transkripsiyon kuralları gibi dilin diğer elemanlarının standartlaştırılması veya değiştirilme faaliyetlerini kapsamaktadır. Konuya ülke ve şehir isimlerinin standartlaştırılmasını örnek verebiliriz.⁵⁵

Sonuç olarak dil planlaması kapsamında değindiğimiz ‘‘Statü Planlaması’’ ve ‘‘Maddi Planlama’’ kavramları dildeki dışsal ve içsel planlamalar olarak ele alındığında bunları bir kâğıdın iki yüzü olarak düşünebiliriz. Ses değişikliklerine gidilmesi, kelime dağarcığının arttırılması, telaffuz düzenlemeleri gibi dilin şekildel özelliklerine dayanan tüm çalışmaları kapsamaktadır. Kimi zaman dil mühendisliği kimi zamansa durum planlaması olarak adlandırılan statü planlaması bir devletin

⁵⁵ Salih Akın, ‘‘Diasporada Dil Planlaması: Kurmanca ve Zazaca’nın Karşılaştırmalı Analizi’’, **I. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu** (4-6 Ekim 2010), Tunceli Üniversitesi Yayınları, Tunceli, 2012, s. 210.

ulusal dilini ölçünlüleştirme yolunda uyguladığı çalışmaların bütününe ifade etmektedir.

Dilde yapılan maddi planlama çalışmaları ve statü planlaması çalışmalarını olumlu çerçevede her zaman birbirini destekler. Bu iki kavram birbirinden ayıramaz iki parça olarak düşünülmelidir. Söz konusu dilin kamu kurumlarında, toplumda hâkim dil kılınması ve prestijinin yükseltilmesi ancak bu iki yönlü çalışmanın sonucu olarak nitelendirilebiliriz.

1.7. DİL POLİTİKASI

Bağımsızlık dönemi Kazakistan'daki dil durumunu, dil anlayışını ve dil politikalarını gazete temelinde inceleyen bu çalışmanın teorik altyapısının ortaya konması öncelikle dil politikası kavramının tam olarak anlaşılmasına bağlıdır. Devletlerin varlığındaki en önemli unsurlardan birinin dil ve bilimsel olarak gerçekleştirilen dil politikaları olması gerçeği çalışmanın bu bölümünde "Dil Politikası" kavramını ele almamızı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda Türkiye'de ve Türk dünyasında uygulanan dil politikalarına geçmeden önce dil politikası kavramının ne olduğu, hangi etkenlere bağlı olarak nasıl şekillendiği, hangi dilbilimsel süreçlere bağlı olarak gerçekleşeceği ve konuya ilişkin barındırdığı kavramlar bu bölümde toplum - devlet ekseninde incelenmiştir.

Dil politikası millî birliğin sağlanması, ekonomik şartlar gibi nedenlerle, dilin şekil ve işlevlerine siyasi otoritenin müdahalesini içeren yapıyı karşılamaktadır.⁵⁶ Bir toplumdaki dillerin, kullanım şekilleri, hangi bölgede ne kadar konuşura sahip olduğu, ayrıca dil konuşurlarına ilişkin oluşan genel kanaat, kararlar ve kuralların bütünü dil politikası olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Dil politikaları siyasi otoriteler tarafından bilinçli olarak yürütülürler. Devletler mevcut güçlerini artırmak, meşruiyet kazanmak, milli bir kimlik oluşturmak ve dili topluma özümsettirip bu amaçla ekonomiyi yönlendirmek gibi hedeflerle dilleri etkilemeye çalışabilmektedirler. Yürütülen dil politikaları devletin iç ve dış politikalarından, diğer devletlerle olan bürokratik ilişkilerinden kolaylıkla etkilenebilir. Dil politikaları sadece ulus devletlerde azınlıkları hedef alarak yürütülmez. Toplumun her bir ferdini kapsayan uygulamalar dil politikalarını yabancı dilin öğretimi gibi konular da dil politikalarının etkin olarak yürütüldüğü alanlar arasında yer almaktadır.

⁵⁶ Açıık, s.595.

Dünyadaki dil politikalarının uygulama yöntemlerine baktığımızda bu politikaların çeşitlilik gösterdiği fark edilmektedir. Bazı devletlerde ülke sınırları içerisindeki tüm dillere karşı kuşatıcı, koruyucu dil politikası çalışmaları yapılırken bazı devletlerde ise asimile edici, tecrid edici dil politikaları uygulanmaktadır. Bu politikalar ülkelerin anayasalarında bulunur ve sosyal hayatın çeşitli alanlarında hangi dil veya dillerin pratiğe dökülüp konuşulamayacağını belirlerler. Öyle ki eğitimden basına hatta kamuda resmi işlemlerin, evrakların hangi dilde yapılacağına yahut yapılamayacağına kadar devlet kullanılan dil hususunda kendini bir tayin etme mekanizması olarak belirler. Etiyopya, Papua Yeni Gine, Bask Ülkesi Finlandiya, Bolivya, gibi ülkeler ise dillerin sadece yasal güvenceye alınmakla kalınmadığı, aynı zamanda etkin bir şekilde her türlü alanda desteklendiği ve kullanımlarının özendirildiği ⁵⁷ örnekler arasına girer.

Dil politikaları, azınlık politikalarıyla eş doğrultuda olarak; özümleyici, farklılıkçı ve çokkültürlü⁵⁸ olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Özümleyici politikalar adından da anlaşılacağı üzere “edinilmiş bilgileri kendi öz malı durumuna getirme” tek dillilik amacını taşıyarak, toplumun dilsel olarak bir olmasını gaye edinmektedir. Nitekim cumhuriyetin ilanından sonra takip edilen politika olarak bu yaklaşım karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹ Dili özümleyerek tek dilliliği hedefleyen bu politikada ekonomik faktörler ön planda durmaktadır. Devletin bölünmezliğinin perçinlenmesi, kademeli bir iş gücünün oluşması, bilgi akışının toplumun her kesiminde kolaylıkla sağlanması açısından bilinçli olarak seçilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet egemenliği altında olan ülke topraklarında çok kültürlü bir politika izlemiştir. Birçok farklı milletten olan halkların dillerini ve kültürlerini korumalarına imkân verilmiş onların dillerine dolayısıyla da kültürlerine karşı da asimile edici bir yaklaşım gösterilmemiştir. Buna karşılık Sovyetler döneminde uygulanan çok dillilik politikası egemenlik altında olan ülke topraklarında diğer halklar açısından olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Ruslar çok dilliliği ideolojik hedeflere ulaşmak için bir vasıta olarak görmüştür. Bilinçli olarak yürütülen dil ve kültür asimilasyonu sonucunda Rusça’nın sosyal ve siyasi alanda hâkimiyet kurması

⁵⁷Şerif Derince, “Dil Planlaması ve Eğitimde Çokdillilik”, **Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü**, Önce Anadili Broşürleri Dizisi, Cilt:3, Sayı:1, 2009, s. 12.

⁵⁸ Açık, s. 595.

⁵⁹ **Güncel Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, <http://sozluk.gov.tr/> (05.04.2019).

hatta Türk lehçeleri yönünden bakıldığında büyük oranda ana dili kaybına sebep olmuştur.

Dilin iletişimsel yönüne ek olarak kültürel kimliğin taşıyıcısı olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan dilin genellikle birçok etnik kimliği içinde bulunduran ulus devletlerde ulusal bir kimlik oluşturma doğrultusunda planlandığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, ulus devletlerin en çok başvurduğu dil politikası, dilsel homojenleştirmeyi hedefleyen ve asimilasyonist bir niteliğe sahip olan tek dillilik politikası olmaktadır.

İlk olarak 1789 Fransız İhtilali ile Avrupa'da cereyan eden ulusçuluk hareketleri XVIII. yüzyıl Avrupası'na yayılmış tüm dünyayı etkisi altına alarak ve evrensellik kazanarak sonraki yıllarda da diğer milletlere ilham kaynağı olmuştur. Ulusçuluk, ulus inşa etme sürecinde toplumda her şekilde ortak bir kimlik oluşturmak ve bu kimliği devam ettirmek için dilin yönetilmesi gerektiği fikrini oluşturmuştur. Dil ilk kez bu dönemde politik bir araç olarak kullanılmış ve toplumun her alanda kaynaşmasını sağlamada bir vasıta olarak görülmüştür.

Ulus devlet inşa sürecinde yürütülen dil politikaları hakkında Saim Orhan, dil ile yapılmaya çalışılan homojenleştirme çabalarının toplumu tek tipleştirilme amacı olarak görmektedir. Ona göre tek olan ulusal bir dil, farklı gruplara ayrılan insanları tek dil çatısı altında ulusu toplayarak ulusal kimliğin oluşturulmasına hizmet etmektedir. Ulusal kimliği meydana getirmede dil politikaları en etkili yöntemlerden biri olarak görmektedir. Ayrıca merkezileşen modern ulus devlet, toplumun bütününe ortak bir program çerçevesinde organize edebilmek için de standart ortak bir dile ihtiyaç duymaktadır.⁶⁰ Dilin iktidar ve güç kavramları çerçevesinde, siyasal otorite tarafından araç olarak görülmesi dil politikalarını doğrudan şekillendirmektedir.

Dil planlanmasının gerçekleştirilmesi evresine geçildiğinde ise karşımıza oldukça uzun bir süre gerektiren eğitim, medya, hukuk, reklam, demografik ve coğrafi yapı, iş dünyası, parasal durum⁶¹ gibi etkenlerle doğrudan ilişkili olan bir düzenlemeler sistemi çıkmaktadır. Dil planlaması için ciddi bir malî güce gereksinim duyulmaktadır. Ekonomik açıdan güçlü olmayan ülkelerde dil plânlaması konusundaki yetersizliklerin görülmesi sık rastlanan bir durum olarak görülmektedir. Ekonomik bağımsızlığını kazanmış güçlü ülkelerde ise, olumsuz durumlara meydan verilmeyip edebiyatın, basının yazılı gelişimi sonucu dil plânlaması konusunda büyük başarılar elde

⁶⁰ Orhan, s.333.

⁶¹ Özden Fidan, "Dil ve İktidar Değişimleri Doğrultusunda Dil Planlaması ve Türk Dil Devrimi", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı:2, 2005 s.46.

edilebilmektedir. Toplum dil hususunda ikna edip yönlendirmek ve devletin amaçları doğrultusuna kanallandırmak bu etkenlere bağlı olmaktadır. Maddi imkânlarla ek olarak devletin dil plânlamasında katetmiş olduğu başarı dili planlayan teşkilâtın, kurumların yapısı ve bu teşkilâtın dil problemlerine gösterdiği önemden kaynaklanmaktadır. Devlet yönetim mekanizmalarına baktığımızda temelde merkezi irade üstünlüğünün yer aldığı yönetim biçimi olan üniter devletlerin merkezî hükûmeti, dil reformlarının uygulanmasında federal hükûmetten daha büyük mesafeler katettiği görülmektedir.⁶² Üniter bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti dil reform ve devrimlerinin uygulanmasındaki almış olduğu mesafe bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Yukarıda dil planlanması ve dil politikası kavramının ne olduğu, hangi etkenlere bağlı olarak nasıl şekillendiğini hangi dilbilimsel süreçlere bağlı olarak gerçekleştirilebileceği ve konuya ilişkin barındırdığı kavramlar toplum - devlet ekseninde belirtmeye çalışılmıştır. Bugüne kadar ortaya koyulan bilgi ve örnek ülkelerle dil planlanmasının gerçekleşme sürecine değinmek konu hakkında bizi daha fazla aydınlatacaktır. Bu bağlamda Soğuk savaş öncesi ve sonrası ulus devlet inşaa sürecine giren Türk dünyasında bağımsızlığını kazanmış Türk Cumhuriyetleri'ndeki dil politikaları ve Türkiye'de Tanzimat'la başlayıp Cumhuriyet döneminde bir devrim haline gelen dil politikaları konularına değinilecektir.

1.7.1. Türkiye'de Dil Politikaları

Türkiye'nin geçmişine tarihsel bir perspektiften bakıldığında aslında dil planlaması uygulamalarına pek de yabancı olmadığını görmekteyiz. Osmanlı'dan günümüze kadar uygulanan dil politikaları sadeleştirme hareketleri, dil devrimi, harf devrimi, öztürkçeleştirme çabaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yürütülen dil politikasına paralel olarak sözlüklerin ve yazım klavuzlarının oluşturulması, eğitime yönelik ders kitaplarının basılması ve başta anayasada olmak üzere yasalarda yer alan dile ilişkin ifadeler bize dil planlaması konusunda Türk dilinin pek çok uygulama sürecinden geçtiğini göstermektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra her biri ayrı bir ulus devlet olma yolunda ilerleyen Türkî cumhuriyetlerde de Türkiye'de olduğu gibi millî dil oluşturma bilinciyle pek çok dil çalışmaları yürütülmüştür. Bu nedenle tezin bu bölümünde Kazakistan'daki dil planlanmasının gerçekleşme sürecini ve gelişimini

⁶²Gönül Aliyeva, *SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Plânlaması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s.40

daha iyi anlamak gayesiyle örnek ülke durumunda olan Türkiye'nin uluslaşma sürecinde izlediği dil politikası incelenecektir.

Türk toplulukları arasında coğrafi farklılık ve siyasal parçalanmaların olması Ana Altayca'dan sonra Türkçe'nin de kendi içerisinde değişik dilsel akrabalıklarla birbirine bağlı kalarak ayrılmasına ve bunun sonucunda da farklı lehçelerin oluşmasına ⁶³ sebep olmuştur. Savaşlar sonucunda dünyanın dört bir tarafına yayılan Türkler tarihin eski devirlerinde olduğu gibi bugün de varlıklarını oldukça geniş bir coğrafi alanda sürdürmektedir. Bugün Moğolistan ve Çin'den batıda Viyana'dan, kuzeyde Sibirya'dan, güneyde Lübnan'dan Kıbrıs'a kadar uzanan büyük coğrafyaya Türklerin yayılmış oldukları ortadadır. Bu kadar geniş bir coğrafyada yayılma gösteren bir milletin süreç içerisinde farklı dillerle karşılaşarak etkileşim halinde olmaması imkânsız görünmektedir.

Türkçe'nin gelişimsel sürecine bakıldığında ise Anadolu sahasında yazı dili olarak karşımıza "Osmanlı Türkçesi çıkar. O dönemde de bu kavram Osmanlı Türkleri arasındaki konuşma dilini ifade etmez, Arapça-Farsça etkisi altında şekillenen yazı dili olarak karşımıza çıkar. Osmanlı Devleti sınırlarını genişletikçe İslamiyetle birlikte etkileşime girdiğimiz Arapça ve Farsça'nın dile oldukça fazla nüfuz ettiği görülür. Devlet eliyle Arapça'ya daha çok önem verilir. Medrese derslerinde Arap dilinin önemi artar. Bunun yanında Farsça da edebiyat dili olarak yaşatılır.

1727 yılında imparatorlukta matbaanın kurulması, Türkçe'nin önem kazanmasında etkili olmuştur. III. Selim ve II. Mahmut'un ülkeyi yönettiği dönemlerde orduya personel yetiştirmek amacıyla sivil okullar açılmış ve bu okullarda dersler Türkçe olarak verilmiştir. 1860 yılına gelindiğinde ise bundan sonraki süreçte Arap harflerinin değiştirilmesiyle ilgili ilk ciddi tartışmalar ve girişimler yapılmıştır. Tanzimat döneminin ilk Türk aydınları, birikimlerini, fikirlerini halka halka ulaştırmak hedefiyle basın ve yayına büyük önem vermiş ve ilk özel gazetecilik girişimleri de bu dönemde başlamıştır. Basın-yayın hayatının canlanması ile birlikte, ülkedeki okuma-yazma, dil ve kültür sorunları sıklıkla dile getirilmiş, alfabe ve dil aydınları arasında fikir ayrılıklarına yol açmış ve tartışmalara neden olmuştur. Alfabe değişikliği ile ilgili ilk ciddi girişim, Münif Paşa tarafından başlatılmıştır.

Münif Paşa üyesi olduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de 1862'de verdiği konferansta; hareke kullanılmadığı için bir kelimenin çeşitli biçimlerde okunabildiği,

⁶³ Ahmet Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 51-52.

anlamları bilinmeyen bazı kelime ve özel isimlerin okunmasının mümkün olmadığını, dilimizdeki Arapça-Farsça kelimelerin terkiplerinin çokluğunun, okuma-yazmayı büsbütün zorlaştırdığını, büyük harf olmadığı için özel isimlerin diğerlerinden ayırdedilmediğini, Avrupalıların ise yazılarında böyle zorluklar olmadığı için, 6-7 yaşından başlayarak her insanın okuyup yazabildiğini, bizde ise alfabe öğrenmenin zorluğu yüzünden halkın fikren terbiyesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.⁶⁴

Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda dil ve alfabe üzerine ilk derli toplu fikir sunan kişi olma vasfını üzerinde taşıyan Münif Paşa bu konferansta aslında Avrupa'ya bakarak kendi devletine karşı bir özeleştirici içerisine girmiştir. Münif Paşa'nın bu fikirlerine paralel olarak da harflere işaretler konulması, yeni sesli harfler bulunması ve harfler ayırık yazılması gibi dil ve alfabe üzerine önerileri olmuştur.

İmparatorluk Türkiye'sindeki bu ilk ciddi gelişmeye Münif Paşa'dan sonra dâhil olan bir isim ise şair Ahunzade Feth Ali'dir. O da Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye 'ye dil konusunda düzenlemeler sunar. Arap harflerinin kullanma ve anlama zorluğu ve yeni bir yazı sisteminin gerekliliğini belirtir. Bu konu üzerinde çalışan Encümen-i Daniş, 1763-1864 yılında Namık Kemal ile İran elçisi Melkum Han, bu konuyu Hürriyet gazetesinde tartışmışlardır.⁶⁵ Diplomat olan Melkum Han, eğitimin yeterli seviyede olamayışını Arap harflerinin terkedilmeyişine bağlayarak mutlaka bu alfabenin düzeltilmesini önermiştir. Namık Kemal ise; bir alfabede değişikliğinden ziyade harflerde bir değişikliğe gitmeden dilde bir ıslah çalışmasının yapılabileceğini savunmuştur. Azerbaycanlı piyes yazarı Mirza Fethalı ise '' harflerin ıslahı yasaısını sadrazam Fuat Paşa'ya sunmuştur. Alfabe konusunun din işleriyle bir alakasının bulunmadığını yeni yazının şeriatle ters düşmeyeceğini söylemiştir.⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa da bu sürece katkıda bulunanlardandır. Kavâ'id-i Osmaniye müellifi, edebiyatı sevmekle beraber dil meseleleri ile o zamana kadar ancak Arap gramerini öğrenirken uğraşmıştır.⁶⁷ Kavâ'id-i Osmaniye adlı eserinde Arap alfabesinin Osmanlı Türkçesi'ndeki bazı sesleri tam olarak karşılayamadığından hareketle dilde bir değişimi istemektedir.

⁶⁴Tongul, Neriman. "Türk Harf İnkılâbı" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:9, Sayı:33, 2004, s. 111.

⁶⁵Tansel, F. Abdullah "Arap Harflerinin İslahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler (1862-1864)" **-Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, Dün-Bugün Yarın, İstanbul,1985. s. 17-18'dan aktaran Neriman Tongul, Türk Harf İnkılâbı" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:9, Sayı:33, 2004, s.104.

⁶⁶ Bilal N. Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s. 20.

⁶⁷ Nâzım Hikmet Polat, "Türkçenin Öğretimi ve Ahmet Cevdet Paşa", **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 13, 2003, s. 449.

Tanzimat Dönemi'nin genç kuşağından olan İbrahim Şinasi de aydın kimliğiyle alfabe konusuna kayıtsız kalamaz. O Arap harfleriyle nesih ve kûfi denilen yazı çeşitleri karması bir tür geliştirerek, matbaada kullanılan 500'den çok harf kasasını 112'ye indirmiş ve kendi matbaasında eserlerini yayınlamıştır.⁶⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda dil ve alfabe konusunda özellikle 60'lı yıllardan 70'li yılların sonuna kadar aydınların daha çok harflerin ıslahı noktasında birleştikleri görülmektedir. Arap harflerine dayalı bu yazı sistemini hızlı bir biçimde terkedememek yüzyıllardır alışla gelmiş olan yazı geleneği benimsemenin sonucu olarak telakki edilebilir.

Tanzimat Dönemi'nde aydınlar tarafından alfabede yapılması istenen değişikliklerin yanında bir konu daha gündeme gelmiştir. Bu konu yazı dilinin sadeleştirilmesi olmuştur. Çünkü Batı kültürüne yönelmiş olan İmparatorluk'ta düşünce hayatının ilerlemesi ve millî eğitimin yayılması, ancak anlamı söyleyişe kurban etmeyen, sade bir dilin kullanılması ile gerçekleşebileceği düşünülmüştür. Bu sebeple Tanzimat döneminde dil konusu XVI-XIX. yüzyıllarda olduğu gibi, yazarların istek ve eğilimlerine yahut halka yararlı olma görüşlerine bağlı kalmamış, bilinçli bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁹ Servet-i Fünun ve Edebiyat-ı Cedide Dönemi'nde dil sanatçıları tarafından ağırlaştırılsa da 1909 yılıyla Milli Edebiyat'ın oluşması sadeleşme hareketini canlılık kazandırmıştır. Türk Derneği'nin, Genç Kalemli'nin Yeni Lisan teşebbüsü, Türkçecilerin çaba ve başarıları, 2. Meşrutiyet'in ilânı ile milliyet ve Türklük şuurunun kamçılanması, dilimizi Cumhuriyet öncesinde birleştiren son sadeleştirme çabaları olmuştur.⁷⁰ Selanik'te yayın hayatına giren dergi Ziya Gökalp'in korumasında ve Ömer Seyfettin'in önderliğinde çıkarılmıştır. Dilin sadeleşmesi yönünde basın faaliyetleri aktif olarak bu süreçte yürütülmüştür.

Özellikle 1. Meşrutiyet Döneminde çıkarılan gazeteler Türkçe'nin sadeleşmesi ve yaygınlaşması konularında çalışmalar yürütmüşlerdir. Demirci, Meşrutiyet döneminde çıkarılan İkdâm, Sabah ve Tercümân-ı Hakikat gibi önemli gazetelerine dikkat çekmiştir. Dönemin gazetelerinin Kanun-i Esasi'nin dil ile ilgili maddelerinden (18- 57- 68mad.) destek alarak özellikle kamusal alanlarda Türkçe'nin kullanılmasının savunulduğunu belirtmiştir. Yazılı basın yoluyla resmî dilin herkes tarafından

⁶⁸ Tongul, s.106.

⁶⁹ Korkmaz, s.105.

⁷⁰ Korkmaz, s. 106.

bilinmesi gerektiği düşüncesi topluma aktarılmıştır.⁷¹ Bu gazeteler ayrıca Türkçe'nin öğrenilmesinin bir vatandaşlık görevi olduğunu bu hususta sorumlulukların da devlete ait olduğu belirtmişlerdir.

Yukarıda bahsettiğimiz Osmanlı imparatorluğu'nun ilk ve son anayasası olan Kânûn-i Esâsî 'de resmî dil ile ilgili üç maddeyi devletin dil konusundaki tutumunu anlama noktasında burada günümüz Türkçe'siyle vermek doğru olacaktır. Hazırlanan anayasanın 17. 57. ve 68. maddelerince Osmanlı Devleti'nde memurların devletin resmî dili Türkçe'yi bilmelerinin bir ön koşul olduğu belirtilmiş meclisteki kişilerin görüşmeleri Türk dilinde yapıldığı ve Türkçe bilmeyenlerin mecliste seçilemeyeceği ifade edilmiştir. Ancak dört yıl sonra yapılacak seçimlerde milletvekili olmak için Türkçe okumak ve olabildiğince yazmak koşul olarak sunulmuştur.⁷²

Tanzimat ile Cumhuriyet arasındaki dönemde başlatılan dilde sadeleşme hareketleri de bir plân ve programa bağlanmamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin bir ulusal dil anlayışı ve bir dil stratejisi yoktur. Bu konudaki çalışmalar, yalnız edebî belli birtakım görüşlerin ortaya çıkardığı uygulamalardır.⁷³ Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bir devlet politikası olarak bilime akla ve mantığa batı düzeyinde önem verme amaçlanmıştır ve bu doğrultuda gerçekleştirilecek bir dil devrimi de değişen devlet ve gelişen devletin gösterdiği reaksiyonun en etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde uluslaşma sürecinin adımı olan Türk devriminin en önemli hamlesi cumhuriyetin kuruluşundan dört yıl sonra yapılan harf devrimi, ikincisi de cumhuriyetin kuruluşundan dokuz yıl sonra yaşama geçen dil devrimi olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından önce dil konusu yeniden gündeme gelmiştir. 1923'de İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde bazı vekiller Latin harflerinin kabulü konusunda bir önerge verseler de önergenin okunması reddedilmiştir. Bu olaydan sonra harflerin değiştirilmesi konusu bir süre tartışılmıştır. Harflerin değiştirilmesini savunanlar, harfleri değiştirmenin bir ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle Hüseyin Cahit (Yalçın), okuryazar sayısının artırılmasının mevcut harflerle mümkün olamayacağını, mevcut harflerin kullanılması konusunda dinin bir mecburiyet

⁷¹ Hüseyin Aliyar Demirci, "Osmanlı Modernleşmesinde Dil Politikaları ve Mebusan Meclisi", **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Cilt:2 Sayı: 16, 2008, s.187.

⁷² Bkz. <http://www.bilgealtun.com/?pnum=499&pt=Kanun-i%20Esasi%27de>

⁷³ Korkmaz, 105.

getirmediğini ileri sürmüştür. Arap harflerinin millî harfler olmadığını belirten Hüseyin Cahit, Latin harfleri ile çok kısa sürede okuma yazma öğrenildiğini ileri sürmüştür.⁷⁴ Tüm bu sancılı sürecin ardından Atatürk'ün öngörülü sistematik adımlarıyla dil devrimi başarıya ulaşma yoluna büyük mesafeler kaydetmiştir.

Türk diline kendi benliğini kazandıracak çalışmalarının başlatılabilmesi için, öncelikle toplumu bilinçli bir yönlendirmeye ihtiyaç vardı. Dil devrimine elverişli bir ortamın hazırlanması, yine en az devrim niteliğindeki önlemlerin alınması gerekiyordu. Atatürk tüm bu sebepler doğrultusunda devrimin tam anlamıyla gerçekleşmesi için bir sıra gözettiğini 1923-1932 yılları arasında Türkiye' de dil konusunda başlatılan ciddi adımlara bakmamız yeterli olacaktır. Arapça, Farsça derslerinin öğretimden kaldırılarak yeni kelime gereksinimi için bu dillere başvurma yolunun kapatılmış, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (bugünkü Türk Dil Kurumu) kurularak Türk dili çalışmalarına başlanmış, Türk dili konusundak çalışmaları bilim temeline oturtacak tedbirler alınmıştır.

3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu, 26 Aralık 1925'te İslam takvimi yerine uluslararası takvim ve saat ölçülerinin getirilmesi, 20 Mayıs 1928'de Arap harfli rakamlar yerine Lâtin esaslı uluslararası rakamların kabulü ve 1927 yılında Atatürk tarafından yazı devrimi ile ilgili fikir çalışmalarının yapılması, dil devrimine de öncülük eden uygulamalardır.⁷⁵ Kasım 1928'e gelindiğinde Latin alfabesine dayalı yeni Türk Alfabesinin kabul edilmiş, 24 Kasım 1928'de yayımlanan Millet Mektepleri Talimatnamesi gereğince, yurdun her köşesinde Millet Mektepleri açılarak halka yeni harflerle okuma yazma öğretilmiştir. Atatürk bu çalışmalara "Millet Mektepleri Başöğretmeni" sıfatıyla katılmıştır.

Görüldüğü gibi Harf Devrimi Türk kültür hayatında birçok yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Devrimle birlikte çeşitli kurumlar kurulmuş ve eğitim çabaları ivme kazanmıştır. Alfabe çalışmalarının kalıcı olarak bir çözüme ulaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikasının yönünü belirlemiştir. Aydınların ve Atatürk'ün kültür, dil ve millileşme kaygılarına çözüm getirmiştir. Dilde millileşme sağlanmıştır.

1928' den sonra dilin Türkçeleştirilmesi ve zenginleştirilmesi için çalışmalara devam edildiğini görmekteyiz. Dil konusunda tartışmaların ve izlenecek yolların saptanması amacıyla, 26 Eylül 1932'de ilk Türk dil kurultayı toplanmıştır. Kurultayın

⁷⁴Nurettin Güz, "Harf İnkılabı ve Basına Etkileri", **Giresun Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 10, 1989, ss. 89.

⁷⁵ Korkmaz, s.108.

ardından hızla çalışmalara başlanmış, yurdun her köşesinde Söz Derleme Ocakları kurularak halk ağzından derlemeler yapılmıştır. On dokuz ay gibi kısa bir sürede 130 bin fişlik söz derlenmiş, derlenen bu sözcükler kurumda toplanmış, daha sonra on iki cildi bulacak olan Derleme Sözlüğü çalışmalarına başlanmıştır. Derleme işlerinin yanı sıra dilimizdeki yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar aranmış, bu konuda soruşturmalar düzenlenmiştir. Hemen her gün on, on beş yabancı sözcük dizisine Türkçe karşılıkların aranması istenmiştir. Gazete ve dergilerde özel dil köşeleri açılmış, bu köşelerde yabancı sözcüklerin eleştirileri yapılmış, önerilen yeni sözcüklerle ilgili yazılar yayınlanmaya başlamıştır.⁷⁶ Ortaya çıkan tabloda tüm toplumun topyekün dil seferberliğine giriştiğini görmekteyiz. Halk ağzından derlemeler yapmanın yanında yeni sözcükler türetilmiştir. Türkçenin eski kaynaklarına da bakılarak metin taramaları yapılmıştır. ‘Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi’ çıkarılmıştır. Ayrıca dilimizin tarih içindeki gelişimi incelenerek yeni sözcük türetmenin yolları araştırılmıştır.

Yazı Devriminden sonra Dil Heyeti dağılmamış, yeni üyelerin katılmasıyla genişletilmişti. Dil İstişare Heyeti ilk iş olarak, yeni alfabenin kabulünden sonra, eski Dil Heyetinin ele aldığı “İmlâ Lûgati”nin hazırlanmasını hızlandırmıştır. Çalışmaların başında, bu iş için Şemsettin Sami’nin Kamus-ı Türkî’siyle Mehmet Baha’nın Yeni Türkçe Lûgat’ini esas almıştır. 29 Ekim 1928’e dek 25.000 sözden oluşan bu İmlâ Lûgati her hafta 5 formalık fasiküller hâlinde yayımlanmış ve kitap 12 Aralık 1928 tarihli bir ön sözle piyasaya çıkmıştır.⁷⁷ Ardını takip eden 1932 yılına geldiğimizde Türk Dil Kurultayları ve Türk Tarih Kurultayı yapılır. Bu kurultaylarda ki ayrı dilin varlığı ortadan kaldırılması ve millî bir dil yaratılması kararları alınmıştır. Üçüncü dil kurultayında ise Güneş-Dil Teorisi öne sürülmüştü. Akalın’a göre Türk dilinin eskiliğini ortaya koyan bu teori, aynı zamanda dünyadaki dillerin de Türk dilinden kaynaklandığını ve Türkçenin bütün dillerin kökü olduğu fikrini işler. Güneş-Dil Teorisi, Dil Devriminde yeni bir dönemin başlangıcı olur. Bu düşünce ile dildeki yabancı kökenli sözlerin atılması hareketi olan tecrit etme yahut tasfiyecilik tamamen durdu. 1940’tan sonra 1950’ye kadar olan döneme gelindiğinde diyebiliriz ki Türkiye

⁷⁶Ayşe Başçetinçelik, ‘‘Atatürk ve Dil Çalışmaları’’, **Gaziantep Kolej Vakfı Özel Okulları**, 2008, s.10.

⁷⁷ Şükrü Halûk Akalın, ‘‘Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu’’, **Türk Dili Dergisi**, Sayı: 607, 2002, ss. 1-4.

Cumhuriyeti dil politikası olarak yabancı sözler yerine Türkçe kök ve eklerden oluşan yeni sözcüklerin türetilme çalışmalarına destek vermiştir.

Sonuç olarak yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde devletin kurulmasından önce ve sonra dil durumunu, Türkçenin gelişimini, yaşadığı sancılı süreci genel görünümüyle ele aldığımız bu bölümde Türkçe en büyük gelişmeyi, sadeleşmeyi hiç şüphesiz cumhuriyetin ilk ve onu takip eden yıllarında gösterdiğini ifade ettik. Türk Dil Kurumunun da bilimsel çalışmalarıyla devlet dil politikasını sadeleşme ve özleştirmecilikle devam ettirmiştir. Ancak günümüzde artık aşırı boyutlarda dili arılaştırmanın, tasfiyeciliğin Türkçeye fayda sağlamayacağı anlaşılmıştır. Dilbilimin ışığında yapılan çalışmalar hiçbir dilde zorlama olamayacağı, hiçbir sözün zorla dilden atılamayacağı veya yasaklanamayacağı göstermiştir.

1.7.2. Türk Dünyasında Dil Politikaları

Kazakistan Cumhuriyeti özelinde bağımsızlık dönemi dil politikalarını inceleyen çalışmada bu bölüm başlığı altında Türk dünyasında bulunan diğer Türk Cumhuriyetlerinin izlediği dil politikalarının üzerinde durulacaktır. Orta Asya'daki dil politikalarına bir örnek teşkil etmesi açısından; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan' da uygulanan dil politikaları hakkında bilgi verilecektir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'nde ulus-devlet kurma ve ulusal kimlik inşa etme süreci başlamasıyla daha somut şekilde faaliyete geçmiştir. Bu süreçte ulusal kimlik oluşturmada dil önemli bir rol oynamıştır. Ulusallaşma hedefi doğrultusunda kullanılan dil, cumhuriyetlerin çeşitli etnik yapıları, siyasal rejimlerin yapısı ve ekonomik sistemlerindeki değişme gibi nedenlerden dolayı her cumhuriyette farklı bir görünümde kendini göstermiştir. Orta Asya Cumhuriyetlerinin izlediği dil politikasındaki ortaklık ise, ükelerdeki çoğunluk durumundaki etnik grubu temel olarak oluşturulan ulus-devlet modelinin uygulanmaya çalışılmasıdır. Neziha Musaoğlu, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde ulus devlet kurma sürecinin etnik özgünlük ve farklılıkların korunması, ulusal tarih ve kahramanların yüceltilmesi ve etnik toprak varlığının keşfedilmesiyle güçlendirildiğini ifade etmektedir.⁷⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk Dünyasında yürütülen dil politikaları ulusal dilleri baskı altına alan Sovyet dil politikasının etkilerinin sona erdirilmesi yönünde ilerlemiştir. Çalışmanın Ana Tili Gazeti'ni inceleyen bölümünde

⁷⁸ Musaoğlu, s.267.

de değineceğimiz gibi 1989-1990 yıllarında dil hakkında çıkarılan yasalar birlik cumhuriyetlerinin dil politikalarının ortaya konmasında oldukça önemli görülmüştür. Söz konusu yasalarla Rusça'nın kamusal alandaki rolünü kısıtlayan çalışmaların yapıldığı aşikârdır. Sosyal hayatın her alanında ulusal dillerin konuşulması ve bu alanda çalışanların dil öğrenmelerini hedefleyen politikalar ulusal diller üzerinde somut adımlar atıldığını bize göstermektedir. Bağımsızlık sonrası dil politikalarının amaçları Sovyet dönemindeki Sovyetizasyon ve Rusifikasyon çalışmalarına zıt olarak ulusal dilin statüsünü yükseltmek, milli kimliği geliştirmek ve ulusal dile sahip olan bireylerin siyasal, toplumsal ve ekonomik konumunun iyileştirilmesidir. Bu cumhuriyetler farklı siyasal ve demografik yapılara sahip olmalarına rağmen uygulamış oldukları dil politikaları benzerlik göstermektedir.

Sovyet siyasetinin temelinde yer alan Marksist ideoloji ulusların, dinlerin, sınıfların ve kültürlerin aşamalı olarak, sınıfsız bir kimlik çerçevesinde eriyip yok olması anlayışına dayanmaktaydı. Ruslar bu siyasetin neticesinde ‘‘Homo Sovieticus’’ kimliğini toplum üzerinde yaratmayı amaçlamışlardır.⁷⁹ Ancak Rus olmayan tüm halkları kimliksizleştiren bu siyasete karşı Türk halklarının daha Sovyetler Birliği'ne girmeden önce dinsel birliğe dayanan etnik kültürel bağları bulunmaktaydı. Rusların hayata geçirdiği Rusifikasyon politikası ulusal kimliğe dayanan duygularda zayıflamaya yol açsa da Türk halkları arasında dile, kültüre ve dini yakınlığa dayanan kimlikleşme de bu zayıflamaya zıt olarak gelişmekteydi. Çünkü Türk halkları Rusları kendi benlikleri için bir tehdit olarak algılamaya başlamışlardı. Türk halklarının dini inanç etrafında oluşan ortak kimlik bilinciyle ilgili Grenoble; Orta Asyalıların kendilerini önce Müslüman olarak tanımladıklarını, herhangi bir coğrafya ya da etnik gruba ait olmanın onlar için bir ehemmiyetinin olmadığını vurgulamıştır.⁸⁰ Türk halklarının dinsel kimlik ortaklığına ek olarak Türk ve konargöçer olma kimlikleri de vardır. Garibova'ya göre Azerbaycan ve Orta Asya Türklerinin tarihsel süreçte geliştirdikleri Türkçülük ideolojilerinde belli farklılıklar olsa da Türkçülük, her durumda korporatif bir kimlik⁸¹ olarak toplumları daha yüksek düzeyde, bilimsel ve kültürel anlamda birleştiren bir model olmuştur.⁸²

⁷⁹Landau, Jacob M. - Kellner-Heinkele. **Barbara Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States**, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2001, s.33.

⁸⁰ Grenoble, s.5.

⁸¹Korporatif kimlik, insanların dâhil olduğu ulustan daha geniş, daha genel, ulusüstü bir kimlik modelidir.

⁸² Garibova, s.14.

Sovyet sonrası Türk devletlerindeki dil politikaları incelendiğinde prensip olarak pek çok benzerlik görülmektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde ve Rusya dâhilindeki Türk dilli bölgelerde yürütülen dil politikaları bilim insanlarının, yazarların, politikacıların öncülüğünde toplumsal bir harekete dönüşmüştür. Dil sorununun siyasi yönü ve yeni dilin statü üstünlüğü bağımsızlık sürecinde devlet eliyle çıkarılan yasalara baktığımızda dil kullanımıyla ilgili sorunların gölgede bırakıldığı farkedilmektedir. Özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında dil sorunu dilbilimsel açıdan değil siyasi otoriterleşmenin bir vasıtası olarak ortaya çıkmıştır. Dilin kullanımı ve sorunları hakkında somut çalışmalar yapılmamıştır. Azerbaycan'da Sovyet döneminde de dil resmi dil statüsündedir. Dolayısıyla Azerbaycan dışındaki diğer Türk devletlerinde titüler dile resmi statü verilmesi ulusallaşmanın bir göstergesi olarak algılanmıştır.

Orta Asya Cumhuriyetleri'nde yürütülen dil siyasetinin başka bir yönü ise bu devletlerin Sovyetçilik ekolünün etkisinden zaman zaman çıkamamalarıdır. Garibova'ya göre; "Bu cumhuriyetlerde bağımsızlığın ilk yıllarında iktidara gelen ve Sovyet devletçilik ekolünden yetişmiş olan politikacıların, yeni siyasi makamlarını koruma ve elde tutma ihtirasları dil polititikalarını etkilemiştir."⁸³ Başka bir ifadeyle dil politikasının yönlendirilmesi ve yürütülmesinde görev alan kişilerin çoğunun Sovyetler Birliği döneminde görev almaları Rus dili ve kültürünün etkisinde kalmalarına sebep olmuştur.

Bağımsızlık sonrası bu cumhuriyetlerde azınlık dillerin korunmasına yönelik de yasa maddeleri oluşturulmuştur. Ancak bugüne kadar ortaya konan görüşler gösteriyor ki azınlık dillerin geliştirilmesine yönelik açık bir siyaset ve strateji bu devletlerce geliştirilmemiştir. Asgarova ve Garibova'nın belirttiğine göre; "Azerbaycan ve Kazakistan bu noktada diğer cumhuriyetlerden ayrılmaktadır. Azerbaycan'da 1992 yılında, Yaşayan Ulusal Azınlık, Az Nüfuslu Halk ve Etnik Grupların Hak ve Özgürlüklerinin Korunması, Dil ve Kültürlerinin Geliştirilmesi İçin Devlet Yardımı Hakkında 212 sayılı Cumhurbaşkanı fermanı kabul edilmiştir. Konuşur sayısı az olan dillerin ve o dil konuşurlarına ait kültürel öğelerin korunmasına yönelik çeşitli yasalar çıkarılmıştır."⁸⁴ Kazakistan'ın son dönemlerine ait kabul ettiği dil programlarında da aynı hususlar dikkat çekmektedir.

⁸³ Garibova, s.45.

⁸⁴ Jale Garibova, Matanat Asgarova. "Language Policy and Legislation in Post-Soviet Azerbaijan", **Language Problems and Language Planning**, Cilt: 33. Sayı:3, 2009, ss. 191-217.

Kazakistan'ı diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden ayıran en belirgin özellik demografik açıdan oldukça fazla etnik çeşitliliğe sahip olmasıdır. Bu yönden bakıldığında Kazakistan demografik ve dilbilimsel yapı bakımından karakteristik bir ülke konumundadır. Ali Yiğit'in belirttiğine göre; ''Kunayev zamanında (1956-1986) Kazak Türkleri yavaş yavaş toparlanmaya başlamışlardır. Nitekim 1959'da % 30 olan Kazak nüfus oranı 1970'de % 32'ye 1979'da % 36'ya ve nihayet Sovyet döneminin son sayımı olan 1989'da % 40'a ulaşabilmiştir. 1990'da Sovyetlerin dağılıp Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşması ile Kazakistan'da nüfusun etnik yapısı hızlı bir şekilde değişmeye başlamış ve 70 yıl aradan sonra Kazaklar yeniden kendi ülkelerinde mutlak çoğunluğu oluşturmaya başlamışlardır.''85

Bu tabloya baktığımızda bugün Kazakistan nüfusunun %40'tan fazlasını etnik olmayan halkın oluşturduğunu görmekteyiz. Nüfusun bu özelliği nedeniyle Kazakistan'da yürütülen dil politikalarında, diğer Orta Asya Türk devletlerine göre daha ödün verici bir tutum sergilendiğini ifade etmeliyiz. Kazakistan'da bağımsızlıkla birlikte Kazakça'nın statüsünün yükseltilmesi konusunda aşırı sapmalara uğramayan bir anlayışla milli dilin oluşması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Kazakistan ulus inşa sürecinde izlenen dil politikalarının süreklilik gösterdiğini anlaşılmaktadır.

1989 yılında Kazakça'ya devlet statüsü verilmiş ve aynı yıl Rusça da ''halklar arası iletişim dili'' statüsünü elde etmiştir. 1990 yılında ise 2000 yılına kadar Kazak dilinin ve diğer dillerin geliştirilmesi hakkında program hazırlanmıştır. 1992'de bu programın hayata geçirilmesi için karar çıkarılmıştır. 1993 yılına gelindiğinde ise Kazakistan'da bir dil kurulu oluşturulmasına yönelik Ana Tili Gazeti'nde de kendine yer bulan bir ferman imzalanmıştır. 1995 yılında Kazakça'nın statüsü yine gündeme gelmiş ve Rusça'nın Kazakça'yla birlikte resmi alanlarda kullanılabileceği belirtilmiştir. Bundan sonraki süreçte ise Kazakistan'da 2001-2010 yılları arasında ve 2010- 2020 yılları arasında ''Dilleri işlevi ve Geliştirilmesi Hakkında Devlet Programı'' kabul edilmiştir. Devlet dili prestijinin ve kullanım alanlarının yükseltilmesi Kazakça öğretim altyapısının geliştirilmesi bu programın temel hedefleri arasında yer almıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz dil hakkında çıkarılan kanun ve düzenlemeler bize göstermektedir ki Kazakistan'da Kazak dilini ve diğer etnik dilleri korumak için

⁸⁵ Ali Yiğit, ''Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı'', **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10 Sayı: 2, 2001, s.8.

sistemli olarak yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kazak dilinin devlet dili statüsü kazanması, Kazakça için faydalı bir durumun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Rus ve Kazak dilleri arasındaki ilişki bu politikalar neticesinde düzenlenmiş, sosyal açıdan önemli alanlarda Kazak dilinin kullanılmasına etki etmiştir. Bağımsızlık dönemindeki dil planlamaları aynı zamanda Kazak dilinin standartlaşmasında büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu yasalaşma süreci Kazak dilini modernleştirilip terminolojik çalışmalarının yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da dil çalışmaları 1980'li yılların sonunda başlamıştır. 1989 yılında dil yasasının kabulü Kırgızistan'da dil hareketlerinin somut göstergesi olmuştur. Ancak ülkelerin dil durumunu ele alırken her ülkenin kendine ait demografik görünümünün, etnografik koşullarının ve toplumsal-siyasi yapısının olduğunu unutmamamız gerekir. Çünkü bu nesnel ve öznel nedenler ülkelerin dil politikalarını doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan ilk önce Kırgızistan'ın demografik yapısına ve diğer koşullarına değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyim.

Hayati Beşirli'nin belirttiğine göre; ‘‘Bugün Kırgızistan’daki Türk nüfusu %84.6’ları bulmaktadır. Kırgız Türklerinden sonra Özbek Türkleri de Kırgızistan’ da yoğun olarak yaşamaktadır.’’⁸⁶ Beşirli Kırgızistan’ın ekonomik ve kültürel yapısını ele aldığı çalışmasında Rus nüfusunun son yıllarda azalışa geçmesine rağmen Kırgızistan topraklarına sömürü amacıyla yerleştirilen Rusların varlığına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Kırgızistan topraklarında Çuvaşlar, Başkutrlar gibi Türk topluluklarına ek olarak Beyaz Ruslar, İbraniler, Ermeniler, Gürcüler, Koreliler, Almanlar, Tacikler, Yunanlar, Moldovyalılar ve Lehistanlılar gibi birçok ulusun yaşadığını belirtmiştir.⁸⁷

Kırgızistan’ da son yıllardaki nüfus hareketlerine baktığımızda dış göçün iç göçten daha ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Ruslar ve Ukraynalılar önceki dönemlerde Isık göl, Fergana, Çüy, Talas vadilerindeki yerlere yerleştirilmişlerdir. Müslüman oldukları için Çin tarafından göç ettirilen Uygur Türkleri ise, Çüy vadisine yerleşmişlerdir. Savaş yıllarında ise Kırım Tatarları, Karaçay, Balkar toplulukları da Kırgızistan’ a göç ettirilmiştir. Yine savaş yıllarında baskılarla Beyaz Ruslardan da Kırgızistan’ a göç ettirildiği bilinmektedir.

⁸⁶ Hayati Beşirli, ‘‘Kırgızistan’ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı’’ **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 15, 2011, s. 314.

⁸⁷Beşirli, s. 312.

Kırgızistan Nüfus Hareketliliği	KİŞİ	
	2010	2011
Toplam Göç		
Gelen	239226	28577
Giden	53108	57457
Göçün Değişimi	-29182	-28880
Dış Göç		
Gelen	2192	4102
Giden	31374	32982
Göçün Değişimi	-29182	-28880
İç Göç		
Gelen	21734	24475
Giden	21734	24475
Göçün Değişimi	-	-
Bölgeler Arası Göç		
Gelen	15724	17716
Giden	15724	17716
Göçün Değişimi	-	-
Bölge İçi Göç		
Gelen	6010	6579
Giden	6010	6579

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde yaşanan nüfus hareketliliği Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi'nin rakamlarını gösteren tablo da ayrıntılı olarak görülmektedir.⁸⁸

Kırgızistan'da farklı dil ve lehçelerde konuşan yukarıda adlarını verdiğimiz tüm etnik unsurların ortak iletişim dilleri Rusça'dır. Rus hâkimiyeti ve Sovyet asimilasyon ideolojisinin ana hedefi Rusça'yı ortak dil haline getirmek olmuştur. Bu hedef büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır diyebiliriz. Devletin ve üst kültürün dili olarak yansıtılan Rusça, iyi bir eğitim planlamasıyla halk tarafından benimsenen dil haline getirilmiştir.

Kırgızistan resmi diline baktığımızda karşımıza resmi dilin iki dilli olma özelliği çıkar. Bu açıdan Kırgızistan'da resmi dil Rusça iken devlet dili ise

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. <http://www.tuicakademi.org/kirgizistan/>, (20.04.2019)

Kırgızca'dır. Kırgızca'nın tek resmi dil haline getirilmesi yönünde bağımsızlıktan bu yana girişimlerin olduğu görülmektedir. Öte yandan Kırgızistan'daki göç hareketleri, Akayev döneminde Rusya ile yakınlaşma eğilimleri ve ülkenin kuzeyinde yaşayan Kırgızların Ruslaşma boyutları bu çabaların olumlu sonuçlanmasını kısmen de olsa engellemiştir. Ahmet Buran, Latin alfabesine geçiş konusunda da bağımsız Türk ülkeleri arasında en geride duranın yine Kırgızistan olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹ Kırgızistan'da 2 Nisan 2004 tarihinde Cumhurbaşkanı Askar Akayev tarafından onaylanan 'Kırgız Respublikasının Mamlekettik Tili Cönündö Kırgız Respublikasının Mıyzamı' kararına baktığımızda ise Kırgızca'nın devlet dili, Rusçanın ise resmi dil olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kararda Kırgızistan'daki diğer halkların dillerinin korunup geliştirilmesine de imkân sağlanacağı belirtilmiştir.⁹⁰ Kırgız Cumhurbaşkanının, Meclis Başkanının, Başbakanının ve devlet memurlarının Kırgızca bilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak sonraki süreçte bu kararda yer alan Kırgızistan vatandaşlarının, Kırgızca bilmesi şartına Rusların itiraz etmişlerdir. Bu itiraz dolayısıyla uygulama için 15 yıllık bir geçiş süreci devlet tarafından vatandaşlara tanınmıştır. Görüldüğü gibi Kırgızistan'da milli dil olarak benimsetilmeye ve sosyal hayatın her alanında kullanılmaya çalıştırılan Kırgızca'nın gelişme sürecine Rusların engellemeleri olumsuz yönde etki etmiştir. Rusça, Kırgızistan anayasasında halklar arası iletişim dili olarak konumlandırılmış olsa da bu yasayla (1989) Kırgızca'nın kullanıldığı her yerde Rusça'nın da kullanılması sağlanmıştır.

Kırgızistan'daki etnik yapıya tekrar baktığımızda sadece Rus dilli azınlıkların değil aynı zamanda Özbeklerin de Kırgızca'nın devlet dili olmasına tepki gösterdiğini görmekteyiz. Kırgızlar ile Özbeklerin çatışmalarını sadece ülkenin güneyinde Özbeklerin ticarete ileri gitmeleri ve Kırgızlara göre refah seviyelerini yükseltmelerini neden olarak görmemek gereklidir. Devlet dilinin Kırgızca olması konusunda Özbeklerin hoşnutsuzluğu ülke genelinde şiddetli çatışmaların çıkmasına sebep olmaktadır. Bu süreçte Özbekler Özbekçe kullanamamaktan ve dil haklarının kendilerine verilmemesinden şikâyetçi olmuşlardır. Kitle iletişim araçlarında ve eğitimde diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde azınlıkların ana dildeki eğitim

⁸⁹ Ahmet Buran, "Kırgızistan'daki Dillerin Bugünü ve Geleceği" **Türk Yurdu**, Cilt: 30, Sayı:216, 2005, ss. 31.

⁹⁰ <http://hukukbook.com/kirgiz-cumhuriyeti-anayasasi/> 10. Madde, (5 Mayıs2018).

haklarının Kırgızistan'daki kadar fazla olmamasına rağmen Özbekler tatmin olmayarak Özbekçe'nin statüsüne bağlı olarak çatışmalar çıkarmışlardır.⁹¹

Diğer Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıktan sonra benimsedikleri dil politikalarını incelediğimizde devlete adını veren halkların dillerinin yükseltilmesi konusunda en fazla zorluk yaşayan ülkenin Kırgızistan olduğunu söylemek mümkündür. Bugün Kırgızistan Türk dilli cumhuriyetler arasında Rusça'ya resmi dil statüsü veren tek Türk cumhuriyetidir. Kırgızistan'ın 1989 ve 2004 2007 ve 2010 yıllarına ait dil hakkında yasa koruyuculuğuna bakılırsa bu yasalarda Kırgızca'nın devlet dili statüsünde olduğu Rusça'nın ise resmi dil olma statüsünü koruduğu görülmektedir. Ancak 2007 ve 2010 yılı anayasalarında diğer yasalardan farklı olarak halklar arası iletişim dili Rusça'ya değil Kırgızca'ya verilmiştir. Buna ek olarak tüm kamu çalışanlarının devlet dilini bilmeleri gerektiği ifade edilmiş ve resmi belgelerin önce Kırgızca hazırlanması daha sonra Rusça'ya çevrilmesi isteği ortaya konmuştur. Tüm kamu çalışanlarının Kırgızca'yı bilmeleri yönündeki istek Rus dilini konuşanların memnuniyetsizliğine yol açmıştır. Garibova da yasada yer alan bu isteğin parlamento tarafından önce reddedildiğini ancak hükümetin daha sonradan kamuda Kırgızca'nın kullanıldığı alanlarının listesinin oluşturulacağı yönündeki vaatlerle yasanın kabulünü sağladığını yazısında ifade etmektedir.⁹²

2000'li yıllardan günümüze kadar uzanan süreçte Kırgızca'nın statüsünü yükseltme, onu geliştirme ve sosyal hayatın her alanında kullanma konusunda daha somut ve daha cesur adımların atıldığı görülmektedir. Pek çok kişinin SSCB pasaportlarını yenilemeleri ve vatandaşlıklarını teyit etmeleri gereğinin farkında olan Kırgızistan hükümeti 2007 yılında Kırgız Cumhuriyeti Vatandaşlık Kanununu (2007 Kanunu) çıkarmıştır.⁹³ Vatansız eski SSCB vatandaşlarının vatandaş olarak tanınması 2007 yılında kabul edilen Vatandaşlık kanununa göre vatandaşların Kırgızca'yı bilmesi ön koşuluna bağlanmıştır. 18 yaşı dolduran yabancıların ve vatansızların belirlenen ölçütleri karşılamaları durumunda olağan vatandaşlığa alma işleminin

⁹¹ Gamze Değirmenci, "Kırgızistan' daki Çatışmaların İç ve Dış Dinamikleri'', **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, (16 Temmuz 2010), <http://www.bilgesam.org/incele/1053/-kirgizistan%E2%80%99daki-catismalarin-ic-ve-dis-dinamikleri/#.XI4m5igzbcc>.

⁹² Garibova, s.75.

⁹³Kırgız Cumhuriyeti Vatandaşlık Kanunu [Kırgızistan], Bkz. <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4693a5e514f.html>.

gerçekleştirileceği beyan edilmiştir.⁹⁴ 2007 Kanununun yürürlüğe girmesinden beri Kırgız Hükümeti BMMYK⁹⁵ ile işbirliği yaparak vatansızlığı azaltabilmek için tabiiyet kanunlarını ve politikalarını uygulayabilecek yollar aramaktadır. Kırgızistan'da vatansızlığı çözmeye yönelik daha ileri adımlar atmak için gerekli farkındalığı yaratmak üzere Kırgızca'nın kullanımının önemine bu noktada dikkat çekilmiştir ve yukarıda da belirttiğimiz gibi vatandaşlık için ön koşul olarak Kırgız dilinin bilinmesi getirilmiştir.⁹⁶

Kırgızistan'da dil politikasının uygulanması amacıyla ortaya konulan diğer bir çalışma ise 2000-2010 yılları arasında ‘‘Devlet Dilinin Gelişimi Hakkında Program’’dır. Bu programın ana hedefi dil eğitiminde kullanılmak üzere ders kitapları hazırlamak ve resmi belge ve yazışmalarda Kırgızca'yı hâkim kılmak olmuştur.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kırgızca'nın statüsünü yükseltme, onu geliştirme ve Kırgızca'yı sosyal hayatın her alanında kullanma konusunda daha somut ve daha cesur adımların atıldığı yıllar 2000'den sonra karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihten sonra Kırgızistan'da dil konusunda daha pratik çalışmalar yapılmış hatta Google çeviri sistemine Kırgızca'nın da dâhil edilmesi bu süreci hızlandırmıştır. Tüm bu girişimlere rağmen Kırgızistan'ın bugünkü dil politikasına bakıldığında hem devletin hem de ülkedeki diğer azınlık grupların dil uygulamalarının şekillendirilmesinde etkili olduğu görülmektedir. Kırgız devleti ‘‘Kırgızlaşma’’ ve ‘‘çok dillilik’’ politikaları arasında denge sağlamaya yönelmek durumunda kalmıştır. Devletin denge kurma isteği ise dille ilgili yasakoyuculuk politikalarında tutarsızlığa yol açmaktadır. Kırgızistan'da Rusça'nın resmi dil statüsünü koruması Kırgızca'nın sosyal hayatın her alanında kullanılmasını günümüzde de zorlaştırmaktadır.

Bağımsızlığın ilan edilmesinin hemen öncesindeki süreçte tüm Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Özbekistan'da da çıkarılan yasalarla ulusal dil inşa etme hareketi başlamıştır. Grenoble, Özbekistan'da birçok etnik grubun yaşadığını

⁹⁴ Belirlenen ölçütler arasında: Kırgız Cumhuriyeti'nde asgari beş yıl daimi ve sürekli ikamet, devlet dilini veya resmi dili iletişim için yeterli olacak düzeyde konuşabilme, anayasaya ve ülkenin kanunlarına saygılı olma taahhüdü ve gelir kaynağı yer almaktadır.

⁹⁵ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği: Birleşmiş Milletler tarafından, dünya çapındaki mültecileri korumak için yapılan uluslararası hareketleri düzenlemek, liderlik etmek ve mülteci sorunlarını çözmekle yetkilendirilen kurumdur. BMMYK diğer paydaşların da desteğiyle 10 Yıl İçinde Vatansızlığı Sona Erdirme Kampanyasının hedeflerine ulaşabilmek için Devletlere yardımcı olabilmek amacıyla bir dizi İyi Uygulama Belgesi yayımlamaktadır

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. 10 Yıl İçinde Vatansızlığı Sona Erdirmek İyi Uygulamalar Belgesi Eylem 1, Vatansızlıkla İlgili Önemli Konuların Çözülmesi, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa68cb4>.

buna bağılı olarak devlet sınırları içerisinde Tacikçe, Özbekçe ve Rusça konuşan nüfusun olduğunu ve üç dilliliğin bu etnik gruplar nedeniyle meydana geldiğini belirtmektedir. Buna ek olarak, bu bölgenin alanlarındaki iskânlaşmanın ise Arapça, Farsça ve diğer yerli dilleri konuşan azınlık gruplar dikkate alınarak gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Ayrıca bölgedeki tüm azınlık dillerinin neredeyse hiçbir yazılı bir formunun olmadığına; bunun yerine, çoğu durumda Cumhuriyetin çoğunluk dilinin ve nadiren de olsa Rusça'nın kullanıldığına dikkat çekmektedir. Bu bölgedeki popülasyona önem veren Grenoble etnik grupların fazlalığından dolayı Ruslaştırmanın SSCB'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi aynı ölçekte ilerlemediği sonucuna varmaktadır.⁹⁷

Özbekistan'da etnik gruplar da dikkate alınarak şekillenen yasakoyuculuğa baktığımızda 1989 dil yasasıyla Özbekçe devlet dili, Rusça ise halklar arası iletişim dili olarak kabul edildiğini görmekteyiz.⁹⁸ Ek olarak resmi belgelerin Özbekçe, Rusça ve ülkede yaşayan diğer halkların dilleriyle de yayınlaması gerektiği belirtilmiştir. Diğer bir madde de ise vatandaşların yargılama sürecinde Özbek dilini bilmedikleri durumlarda kendi dillerinde bilgilendirme, yargı faaliyetlerine katılabilme hakkı tanındığı açıkça ifade edilmiştir:

“Özbekistan Cumhuriyetinde yargılama işlemleri Özbek ve Karakalpak dillerinde veya ilgili bölge nüfusunun çoğunluğunun dilinde yürütülür. Duruşmaya katılıp yargılama işlemlerinin yürütüldüğü dili bilmeyen herhangi bir kişiye, davadaki belgeler hakkında tam olarak bilgilendirilme, yargı faaliyetlerine tercüman aracılığıyla katılma ve mahkemede ana dilinde konuşma hakkı sağlanır.”⁹⁹

Özbekistan'da bağımsızlık sonrası dil politikalarının en dikkat çekici yanı diğer Türk Dünyası devletlerinde olduğu gibi Rusça'ya verilen statünün yasakoyuculukla Rus diline tanınmamış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Özbekistan Rusça'ya statü tanımayan tek Orta Asya Türk Devleti olmuştur. 1992, 1993 yıllarında Özbekçe'nin devlet dili olma statüsü ortaya konulmuş, 1995 yılında kabul edilen yasayla Rusça'nın halklar arası iletişim dili olma statüsü kaldırılmıştır. Özbekçe'nin statüsüyle ilgili girişimlerde Grenoble'ın dikkat çektiği etnik gruplar nedeniyle

⁹⁷ Grenoble, s.152

⁹⁸Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası, madde 4.

Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, (çev. Abdurrahman Eren -. Ali Asker) TÜRKPA Yayınları, Ankara, 2012, s.146.

⁹⁹ Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası, madde 115.

Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, (çev: Abdurrahman Eren -Yrd. Doç. Dr. Ali Asker), TÜRKPA Yayınları, Ankara, 2012, s.176.

birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Ülkedeki Rus ve Tacik azınlıklar dil yasasına karşı memnuniyetsizlik göstermişler ve Fuller ‘in belirttiğine göre Karakalpak ve Tacikler, dilleri için daha yüksek bir statü talep etmişlerdir.¹⁰⁰

Sovyet sonrası dönemde Özbekistan’da dil politikalarını incelediğimizde ulusal kimlik uygulamalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Kazakistan’da uygulanmaya çalışılan ‘‘Kazakistanlılık’’ ideolojisi gibi Özbekistan’da da Özbekçiliğin yeniden inşa edilmesi nbu bağlamda Rus etkeninin kaldırılması politikaları izlenmiştir. Bu bağlamda ülkede milli kimliğe dönüş stratejisi çerçevesinde 2011 yılına kadar 4.000’e yakın arkeolojik eser ve anıt koruması altına alınmış, 1000’den fazlası restorasyon çalışmasından geçirilmiştir. Özbekistan tarihi eserler bakımından dünyadaki ilk 10 ülke içerisinde gösterilmektedir. İmam Al-Buhari, Al Fergani, At Termizi, İmam Matürüdi’nin türbeleri onarılmış; Amir Timur ve Temuriler Müzesi, Şehidler Meydanı gibi önemli ziyaret merkezleri yeniden toplumun beğenisine sunulmuştur. Ayrıca Özbekistan Dini İşler Başkanlığı’nca saklanmakta olan Hazreti Osman’a ait Kuran UNESCO tarafınca ‘‘Dünya Kültür Mirası’’ listesine eklenmiştir.¹⁰¹ Özbekistan’da yürütülen bu çalışmalardan anlaşılmaktadır ki halkın öz kimliğini kavraması, dinini yaşaması ve dilini konuşmasına engel teşkil eden uygulamaları ülke olarak aşmak istenmektedir.

Devletin izlediği dil politikaları yukarıda belirttiğimiz faaliyetlere zaman zaman ters düşen uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin tüm kurumlarında Özbekçe’ye geçiş Rus azınlıkları talepleri ve varlıkları yüzünden çoğu zaman mümkün olamamıştır. 2005 yılının ortalarından itibaren de Rusça müfredat programlarında daha fazla yer almaya başlamış, Rusça’nın önemine ve yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Yine Özbekistan’daki etnik kimliğe bağlı olarak Özbek ve Rus dillerine ek olarak Karakalpak, Türkmen, Kırgız, Kazak ve Tacik dillerinde öğretim yapan okullarda artış olmuştur. 2006-2012 tarihleri arasında bu okulların sayısının arttığı tespit edilmiştir.¹⁰²

Sonuç olarak yukarıda örneklendirdiğimiz devletler dâhil olmak üzere tüm Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde bağımsızlıktan sonra bölge halklarını, siyasal ve

¹⁰⁰ Graham Fuller, **Central Asia: The New Geopolitics**, Santa Monica: Rand, 1992, s.19-24.

¹⁰¹TÜRKSAM, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, 1 Eylül Bağımsızlık Günü’nde Özbekistan’ı Anlamak, (31 Ağustos 2014),

<http://turksam.org/1-eylul-bagimsizlik-gunu-nde-ozbekistan-i-anlamak>.

¹⁰²Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. : Özbekistan Eğitim Bakanlığı resmi web sayfası <http://uzedu.uz/uzb/info/schools/>, (20.04.2019).

sosyolojik nedenlerle yaklaşık iki yüzyıl etkisi altına alan Ruslaştırma siyasetinden arındırma hareketi başlatılmıştır. Bağımsızlığın ilan edilmesinden hemen önceki günlerde tüm cumhuriyetler dillerini ulusal- milli dil olarak ilan etmişlerdir. Bütün Orta Asya Cumhuriyetleri'nde, daha Sovyetler Birliği yıkılmadan önce dille ilgili çıkarılan yasalarda ulusallaşma eğilimi açıkça ortaya konmuştur. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında uygulamaya konulan bu yasalar, cumhuriyete adını veren etnik ulusun dilinin korunması ve geliştirilmesini amaçlamıştır.

1.7.3.Türk Dünyasında Dil Durumu

Bugün Türk dünyasının sınırlarının batıda Balkanlar'dan başlayarak, Büyük Okyanus'a, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Tibet'e kadar ulaşan çok geniş bir coğrafyayı kapsadığı bilinmektedir. Yaklaşık 11.2 milyon km² 'lik bir alanı kaplayan Türkler bu büyük coğrafyada yaklaşık 250 milyon civarında bir nüfusu teşkil etmektedir. Türklerin tarihsel süreçte bu kadar geniş bir alana yayılması Türk dilinin çeşitlenerek farklı lehçelere ayrılmasına sebep olmaktadır.

Görüldüğü üzere çok geniş bir coğrafyada konuşulan Türk dillerinin bugün geldiği nokta bakımından değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde Türk dünyasındaki dil durumu hakkında bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

Öncelikle ifade edilmelidir ki Türk dünyasının sınırları içinde Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan Cumhuriyeti olmak üzere bağımsızlığa kavuşmuş yedi devlet bulunmaktadır. Groneble, yaygın olarak Orta Asya olarak adlandırılan Sovyet bölgesinin ise aslında beş Sovyet Sosyalist Cumhuriyet'ten meydana geldiğini ifade eder. Bu devletler Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dır. Hepsi güçlü bir Müslüman geleneğini paylaşıp da bunlar arasında Tacikistan Türk geleneğini paylaşma konusunda ayrılır. Söz konusu dört devlet ortak bir Türklük arka planını paylaşır. Sovyet döneminden önce ve Sovyet döneminde, bu bölgelerde Ruslar Türk halklarını izole ederek parçalamışlardır. Sonuç olarak Sovyet tarihi boyunca bölgenin birkaç parçaya bölündüğü ortadadır.¹⁰³

1921 yılında Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu belirten Groneble bu cumhuriyetin uzun soluklu olarak varlığını devam ettirmediğinin altını çizer. 1924' te Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Özbekistan Sovyet Sosyalist

¹⁰³ Lenore A. Groneble, **An Overview of Soviet Language Policy. Language Policy in the Soviet Union**, Kluwe Academic Publ: 2003, s. 137.

Cumhuriyeti olmak üzere iki birlik cumhuriyetinin kurulduğunu yine bu yıllarda iki özerk cumhuriyet olarak Kazakistan ASSR ve Kırgızistan ASSR'nin oluşturulduğunu ve bu iki devletin RSFR'nin bir parçası haline getirildiğini ifade eder. 1924'e gelindiğinde ise Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı Tacik toprakları birleştirilerek Tacikistan Özerk Cumhuriyeti kurulduğunu belirtir. İdari olarak Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı olan ülke 1929'da Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 cumhuriyetten biri haline getirilmiştir. Bu cumhuriyetler arasında Kazak SSR ikinci en büyük birlik olarak kendini göstermiştir.¹⁰⁴

Sovyet politikası için Orta Asya'nın tamamının en önemli özelliklerinden biri de parçalanmaların yanında yüksek doğum oranı olmuştur. Yine Grenoble'ın belirttiğine göre 1959 ve 1989 sayımları arasındaki otuz yıldaki değişim göstermektedir ki Orta Asya nüfusunun büyümesi 23 milyondan 49.4 milyona yükselmiştir. Bu yükseliş % 114.8 oranına karşılık gelmektedir. Bu, SSCB'nin tamamı için genel bir ortalama olarak ortaya konursa yüzde 36,8'lik bir büyüme ile de açıklanabilir. Nüfusun dili etkilemesi dikkate alındığında Orta Asya'daki hâkim dil ailesinin Türk dili olduğu söylenebilir. Orta Asya'daki Türk dillerinin sürekliliğini tehdit olarak algılayan Rus hükümeti her eski cumhuriyetin kendi varlığını devam ettirebilmesi vaadiyle bu dilleri devlet sınırları içerisinde bir dil politikası olarak ön plana çıkarmıştır. 1989'daki sayıma göre Özbekistan'da 16.500.000'den fazla olan Özbek konuşura karşın 873.000'den fazla diğer yerel dilleri konuşan nüfus vardı. Bu nüfus Tacikistan'da 555.000'i geçerken Kırgızistan'da ise Hint-Avrupa dili (Hint-İran Dili) ne mensup olan 3.344.720 konuşmacı vardı. Tacikistan ve özellikle Özbekistan'daki büyük nüfuslar 934.000 kadardı. Özbek ve Tacik dilinin de teması oldukça yoğundu. Tacikçe, Özbekçe ve Rusça konuşan birçok Tacik vardı. Ek olarak, bu bölgenin yerel konuşan azınlık grupları Ruslar tarafından iskân edilmekteydi. Özbekistan'da ve Tacikistan'da söz konusu üç dilin yanında Arapça, Farsça ve diğer yerli dillerin çeşitleri konuşulmaktaydı. Bu bölgedeki dillerin yazılı bir formu yoktu. Bunun yerine, çoğu durumda cumhuriyetin çoğunluk dili kullanılmaktaydı. O da Rusça'ydı. Bu bölgede, Ruslaştırmanın diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi aynı ölçekte ilerlememesi büyük bir hızla gerçekleştirilmeye çalışıldı. SSCB' nin Sibirya'nın bazı kısımlarında başlattığı kapsamlı okuryazarlık kampanyasının başarı gösterdi.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Groneble, s.138.

¹⁰⁵ Groneble, s.138.

Süer Eker de göçebe Türk toplulukları ile Farsça konuşan toplumlar arasındaki Türk-İran kültürel hayatının Sovyet döneminde sürdüğüne ancak bugünkü Tacikistan ve Özbekistan topraklarında Sovyet sosyalist cumhuriyetlerinin kurulmasıyla kültürel ortaklığın bittiğini ifade eder. Bölgenin Türkçe ve Farsça konuşan yerli toplumlarının ‘böl ve yönet’ politikasıyla parçalanarak Rusların yeni sosyalist devletler inşa etme siyasetinin bir nesnesi olduğuna vurgu yapar.¹⁰⁶ Bu durumun bir sonucu olarak Sovyet dilsel ve kültürel asimilasyon siyasetleri çok kültürlü Tacikistan’da zorla hayata geçirilmiştir. Çoğunlukla Farsça konuşan toplumlardan oluşan Tacikistan’ın 1991’de Sovyetler Birliği’nden bağımsızlığını kazanmasının ardından Ruslaştırma süreci ‘derusifikasyon’ süreci ile yer değiştirmiştir.

Öte yandan Bolşevik Devrimi zamanında, okuryazarlık oranlarının herkes için çok düşük olması ve Orta Asya’da Arapça’nın edebiyat dili olarak kullanılması yerel dillerin fonetiğinin daha iyi yansıtılması için 1926’da Bakü’de Türkoloji kurultayı düzenlenmiştir. Konuyla ilgili olarak Ahmet Buran Sovyet yönetimi Türk halklarının Kiril alfabesine geçmesini istemekteyken Latin alfabesine geçiş gündeme getirilmiş ve böylece batılı devletlerin tepkisi ortadan kaldırarak ve daha sonra Kiril alfabesine geçilmesi planlanmıştı. Kiril alfabesine geçiş bu kurultayda gündeme getirilmekle birlikte çok da ısrar edilmediği anlaşılmaktadır. Arap alfabesi ile Latin alfabesi taraftarları arasında zıtlıklar yaşansa da sonuç itibarıyla Latin alfabesi taraftarları galip gelmiş ve görüşlerini kabul ettirmişlerdir. Bu noktada birkaç yıl tartışma süresinde dini liderler ve aydınlar Latin alfabesine geçilmesinde etkili olmuştur.

Bilgehan Atsız Gökdağ’ın belirttiği rakamlara göre bu yedi ülkenin Türk dünyası sınırları içerisindeki yeri ancak %43’ lük bir değeri karşılamaktadır. Kalan %57’lik (6.4 milyon km²) bölüm ise diğer ülkelerin sınırları içinde bulunmaktadır. Bugün, yukarıda isimlerine yer verilen bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin dışında Ukrayna, Moldovya, Rusya, Gürcistan, Çin Halk Cumhuriyeti’nde yarı özerk cumhuriyetler bulunmaktadır. Buralarda yaşayan Türkler’in bağımsızlık mücadelesi verdiğinin altını çizen Gökdağ, ayrıca ağırlıklı olarak İran, Irak, Suriye, Afganistan ve

¹⁰⁶ Süer Eker, “Ulus İnşası ve Derusifikasyon Sürecinde Tacikistan’da Toplum Dil Bilimsel Durum”, **Millî Folklor Dergisi**, Sayı: 95, 2012, s. 215.

Balkan devletlerinde yaşayan yaklaşık 50 milyonluk bir Türk nüfusun varlığına da dikkat çekmektedir.¹⁰⁷

20. yüzyıl sonunda bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerine bakıldığında bu devletlerin dillerini koruma altına almaya çalıştıkları görülmektedir. Türk dilinin yayılımı ve konuşur sayısı farklı Türk dilleri yönünden burada ifade edilecektir.

Türk dilinin Oğuz grubuna dâhil olan ve Türkiye Türkçesi'ne yakınlığıyla bilinen Azerbaycan Türkçesi günümüzde Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Rusya Federasyonu ve İran'da kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesi'nin Ana dil, birincil, ikincil ve yabancı dil olarak konuşulduğuna dikkat çeken Mehman Musaoğlu bu dilin yaklaşık 40 milyon konuşur sayısına sahip olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Türkçe Türkçesi ise 82 milyonun üzerindeki bir nüfusun ana dili olmaktadır. Türkiye'de ve dünyanın birçok ülkesinde yabancı dil olarak öğretilmekte, çok dilli ülkelerde de farklı dil seviyelerinde konuşulmaktadır.

Türkmen Türkçesi veya diğer adıyla Türkmence: Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Rusya, İran ve Afganistan'da konuşulmaktadır. Yaklaşık 6 milyon konuşur Türkmence'yi ana dili olarak kullanmaktadır.

Gagavuz Türkçesi Moldova'nın Komrat, Çadır-Lung, Vulkanış, Kagaul bölgelerinde, Ukrayna'da Kazakistan ve Özbekistan'da konuşulmaktadır. 1889 yılı sayımına göre 198 bin kişi Gagavuzca konuşmaktadır. Bunların %87,5 Gagavuzca'yı ana dili seviyesinde bilmektedir.¹⁰⁹

Salar Türkçesi Çin'in Sinhay bölgesinde konuşulmaktadır. Henüz yazı dili seviyesine gelmemiş olan Salar Türkçesi'nin konuşur sayısı 142.000 olarak verilmektedir. Günümüzde ise Salar Türklerinin nüfusu 100.000'in üzerindedir.¹¹⁰

Balkan Türklerinin dili ise lehçe düzeyinde kullanılmaktadır. Balkanlardaki Türk nüfus Türkiye Türkçesi, Gagavuz ve Kırım-Tatar Türkçelerini konuşmaktadır. Balkanlarda kullanılan Türk dillerinin konuşur sayıları hakkındaki araştırmalar günümüzde de devam etmektedir. Bugün Balkanlar'da Türk halklarının konuştuğu

¹⁰⁷ Bilgehan Atsız Gökdağ, "Türk Dünyasında İletişim Dili Meselesi", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:55, 2013, s. 1.

¹⁰⁸ Mehman Musaoğlu, **Çağdaş Türk Yazı Dilleri ve Haritası**, <https://yenidenergenekon.com/149-cagdas-turk-yazi-dilleri-ve-haritasi/>, (18 Mart 2008). s. 1.

¹⁰⁹ Musaoğlu, s. 2.

¹¹⁰ Ersin Teres, "İli Salar Türkçesinde Yapım Ekleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 24, 2013, s.334.

dillerin hiçbirini yazı dili değildir. Balkanlardaki Türkler yazılarını Türkiye Türkçesi ile kaleme almaktadırlar. Çünkü Balkanlarda Türk halkları tarafından konuşma dili olan Türkçe büyük ölçüde Oğuz Türkçesi'dir.

Türk dünyasında konuşur sayısının giderek azaldığı Türk dillerinden biri olan Halaç Türkçesi ise Orta İran'da ve 'Halacistan' diye adlandırılan bölgenin 60 köyünde konuşulan bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Halaç Türkçesi'ni konuşan kişi sayısı 42 000 kadar olduğu ifade edilse de günümüzde bu sayının 25 000 kadar düştüğü tespit edilmektedir.¹¹¹

İran'ın kuzeydoğusunda konuşulan Horasan Türkçesi Türkmenistan sınırında ve Özbekistan sınırındaki Amu Derya'nın doğusunda, yaklaşık 1,5 milyon konuşur sayısına sahiptir. Horasan Türkçesi' de Türk dilleri arasında korunmaya muhtaç yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan diller arasındadır.

Baskın konuşur nüfusu Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunan Uygurca'nın 10 milyona yakın konuşuru bulunmaktadır. Ancak kesin bir sayı vermek oldukça zordur. Mehmet Ölmez'in belirttiğine göre 2010 nüfus sayımı Çin'de yaşayan halklara göre henüz ayrı olarak açıklanmamıştır. 500.000 e yakın Uygur Türkü'nün de bugünkü verilere göre Kazakistan'da yaşadığı bilinmektedir. Özbekistan'da ise Uygurlar farklı bir kimlikle kayda geçirilmedikleri için buradaki Uygurların sayısı kesin olarak bilinmemektedir.¹¹²

Görüldüğü üzere yukarıda konuşulduğu yer ve sahip olduğu nüfus sayısı bakımından bir kısım Türk dilleri hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar dışında Çağdaş Türk Dilleri içerisinde en geniş gruba sahip olan Kıpça grubundaki diller hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır.

Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan Kıpçak grubundaki lehçeler mekânsal olarak üç grupta ele alınabilmektedir. İdil-Ural bölgesinde konuşulanlar, Aral-Hazar bölgesinde konuşulanlar ve Kafkaslarda konuşulan lehçeler olarak bu lehçeler sınıflandırılabilir. İdil-Ural grubu içinde yer alan Tatar Türkçesi, en büyük konuşur sayısına Tataristan'da sahiptir. Tatar Türkçesi aynı zamanda Başkurdistan, Bulgaristan, Kazakistan, Çin, Türkiye, Finlandiya, Kırgızistan, Azerbaycan, Tacikistan ve bazı Avrupa ülkelerinde birçok konuşura sahip olmuştur.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Umut Başar, "Yok Olma Tehlikesi Karşısında Halaç Türkçesi ve Ali Asgar Cemrâsi'nin Çalışmaları", **Tehlikedeki Diller Dergisi**, Sayı:2, 2016, 67.

¹¹² Mehmet Ölmez, "Çin'deki Türk Dilleri ve Bugünü", **4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, ss. 397-422.

Tatarca'ya çok yakın olan Başkurt Türkçesi ise bugün büyük çoğunlukla Başkurdistan'da konuşulmaktadır. Tatarca ve Başkurtça, Kıpçak grubu içinde gösterdikleri dil özellikleri bakımından müstakil bir grup oluştururlar. Tataristan ve Başkurdistan bugün Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetlerdir. Son yüzyıllarda Rusya'nın etkisi ile Başkurtça'nın söz varlığını da olumsuz yönden etkilemiştir. Başkurt dilini konuşan nüfus sayısı 2002 yılı rakamlarına göre yaklaşık 1. 057. 000 'ı işaret etmektedir.¹¹³

Çoğunluğu Rusya Federasyonu'na bağlı Hakas Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Hakaslar'ın ve Tuvalar'ın da bu bölümde dilleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Milat sıralarından başlayarak farklı güçlerin egemenliğinde yaşamış Tuvalar ve Hakaslar Sovyetler Birliğine ilhak edilmiş, 1991'de Rusya Federasyonu içerisinde federe cumhuriyet olmuştur. Bugün, Tuva Türklerinin büyük bir kısmı ise Tuva Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Rusya Federasyonu içerisinde özerk bir yapısı bulunan Tuva Cumhuriyeti'in; güneyinde Moğolistan, doğusunda Buryat Cumhuriyeti, kuzeyinde Krasnoyarsk Oblastı, kuzeydoğusunda Hakas Cumhuriyeti, batısında Dağlık Altay Cumhuriyeti bulunmaktadır. "170.500 kilometre kare toprağı bulunan Tuva'nın 1989 sayımlarına göre nüfusu 308.557 kişidir. Bunun 198.446 kişisi Tuva Türkleri, 98.831 kişisi Ruslar, geri kalanı ise çeşitli milletlerden veya topluluklardan insanlardır. Moğolistan'da 30.000, Çin'in Şincan özerk bölgesinde 5.000 Tuva Türkünün bulunduğu sanılmaktadır. Konuşanlarının sayısı da sadece 235 bindir.¹¹⁴

Rusya Federasyonu içerisinde özerk bir cumhuriyet olan Hakasya ise güneyinde Tuva Cumhuriyeti, Güney-Batısında Dağlık Altay Cumhuriyeti, Kuzey ve Doğusunda Krasnoyarsk Oblastı ile sınırlıdır. "61.900 km² toprağı bulunan Hakas Cumhuriyeti'nin 1979 sayımlarına göre 498.400 olan nüfusundan, 57.300'ü Hakas'tır. Bu, bütün nüfus içinde, Hakasların %11.5 olduğunu gösterir. 1939 sayımında 44.700 kişi olan nüfusları %16.2'ye tekabül etmektedir. "Hakasların 1989 yılındaki sayıma göre ise sayıları 80.328 kişidir." (Butanayev 1995 5). Hakasya'nın 2/3'si dağlık ve ormanlık alanlardan oluşur.¹¹⁵

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. F. Hisamitdinova, İ. Biner, "Başkurtlar ve Başkurtça", **Tehlikedeki Diller Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:4, 2014, s.94.

¹¹⁴ Irina Nevskaya, Marcel Erdal, " Tehlikedeki Türk Dilleri I: Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar", **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk – Kazak Üniversitesi Uluslararası Türk Akademisi**, Cilt: 1, 2016, s. XVII.

¹¹⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz.

https://www.academia.edu/9780697/HAKAS_T%C3%9CRK%C3%87ES%C4%B0.(20.04.2018).

Bu tablo bize Rusya Federasyonu'na bağlı Hakasya Cumhuriyeti'nde Hakasça'nın, tehlike altında olduğunu göstermektedir. Irina Nevskaya' ya göre Hakaslar, kendi cumhuriyetlerinde nüfusun % 2'sinden daha azına tekabül eden bir nüfusa sahiptirler. Bundan da açıkça anlaşılacağı üzere, iletişimin çoğu Rusça ile yapılmaktadır. Hakasçanın ölçünlü şekli, cumhuriyetin Trans-Sibirya Demiryolu hattına yakın bölgelerde konuşulan Kaça diyalektini temel aldığı için altını çizen Nevskaya, söz konusu bölgelerin Hakas olmayan nüfusun yoğun göçüne maruz kaldığını dile getirir. Bu nedenle de Kaça ağızını konuşanlar ilk asimile olanlar olmuştur. Günümüzde anadilini bilen Hakasların çoğu, diğer büyük bir diyalekt olan Sagayca konuşmaktadırlar. Hakas dili öğretmeni olarak eğitilen öğrenciler Sagay'dır, televizyon ve radyo sunucuları Sagay'dır. Okullarda ise, Sagayca konuşan öğrencilere, kendi doğal değişkelerinden oldukça farklı olan Ölçünlü Hakasçayı konuşmaya çalışılan Sagay öğretmenler tarafından Kaça değişkesi öğretilmektedir. Ancak son yıllarda kalıplaşmış edebî normlar değişmiş ve Sagayca biçimleri de içerir hâle gelmiştir.¹¹⁶

Kazakistan Cumhuriyeti'ni bağımsızlık öncesi ve sonrasıyla ayrı olarak değerlendirdiğini görülen Bernard Spolsky de Kazakistan gibi tek dilli ulus devlet kurmayı amaçlayan ülkelerin gözlemlenebilir bir ideolojiye sahip olduğunu vurgular. Çok dilli ülkelerde, iki, üç ve daha fazla anadil kullanılmaktadır. Ona göre benzer şekilde milletler ve diğer sosyal gruplar iki dil veya daha fazla dil çeşidinin ortak bir zeminde birleşmesiyle varlıklarını sürdürebilirler. Dildeki gerçek bölünme Kazakistan'da olduğu gibi demografiktir. Doğum veya ikamet yeri, cinsiyet, yaş, eğitim, meslek düzeyi, sosyal ve ekonomik statü, dinî ve etnik bağlılık, yerellik tüm bunlar dili etkileyen faktörlerdir.¹¹⁷

Kazakistan, 1991 yılında eski SSCB'den bağımsızlığını ilân ettiğinde, ülkedeki Kazakların toplam nüfusa oranlarının % 43,2 olduğunu belirten Mehmet Kutalmış ise, Kazakların dünya devletleri arasında ülkeye adını verdiği hâlde ülke içinde azınlık konumunda olan nadir halklardan biri olduğunu ifade etmektedir. Kıpçak grubuna mensup bir Türk kavmi olan Kazakların 7,5 milyonu Kazakistan'da, 1,5 milyonu da Kazakistan dışında, büyük bir kısmı eski Sovyetlerin değişik bölgelerinde, Çin'de, Afganistan'da, İran'da ve Türkiye'de olmak üzere yaklaşık 9 milyondur. Kazakistan'da son yıllarda cereyan eden göç trafiği de gözardı edilmemelidir. Özellikle

¹¹⁶ Nevskaya, Erdal, s. XVIII.

¹¹⁷ Bernard Spolsky, **Language Policy**, Press Syndicate of the University of Cambridge, 2004. s.162.

Slav asıllı varlıklı veya iyi eğitimli genç aileler Kazakistan'dan Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Almanya gibi ülkelere göç etmektedirler. Son beş yılda on binlerce Alman, Volga bölgesine veya Almanya'ya göç etmiştir. Bunun yanında eski Sovyet devlet ve topluluklarından, Çin'den, Türkiye'den, İran'dan bazı Kazaklar Kazakistan'a geri dönmüştür. Gerek eski Sovyetlerin değişik cumhuriyet ve bölgelerinde yaşayan Kazakların, gerekse eski Sovyet sınırları dışında olan Kazakların ülkeye geri dönüşü ile Kazak nüfusunun oranı hızla yükseltilmiştir. Bu tersine göçler Kazakların lehine neticelenmiştir: 1997 nüfus sayımına göre ülkenin toplam nüfusu 15.671.800'dir; Kazakların oranı % 51,8'dir.¹¹⁸

1998 yılından bu yana Kazak dili politikasının geliştirilmesi ve planlanması, dillerin işleyişi ve geliştirilmesi Devlet programı başlığı altında bir belgede özetlenmiştir. Bu ilk program, 2000 yılına kadar uygulanacak dokuz görevi formüle etmiştir. Bunların arasında: toplumda Kazakça'nın kullanım alanının genişletilmesi ve devlet işleyişinde Kazakça'nın kullanılması vardı. Ancak Spolsky' e göre birçok yazar 1999 yılına kadar Kazakistan'da gerçekleşen demografik değişiklikler hakkında genel bir kanaat geliştirmişti. Onların görüşüne göre, Kazakistan'dan etnik Rusların ve Rusça konuşanların büyük ölçekli göçü Kazakistan'daki dil politikalarını doğrudan etkilemiştir.¹¹⁹

Yukarıda verilen ülke ve dil örnekleri üzerinden Türk dünyasında konuşulan diller hakkında genel bir değerlendirme yapılırsa Türk dillerinin konuşur sayısında gün geçtikçe azalmalar olduğu ve söz konusu dillerin başka baskın dillerin etkisiyle kendi özelliklerini kaybederek farklı ölçülerde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı tespitinde rahatlıkla bulunulabilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetleri'nde konuşulan Türk dilleri kısa ve orta vadede Rusça'ya alternatif bir dil olma fırsatını yakalayamadığı için zamanla Rusça'nın etkisinde kalmıştır. Rusça karşısında Türk dilleri sadece kültürel bir dil olarak kalmamak için geçmişten bugüne büyük çaba sarfetmektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki bu tespitin, diğer Türk dillerinin azınlık dili olarak konuşulduğu diğer devletler için de geçerli olduğu ifade etmek gerekmektedir.

¹¹⁸ Mehmet Kutalmış, "Tarihte ve Günümüzde Kazakistanın Alfabe Meselesi", **Bilig Dergisi**, Sayı:31, s.3.

¹¹⁹ Spolsky, s. 177.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN: TARİH, KÜLTÜR, EKONOMİ, DİL

Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından günümüze kadar geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm süreci ülkenin hızla kalkınma planları içerisinde olduğunu göstermektedir. Kazakistan Cumhuriyeti sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikler ile ekonomik ve sosyal açıdan hızla kalkınarak, siyasi istikrarı da elinde tutan bir Türk Cumhuriyeti görünümünde karşımıza çıkmaktadır.

Kazak halkı, uzunca bir süre konargöçer yaşantıyı benimsemiş ve Orta Asya coğrafyasına yerleşmiştir. Kazak milleti, Türk kökenli halklardan biri olduğu için dünya üzerindeki Türklerle dil, din, tarih ve kültür ortaklığına sahip olarak varlığını sürdürmüştür. Kazaklar 20. yüzyılın sonunda bağımsızlıklarına kavuşmuşlar ancak bağımsızlıktan önce kabile ve sömürge dönemlerini de yaşamışlardır. Konargöçer hayat tarzı sebebiyle tarih boyunca pek çok kabileye ve kavime misafirlik eden bu toprakların sakinleri Kazakistan sınırlarını oluşturmuşlardır. Bugünden baktığımızda ise Kazakistan sınırları içinde kalan bu topraklar tarih boyunca çeşitli kabile ve kavimlerin izlerini taşıyan bir yer olarak hafızalarda kendine yer bulmuştur.

Günümüzde tarihçiler Türklerin M.Ö I. asır sonlarından itibaren Kazakistan coğrafyasında yaşadıklarını ifade etmektedirler. 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkan diğer Türk halkları gibi, Kazak halkının da etnik yapısı çeşitlilik göstermektedir. Önceki yüzyıllarda yaşayan değişik dillerde konuşan çok sayıdaki kabileler Kazak ulusunu oluşturmaktadır. Zeynel Güneş, eski dönemlere ait olan bu etnik grupların Sakalar, Hunlar, Göktürkler, Türgişler, Üsünler, Kanglılar, Karluklar, Oğuzlar ve Kıpçaklardan daha sonraki dönemde ise Naymanlar, Argınlar, Kereyler, Konuratlar, ve Dulatlar olduğunu belirtmektedir.¹²⁰ Birçok kabile ve boyun Türkçe adları daha sonra Kazaklar arasında da muhafaza edildiği bugün de görülmektedir.

Kazak tarihi ile ilgili olarak TDV İslâm Ansiklopedisi'nin Kazakistan maddesinde de şu bilgiler yer almaktadır: “Birçok kabileye ve boya ev sahipliği yapan bu coğrafi sahanın Kazak denilen bir Türk kavminin adıyla anılmaya başlanması Selçuklu hâkimiyeti sonrasındaki gelişmelerle yakından ilgilidir. XI. yüzyıldan itibaren Türkler'in önemli bir kısmının Selçuklular önderliğinde batıya doğru yayılmasından sonra Orta Asya'da kalanlar istiklâllerini uzun süre devam ettirememişlerse de bunu takip eden ve yaklaşık bir buçuk asır süren Moğol hâkimiyeti

¹²⁰ Zeyneş İsmail, **Kazak Türkleri**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 45.

devrinde kültürlerini ve varlıklarını koruyabilmişlerdi. Ardından Timur'un kurduğu devletin etrafında birleşmişler, ancak onun ölümü üzerine meydana gelen siyasî istikrarsızlık sebebiyle dağılmışlardı. Bunlardan bir kısmı Timur'un oğullarının yanında toplanırken bir kısmı da Fergana vadisiyle kuzeyinde başıboş bir hayat sürmeye başladı. Bu ikinci Türk grubu Ebülhayr (1428-1468) tarafından teşkilâtlandırılarak bir araya getirildi ve yeni bir Türk devleti kuruldu. Ancak bağımsız bir devletin kurulmasını kabul etmeyen Moğollar'ın bu yeni devlete karşı başlattıkları saldırılar önlenemeyince halkını koruyamayan hükümdarı hükümdar kabul etmediğini bildiren bir kısım halk ayrılıp kuzeye doğru çekildi. Kazak adıyla anılmaya başlayan bu grup, Kazakistan ismi verilen İdil-Altaylar arasındaki bölgede hür olarak uzun zaman varlığını devam ettirdi. Daha önce burada yaşamış Türk, Sibir ve Moğol asıllı kavimlerin kalıntılarıyla zaman içinde karıştı. Böylece bugünkü Kazak halkı ortaya çıktı. Kazakistan'da yapılan kazılarda bu fikri destekleyici nitelikte daha önce yaşamış olan İskitler, Hunlar ve diğer Türk kavimlerine ait kültür kalıntıları elde edilmiştir. ¹²¹

1428-1462 yılları arasında devletin başında bulunan Ebulhayr Han Aral Gölü'nden güneye doğru bir genişleme hareketi başlatmıştır. Seyhun boyundaki yerleri Timur'un oğullarından almıştır. Sır Derya'nın kuzeyindeki toprakları hâkimiyeti altına alan Ebulhayr Han Moğollar tarafından 1456 yılında yenilmiştir. Bu yenilgi Ebulhayr Han'ın kendisine bağlı olan halk üzerindeki otoritesini de sarsmıştır. Tamir'in belirttiğine göre bu tarihten sonra Ebulhayr Han'ın idaresinde bulunan ve yine onun gibi Cuci soyundan gelen iki sultan (şehzade) Canıbek ve Kerey, bu durumu fırsat bilerek kendilerine bağlı uruklarla beraber onun idaresinden ayrılmışlardır ve Doğu Çağatay Devleti hanı 2. Esen Buga'nın himayesine girmişlerdir. 2. Esen Buga onlara Çu ırmağı çevresinde yer vermiştir. Tamir, daha sonra bu bölgede yaşamaya başlayan bu iki sultana ve onlara bağlı olan uruklara "hür ve serbest yaşamayı seven, âsi anlamlarına gelen "Kazak" adı verildiğini belirtmiştir.¹²² Canıbek ve Kerey isimli sultanlar "han" adını alarak 1465'ten sonra Kazak Hanlığı'nı kurarlar. Kazak Hanlığı kurulduktan sonra bir Özbek hanı olan Ebulhayr Han'ın idaresinde yaşayan birtakım Türk urukların da onu terk edip Kazaklara katıldığını Kazak tarih kaynakları söylemektedir. Kazak adıyla anılan bir Türk boyu meydana gelme süreci yukarıda ifade ettiğimiz gibi gerçekleşmiştir. Daha sonra bunları diğer boylar takip etmiş ve

¹²¹ Mehmet Saray, "Kazakistan" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 25, 2002, ss. 130.

¹²² Ferhat Tamir, "Kazak Hanlığı" **Türkler**, Cilt: 8, 2002, s. 649.

Kazak Türk birliği büyük bir kitle halinde tarih sahnesinde kendine yer bulmuştur. Caferoğlu, tüm Kazakların birlik oluşturma sürecinin Canı Bek'in oğlu Kasım Han'ın idarisindeki birleşmeyle sağlandığını ve büyük Kazak birliğinin bu dönemde oluştuğunu ifade etmektedir. Buna ek olarak Kazak Hanlığı'nın parçalara ayrılış sürecinin Kasım Han'ın torunu Tekvel Han zamanına kadar sürdüğünü belirtir.¹²³ 18. yy.da bu birlik sarsılmış ve Kazak halkı üçtabakaya ayrılmıştır. Ulu (büyük), Cüz (=yüz), Orta Cüz(Kiçik), (küçük) Cüz gibi birbirinden ayrı üç toplumsal tabakaya bölünmüştür. Her bir Kazak Cüz'ünün bağımsızlık çabalarına rağmen birbirlerinden ayrılmaları Kazak topluluğunun parçalanmasına neden olmuştur. Kendi aralarındaki anlaşmazlıklar Kazak halkını bölmüştür ve bunun doğal bir sonucu olarak Rus ordusunun Orta Asya'yı işgalini bu bölünmeler kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak Kazak topluluklarının yavaş yavaş Rus hâkimiyetine girmelerine neden olmuştur.

Rusya'nın Kazaklara saldırıları özellikle 15-16. asrın ikinci yarısından itibaren daha da artmaya başlamıştır. 16. yüzyılı Kazak tarihinde, Rus İmparatorluğunun Kazan ve Astarhan Hanlıklarını işgal ederek yeni topraklar kazandığı dönem olarak bilmekteyiz. Rus Çarı IV. İvan, Kazan Hanlıklarından bazılarını ele geçirerek bu bölgelere kaleler inşa ettirmek yoluyla uç noktalara varan sömürü politikası izlemiştir. Bu kalelerin çevresinde kısa sürede bir Kazakların gelenekleri tahrif edecek sosyoekonomik yapılar düzenlemiştir. Kara'ya göre bu ortam aslında Kazak Hanlarının, Rusya'ya karşı Çin'i bir dengeleme aktörü olarak kullandıkları göstermektedir. Ancak 1820'li yıllardan itibaren Çarlık Rusyası, Kazak hanlıklarına son verme politikasını ortaya koyar ve Kazak Hanlarının denge siyasetinin başarısı uzun sürmez. Yetersiz hale gelen bu siyaset yerini yeni bir dış politika ihtiyacına bırakır. Bu gereklilik, Çarlık Rusya'nın Kazak topraklarında asimile çalışmalarını destekleyici yasaları işletmeye koymasıyla daha da belirginleşir.¹²⁴

Saray ise Rusların aralıklarla Kazak topraklarının işgal edilme sürecini 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatmaktadır. 1820-1850 yılları arasında Kazak topraklarını işgal eden Ruslar, önce 1853'de Kızıl Orda'yı, ertesi yıl Alma-Ata'yı ele geçirmişlerdir. Bunun sonucunda da Kazak topraklarını Uralsk, Turgay, Akmolinsk ve Semipalatinsk adlarında 4 eyalete bölmüşlerdir.¹²⁵ Kazak topraklarındaki bu bölünme

¹²³ Ahmet Caferoğlu, **Türk Kavimleri**, TKAE Yayını, Ankara, 1983, s.32.

¹²⁴ Abdulvahap Kara, Okan, Yeşilot, **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İTO Yayınları, İstanbul, 2011, s.32.

¹²⁵ Mehmet Saray, **Kazak Türkleri Tarihi**, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi, Nesil Yayınevi, İstanbul, 1993, s.35.

ve neredeyse her geçen yıl düzenlenen idari yapılanma 1867 yılına bugünkü Kazakistan toprakları Orenburg Genel Valiliği ile Türkistan Genel Valiliği arasında ikiye bölünmesini beraberinde getirmiştir. Bu bölünmeler Ali Yiğit'e göre birçok problemin yaşanmasına sebebiyet vermiş ve nerdeyse her yıl yeni bir idari düzenleme yapmalarına rağmen sorunlar bitmemiştir. 1886 yılında tüm Kazakistan toprakları, Türkistan bölgesinin idari statüsüne dâhil edilmiştir. '1891'de yeniden değiştirilerek Ural, Turgay, Akmolinsk, Semireç ve Semipalatinsk eyaletleri Stepnoi Krayı olarak bir araya getirilmişlerdir. 1,85 milyon km² 'lık bir alanı kaplayan bu idari yapı 1926'ya kadar varlığını korumuştur. Bu tarihte yapılan idari düzenlemede Stepnoi Krayı Türkistan arazisinin kuzeyi ile birleştirilerek merkezi Orenburg olan ve 2,74 milyon km² büyüklüğünde Kazakistan Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. Yanlışlıkla Kırgız adı verilen bu cumhuriyetin içinde bugünkü Karakalpak Özerk Cumhuriyeti ile Kırgızistan da özerk cumhuriyet olarak yer almıştır. 1936'da gerçekleştirilen idari düzenlemeyle Kazak Özerk SSC'i, Kazak SSC'ne dönüştürülmüş, Karakalpakistan Özbekistan'a bağlanmış Kırgızistan'a da "ittifak cumhuriyet" statüsü tanınmıştır. 1936'daki düzenlemeden sonra Kazakistan bugünkü alan (2.717.300 km²) ve idari yapısına kavuşmuş ve Sovyetler dağılana kadar bu yapısını korumuştur. Ülke 16 Aralık 1992'de bağımsızlığını kazanarak Kazakistan Cumhuriyeti adını almıştır.''¹²⁶

Kazakların iktidarlaşma tarihine baktığımızda sırasıyla Kazak hanlığının Kerey Han (1456-1473), Canibek Han (1473-1480) ve Burunduk Han (1480-1511) liderliğinde bir merkezi otorite kurma teşebbüsünde olduğunu görmekteyiz. Ancak bu otoriterleşme çabasında başarıya ulaşamamaları da Kazak kavmini günümüzden değerlendirdiğimizde ortaçağlarda kurulan Türk Devletlerinin içerisinde her açıdan bakıldığında tüm asimile ve sömürü çalışmalarına rağmen kendi toprağını koruyabilen ve o zamandaki ağır şartlardan kurtulabilen kuvvetli bir devlet olarak karşımıza çıktığı tespitinde bulunuyoruz.

Kazakların tarih sahnesine çıkmalarının araştırılması kadar taşıdıkları kültürel normlar da Türk dünyası araştırmaları için önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kazakistan toprakları burada yaşayan insanların kültürel gelişimlerinde silinmez izler bırakarak birçok tarihi olaya tanıklık eden bir coğrafyayı ifade etmektedir. Eski zamanlardan bu yana bu topraklar birçok kavim tarafından işgal edilmiş bu coğrafya Kıpçak, Kimek ve Kanglı gibi Türk kavimlerine ev sahipliği yapmıştır. Bu kavimler

¹²⁶ Ali Yiğit, 'Kazakistan'ın Değişen Etnik yapısı'', **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt: 10 Sayı: 2, s. 4.

ise Kazakistan coğrafyasında göçebe bir yaşamı benimsemişlerdir. Nitekim bilim insanları Kazakların kültürel öğelerini ortaya koyarken onların atalarını Türk göçebe medeniyetinin temsilcileri olduğunu hesaba katarak Kazak kavmini değerlendirmişlerdir. Göçebe yaşamın tüm zorluklarına rağmen bu hayat tarzının beraberinde getirdiği değerler Doğu ve Avrasya tarzı kültürün Kazak kavmi üzerinde homojenleşmesini sağlamıştır. Bir millet olarak Kazakların Türk kültürünün önemli bir parçası olduğunu söylemek doğru olacaktır. Kazakların 20. Yüzyılın başında göçebe yaşam şeklinden çıkarak yerleşik hayata geçmesi onların asırlardır sürdürdüğü hayat tarzının kültürel birikimlerini silmemiştir.

Kafesoğlu; Kazakistan halkının temel geçim kaynağının uzun yıllar sadece hayvancılık olduğunu belirtmektedir. Halkın genelde göçebe olarak koyun, keçi, at ve deve yetiştirdiğini ve bazı bölgelerde büyükbaş hayvancılığın geliştiği bilgisini ortaya koyar. Örnek olarak ise Kazakistan'ın batı ve güney bölgelerinde nehir boyları ve dağ yamaçlarında sığır beslemesini ve bu bölgedeki halkların yağmur suyu ve sulamaya dayalı tarımla uğraşıp, balıkçılık ve avcılıkla hayatlarını sürdürmelerini vermektedir¹²⁷ Kazak kavminin göçebe hayat kültürü üzerinde bilgi sahibi olduğumuz başka bir kaynak ise Elizabeth E. Bacon'un Esir Orta Asya adlı kitabıdır. Bacon; Kazak sosyal yaşamının göçebe hayat tarzı üzerine kurulduğunu, Kazak kültüründe önemli bir yere sahip olan atın savaşlarda ve sık sık kavimler arası çıkan kan davalarında bozkır barışını sağlamada hareketlilik sağladığını ifade eder. İki, dört yaşında olanlar için özel eğer takımların alındığı belirtir. Kazaklar'ın otuz metreyi bile yürümeğe üşendiğini ve çadır kapılarının önünde, daima koşumlu bir, iki at bulundurduğunu söylemektedir. Ayrıca Kazaklar'ın eğlence için sık sık uzak mesafelere gittiklerini, bu gezilerin genellikle haber almak veya götürmek, değerli bir misafirin karşılanması ya da evlenme-ölüm töreni dolayısıyla tertiplendiğini ifade etmektedir : "Genellikle bir ailenin onbeş - otuz atı olurdu. Bazı zengin ailelerin ise üçyüzden fazla atları vardı. Atların büyük kültürel önemlerine karşılık, koyunların ekonomik değeri daha büyüktü. Sadece zenginlerin etini yiyip, sütlerini bol miktarda içecek kadar atları vardı.¹²⁸ Kazak kültüründe büyük at sürülerine sahibi olmak, kişiye ekonomik değerin çok üzerinde konum sağlamaktadır. Kazak yazılı edebiyatında ve sözlü kültüründe geçen anlatılara baktığımızda çocukların dahi çok küçük yaşlardan itibaren biniciliği öğrendiği bilgisine rahatlıkla ulaşılmaktadır. Göçebe yaşam tarzında

¹²⁷İbrahim Kafesoğlu, **Türk Bozkır Kültürü**, Kömen Teksir Bürosu, Ankara, 1987, s. 110.

¹²⁸ Elizabeth E. Bacon, **Esir Orta Asya**, Tercüman Yayınevi, İstanbul, 1982, s.43.

olan Kazaklar hayvanlara otluklar bulabilmek için devamlı yer değiştirmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bozkır iklimini de göz önüne alırsak göçebe yaşam tarzının insanlar üzerindeki olumsuz etkileri yadsınamamaktadır.

Kazakların tarihi hakkında yukarıda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır ki Kazaklar Orta Asya'dan Türklerin anayurdu olan Altay'lara kadar oldukça geniş bir coğrafyada yaşamışlardır. Bu geniş coğrafyada Kazak halkı uzun süre Moğollar ve diğer Türk devletlerinin hâkimiyetinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 15. Yüzyıla gelindiğinde ise Kazak Hanlığı'nın kurulmasıyla tarih sahnesinde yer almışlardır. 18. yüzyılda Kazak topraklarına yönelik başlatılan Rus işgali Kazakların bağımsızlıklarını kaybederek Rusya'nın hâkimiyeti altına girmesine neden olmuştur. Rusya'nın hâkimiyeti altına giren Kazaklar sadece siyasal değişikliklerle değil, kültürel açıdan da önemli değişim ve dönüşümler yaşamışlardır. Kazakların, Rusya'nın hâkimiyetine girmesinden sonra, Kazak kültürel hayatında Tatar etkisi görülmeye başlamıştır. Kazakların kültürel hayatının önce dinî yönden etkilendiğinin altını çizen Emin Özdemir daha sonraki dönemlerde bu kültürün gelişerek eğitim faaliyetlerine yansıdığını hatta basın hayatına kadar sosyal yaşamın tüm alanlarında kendisini gösterdiğini belirtmiştir.¹²⁹

Mirzahan Egamberdiyev'in belirttiğine göre ise Orta Asya'nın Ruslaştırılmasında basının önemli rol oynayacağına inanan Çarlık yöneticileri bu süreçte basın ve yayın organlarının sayısını arttırmaya başlamışlardır. Rus kültürünün ürünlerini Türkistan'da hâkim kılmak için çok sayıda, gazete, dergi çıkarılmış ve tercüme büroları açılmıştır. Bunlardan en önemlilerinin, Turkistanskiye Vedomosti, Russkiy Turkestan olduğunu kaydeden Egamberdiyev aynı zamanda 1861-1874 yılları arasında İlminski, Katarinski gibi birçok misyoner ve bilim adamının çalışmaları yürüttüğünü belirtmiştir. Bu kişilerin Kiril alfabesinin kullanıldığı Türk lehçelerinde birçok kitaplar yayınladığını ifade etmiştir.¹³⁰

Sonuç olarak Rusya'nın Kazak topraklarında hâkimiyet kurmaya başlamasından bu yana Ruslar kendi amaçları doğrultusunda Kazak halkının tüm kültürel değerlerini yok etmek üzere bilinçli bir şekilde çalışmıştır. Kazakistan, Çarlık döneminden bağımsızlığını kazandığı zamana dek her açıdan sömürgeleştirilmek

¹²⁹ Emin Özdemir, "Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi", **Bilgi Dergisi**, Sayı: 48, 2009, s. 158.

¹³⁰ Mirzahan Egamberdiyev, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'daki Eğitim Politikası (1870-1917)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, s.106.

istenmiştir. Ancak Sovyet dönemindeki tüm planlamalara rağmen Kazak kültürü Tatarlar tarafından zenginleştirilip kendini koruma altına almıştır.

Kazakistan'ın geçmişten günümüze ekonomik planlamalarına bakıldığında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmaya başlayacağının işaretlerini verdiği 1980'li yıllardan itibaren, bir devlet siyaseti olarak ekonomik reform politikalarını benimsediği görülecektir. Gerçekleştirilen ekonomik yenilikler daha çok Sosyalist anlayışın iyileştirilmesi hedefiyle ortaya konulmuştur. Bu yenilikçi politika 25 Aralık 1991'e kadar sürdürülmüştür. SSCB'nin dağılması ile bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetler, bundan sonraki süreçte ise Sovyet ekonomi modelini terkedip liberal bir ekonomi anlayışını ülkelerinde uygulamaya koymuşlardır. Bu süreçte de Türki Cumhuriyetlerinin yenilik öncüsü Kazakistan olmuştur. Kazakistan, 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra, ulus inşa sürecinde ekonomi politığının önemini iyi derecede kavramıştır. Kazakistan'da Nazarbayev öncülüğünde, geniş çaplı bir kalkınma hareketi başlamıştır. Nazarbayev, piyasa üzerindeki devlet kontrolünü kaldırmıştır. Bunun neticesinde serbest pazar ekonomisine geçiş Kazakistan'da sağlanmıştır. Devlet işletmelerini özelleştirerek yeraltı kaynaklarının kullanılmasına ve böylelikle pazarın oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Tüm bu çalışmalar yatırımların ülke içinde kalmasına katkı sağlamıştır. Sonraki süreçte düzenlenen fiyat planlamaları ve vergi düzenlemeleri ekonominin kalkınmasını sağlamıştır. Ayrıca 15 Kasım 1993'te milli para birimi Tenge ülke piyasasına sürülmüş böylelikle Rus Rublesinin Kazak ekonomisi üzerindeki tesiri etkisiz hale getirilmiştir. İzlenen yenilikçi politikalar sonucunda Kazakistan ekonomisinde ticari yenilenme sağlanmış, ticaret ve bankacılık sektörlerinde atılım yapılmıştır. 2017 yılından itibaren Kazakistan, geleneksel ekonomi paydaşlarının yanında, uluslararası ticarete hak sahibi olan yeni devletler de stemaslarda bulunmuştur. Bu şekilde dünya ticaretinde aktif rol oynamıştır.

Bağımsızlığın akabinde Kazakistan ülke raporunun verilerine göre 1990-1995 yılları arasında sanayideki üretim %52 daralma göstermiştir. Dünya piyasasında fiyatların yeniden artması petrol üretimini olumlu yönde etkilemiştir. 1999 yılında ise sanayideki üretim de tekrar artış başlamıştır. 2003 yılından itibaren ekonomideki düzelmeler sanayi üretim hızının kuvvetlenmesini sağlamıştır.¹³¹

¹³¹ Koray Ali Konca, "Kazakistan Ülke Raporu", Ankara, 2002. s. 2-4.

Sonuç olarak 2002 yılında Kazakistan'ın ülke raporu olarak sunduğu temel ve sosyal ekonomik veriler bize göstermektedir ki Kazakistan devleti bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından günümüze kadar gerek tarımda gerekse sanayi alanlarında gerçekleştirdiği reformlarla Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında öncü devlet konumuna geçmiştir.

2.1. Kazak Türkçesi'nin Türk Dili İçindeki Yeri

Türkiye dışındaki Türk topluluklarının ve özellikle Kazak halkının dil, edebiyat, tarih ve kültürü, birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bugüne kadar Kazakistan'la ilgili yapılan Türkoloji çalışmaları Türk Dünyasının siyasi ve kültürel geleceğinde Kazakistan'ın önemini ortaya koymuştur. Kazak Türkçesi'nin geçmişinin ve geleceğinin doğru olarak saptanabilmesi için Kazak dilinin Türk dilleri içindeki yerinin ifade edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde Kazak Türkçesi'nin diğer Türk dilleri içindeki konumu Kazakça'nın konuşulduğu coğrafyanın genişliği göz önünde bulundurularak ifade edilecektir.

Kazak Türkçesi veya diğer adıyla Kazakça, Kazakistan topraklarında konuşulan bir Türk dilidir. Kazak Türkçesi doğuda Moğolistan ve Çin içlerinden batıda ise Arnavutluk'a kadar uzanan çok geniş bir alanda konuşulmaktadır. Ana dil olarak konuşulan ve yazılan ve bir Türk dili olan Kazakça bu özellikleriyle Türkoloji araştırmalarına elverişli ve verimli bir inceleme sahası sunmaktadır.

Kazak Türkçesi Türk dillerinin tasnifinde Kıpçak grubu içinde yer alır. Kazakça'nın ait olduğu Kıpçak grubu Türk lehçe grupları arasında dil konuşurlarının çokluğu bakımından en geniş olandır. Bu lehçe grubuna Kıpçak grubu adının dışında Kuzey Batı Türk Lehçeleri grubu da denilmektedir.

Kazak Türkçesi'nin dışında Kıpçak grubuna dâhil olan ve aynı zamanda her biri müstakil bir dil özelliği gösteren lehçeler ise; Başkurt Türkçesi, Tatar Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Nogay Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Karayım Türkçesi, Karaçay Türkçesi, Kumuk Türkçesi ve Balkar Türkçesi'dir. İsimlerine yer verilen bu lehçeler yazı dili olmuştur ve Altay dağlarından başlayarak Avrupa'nın içlerine kadar dil konuşuruna sahip olma özelliğini taşımaktadır.

Bugüne kadar ortaya konan Türk dili tasniflerine bakıldığında araştırmacıların Kıpçak grubuna değişik adlar verdikleri ancak Kazak Türkçesi'nin Türk dilleri içerisindeki konumundaki genel kanaatte birleştikleri görülmektedir. Bu nedenle araştırmacıların Kazak Türkçesi üzerindeki değerlendirmelerine bu bölümde yer verilmesi faydalı olacaktır.

W. W. Radloff, Kuzey Türk Dillerinin Fonetigi adlı çalışmasında Türk lehçelerinin ses özelliklerine göre tasnifini yapmıştır. Radloff, Kıpçak grubuna “Batı Dialektleri” adını verirken, Kazak Türkçesi’ni “Kazak – Kırgız Dialekti” olarak ifade etmiştir. Kazak Türkçesi’ni Kırgız ve Karakalpak Türkçeleri’yle beraber değerlendirerek söz konusu dilleri “Kırgız Dialektleri” arasına almıştır. G. J. Ramsted ise Kazakça’yı “Batı Grubu” adıyla Kıpçak Lehçelerine dâhil etmiştir.¹³²

Türk dillerinin sınıflandırılması konusunda dikkat çeken bir diğer çalışma ise F. E. Korş’a aittir. Korş’un tasnifi Radloff’un çalışmasına paralel olarak Kazak Türkçe’sinin “Kırgız Dialektleri” arasına alındığı bir tasniflemedir. Korş, Radloff’tan ayrı olarak ana lehçe grubuna “Kuzey Grubu” adını vermiştir. Radloff’un ve Korş’un sınıflandırmalarına bakıldığında Türkoloji’de bu tasniflerin büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu tasniflemeler dilbilimsel temellere dayanarak yapılmıştır.¹³³

Türk lehçelerinin ilk bilimsel tasnifi olarak kabul edilen çalışma ise Rus Türkolog A.N. Samoyloviç tarafından yapılırken Kazak Türkçesi bu çalışmada “Kıpçak grubu”, “Kuzey Batı grubu” ve “taw grubu” adlarını taşıyan lehçe grubuna dâhil etmiştir. Çalışmayı diller arası ses denkliklerine dayandırmıştır. J. Benzing ise Kazak Türkçesi’ni “Kıpçak – Kuman” ve “Batı dilleri” adını verdiği grup içinde değerlendirmiştir. K. H. Menges de “Kuzeybatı” ve “Kıpçak” bölümlerinin altında yer verdiği Aral - Hazar dilleri grubuna Kazak Türkçesi’ni dâhil etmiştir. Bu grupta Kazak Türkçesi, Nogayca, Karakalpakça, Kırgızca ve Kıpçak Özbekçesi ile birlikte verilmiştir.¹³⁴

N. Poppe de Kazak Türkçesi’ni “Kıpçak grubu” adını verdiği gruba dâhil etmiştir. Ses değişimlerini ele alarak Kazakça’yı Nogay ve Karakalpak Türkçeleri ile birlikte bir alt bölümde değerlendirmiştir. Yine N. A. Baskakov ise Kazak Türkçesi’ni “Kıpçak grubu” içerisine almış, Poppe gibi Nogay ve Karakalpak Türkçelerini de Kıpçak- Nogay bölümünde değerlendirmiştir.¹³⁵

T. Tekin tasnifinde ise Kazak Türkçesi’ni Kırgız Türkçesi haricindeki tüm Kıpçak lehçeleriyle birlikte ele almıştır. “tawlı” ya da “Kıpçak grubu” adını verdiği

¹³²Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ufuk Tavkul, “Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler” **Kırım Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 45, 2003, s. 23-32.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ferhat Zeynalov, “Türk Dialektlerinin Tasnifi ve Halaç Dili Grubu Meselesi” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 1, 2007, s. 207 – 209.

¹³⁴Tavkul, 17-19.

¹³⁵N. Poppe, **Introduction to Altaic Languages**, Wiesbaden, 1965’ den aktaran Kenan Koç ve Ayabek Bayniyazov, **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 8.

gruba Kazakça'yı eklemiştir. Bu grupta Kazakça, Tatarca, Başkurtça, Karakalpakça, Nogayca, Kumukça, Karaçayca-Balkarca, Kırım Tatarcası ve Karayimce/Karaycaile birlikte yer almıştır. Bu grubun genel özelliklerini ise /d/ foneminin /y/ye, /ağ/ ses grubunun /aw/ ikiz ünlüsüne değişmesi ve çok heceli sözcüklerin bitimindeki /g/ foneminin düşerek yok olmasını olarak belirtmiştir.¹³⁶

Sonuç olarak Türk dilinin tasnifi üzerine yapılan çalışmalar Kazak Türkçesi'nin ve diğer Türk dillerinin gruplandırılmasında etkili olmuştur. Kazak Türkçesi doğuda Moğolistan ve Çin'den batıda ise Arnavutluk'a kadar uzanan çok geniş bir alanda ana dil olarak konuşulmuş ve yazılmıştır. Bir Türk dili olarak Kazakça'nın diğer Türk dilleri karşısındaki durumu bu çalışmalarla tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinin, Türk lehçelerinin kuzey-batı diğer adıyla Kıpçak grubuna ait olduğu araştırmacılar tarafından ortak bir kanaat olarak kabul edilmiştir.

2.2. KAZAKİSTAN'DA DİL DURUMU

Bir toplumdaki siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin dili doğrudan etkilemesi dilin maddî ve manevî unsurlarla içiçe olduğunu göstermektedir. Bu bakımından dil içinde yaşadığı toplumun aynasıdır demek daha doğru olacaktır. Toplumda meydana gelen türlü değişimler dilde de kendini açıkça gösterir ve dilin değişken bir hal almasını sağlar. Dilden bağımsız toplumu, toplumdan bağımsız dili düşünmek imkânsızdır. Dil kavramını toplum ve ideolojiyle ilişkilendirirken devlet içi ve devletlerarası politikada da dilin etkin rol oynadığını ifade etmeliyiz. Politika insan davranışlarını belirli bir yöne kanalize ederek etkileme olarak açıklanırsa dil ile iktidar ve meşruiyet arasında da güçlü bir ilişkinin varlığından söz etmek gerekir. Dil bu yöntemle siyasal iktidarlar tarafından araçsallaştırılır, siyasal yapı ve işleyişi izlenen dil politikalarını doğrudan belirler. Dolayısıyla bir devletin siyasal sistemi ile uluslararası sistem arasındaki belli ölçü ve düzeyleri dil faktörü şekillendirir. Ve devletlerin izlediği dil politikalarının siyasi işleyişin analizinde dış çevre faktörlerinin de dikkate alınmasını gerekli kılar. Her dilsel durumun dinamikleri sadece kendi tarihsel ve kültürel farklılığı içerisinde doğru kavranılabilir. Bu bağlamda Bağımsızlık dönemi (1991-2019) Kazakistan Cumhuriyeti'nde dil durumunun Ana Dili Halk gazetesi temelinde ele alındığı bu çalışmada Kazakistan'da dil ve dilin etkileşim halinde olduğu maddî ve manevî tüm kültür öğelerinin (toplum, ekonomi, siyaset, eğitim, inanç, düşünce sistemleri, gelenek görenek, sanat ...) doğru ve özgün

¹³⁶ Tekin, Talat. "Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi", **Erdem Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 13, 1989, s. 141.

tespitlerle yorumlanabilmesi için öncelikle Ana Tili Halk gazetesinin basım hayatına başladığı 1990 yılı ve onu takip eden zaman dilimindeki Kazakistan dil durumunun incelenmesi önem arz etmektedir.

Kazakistan'da SSCB'nin dağılmasından sonra yürütülen dil siyasetinin temelinde Kazakistan'daki Kazak ulusunun dili olan Kazakça'nın ülkedeki statüsüyle ilgili sorunların çözülmesi yer almıştır. Dilsel kimliklerini özgürce sürdürebilmeyi isteyen Kazaklar ulusal kimliklerini de bu yolla korumak istemişlerdir. Kendi anadillerini muhafaza ederek etnik kimliklerini koruma eğiliminde olmuşlardır. Nitekim ileride değineceğimiz SSCB sonrası Kazakistan da yaşanan dilsel ve etnik kimliklerini korumak isteyen kazakların çıkardıkları ayaklanmalar da bu durumu açıklar niteliktedir. Öte yandan Sovyetlerde milliyet sınıflamasının oluşturulmasında dil birincil etken olarak belirlenmiştir. Her topluma farklı olarak benimsetilen anadil olgusu sosyal ve kamusal alanda belirleyici olmuş buna bağlı olarak etkin rol oynamıştır. Örneğin, nüfus sayımlarında, milliyeti karışık ya da belirsiz olanların önce ana diline bakılmıştır.¹³⁷

Kazak dili üzerinde uygulanan stratejileri toplumsal ve siyasal bir değişim sürecinde olan Kazakistan'ın ulus devlet inşası siyasetinden doğrudan etkilendiğini söylemek mümkündür. Toplumsal ve siyasal koşulların şekillendirdiği bir unsur olan dilin, Kazakistan'daki durumuna dış politika ve iç siyasetteki değişim ve gelişmeleri ele alarak incelemek doğru olacaktır. 1990 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği henüz dağılmadan önce KSSC'nin Egemenlik Beyannamesi'ni ilan etmesiyle aslında Kazakistan'da bağımsızlık sonrası anayasal düzenin temelini atılmıştır. 1 Aralık 1991 de ise Kazakistan tarihinde ilk defa Devlet Başkanlığı için genel seçimler yapılmıştır. Halkın kendi iradesini kullanmasıyla Devlet Başkanı olarak Nursultan Abişulı Nazarbayev seçilmiştir.

Orta Asya ile Kazakistan'ın liderleri 21 Aralık 1991 'de yılında Almatı'da SSSB 'nin yıkılmasını sağlayan Belovej Anlaşması yaparak Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT)¹³⁸ eşit haklara sahip olarak katılmaya hazır olduklarını

¹³⁷ Badem, s. 6.

¹³⁸ Bağımsız Devletler Topluluğu, 8 Aralık 1991 tarihinde Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rusya Federasyonu, birlikteliğinde imza altına alınan anlaşma ile oluşturulmuş devletler topluluğudur. Anlaşma sonucunda Sovyetler Birliği resmî olarak yıkılmıştır. Daha sonra Letonya, Gürcistan, Estonya ve Litvanya dışındaki diğer tüm Sovyet Cumhuriyetler anlaşmaya imza atarak 21 Aralık 1991 tarihinde bu oluşuma katılmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından 11 cumhuriyetin (Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna) katılımı ile kurulmuştur. Topluluğa kuruluş aşamasında Baltık Devletleri ve Gürcistan katılmamıştır.

bildirmişlerdir ve sosveytler birliği içinde kalan diğer ülkelerle bir protokol imzalamışlardır. Daha sonraki süreçte Nursultan Nazarbayev 15 Mayıs 1992’de parlamentoda yaptığı bir konuşmada Kazakistan’ın dış politika önceliklerini sırasıyla, Rusya, BDT ile ilişkiler, Çin, Moğolistan, Hindistan, Pakistan gibi yakın bölge komşularıyla ilişkiler, Batı (ABD, AB ve Japonya), ile ilişkiler ve nihayet Türkiye ve İran’la ilişkiler olarak sıralamıştır. ¹³⁹

Bağımsızlık sonrasında Kazakistan’da; savcılık, devlet güvenliği, içişleri, hukuk, yargı organları tekrar yapılandırılmış, Kazakistan’ın devlet savunma komitesi kurulmuştur. Devlet Başkanı tarafından; Sovyetler Birliği’ne bağlı bulunan sanayi tesisleri ile kurumların, KSSC Hükümeti’nin kontrolüne verilmesi, Kazakistan dış ekonomik ilişkilerinin bağımsızlığının sağlanması, Kazakistan altın ve elmas fonlarının oluşturulması hususlarında kararnameler yayınlanmıştır. ¹⁴⁰

Sovyet sonrası dönemde Orta Asya ülkelerinde ve özellikle Kazakistan ‘daki siyasî ve hukuki değişim dönemin gazetelerine de Rus ve Türk halklarının ideolojik bakış açısıyla iki boyutlu olarak yansımıştır. Ünlü Rus yazar Aleksandr İ. Solijemistsin, henüz Sovyetler Birliği dağılmadan önce, 1990 yılının 18 Eylül’ünde, Literaturnaya Gazeta’da yayınlanan “Rusya’yı Nasıl İnşa Ederiz?” başlıklı makalesinde Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin sınırlarını sorgulamıştı. Kazakistan’ın kuzeyini oluşturan Rus-yoğun geniş toprakların tarihsel olarak Rusya’ya ait olduğunu ve bu nedenle komünizm tarafından “şuursuzca” çizilmiş sınırların değiştirilmesi gerektiğini ifade etmişti. ¹⁴¹ Kazak topraklarındaki Rus tehdidine karşı Nazarbayev yönetimi, ülkenin kuzeyinde yoğunlaşan Rus nüfusu için tedbirler almaya yönlerdirmiştir. Bununla birlikte yine Kazakistan’ı BDT ile ilişki kurmaya Rusların toprak bütünlüğünü zedeleyeceğinden duyulan endişe sebep olduğu çıkarımını yapabiliriz.

Rus nüfusunun Kazak topraklarındaki yoğunluğu ve bunun dil ve ekonomi açısından bir tehdit içermesi SSCB’nin dağılmasından önce başlayan bir süreci hatırlatmaya bizi sevk eder. 1917 Ekim Devrimi’nden sonra Sovyetler tarafından kurulan bu ilk Kazak ÖSSC’nin 1926 tarihli anayasasında, Rusça ile Kazakça’nın her ikisi, birlikte "devlet dili" ilan edilir..Aynı yıl yapılan nüfus sayımına göre Kazaklar, bu özerk cumhuriyetin nüfusunun %57’sini oluşturuyorlardı. Ancak, Kazak nüfusun

¹³⁹ https://www.academia.edu/17851592/Kazakistan%C4%B1n_%C3%87ok_Vekt%C3%B6rl%C3%BC_D%C4%B1%C5%9F_Politika_Yap%C4%B1s%C4%B1. (13.04.2019)

¹⁴⁰ Abdulvah Kara, , s. 557.

¹⁴¹ Aleksandr Soljenitsin, “Kak Nam Abustroit RassiYu?”, Literaturnaya Gazeta, 18 Eylül 2000.Den aktaran Aysegul Güneş, Kazakistan’ın Çok Vektörlü Dış Politika Anlayışı,

ezici çoğunluğu köylerde yaşıyordu (önemli bir kısmı da göçebeydi) ve okuryazarlık oranı çok düşüktü. Bu yıllarda Kazakça'nın devlet işlerinde ve eğitimde kullanımını artırıcı önlemler alındı. Örneğin, Rusça'nın yanısıra Kazakça da bilen devlet memurlarına dil tazminatı ödeniyordu. ¹⁴² Kazakistan'ın demografik yapısından kaynaklanan Rus tehdidi, Kazakların millî kimlik ve milli dilini koruma önlemlerinin alınmasına rağmen 1990 yıllarını da kapsamak üzere devam etmiştir. Kazak topraklarında 1987 den 1999'a kadar olan Rus Kazak demografik yapısı dalgalanmalar göstermiş ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Kazakların oranı Rusların oranını geçmişti. Buna rağmen Kazakların çoğunluğu köylerde yaşamaya devam etmesi ise Kazakça 'nın daha çok köylerde konuşulmasına ve Rusça egemenliğini koruduğunu göstermektedir. Kazakça'nın kullanımı sosyal hayatın belirli alanlarında sınırlı kalmıştır.

Tablo 1: Kazakistan'da Nüfusun Ruslara Göre Dağılımı (%)

	1897	1926	1939	1959	1970	1979	1989	1999
KAZAK	81.8	57.1	38.0	30.0	32.6	36.0	40.1*	53.4
RUS	10.9	20.6	40.2	42.7	42.4	40.8	37.4*	29.9

Kaynak: (Candan Badem: Kazakistan'da Nüfusun Başlıca Milliyetlere göre Dağılımı (%)).

1980 yılına gelindiğinde Kazakistan'daki Rus olmayan milliyetlerin çoğunun ana dili Rusça olmuştur. Kazakların ise, yarısından biraz fazlası, Rusça'yı rahatça konuşabilmektedir. Sovyetlerin yıkılışından sonra Ruslar kendilerini yeni bir jeopolitik ortamda da buldular. Bu jeopolitik ortam, Sovyet dönemi cumhuriyetleri arasında siyasi ve iktisadi anlamda karşılıklı güvensizlik anlamına gelen şeffaf sınırlarla tanımlanmaktadır. ¹⁴³

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında Sovyet sistemi artık işlemez duruma geldiğinde toplum "Perestroyka" ve "Glasnost" kavramlarıyla karşılaşır. Michael Roskin' belirttiğine göre "Demokrasi" yeni söylem olarak ilk başlarda Ruslar arasında olumlu bir etki yaratmıştır. Yeni söylem, yeni bir devlete adalet ve refah getirmesinin yanında Batı dünyasına katılmayı da simgelemiştir. ¹⁴⁴ Demokratikleşme

¹⁴² Badem, s.4.

¹⁴³ Efkan Canşen, "Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na Doğru Değişimin Yan Etkileri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:24, 2011, s3.

¹⁴⁴Michael Roskin, **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür**. (Çev: Bahattin Seçilmişoğlu) Adres Yayınları, Ankara, 2007, s. 357.

söylemiyle karşı karşıya kalan halklar bu doğrultuda birey özgürlüğünü talep etmişlerdir. Bu durumun uzun bir süre statik durumda kalan halkın devlet tarafından dikkate alınmasının önünü açtığını görmekteyiz. Yeniden yapılanma ve reform sürecinin başlatılması için Gorbaçov ve arkadaşları, iktisadi ve siyasi alanda “Perestroyka” ve “Glasnost”¹⁴⁵ sürecini başlatmışlardır. ¹⁴⁶ Bu söyleminin ilerleridiği 1989 yılında, tüm Sovyet cumhuriyetlerinde devlet dili tartışmaları gündemin ana maddesini oluşturmuştur. Rus olmayan devlet temsilcileri, anadillerine resmî dil ya da devlet dili statüsü verilmesini talep etmişlerdir. . Kazakistan’da ise Kazak aydınlarının bir kısmı Kazakça’nın “devlet dili” yapılmasını isterken Ruslar ve Kazak olmayan diğer milliyetlerin temsilcileri ise Kazakça ve Rusça’ya hayatın her alanında eşit statü verilmesini talep etmişlerdir. Diğer taraftan ise Rusçaya eşit statü verilmemesi durumunda bir ayrımcılık yaratılacağını ve dünyayla olan ilişkinin kopacağını savunanlar vardı. Bu düşünce aslında Rusça’nın bilim, eğitim ve kültür dili olmasından kaynaklanmasından doğarak bir mantığa oturtulmuştu.

1989 yılında çıkan yasanın birinci maddesi, Kazakça’yı KSSC'nin devlet dili olarak tanımlıyordu; ikinci madde ise, Rusça’yı "milliyetler arası iletişim dili" olarak kabul ediyordu. Bir başka deyişle, SSCB içi ilişkiler, Rusça’yla yürütülecekti. Üçüncü maddede ise, Kazakça ve Rusça’nın özel statülerinin, SSCB içinde yaşayan öteki milliyetlerin dillerinin kullanımını ve gelişimini engelleyemeyeceği belirtiliyordu.

1989 yılında çıkarılan kanun 1993 yılında çıkarılan dil yasasıyla paralellik göstermesi bakımından önemlidir. Kazakça’yı SSCB'nin devlet dili olarak burada tanımlanmış ve Rusça "milliyetler arası iletişim dili" olarak kabul edilmişti. Ortaya çıkan tablo SSCB içi ilişkilerin Rusça’yla yürütüleceğini göstermektedir. Bunun yanında Kazak ve Rus dilinin SSCB’de yaşayan öteki milliyetlerin dillerinin gelişimini engelleyemeyeceği belirtilmiştir.¹⁴⁷

SSCB’nin dağılmasıyla 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kazakistan Cumhuriyeti ulus devlet inşa sürecine girmiştir. Bu doğrultuda daha önceki yasa girişimlerine paralel olarak, Ana dili ve devlet dilinin Kazakça’nın durumunu iyileştirmek için çeşitli kanunların çıkarıldığını ifade etmiştik. 1991 yılına kadar

¹⁴⁵ Perestroyka ve Glasnost kelimeleri Rusça dilinde sırasıyla yeniden yapılanma ve açıklık anlamına gelmektedir. Bu reform süreçleriyle Sovyetler Birliği’nin ayakta kalabileceği ve küreselleşme sürecinde demokrasiye ayak uydurabileceği amaçlanmıştır.

¹⁴⁶ Gökhan Orhan, Sedat Çobanoğlu, “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’da İdari Reform Politikaları”, **Yasama Dergisi**, Cilt:3 Sayı:30, 2015, s. 30.

¹⁴⁷ АНА ТІЛІ ҰЛТ ГАЗЕТІ (Ana Dili Halk Gazetesi) , Ana Dili №8 10 Mayıs , Perşembe, At Yılı, 1990

Kazakistan’da devletin millî kimlik oluşturma siyasetinin bir yansıması olarak bütün Orta Asya cumhuriyetlerinde daha Sovyetler Birliği Bağımsızlıklarının daha ilk yıllarında uygulamaya konulan yasalar, azınlık dillerin korunması ve geliştirilmesini amaçlamışlardır.

Boranbayeva Sovyetler Birliği’nde 1980 yılına kadar olan süreçte devletin Rus diline üstünlük sağlama siyasetine işaret etmektedir. Devlet tarafından sürekli dışlanan ve önem verilmeyen Kazak dili iki dillilik ortamında hayatını devam ettirir. Ona göre burada vurgulanması gereken şudur: Kazakistan’daki iki dillilik sadece Kazaklara özgüdür. Meselâ, Kazak yazarlarının çoğu kendi eserlerini iki dilde de yazabilir. Milliyeti Kazak olan bir kişi kendi ana diliyle birlikte resmî ortamda Rus dilinde de konuşabilir. Buna karşılık Kazakistan’lı Ruslar için her zaman ana dili de, resmî dil de bir tek Rus dili olmuştur.¹⁴⁸

Kazak dilini etkileyen sosyal - siyasal değişimler, göçler, sürdürülen iskân politikalarının da yanında Kazakların devlete ve düzene karşı başkaldırmasıyla devam etmiştir. Kazakistan tarihine 1986 jeltoksan (Aralık Olayları) adıyla geçmiş olan bu ayaklanma Kazak dilini adate kaderini değiştiren süreci başlatmıştır. Gorbaçov ‘un Perestroyka politikasında işlenen halkların kardeşliği, yönetime katılımı söylemine ters düşen bir girişimde bulunması bu ayaklanmanın nedeni olmuştur. Kazakistan Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini yapan ve bir Kazak olan Dinmuhammed Kunayev’i yolsuzluk iddialarını bahane ederek görevden alınması yerine bir Rus olan Gennedy Kolbin’i atanması Kazak gençleriyle otorite arasında kriz başlatmıştır. Jeltoksan Ayaklanması başlangıçta siyasi sür Kazaklar milliyetçi karakterlerini öne çıkan çok büyük bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır. Bu hareket geniş çaplı halk kitlelerinin katılımıyla Sovyetler Birliği tarihinde ilk kez olmakla nitelendiremeyeceğimiz¹⁴⁹ ancak etkisiyle ve milliyetçi özellikleri öne çıkan yönüyle dikkate değerdir. Bağımsızlık talebiyle gerçekleşmiştir. Başaran’ a göre; İsyanı ortaya çıkaran neden; Gorbaçov’un Kolbin’i Kazakistan’a ataması gibi gözükse de bu atama, yıllarca biriken öfkenin patlamasına neden olan son damladır; zira isyanın altında pek

¹⁴⁸ Gülnur Smagulızı Boranbayeva, “SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazak Dilinin Genel Durumu”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, s.27.

¹⁴⁹Bkz.: Tamara Ölçekçi, “Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu’nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837- 1847)”, **Bilig Dergisi**, Sayı: 51, 2009, s.123-134; Fatih Ünal, Sultan Kenesarı: Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 247-263.

çok neden yatmaktadır.¹⁵⁰ Ayaklanmanın sonuçları incelendiğinde Kazak’larda Milli dil probleminin bu ayaklanmanın en önemli nedenlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ana dilin kullanım alanını, aile ve ev sınırları içerisinde bırakan Sovyet politikasına ilk kez başkaldırıdır. Bu ayaklanma, yıllar boyunca süren otoriterleşme – merkezileşme siyasetine karşı yapılan ilk protesto olmuştur.

Boranbayeva göre bu ayaklanma hükümeti “Cumhuriyet Genelinde Kazak Dilini Öğretmek ve Geliştirmek” kararını çıkarmaya zorlamış. Bu amaçla 1987 de Eğitim Bakanlığı tarafından Kazak dili ve edebiyatını okutmakla ilgili bildiriler yayınlanmıştır. Buna ek olarak ise Rus dilinde eğitim veren okullarda ilk kez Kazak dilinin haftada bir saat okutulmasına karar verilmiştir. Ibray Altınсарin Pedagojik İlmî Araştırma Enstitüsü’nde Rus sınıflarında Kazak dilini öğretmek konusuyla ilgilenen özel bir bölüm açılmıştır. 1988 yılına gelindiğinde bu kararlar doğrultusunda Rus sınıflarının öğrencileri için ilk kez Kazakça-Rusça Sözlük hazırlanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti genelinde ilk kez Pavlodar, Aktöbe, Taldıkorgan, Arkalık, Oral ve Jambıl şehirlerindeki Pedagojik Enstitülerde Rus sınıfları için Kazak dili uzmanları yetiştirecek fakülte bölümleri açılmıştır.¹⁵¹ Kazak dili tüm bu çalışmalar ve milli dili kazanmak için yapılan aksiyon neticesinde Resmi dil olarak tanınmıştır.

1922 yılında ise Uluslararası Kazak Dili Kurumu kurulmuştur. Kurumun hedeflediği dil anlayışı Kazak dilinin Cumhuriyet genelinde ve diğer ülkelerde geniş çapta kullanılmasıyla ilgilidir. Kazak Dil Kurumunun görevleri şu şekilde özetlenebilir:

İlmî basın yayınları hazırlamak, dil kültürünü geliştirmek ve dil bilimi ile ilgili olan bilgileri artırmaya yönelik faaliyetleri düzenlemek, dil kutlamaları, müsabakalar ve toplantılar düzenlemek, özellikle gençlerin ana diline olan sevgisini arttırmak, Kazak dilini öğrenmek isteyen diğer yabancı uyruklu vatandaşlarla dostluk ilişkileri sağlamak, cumhuriyet genelinde ve yabancı ülkelerdeki Kazak dilinin durumunu araştırmak ve geliştirmek daha sonra da gerekli makamlara öneride bulunmak, devlet resmî dilini yaygınlaştırmak için bütün verimli metotlardan yararlanmak ve özellikle kamuoyu ve medya (radyo, televizyon, basın yayın v.s.) araçlarını geniş çapta kullanmak.

¹⁵⁰ Doğan Başaran, Jeltoksan Ayaklanması Ve Bu Ayaklanmanın Kazakistan’ın Bağımsızlığındaki Rolü, Makale gönderim tarihi: 13.05.2017 Yayına kabul tarihi: 29.05.2017 ** USGAM Orta Asya Uzmanı, dcb.asaran@hotmail.com

¹⁵¹ Bkz. Gülnur Smagulkızı Boranbayeva, a.g.m. s.27

Kurum işlerini Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Dil kanunları ve kendi tüzüğü ile uluslararası insanlık normları esasına dayanarak yürütmektedir. Şubat 1990 yılında Kazakistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi ve Cumhuriyet Hükûmeti millî dili geliştirmeye katkıda bulunacak küçük ebatta Ana Dili adında bir gazete yayınlama konusunda karar aldı. Yani, halkın isteği gerçekleşmişti. Bu gazete bugüne kadar Kazak dilinin kendi vatanında düştüğü durumu tekrar yaşamaması için hizmet etmekte olan tek yayın organıdır. Kazak diline dair devlet tarafından yapılan kanunları üç temel dönem ayırmak mümkündür. Birinci dönem 1989-1997 arasındaki dönem olarak kabul edilebilir. 1989 senesinde kabul edilen “Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Dil Kanunu; 30 Ağustos 1995 tarihinde referandumda kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti’nin Anayasası bu dönem içerisinde gerçekleştirilmiştir.

2.dönem 1997-2001 arasındaki dönem olarak kabul edilebilir. Kazakistan Cumhuriyeti’nin Diller Kanunu (17 Temmuz 1997) bu dönemde çıkarılmıştır. Bu kanunun temel maddelerinde Kazakistan Cumhuriyeti’nin devlet dilini Kazak dili olduğu yer almaktadır. Devlet dili, devletin bütün yerlerinde, toplumsal ilişkilerin bütün sahasında kullanılan yönetim, yasama ve mahkeme işlerini yürütme ve resmî evraklar düzenleme dilidir. Kazakistan halkını birleştirmenin en önemli faktörü olarak tanınan devlet dilini öğrenmek her bir Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşının görevidir. Hükûmet veya Devletin Yerel İcra Organları, Kazakistan Cumhuriyetinin devlet dilini geliştirmeye, onun uluslararası saygınlığını güçlendirmeye, Kazakistan Cumhuriyeti’nin bütün vatandaşlarının devlet dilini özgürce ve ücretsiz öğrenmesinde gereken bütün düzenleyici maddî ve teknik imkânı sağlamaya; Kazakistan dışında bulunan Kazaklara ana dilini koruma ve geliştirmesi için yardım göstermekle görevlidir.

Üçüncü dönem ise 2001’den günümüze kadar olan dönemi kapsayabilmektedir. Yine bu dönemde Kazakistan Anayasası’nda Rus dilini kullanma: Devlet kurumlarında ve yerel yönetim organlarında Rus dili resmî dil olarak Kazak diliyle birlikte kullanmaya yer verilmiştir. Ayrıca dil hakkındaki kanuna uymayanların durumu Kazakistan Cumhuriyeti’nin Dil Hakkındaki Kanunu’nun çiğnenmesinde kusurlu olan devlet organları, özel şirketlerin başkanları, ayrıca bireyler de Kazakistan Cumhuriyeti Kanunu’na göre sorumlu sayılması da bu kanunda yer almıştır. Üst makamdaki kimselerin devlet dilini bilmemesi bahanesiyle vatandaşların isteklerini geri çevirmesi, devlet dilinde ve diğer dillerde hizmet verilecek sahalarda onların

kullanılmasına herhangi bir engel oluşturmaması, Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarında gösterilen bir suç olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak Kazak topraklarında Rus işgaliyle birlikte başlatılan nüfusu Ruslaştırma, dili Rusçalaştırma siyaseti SSCB döneminde de sistemli biçimde ilerletilmiş ve büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır. 1980’li yıllardan başlayarak Kazaklar arasında Kazakça’nın millî dil olarak önemini yitirmesi ve asimile edilmesi karşısında bir uyanış başlamıştır. SSCB’nin dağılması ve Kazakistan’ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra ana dili ve devlet dili olarak Kazakça’nın durumunu iyileştirmek için çeşitli kanunlar çıkarılarak bazı uygulamalar başlatmıştır. Bu çabaların 1989 ılından bu yana başarıya ulaştığını bugün büyük ölçüde ifade edebiliriz.

2.2.1. İki Dillilik

Diller zihni dış dünyaya açarak, düşüncelere şekil verir ve karmaşık iletişimlerin sağlanabilmesini mümkün kılar. Her bireyin kendi diline özgü kullandığı kelimeler, ifadeler ve kavramlar bireylerin dünyayı görme ve anlamlandırma şeklini tanımlar. 1991 yılının sonuna doğru bağımsızlığına kavuşan Orta Asya Türk devletlerinde etnik kimliğin çeşitliliği dilin de çeşitlenmesine neden olmuştur. Bunun yanında Çarlık Rusya’sı döneminde başlayan bilinçli dil politikaları Orta Asya’da iki dilliliğin oluşmasında etkili olmuştur. Bu nedenle sadece Orta Asya Türk devletlerinde değil Almanya, Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde de rastlanılan iki dillilik örnekleri bu konuyu daha incelenir kılmaktadır. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasına sahip olan ülkemiz de çok dilli bir yapıya sahip olduğundan iki dillilik kavramı bu bölümde ayrıntılı olarak irdelenecektir.

Çok dilli bir çevrede yetişen bireylerin birinci dili ve ikinci dil olarak kabul ettiği dillerin olduğu bir gerçektir. Ancak bu anlamda İki dillilik nedir, kimlere iki dilli denir? Ana dili dışında öğrenilen her dil yabancı dil kabul edilebilir mi? Bütün bu soruların cevabını kavramların tanımlarını ve açıklamalarını yaparak vermeye çalışacağız.

Geçmişte ikinci dildeki yetinin (dinleme, konuşma, okuma ve anlama alanlarının hepsinde) ana dil becerisiyle eşdeğer olduğu kişilere “iki dilli” denilirken günümüzde her iki dilde belli düzeyde bir yetkinliğin o kişiyi “iki dilli” olarak değerlendirmeye yeterli olduğu düşünülmektedir.

Bazen iki dillilik insanın hayatına kendi iradesi olmadan girer. Örneğin anne ve babanın farklı ana dilleri olması, farklı bir ülkede yaşama zorunluluğu veya yüksek sosyo-ekonomik kesimde tercihe bağlı daha prestijli olan dili de ana dilin yanında

öğrenmekle iki dillilik ortaya çıkabilir. Birden çok dil farklı aşamalarda edinilebilse de aynı anda edinildiğinde kişi “eş zamanlı iki dilli” olarak kabul edilirken, farklı zamanlarda edinildiğinde “arda arda iki dilli” olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Aslı Aktan Erciyes’e aynı anda edinilen iki dilin zihne ek yük getirmeksizin ortaya çıktığını, ancak zihindeki kelime sözlüğü (lexicon) ve dil yapısı (grammar) tek dilliyeye göre daha karmaşık bir şekilde oluştuğundan konuşmanın gecikebildiğini ifade etmektedir.¹⁵²

İki dillilik kavramı birçok sorunu da birlikte taşıyan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi, bir insanın iki dilli kabul etmek için bulunduğu her toplumsal ortamda iki dilini birden kullanmasını ya da kullanabilmesinin toplum tarafından beklenip beklenmemesidir. İki dilli insanın hangi dilini kullandığı toplumsal bağlama göre değişir. Örneğin, aile içinde bir dili kullanıp aile dışındaki ilişkilerde öteki dili kullanabilir; sözlü etkinliklerde bir dili, yazılı etkinliklerde ikinci dili kullanabilir. Bazı konuları bir dilde daha rahat konuşurken diğer konuları öteki dilde konuşmaktan daha hoşnut olabilir. Duygusal konuları ana diliyle daha rahat belirtebilirken daha soyut konuları ise öteki dilde söyleyebilir. Bu örnekleri arttırmak mümkündür. İki dilli insanın ne tür dilsel etkinliklerde hangi dili kullandığı veya kullanabildiğini belirleyen iki temel özellik vardır. Bunlardan biri iki dilliliğin nasıl edinildiği, ikincisiye söz konusu iki dilin toplumsal konumlarıdır.

İki dillilik kimi zaman kişisel bir durum olarak algılsa da bazı koşullarda toplumsal bağlam içinde bir tür zorunluluk olarak da bireylerin karşısına çıkar. . Doğan Günay’ a göre iki dillilik bir bireysel seçim olabileceği gibi toplumsal bir durumun da sonucu olabilir. İki dilli insan, dillerini ancak yaşadığı toplumdaki işlevselliği oranında kullanabilir. Bu işlevselliği kavramak için bir toplumda yaşayan insanların aile yaşamlarının dışında paylaştığı iki kamusal alan türü ve bu alanlardaki dil kullanımları arasında bir ayırım yapmak gerekir. Resmî alan ve resmî olmayan alanlarda bu ayırım yapılabilir. Resmî alanda devletin belirlediği bir dili kullanmak gerekebilir. Ancak resmi olmayan kamusal alanda kişi daha özgürdür ve daha rahat kullandığı dille iletişim kurmayı dener. İnsanların mahallelerde, kahvelerde, pazarlarda paylaştıkları, çoğu zaman sözlü, gündelik dilinin işlevsel olduğu alandır. Ötekiyse resmî kamusal alandır: Resmi daireler ve okullar gibi, insanların sözlü dil kullanımlarını daha çok yazı diline uygun hale getirmeye çalıştıkları, yazı dilinin işlevsel olduğu toplumsal

¹⁵² Ayrıntılı Bilgi için Bkz. <http://www.yankiyazgan.com/iki-dillilik/>. (04.05.2019).

kurumlardan oluşan alan. Resmi alandaki dil seçimi yasaların belirlediği çerçeve içinde oluşur. Yasalar, devletin tarihsel nedenlerden ötürü oluşturduğu baskın ideoloji ve tanım çerçevesinde belirlenir. Toplumda çok dilliliğin var olduğu durumlarda bile devlet, kendi tek dillilik ideolojisi çerçevesinde “devlet dili” ya da “resmi dil” olarak belirlediği dilin resmî alanda kullanmasını zorunlu kılabilir. Avrupa ülkelerinin çoğunluğunda görünüşte çok dillilik varmış gibi görünse de yerine göre özellikle göçmen dili diye adlandırdıkları Türkçe, Arapça, Hintçe, Urduca gibi dillerin kamusal alanda konuşulmasına çok da olumlu bakmamaktadırlar.¹⁵³

Bu durumun doğal bir sonucu olarak toplumda egemen bir dil anlayışı ortaya çıkar. Özellikle yazılı dilde bu dil işlek olan tek dilmiş gibi görülmeye başlayabilir. Modern toplumlarda bir dilin statüsü yazılı iletişimdeki pratikliği belirlendiği için toplumdaki öteki dillerin konumu ya da değerini azalabilmektedir. Kamusal alandaki dil kullanımını da bir ölçüde bu durumdan etkilenmektedir. Devlet otoritesinin daha zayıf olduğu alanlarda, kimin hangi dili ne zaman kiminle konuştuğunun daha çok o anki toplumsal şartların getirdiği koşullar içinde belirlendiği düşünülebilir. Hâkim dil ve öteki diller arasındaki statü farkları burada da etkileyici olabilmektedir. Yazılı iletişimde işlevselliği olmayan dil, zamanla insanların sadece günlük yaşamlarında konuştukları dil haline gelebilmektedir. Bu nedenle büyük ölçüde işlevselliğini kaybettiği söylenebilir. Diğer taraftan politik dil yasalarının değişmesiyle birlikte dillerin kullanım alanları da düzenlenebilir hatta egemen olmayan dilin işlevselliği artabilir ve yazılı iletişimde de kullanılabilir.

İki dilliliğe Kazakistan özelinde baktığımızda ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde 1920 yılında bir Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline getirilen Kazakistan’da 1926 yılında Rusça ile Kazakça’nın devlet dili ilan edildiğini hatırlatmak gereklidir. Kazakistan Rusların çok fazla nüfusa sahip oldukları yerlerden bir tanesiydi. Bunun sonucu olarak da Kazakça’yı bilmeyen Ruslar, doğal olarak Rusça konuşuyorlardı. Kazak aydınları ve devlet adamlarının desteğiyle her ne kadar Kazakça’nın konumunu canlandırmak için resmi yazılarda Kazakça kullanma kararı alınsa da Sovyet Hükümeti Kazak aydınlarının milliyetçi bir görünüm sergilediklerini savunmuşlar ve onları bastırma yönünde bir dizi politikalar uygulamışlardır. Yine 1926 yılından itibaren o zamana kadar kullanılan Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi de okuryazarlık oranını yükseltirken 1930’lu

¹⁵³Doğan Günay, “İki Ya da Çok Dillilik ve Avrupa Toplumu”, **1. Uluslararası Türkçe Öğretimi Kongresi**, Belçika, 2015, s.69.

yıllarda ise Rusça'nın ilköğretimde zorunlu ikinci dil olmasıyla Kiril alfabesine geçilmişti. 1936 yılında yine Sovyet anayasası ile Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 'Birlik Cumhuriyeti' statüsüne yükseltilirken bu cumhuriyetin anayasası herhangi bir dile resmi dil ya da devlet dili statüsü vermemektedir. Bu dönemde Sovyet yönetiminin Kazakça'yı bastırmak için özel bir çabasının olmadığı da bu dönemde görülmemektedir. Rusların nüfusu yine baskın olmasına rağmen devlet kurumlarındaki üst düzey yöneticilerin çoğu Kazaklardan oluşmaktaydı.

Rusça'nın Kazak diline olan üstünlüğünün 80'li yıllara kadar devam ettiği söylenebilir. 1989 yılında Ruslar hala çoğunluktaki nüfusu temsil etmekteydiler ve Kazakların çoğu köylerde yaşamaktaydı. Bu nedenle Kazakça daha çok kentten uzak olan bölgelerde köylerde konuşuluyordu. Bu iki dillilik ortamında aydınlar aydın hem Kazakça hem de Rusça konuşurken, Kazakistanlı Ruslar için sadece Rus dilinin konuşulduğu ortadaydı. vardı. 1989 yılında Kazakistan'ın ileri gelenlerinin desteğiyle çıkarılan kanun ve Kazak Dil Kurumu'nun kurulması Kazakça'nın kullanım alanını genişletirken bundan sonraki süreçte Kazakça devlet dili olmuş Rusça ise resmi yazışma dili haline gelmiştir. 1995 yılındaki diğer ikinci anayasaya göre de bu durum değişmemiştir. Rusça ve Kazakça eşit olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1989 ve 1995 dil yasalarının ardından 1997 yılında kabul edilen yeni başka bir dil yasasında ise yine çok fazla değişiklik yapılmamıştır. Kazakça'nın etkinlik alanı canlandırılmıştır. Her Kazakistan vatandaşının devlet dili olan Kazakça'yı bilmek zorunluluğu bir kez daha pekiştirilmiştir. Üniversitelerde, yayın organlarında Kazakça ve Rusça eşit olacağı vurgulanmıştır. 1998 yılında Devlet başkanı ve meclis başkanlarının da devlet dilini bilmesi şartı getirilmiştir. Kazakça'nın geliştirilmesini savunan ve bunun için çabalayan dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev de yöneticilere yapılan Kazakça sınavını geçmek zorunda bırakılmıştır.

Sonuç olarak iki dilliliğin tek boyutlu olarak ele alınması oldukça zordur. İki dillilik içerisinde bireysel iki dillilik ile toplumsal iki dilliliği barındıran sosyolojik bir kavramdır. Bireysel iki dillilik ve toplumsal iki dillilik farklı olgulardır ve oldukça değişik kaynaklardan doğarlar. Bireysel iki dillilik, bir bireyin hayat yaşantısına; toplumsal iki dillilik ise, toplumun hayat yaşantısına, toplumun benimsediği dinden göçlere, politik nedenlerden modernleşmeye kadar oldukça değişik nedenlere bağlıdır. Doğal ve sosyal coğrafya, dil bölünmelerinde, iki dilliliği oluşturmaktadırlar. Sosyal coğrafya toplulukların dilini ifade eder ve sosyal sınıfların ilgili her türden bilgi, onların dillerinden ulaşılabilir. İkinci dil kavramı ve iki dillilik denilen kavram daha

çok dil biliminin toplum dil bilimi coğrafi dil bilimi, budun dil bilimi ruh dil bilimi gibi altdallarının inceleme alanını oluşturmaktadır.

İki dillilik, farklı diller konuşan toplumlardaki geniş dil ilişkilerinin ürünü olarak kabul edilebilir. İki dilliğin çok değişik nedenleri vardır. İki dillilik, her şeyden önce farklı dilleri olan kişilerin ilişkisinden doğar. Bu durum en net olarak Orta Asya sahasında gözlemlenebilir. Kişilerin kendi seçimleri dışında, bu ilişkilerin başlıca nedenleri, öğrenim, çağdaş teknoloji, ekonomi, din ve kültür, politik ve askerî etkenler, doğal felaketler gibi nedenler, bu birlikte yaşamaya yol açmış olabilir. Aynı ülkedeki dil ediniminde ise, aynı sosyal sınıfta oluş, komşuluk ve evlilik gibi faktörler etkili olabilmektedir.

Bağımsızlığını ilan etmesinden bu yana hayli zaman geçmesine rağmen Kazakistan'da hala bir dil birliğinden bahsetmek güçtür. Çünkü ana dili Rusça olan Kazakların çoğu Rusça'yı bilmesine ve hatta kullanmasına rağmen Ruslar için aynı durum söz konusu değildir. Yani Kazakistan'daki Rusların büyük çoğunluğu Kazakçayı bilmemekte ve öğrenmemektedir. Bununla birlikte devlet kurumlarında resmi olarak eşit durumda olan Kazakça ve Rusça kullanılmaktadır. Anayasada Rusçanın yer alması Kazakça'nın resmi statü kazanmasına engel teşkil etmektedir. Resmi evrakların büyük çoğunluğu resmi dilde, Rusça olarak hazırlanır, daha sonra Kazakçaya çevrilir.

2.2.2. Çok Dillilik

Çok dillilik, birden fazla dilin aynı bütünlük (birey ya da toplum) içerisinde bulunması durumu olarak ifade edilir. Muntilingual olarak da adlandırılan kavram üzerine yapılmış çalışmalar yapılan çalışmalar bu durumun en yoğun örneğini oluşturan iki dillilik üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Belki de iki dilliliği daha iyi kavramak için bütün kavramsal tanımları yeniden ele alınması gereklidir.

İki dillilik önceden de ifade ettiğimiz gibi doğal ve sosyal coğrafya etkileriyle dildeki bölünmeleri ifade etmektedir. Çok dillilik içinde bu tanımlama yapılabilir. Ancak iki dillilik bireyin sahip olduğu ana dili dışındaki tek bir dili daha ifade ederken çok dillilikte bireyin yaşadığı coğrafyada maruz kaldığı birden fazla söz konusudur. İnsanlar yalnızca tek dilli bir ortamda kalmayabilecekleri düşünüldüğünde sürekli olarak iki dilli ya da çok dilli ortamlarda da bulunan kişilerin işlerini ana dilleri dışındaki başka dillerle yürütebilmesi oldukça doğaldır. Bir insan gündelik yaşamında sürekli olarak iki dil kullanıyorsa bu insan iki dillidir. İki dilden daha fazla bir dil ile gün içerisinde muhattap kalıyorsa o birey çok dilli bir ortamda bulunmaktadır.

denilsebilir. Bu düşünce sisteminden yola çıktığımız zaman, dünyadaki çok dilli insan sayısının tek dillilerden daha yüksek olduğunu görüyoruz. Özellikle dünyadaki etkileşimi düşündüğümüzde gerçekten iki dilli ortamların her geçen gün arttığını söyleyebiliriz.

Her toplumda iki dilli (bilingual) veya çok dilli (multilingual) kültürün yaygın olmamasında çeşitli faktörlerin etkisi vardır. Eğitim sistemi de bu faktörlerin arasındadır. Westly'e göre birçok ülkede yabancı dil derslerine yeterli yatırım yapılmadığı görülmektedir. ABD örneği üzerinden devam eden yazar, öğrencilerin herhangi bir yabancı dil dersiyse genellikle lise zamanına dek karşılaşmadığını ve sonrasında ise bu dersler nadiren zorunlu olan dersler arasına girdiğini ifade etmektedir. Siyasi içerikli siyasi meselelerin dil konusunda dilin ne denli engelleyici olabildiği üzerinde de duran yazar iki dil öğrenerek büyümenin gelişimsel bakımdan zorlukları olduğuna dair inanışa sahiptir. Westly çok yakın bir zamana kadar, gerek halk gerekse profesyoneller arasında küçük yaştaki bir çocuğu iki dille yetiştirmenin öğrenmede gecikmelere ve hatalara sebep olacağına inanıldığını dile getirir. Hala daha bu görüşe inananların varolduğunun altını çizer. Oysa son dönemde yapılan bilimsel araştırmalar, aksine, iki dil öğrenerek yetişmenin birtakım bilişsel becerilerin gelişimine belirgin biçimde fayda sağladığını gösteriyor. Zihinsel esneklik, soyut düşünce, ve öğrenme ve problem çözme için kritik nitelikte olan çalışma belleği (working memory) olumlu yönde etkilenen bu bilişsel becerilerden bazılarıdır.¹⁵⁴

Çokdillilik kavramının tanımından yola çıkarak bazı farklı tespitlerde bulunabilmek için bir birey veya topluluğun çeşitli dillerde konuşup kendisini ifade edebilmesine verilen adın Çokdillilik olduğuna vurgu yapmakta fayda vardır. Fransızca: Plurilinguisme bazen, çeşitli dillilik (multilinguisme) olarak da anılır. Tilda Saydı'nın Belirttiğine Göre Avrupa Konseyinin uygulanan dil politikaları projesine göre, çokdillilik, anadilinin ve statüsü ne olursa olsun sonradan öğrenilmiş diğer dillerin, insanlar arasında iletişim amaçlı konuşulmasıdır. Çokdillilik bir dil edinme yetisidir. Çeşitli dillilik, belli bir coğrafi bölgede insanların birbirleriyle çeşitli dillerde konuşmalarıdır. Statüsüne bakılmaksızın bu dillerin iletişim dili olarak kullanılmaları önemlidir. Çokdillilik olgusu, her insanın, anadilinden başka dilleri de öğrenme potansiyeline sahip olduğundan yola çıkar. Bunun yetenekle değil, doğal öğrenme yetisi, becerisiyle ilgisi vardır. Dil öğrenme süreçleri, bireyden bireye farklılık

¹⁵⁴ Westly, E. (2011, Temmuz/Ağustos). The bilingual advantage. Scientific American Mind, 22 (3), 38-41.

gösteren şekil ve seviyelerde gelişen psikolojik ve dilsel süreçlerdir. Çokdilli olmak, anadilinden başka dillerde uzmanlık kazanmış olmak anlamına gelmez. Çeşitli amaç ve gereksinimler doğrultusunda, anadilinden başka dilleri de, belirli seviyelerde kullanabilmek anlamına gelir. Örneğin, bir alışveriş yapabilmek, bir konuşmaya katılmak, bir mektup veya metin yazmak ve/veya okumak çokdilli bir insanın yapabileceği faaliyetlerdir. Birey, içinde bulunduğu gereksinim ve motivasyon sayesinde bu dilleri kullanmada daha da ilerleyebilir.¹⁵⁵

Bugün gerek Avrupa ülkelerine gerekse Türk Dünyasındaki ülkelere bakıldığında çokdilli ortamlar şu şekilde ifade edilebilir: Aile, iş yeri, kamusal alanlar, resmi kuruluşlar ve toplumlar. Çokdillilik sayesinde, hangi ülkede olursa olsun, aynı toplumda yaşayan insanlar, o toplumun anadilini bilmeseler bile, bildikleri diğer dilleri kullanarak rahatça iletişim kurarlar. Hem o toplumun kurucuları, hem de onların anadilini bilmeyen bireyler çok dilli olacağı için herhangi bir iletişim sorunu yaşanmaz. Bu durumda, çok dilli olmanın insana yüklediği bazı avantajların dolugunu söylemek gereklidir. Çokdilli bireyin özellikleri arasında, dil dönüşümü bireyin, belli bir iletişim anında, iletişim kurabilmek için, birden fazla dile başvurabilmesi yer almaktadır. Çokdilli birey, donanım düzeyleri farklı bile olsa, bildiği dillerden yararlanarak dil dönüşümü yapabilme becerisine sahiptir. Kazakça konuşurken Rusça'ya başvurabilir; bilmediği bir sözcüğü karşısındakinin ana dilinde söyleyebilir. Önemli olan, bilinen dillerden yararlanarak iletişimi sağlamadaki bireyin gösterdiği başarıdır. Özetle birey, bir yetiyi kazanmak için, önceden bildiği başka bir bilgiden faydalanabili. Bu şekilde, karşılaştığı bir iletişim sorununu da hızlıca giderebilir. Örneğin, çok az derecede Kazakça bilmesine rağmen, Kazakça bir kelimenin Türkçe'ye çok benzemesi nedeniyle, birey bilmediği Kazakça kelimenin hangi anlama geldiğini anlayabilir, çözebilir veya tahmin edebilir. Çokdillilik kavramı beraberinde çok kültürlülük olgusunu da getirdiğinden Çok kültürlülük kavramı da bir sonraki alt başlıkta incelenecektir.

2.2.3. Çok Kültürlülük

Ulus-devlet anlayışında toplumun homojen bir ırk, dil ve kültüre dayanma iddiasında yatmaktadır. Yirminci asrın ikinci yarısıyla birlikte devletler ulus-devlet aşınma sürecine girerek bu iddiayı savunmuşlardır. Bu durum bir toplum içerisindeki bireylerin tarihe, kültüre, bir bağlama yerleştirilmesini de beraberinde getirmiştir.

¹⁵⁵ Tilda Saydı, "Avrupa Birliği Vizyonu ile İkidillilik, Çokdillilik ve Eğitimi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:6 Sayı: 28, 2013, s.278.

Dolayısıyla öznenin kuşatıldığı dil, kültür, din gibi bağılıklarının kimliğinin oluşumunda etkili unsurlar olduğu benimsenmiştir. Bu kabulün bireylerin bir eksiklik ve parçalanma hissetmelerine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle ulus-devlet kavramını algılamak çoğunlukla söz konusu devletlerin bastırdığı farklılıkları görebilmek ve çokkültürcülük siyasetini yakından takip etmekle mümkün olabilmektedir.

En genel anlamıyla kültür kavramı, bir toplumun sanatı, edebiyatı, adet ve gelenekleri ile dilini ifade etmektedir. Toplumbilim kültürü tarif ederken bunlardan başka bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerine de göndermede bulunmaktadır. Bu bağlamda kültür esas itibari ile bir toplumun kurumlarının tümünün bir toplamı olarak ifade edilebilir. Bir toplumda var olan tüm kurumlar ve bu kurumların varlığını sağlayan dinamikler, kalıplar, yargılar ve roller kültür kavramını oluşturan faktörler arasındadır.

Her kültür bir toplum varlığına gereksinim duyar aynı şekilde hiçbir toplum da kültürü olmadan var olmaz. Sosyalleşme denilen süreç toplumsal bir eylemdir ve toplumu var eden şey o toplumun kültürüdür. Buradan hareketle aashında kültür, yaşamın kendisi olarak ele alınabilir.

Kültür, kalımsal değil, her bireyin doğduktan sonra yaşam süreci içinde kazandığı alışkanlıklardır. Bu nedenle geçmişi vardır, tarihidir; geleceği vardır, sürekli ve değişkendir; toplum içinde kazanılır, toplumsaldır.

Çokkültürlülük, ise farklılıkları bir arada yaşatmak ve birlikte yaşamayı yönetmektir, çoğulcu bir ortamda, birlikte yaşamanın hukukunu oluşturmaktır. Bir toplumda devlet yapısı içinde, alt kimlik ve kültürlerin kendilerini ifade edebilmelerinin önünü açmak, bu özgürlüğü topluma sunabilmektir. Çokkültürlülük üzerine çalışmaları ile tanınan Charles Taylor', kültürel kimliğe saygının ve bu kimliğin tanınmasının çok önemli ve belirleyici bir insani unsur olduğunu vurgulamaktadır. Çok kültürlülük, ulusal kültürün bir parçası olarak, farklı kültür yapılarının doğal gelişim süreçlerini yaşamalarını ve kendilerini geliştirmelerinin kabulüdür. Bu bağlamda toplum içinde barınan ve yaşayan tüm kültür öğelerinin; bir arada bulunabilme özgürlüğüne, kendini sürdürebilme hakkına ve karşılıklı olarak alışverişine çok kültürlülük diyebiliriz.¹⁵⁶

Yukarıdaki tanımlamalar ışığı altında dünya üzerinde “çokkültürlülük” kavramı söz konusu olduğunda akla ilk gelen coğrafi sahalardan birisinin şüphesiz

¹⁵⁶ Ayrıntılı Bilgi için Bkz. https://europa.eu/youth/tr/article/43/14182_tr. (04.05.2019).

Orta Asya olduğu ortadır. Orta Asya'nın müslümanları, uzun bir dönem, ilk önce Çar yönetiminin daha sonrada Sovyet Rejiminin altında, eziyet ve baskıyla karşılaşmışlardır. On yedinci yüzyılda, Çar Alexi Mikhailovich müslüman olmayı yasaklayarak ve İslam'ı kabul edenlere şiddetli cezalar koymuştur. Polanya'nın Tatar müslümanları, Çar rejimi tarafından acımasızca işkenceye tabi tutmuş ve Kazakistan 1730 yılında Rusya tarafından işgal edilmiştir. Kazakistan'ın zengin toprak ve geniş çayırılara sahip olması çok sayıda Rus'un göç edip yerleşmesine neden olmuştur. 1914 yılına gelindiğinde ise Kazakistan nüfusunun hemen hemen yarısı Rus'tu. 1917 yılında, Rus devriminin arifesinde, Kazak müslümanlarının dört milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. 1929 yılında, bir milyon Kazaklı müslümanın açlıktan ölmesiyle, toprakları komünist liderler tarafından müsadere edilmiştir. Stalin'in emriyle, Kazak nüfusunu büyük bir kıyıma uğratacak şekilde binlerce Kazaklı katledildi. Stalin, eski Sovyet Birliğinde camileri, medreseleri, Sufi hankahlarını kapatarak, dini ritüellerin yapılmasını yasaklayarak, Arapça kullanımını engelleyerek ve Arapça'yı önce Latin harfleriyle sonra da Slav alfabesiyle değiştirerek İslam'ın varlığını kökünden söküp atmaya uğraştı. 1917 yılında Sovyetler Birliğinde 26.000 cami vardı. 1985 yılına gelindiğinde bu rakam sadece 400'e inmiştir.¹⁵⁷

Kazakistan'ın tarihine bakıldığında Ruslar tarafından yaklaşık 200 yıl kadar bir süre tekkültürcülük siyasetiyle yönetildiği görülmektedir. Oysaki Çokkültürcülük ideolojisi kültürleri ayırma eğilimindedir. Bunun yanı sıra, kültürleri etnik gruplara bağlı, kendi içinde tutarlı, birleşik bütünlükler olarak kabul eder.

Sonuç olarak Çokkültürcülük, kültür kavramını bir etnik grubun kültürleri bağımsız birimler olarak görme siyasetidir. Son dönemlerde, 'çokkültürcülük' söyleminin yerini 'kültürlerarasılık' söylemi alsa da bu konudaki yaklaşımlar aynıdır. Kültürlerarasılık kültürler arasında etkileşim ve alışverişi gerektirir ve kültürleri ayırmaz. Kültürlerarasılık diğer bir ifadeyle çok kültürlülük ırkçılığa, etnik fanatizmesicak bakmaz. Bu yaklaşım, çokkültürcü anlayıştan bir yönüyle farklıdır. Çok kültürlülük insanlar ve gruplar arasındaki farklılıkların altını çizirken kültürlerarasılık bu gruplar arasındaki 'benzerliklere' vurgu yapar.

2.2.4. ULUSLAŞMA - DİL İLİŞKİSİ

Bir toplumun ulus biçiminde örgütlenmesinin ön koşulu toplumdaki her bir ferdin ortak bir dil üzerinde mutabık olmasıdır. Başka bir ifadeyle dil birliği ulus

¹⁵⁷ Hacer Çelik, 'Çokkültürlülük ve Türkiye'deki Görünümü', **Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 15, 2008, s.319- 332.

anlayışının toplumda yerleşmesinin temelini oluşturan önemli bir unsurdur. Aynı zamanda dilde birliğin ön koşulu da uluslaşmadır. Bu nedenle bu bölümde ulus kavramının neyi ifade ettiği, ortaya çıkışı, dil birliğinin oluşmasındaki önemi dil - uluslaşma ilişkisi temelinde ele alınacaktır.

Dil ile ulus arasındaki ilişki, günümüzde önemli bir boyut kazanmıştır. Özellikle sömürü altında olan uluslar, üzerinde büyük bir baskı hissetmekte ve bu baskı ulusal dil ve kültürü etkilemektedir. Bugün insanlık tarihi kadar eskiye dayanan dil ile uluslaşma arasındaki ilişkinin niteliğini ve etki alanını belirlemek bunun yanında sonuçlar çıkarmak uluslaşma sürecindeki devletlerin dil politikalarını incelemekle mümkündür. Bu nedenle uluslaşma sorununun çözümü, uygulanabilir dil politikalarıyla sağlanabilmektedir.

Günümüzde araştırmacılar arasında ulus kavramının ne olduğu, nerede ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda bir fikir birliği yoktur. Bugüne kadar ulus kavramı değerlendirilirken ulusçuluk ve ulus devlet kavramları sosyologlar, tarihçiler, hukukçular ve siyaset bilimciler tarafından değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Bu nedenle uluslaşma dil ilişkisini ele alınırken öncelikle ulus kavramının taşıdığı anlam alanlarına da bakmak gereklidir.

Kılıçbay'a göre, ulus kavramı doğuştan gelen özelliklere dayanmaması gereken bir birlikteliktir. Bu birliktelik mutlaka sonradan oluşma özelliği göstermelidir. Ulus denilen kavram insanların bireysel gayretlerinin ürünüdür. İnanca değil ilke ve kurallar bütününe dayanmalıdır.¹⁵⁸

Ulus sözcüğün yerine Türkçe' de yaygın bir şekilde millet kavramı da kullanılmaktadır. Millet ve ulus kavramları İngilizce' de "nation" sözcüğüyle karşılanmasına rağmen Türkçe' de bu iki sözcüğün zaman içerisinde farklı anlamlar kazandığı ortadadır. Ulus ve millet kavramlarıyla ilgili yazısında Kemal Çiftçi; müslümanların farklı etnik gruplara mensup olsalar da, farklı coğrafyalarda yaşasalar da hatta farklı dilleri konuşsalar da her zaman tek bir "millet" olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Ek olarak Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemine dikkat çeken Çiftçi "millet" kavramının içeriğinin Osmanlı'nın yıkılma döneminde değişmeye başladığını

¹⁵⁸Ali Kılıçbay, **Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996 s. 90'dan aktaran Vahap Sağ ve Mehmet Aslan, "Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet" **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 25 Sayı: 2001, s. 173-183.

ve Türk etnik kimliği biçimini almaya doğru evrildiğini belirtmiştir. Bu süreçten sonra ulus kavramı “millet” şeklinde kullanıldığında bile “ulus” kastedilmiştir.¹⁵⁹

Ulusun tanımlanması ve oluşumu üzerine üç farklı kuramın olduğunu ifade eden Ayşe Kaya; bu kuramlardan birincisinin, ulusu “inşa edilmiş bir topluluk” olarak kabul eden ve Batı’da yaşanan ekonomik değişimlerin sonucu olarak değerlendiren “Modernist yaklaşım” olduğunu söyler. İkinci kuram ulusu bir olgu olarak gören Primordial yaklaşımken üçüncüsü ise, yukarıda ifade edilen iki yaklaşım arasında bulunan etnosembolcü yaklaşımdır.¹⁶⁰

Ulusların tarih sahnesine çıkma biçimlerine bakıldığında kapitalist sistemin ulus kavramını meydana getirdiği görülmektedir. Modernist yaklaşımı benimseyen araştırmacılara göre ulus kavramı 17. ve 18. yüzyıllarda Batı’da yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisi ile Avrupa’da yapılan buluşlar bilimsel ve teknik gelişmeleri beraberinde getirmiş bu nedenle ekonomideki değişimler ortak pazar ihtiyacına yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda Avrupa’da başlayan Sanayi inkılâbı dil birliğinin sağlanmasını gerekli kılmıştır. Modernist yaklaşımda ulusu ortaya çıkaran temel gelişmeler ekonomik değişimler olarak görülmüştür.

Bu nedenle tarihsel süreçte kapitalizmden önce yaşayan insanların bütünü için ulus tanımı yapılamamaktadır. İlk insandan bu yana insanlar çeşitli topluluk biçimleri arasında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ulus öncesi topluluklarda birlik dediğimiz olgu ilk olarak kan bağına, genlere ve kabile, aşiret dediğimiz faktörlere bağlanmıştır. Zaman geçtikçe milliyetler daha net bir hal almıştır. Söz konusu milliyetler, ortak bir toprak, ortak dil ve ortak sayılabilecek ekonomik ilişkilerle şekillenmişlerdir.

Ayhan Ercüment ulus – devlet – din ilişkilerini konu edindiği çalışmasında; Primordial yaklaşım diğer adıyla ilkçi yaklaşımda ulusu oluşturan etkenin etnik bağ olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşımda ulus kavramı etnik gruplardan bağımsız ele alınmamaktadır. Uluslar etnik kimliklere göre şekillenmektedir. Son olarak etnosembolcü yaklaşımda ise uluslar etnik ve toprağa özgü nedenlerle şekillenir. Ulus kavramı iktisadî dönüşüm, kitle iletişimi ve modernlikten hem etkilenir hem de onlara tesir eder.¹⁶¹

¹⁵⁹ Kemal Çiftçi, “Millet ve Ulus Kavramları Üzerinden Türkiye Düşlemi”, **Anlık Dergisi**, 24.10.2017, <http://www.anlikdergisi.com/2017/10/24/millet-ve-ulus-kavramlari-uzerinden-turkiye-duslemi/>

¹⁶⁰ Ayşe Kaya, s. 35.

¹⁶¹ Ayhan Ercüment, **Cumhuriyet Türkiye’sinin Kuruluş Sürecinde Ulus-Devlet -Din İlişkileri (1920-1937)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 35.

Metin Aydoğın da ulus kavramının ortaya çıkışıyla ilgili olarak milliyet anlamında ulusun, tarihin her döneminde var olduğunu ancak 18.yüzyıldan sonra ulus-devlet yapısıyla Batı’da ortaya çıktığını ve varlığını günümüzde sürdürdüğünü ifade etmiştir.¹⁶² Bu açıdan bakıldığında kapitalizmle birlikte ürettiğini tüketerek yaşayan insanların hayatında yeni toplumsal ilişkiler ve kurumlar meydana gelmiş bu da batı tipi toplum düzenlerini meydana getirmiştir.

Ulus kavramının ortaya çıkmasıyla meydana gelen millet olma diğer bir ifadeyle uluslaşma kavramı, toplumun tüm alanlarında gerçekleşen bir değişim süreci olarak ulusal bütünleşmeyi beraberinde getirmiştir. Dil birliği ulus olabilmenin ilk şartıdır. Uluslaşma ancak dil birliğinin oluşmasıyla sağlanır. Bu nedenle aynı dili konuşmayan insanların anlaşmaları, iletişim faaliyetinde bulunmaları ve ortak değerlere sahip olmaları mümkün değildir. Toplumun maddi ve manevi tüm unsurlarıyla birleşerek yükselmesini hedefleyen uluslaşma ülküsü bugün de ulus devlet inşa sürecinde olan devletlerin ortak gayesidir. Bu ortak gayeye ulaşmak şüphesiz ki dil birliğini gerekli kılmaktadır.

Dil ve ulus ilişkileri konusunda Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün çok sayıda açıklaması vardır. Atatürk bu açıklamalarından birinde : “Milli duyguyla dil arasındaki bağ çok güçlüdür. Dilin milli ve zengin olması, ulusal duygunun gelişmesinde başlıca etmendir”¹⁶³ diyerek dilin uluslaşma üzerindeki önemine dikkat çekmiştir.

Ulus inşa sürecinde olan devletlerde uluslaşmanın ilk dönemlerinde özellikle dil, tarih, kültür ve din alanlarında standartlaşma hedeflenerek ulusal bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Ulusal farklılıkları yansıtan en önemli öğelerden biri olan dil ile ulus birbirinden bağımsız olarak düşünülmemiştir. Bu açıdan bakıldığında dilin bir iletişim aracı olmasının dışında bir ulusun bireylerini birleştirmek gücüne de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Uluslaşma sürecine girmiş ülkelerin büyük bölümü, bu süreçte dilin birleştirici özelliğinden tam anlamıyla faydalanabilmek için standart ortak bir dil oluşturma yolunda bilinçli dil politikaları yürütmüşlerdir.

Uluslaşma-dil ilişkisine gerek Türkiye gerekse Kazakistan özelinde bakıldığında bir ülke hedefi olarak devlet inşasında yukarıda da ifade edildiği gibi dil,

¹⁶² Metin Aydoğın, “Uluslaşma Sürecinde Dilin Önemi”, 11. 01. 2016, <http://kuramsalaktarim.com/uluslasma-surecinde-dilin-onemi-3/>.

¹⁶³ Seyfettin Turhan, *Atatürk’te Konular Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1995, s. 186.

tarih, kültür ve din alanlarında birlik oluşturulmaya çalışıldığı görülecektir. Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür. Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, izlenim almak, düşünmek ve zekâyı terbiye etmektir." ifadeleri Cumhuriyet rejimini kültür temelleri üzerine kurduğunun en açık kanıtıdır. Bu nedenle Atatürk, kültürün en önemli ögesi olan dile de hakettiği değeri başlattığı çalışmalarla vermiştir. Atatürk'ün Türk diline bu denli önemli vermesi nedensiz değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda baskın etnik grup olan Türkler, kimliklerini temel alan bir ulus devletin inşasını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu inşa sürecinde farklı etnik gruplar Türk kimliği temelinde uluslaştırılmaya çalışılmıştır. Şükrü Haluk Akalın'ın belirttiğine göre uluslaşmada dil etkisinin farkında olan Atatürk, dil ve yazı konusuna henüz subayken ilgi duymuştur. Atatürk'ün Cumhuriyetin kuruluşundan önce, Türkolog İvan Manolofa'ya alfabe değişikliğinin yapılması gerektiğini ifade ettiği, dil ve yazı alanlarında düşüncelere sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

Atatürk'ün Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü konularında başlattığı en önemli çalışma Türkiyat Enstitüsü'nü kurması olmuştur. Atatürk'ün dil ve kültür alanında gerçekleştirdiği diğer bir hamle ise yazı devrimidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda yıllardır tartışılan ve çözilemeyen yazı problemi Atatürk'ün "yazı devrimi" ile çözüme ulaşmıştır. Bugün Türk milletinin ve dünyanın bildiği bir gerçek olarak Atatürk latin kökenli Türk alfabesinin halka öğretilmesinde başöğretmen sıfatıyla yazı tahtasının önünde kadın, erkek, genç, yaşlı ayırt etmeksizin yeni harfleri tanıtmıştır. Türk Dil Kurumu yöneticilerini Dolmabahçe Saray'ında kabul ederek onlarla birlikte çalışmış Türk Dil Kurultayı'na katılmıştır. Atatürk'ün bu çabalarını yeni bir devlet inşa edildiği dönemde Türkçe'nin ulusal dil olarak benimsetilmesinin yanında bilim dili olarak gelişmesi için de imkân sunmuştur. Bugünden Türkçe'nin zenginleşme ve uluslaşmadaki etkisine bakıldığında bu durumun ulu önder Atatürk'ün Türkçeye verdiği önem, gösterdiği ilginin bir sonucu olduğu ortadadır.

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Orta Asya coğrafyasında millî kimliğin inşası için devletlerin, maddi ve manevi değerlerin toplumca benimsetmek hedefiyle ortak dilin oluşturulması hususunda büyük gayretler gösterdikleri görülmektedir. Bu devletlerden biri de Kazakistan olmuştur. Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra ulus inşa etme çalışmalarına başlamıştır. Bu

¹⁶⁴ Şükrü Haluk Akalın, "Atatürk'ün Dil Politikası", **Balkan Türk Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, Sayı: 1, 2004, s.28.

Çalışmaların en önemli ayağını ise dil konusundaki çalışmalar oluşturmuştur. Bölgede arlık döneminden itibaren süren Rus hâkimiyeti Kazak halkı üzerinde neredeyse öz benliği kaybetme ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle Kazakistan da modern ulus devletlerarasında yer alabilmek ve uluslararası alanda kabul görmek amacıyla ulus devlet olma yolunda dil, tarih ve kültür politikaları yürütmeye başlamıştır. Yukarıda Türkiye rneğinde verildiği gibi Kazakistan’da 22 Eylül 1989 tarihinde Nursultan Nazarbayev’in çalışmalarıyla Rusça resmi dili yanında Kazakça’nın “devlet dili” olarak kabul edilmesi sağlanmıştır. Kazakça’ nın ortak dil olarak kabul edilmesini sağlamak için ise 21 Ekim 1989 tarihinde Kazak Dili Kurumu ve 1992 tarihinde Uluslararası Kazak Dili Kurumu kurulmuştur. Kazakça’nın milli birliği sağlayarak uluslaşmaya etki etmesinin yanı sıra ağı yakalayan bir dil olması için terminoloji çalışmaları yapılmıştır. Uluslaşma sürecinde Kazak dilinde pek çok kitap yayınlanmıştır. İlköğretim ve yükseköğretim kurumlarında Kazak dili ders saatleri arttırılmış ve gerekli bölümler üniversitelerde çoğaltılarak açılmıştır. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde değinilecek olan devrim niteliğinde Kazak diline yönelik girişimlerde bulunulmuştur.

Sonuç olarak uluslaşma sürecinde devletlerin izlediği dil çalışmalarına bakıldığında dilin geçmişten bugüne kadar olan süreçte bir tür toplumsal belleği de beraberinde getirerek, aynı dili konuşan insanlar üzerinde ortak bir kimlikte toplanmışlık hissini sağladığını söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca Kazakistan ve Türkiye örneklerine bakıldığında ulusal dilin, kendi içindeki bireysel ya da etnik farklılıklara rağmen fertleri ortak bir zeminde toplayarak ulusal homojenliği sağladığı da kesindir.

2.2.4.1.Uluslaşma

Fransız İhtilali’nden sonra devlet teşkilatlanması ile birlikte dünya üzerinde meydana gelen toplumsal ve siyasal hayattaki değişimler büyük ölçüde ulus devletler tarafından şekillenmiştir. İhtilal’den sonra Avrupa’dan başlayarak halka halka dünyaya yayılan milliyetçilik fikri ise uluslaşma kavramının temelini oluşturmuştur. Bu nedenle bu bölümde uluslaşma kavramının neyi ifade ettiği, nasıl oluştuğu ve taşıdığı değerler hakkında bilgi verilecektir.

Uluslaşma; bir ulusun, başka uluslara göre doğal ya da sonradan kazanılarak kendine özgü karakterlere sahip olması ve başka uluslardan farklı bir organik yapı oluşturmasıdır. Bu yapıya göre her birey ve her ulus milli değerlerini korumak ve topraklarına tam olarak sahip olmayı isteme hakkına sahiptir. Bu nedenle uluslar bu

hakkın kullanılmasını yasaklayan ya da sınırlandıran her türlü engeli yok etme hak ve özgürlüğüne sahiptir. Bu hak ve özgürlüklere milletçe sahip çıkan her ulus uluslaşma yolunda önemli mesafeler kat etmektedir.

Uluslaşma, ulus devletle birlikte ele alınması gereken bir kavram olarak, devlet yapısının meydana getirdiği bir süreci de ifade etmektedir. Ulus devleti ortaya çıkaran birçok dinamiğin olduğu bilinmektedir. Bu kavramlardan biri de milliyetçilik. Dolayısıyla dil uluslaşma ilişkisinin ele alındığı bölümde bu konuya ayrıntılı olarak değinilmektedir.

Ulus ve uluslaşma kavramı etrafında değerlendirmeler yapan Fransız sosyolog Michel Foucault'a göre geçmişten günümüze kadar olan süreçte devlet kendini açıklayan bir kavram değildir. Başka bir kavram devleti bu sürecin bir nesnesi olarak ön plana atmaktadır. Bu kavramın adı ulustur. Milliyet, ırk, cinsiyet gibi birçok kavram da ulus kavramının etrafında şekillenmektedir.¹⁶⁵

Ulusallaşmayı sağlayarak devlet ve toplum arasında bir köprü görevi gören fikir Milliyetçilik olarak kendini göstermektedir. Bu açıdan Milliyetçilik uluslaşmanın ön koşulu olarak görülmektedir. Bu ideoloji esasen siyasal bir yapı içinde yer alan fertlerin ortak bir geçmişe ve kültüre sahip olduğu vurgusu yapmaktadır. Bu vurgu toplumdaki her bir ferdin devlete bağlılığını sağlamaktadır. Bu bağlamda Recep Boztemur'a göre Milliyetçilik toplumun devlete bağlılık hissederek ortak bir kimlik çatısı altında toplanmasını ve anlaşmasını amaçlayan kuvvettir.¹⁶⁶ Bu nedenle uluslaşma sürecinde Milliyetçilik kavramı, siyasi otorite altındaki insanların kendi aralarındaki farkların devlet eliyle minimize edilerek belirli değerler üzerinden birleştirilmesi olarak da tanımlanabilir.

Öte yandan değişen dünya düzeninin meydana getirdiği uluslaşma eğilimi toplum içerisinde belirli entelektüel sınıfları da ortaya çıkarmaktadır. Bu duruma en somut örnek Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan ve Abdülhamit dönemine muhalif aydın kuşak Jön Türkler gösterilebilir. Osmanlı'da milliyetçilik konusunu ele alan Şerif Mardin Osmanlı'nın son döneminde milliyetçilik fikrinin kültürel öğeler ve dil üzerinde uygulandığını ifade etmektedir. Ayrıca söz konusu

¹⁶⁵ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, (Çev. Ş. Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.152.

¹⁶⁶ Recep Boztemur, "Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi. **Doğu Batı Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 38, 2006, s.161- 180

dönemde dil ve kültür üzerinde uygulanan ideolojinin bilimsel araştırmalara dayanan Türkçülük fikri olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁷

Günümüz dünyasında toplumlar ancak ulus devlet içerisinde varlığını ve gelişmesini sürdürebilmektedir. Uluslaşma toplumca benimsenerek tamamlanamazsa fertler sosyal ve siyasal birçok tehlikeyle karşılaşabilmektedirler. Sosyal ve kültürel modernleşme için sarfedilecek enerji farklı toplumsal sınıfların birbirleriyle çatışmasına harcanarak yok olur. Uluslaşma sürecini tamamlayamayan devletler hukuk devleti olma yolunda ilerleme kaydedemezler. Uluslaşma sürecini yaşayan devletler hukuku oturtmak için en az bir veya birkaç büyük toplumsal çalkantı yaşarlar daha yaşa Bundan sonra toplum daha bir durulur, çok büyükleri hariç her sıkıntıda krize girmez.

Uluslaşma Sovyet sonrası Türk topluluklarında, sovyetizasyonla zayıflamış aile bağlarını güçlendirerek ve bireylerin güvenlik arayışını gidererek sağlanmaya çalışılmıştır. Toprak ve ana dil kavramları üzerinden halkların birleşmesi amaçlanmıştır. Bağımsızlıkla beraber oluşturulan bayrak, marş, üniforma ve mimari eserler gibi ortak sembollerin ulusun bütünlüğünü perçinlemesi istenmiştir. Bu şekilde dışa karşı ülke sınırlarını güçlendiren devletlerin iç politika ve sosyal yaşamda da ulus bilincine sahip olması amaçlanmıştır.

Ozan Erözden ise uluslaşmanın oluşumunda vatan kavramını önemli bir değer olarak görür. 13. yüzyıldan itibaren olumlu yönde mesafe kaydeden kavram, sonunda savaşa kadar varan önemli bir değere dönüşür. Bu dönüşüm feodal devlet düzeninin de yerine geçmiştir. 14. ve 15. yüzyıllara bakıldığında, feodaliteye ait bir değer olan ‘kişisel saygınlık’ yerini vatan kavramına bırakır.¹⁶⁸

Devletlerin uluslaşma süreçleri, kimlik bilinci, ortak dil, kültürel birlik ve ulusal irade kavramlarının hayata geçirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda ulusun ortak ülküsüne ulaşacak sistemli siyasal hamleler uluslaşmayı tam anlamıyla sağlama doğrultusunda düzenlenmiştir. Dil uluslaşma ilişkisinin ele alındığı bölümde ifade edildiği gibi uluslaşmada en önemli rolü ortak dil çalışmaları üstlenmiştir.

Uluslaşma hareketlerinin öncülüğünü yapan Fransa bu durumun en somut örneklerinden birini oluşturur. Fransız İhtilali’nin amaçlarına bakıldığında en büyük hedefin Fransız halkına tek bir ulusal dili kabul ettirebilmek olduğu görülecektir. 1789

¹⁶⁷ Şerif Mardin, 1983. “Jön Türklerin Siyasi Fikirleri” 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.202.

¹⁶⁸ Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s.52.

Fransız İhtilali'nden bu yana birçok dili bünyesinde barındıran coğrafyalarda dil uluslaşmadaki en önemli kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Dil anlaşmazlığı genellikle azınlıklar nedeniyle meydana gelse de çoğunluk olan nüfus kendi dilini kabul ettirdiği müddetçe azınlığın olası müdahalelerini dizginleyebileceği kanaatini taşımaktadır.

Rubert Emerson'a göre sadece komünistler, birçok dil konuşan ulusları reddetmelerine rağmen ulus devlet kavramını kabullenmişleridir. Çok dilli uluslara hoşgörü göstermekle kalmayarak ayrıntılı bir şekilde bu dillere destek vermişlerdir. Hem yeni Çin, hem de Yugoslavya dâhil olmak üzere, komünist rejimle yönetilen ülkelerde çok dilli devlet olmak genel bir ilke olarak benimsenmiştir. Ancak bu siyasetin uygulanmasında Rusya'yı ayrı tutan Emerson Sovyetler Birliği'nde bu tutumunun zedelendiğini ifade etmiştir. Nitekim 1950'lerde Sovyetler'de dille ilgili olarak yapılan tartışmalarda dilin önemi açık bir şekilde ortaya konmuştur. Stalin'in ulusal dillere karşı tutumuna da dikkat çeken Emerson, Stalin için dilin emekçi sınıfa hizmet eden ve ulusal kültürün parçası olan bir kavramı ifade ettiğini söylemiştir.¹⁶⁹

Öte yandan uluslaşmanın içinde barındırdığı bir başka kavram ise toplumsallaşmadır. Bir insan çoğunluğunun nasıl toplumsallaştığı ve toplumun insan topluluklarının hangi özellikleri üzerine kurulduğu önemli bir konudur. Çok uluslu devletlerde yaşayan insanların ne zaman kendilerini toplumun birer parçası olarak gördüğü ya da o toplumun hangi sebeplerle toplumdan ulusa doğru bir değişim süreci gerçekleştirdiği de yine önemli bir araştırma alanını oluşturur. Uluslaşma kavramının sorgulanması, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda Avrupa toplumları başta olmak üzere bütün toplumları kapsayarak toplumların kendilerinin ulus olarak anılmasını sağlayacak sebepleri aramasıyla başlamıştır.

Dil, din, gelenekler, mit, ortak alışkanlıklar ve ortak tarih, aidiyetler ekseninde birleşime kavuşulduğunda uluslaşmanın gerçekleştiği görülmektedir. Uluslaşma sürecinde Kazakistan özelinde gerçekleştirilen faaliyetlere bakıldığında siyasilerin ve toplumsal önderlerin geçmişten gelen milli özellikleri toplumlara yaymaya ve aktarmaya çalıştıkları farkedilmektedir. Bunlar yapılırken elbette kimi farklılıklar göz ardı edilmektedir. Uluslaşma yolunda modern ve bağımsız bir devlet inşa etmek

¹⁶⁹Rubert Emerson, **Sömürgelerin Uluslaşması (Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları)**, (Çev. Türkkaya Ataöv, Türk Siyasi İlimler Derneği. Yayınları, Ankara, Siyasi İlimler Serisi:11, 1965, s.132.

amacıyla bütün toplum tek bir bütünün parçaları üzerinden çözülmeye çalışılmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Kazakistan'da ulus devlet olmanın koşulunun tek bir ulusun varlığıyla mümkün olduğu savunulmaktadır. Bu ulus da Kazaklar olmuştur.

Ulus inşa sürecindeki devletler için bayraklar, anıtlar, marşlar, ortak vatan ve dil vurgusu her zaman önemli olmuştur. Bir milletin bağımsızlığı simgeleyen, siyasi otorite tarafından onaylanmış ve halk tarafından benimsenmiş bu semboller uluslaşmanın temelini teşkil etmiştir. Özellikle marşlarda ulusa seslenilmesi o ulusa ait özellikler ve hassasiyetlere yer verilmesi ulusallaşmanın en önemli ayağını oluşturmuştur. Milli şair Mehmet Akif Ersoy'un kaleme aldığı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 12 Mart 1921'de kabul edilen ulusal marş İstiklal Marşı'nın birçok dizesinde Türk ulusunun özelliklerine ve geçmişine atıfta bulunulmuştur.

Sonuç olarak uluslaşma kavramına ister ırka dayalı bir tutumla yaklaşılsın ister vatandaşlık vurgusu yapılarak yaklaşılsın uluslaşma kültürel ve dilsel yönden uzlaşmaya varmış bir milleti gerektirmektedir. Ulusal bayrak, ulusal marş, ortak dil, devlet arması, anıtlar gibi ulusal kimliği ortaya çıkaran unsurlar uluslaşmanın tam anlamıyla gerçekleşmesinin birincil koşulu olarak görülmektedir.

2.2.5. TÜRK DÜNYASINDA RUS SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE ASİMİLASYON

Yayılmacılık ve asimilasyon politikaları tarihsel olarak karmaşık bir siyasal sürece bizi götürmektedir. Bu bağlamda yayılmacılık ve asimilasyon faaliyetlerinin yalnız ekonomik amaçlar taşıyarak yapıldığını söylenemez; aynı zamanda, siyasal ve kültürel konularda birçok gayeleri de içinde barındırmaktadır. Dünya üzerinde bildiğimiz İngiliz, Hollanda gibi Batı Avrupa kökenli sömürgecilik metodlarının yanında Rus yayılmacılığı da sömürgecilik konusunda önemli bir yer işgal etmektedir. Rusların uygulamaları da dinî, siyasî, kültürel farklılaşma açılarından çok önemlidir. Bu bölümde Rusların Orta Asya sahasındaki asimilasyon çalışmalarına değinmekle birlikte, özellikle Kafkasya ve Orta Asya'ya doğru genişlemelerine paralel olarak bu genişlemenin doğurduğu önemli siyasal ve kültürel sonuçlar ortaya konulacaktır.

Rus yayılmacılığı oldukça uzun ve eski bir tarihsel süreçte gerçekleşmiştir. Ruslar tıpkı diğer sömürgeci uluslarda olduğu gibi yayılmalarını benzer sömürgeci politikalarla pekiştirmeye ve kolaylaştırmaya çalışmışlardır. 12. yüzyılda kurulan Moskova Prensligi, 200 yıllık Moğol istilasından sonra çevredeki prenslikleri

fethederek genişlemeye başlamıştır. 17. yüzyılın başlarında Romanov Hanedanlığıyla genişlemeye devam eden Rusya, sınırlarını Sibiry ve Pasifik'e kadar taşımıştır. 1. Petro döneminde egemenlik Baltık Denizi'ne kadar genişlemiş ve Rusya İmparatorluğu olarak yeniden isimlendirilmiştir. Can'ın belirttiği gibi 150 etnik ve lingustik gruba mensup topluluklar görünüşte federal fakat gerçekte merkezi otorite ile yönetilmişlerdir.¹⁷⁰ Ancak tarihi süreçte takip edebildiğimiz bu toplulukların milletleşme sürecinin Rusların merkezi otorite anlayışıyla ters düştüğünü açıkça görebiliriz. Nitekim Çarlık Rusya'sının IV. İvan liderliğinde, Kazan Hanlığını 1552 yılında, Astrahan Hanlığını da 1556 yılında işgal etmesiyle sınırlarını Volga ve Ural nehirlerinin döküldüğü Hazar Denizi'ne kadar ulaştırması Orta Asya' da Rus hâkimiyetini hissettirir. Sonraki asırda Bacık' ın belirttiği gibi bu Romanov Hanedanının tahta geçtiği 17. yüzyılı izleyecek dört yüzyıllık süre içinde Rus yayılcılığı en ileri sınırlarına ulaşacaktır.¹⁷¹

Orta Asya sömürgecilik politikasını 12. yüzyıldan başlatan, Çarlık döneminden beri devam ettiren Ruslar yayılcılık siyasetlerini SSCB döneminde de sürdürmüşlerdir. Bu yayılcılık faaliyetlerinin dikkate değer tarafı ise Rusların Orta Asya'nın modernleştirilmesi, Orta Asya'da bir medeniyet dairesinin kurulması amaçları da içeren bir politik söyleme dayatılarak yapılmasıydı. Somut gerçekliğe yansımayan bu politik söyleme göre Ruslar Orta Asya'yı modernleştiriyorlardı. Sömürgeciliğin hat safhaya ulaştığı 19. yüzyılda Türkistan, Rusya ile İngiltere'nin ele geçirmek için birbirleriyle büyük bir mücadeleye girdikleri bir bölge haline gelmiştir. 19. yüzyıl boyunca iki ülke arasında süregelen mücadele Rus Çarlığı'nın bölgeyi işgal ederek zafere ulaşmasıyla sonuçlanmıştır. Orta Asya tarihini incelediğimizde 15. yüzyıla kadar pek çok alanda yeterliliğini koruyan bu coğrafyada çağın gersinde bırakacak ne gibi sosyal değişimler olmuştur? Öncelikle bu soruyu

Orta Asya 'nın 15. Yüzyıla kadar Karahanlılar, Timurlular gibi birçok imparatorluğun ve hanedanlığın bulunduğu bir coğrafyada olması onu kültür ve medeniyet merkezi olarak karşımıza çıkarır. Ancak 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi ve ekonomik açıdan geride kalarak, sosyal, bilimsel ve kültürel alanda ilerleme gösterememiştir. Öte yandan Avrupa'da rönesansla birlikte felsefe, bilim,

¹⁷⁰Turan Can, "Türk Dünyasında Kültürel Asimilasyon Politikaları II." , 07.06.2017, <https://www.altayli.net/turk-dunyasinda-kulturel-asimilasyon-politikalari-ii.html>

¹⁷¹ Gökhan Bacık, "Son Emperyalizm Denemesi Üzerine Düşünceler: Orta Asya'da Rus Yayılcılığı", **Bilig Dergisi**, Cilt: 10, 1999 s. 34.

sanat alanında gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa coğrafi keşiflerle kendisine gereken hammaddelerin taşınmış ve sanayisini geliştirmiştir. Sanayi ekonomiyi etkilemiştir. Avrupa'nın yayılmacı politikaları başka ülkeleri sömürerek onlardan her anlamda istifade edilmesine yol açmıştır. Orta asya bunca işgal ve sorunlarla uğraşırken Avrupa bilimde devrimleri gerçekleştirmiş pek çok alanda atılımlar yapmıştır. Orta Asya'nın değişen düzende sömürgeciliğin ve asimilasyon faaliyetlerinin odak noktası olmasının bu kadar geride kalmasının neredeyse orada yaşayan halkların kimliksizleşmesinin sebeplerine bu noktada bakmalıyız.

Timurlular İmparatorluğu'ndan sonra yaşanan taht kavgası sonucunda bölgenin Buhara ve Hive gibi hanlıklara ayrılması. Bu hanlıkların kendi aralarında mücadeleye girmelerine sebebiyet vermiştir. Savaşlardan dolayı zaten yarı göçebe olan Türkistan halkında kültürel faaliyetlerde ve refah seviyesinde gerilemeler olmuştur. Avrupa'daki coğrafi keşiflerinde gerçekleşmesi İpek Yolu'nun eski önemini yitirmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak Orta Asya eski ticari ve jeopolitik konumunu kaybetmiştir.

Çarlık Rusya'sı dâhil olmak üzere Sovyetler Birliği'nin Orta Asya ve Kafkasya Bölgelerinde ki uzun süreli hâkimiyeti ve burada ki Türk halkların Rusça konuşabilmeleri; dil asimilasyonunun var olup olmadığına ilişkin soruları da süreç içerisinde beraberinde getirmiştir. Rusların Orta Asya yayılmacılık politikasını Türk halklarının eğitimi dili ve kültürü üzerinden inceleyeceğiz.

2.2.5.1. Kültür Alanında Asimilasyon

Orta Asya'nın Ruslar tarafından işgal edilmesi ile bölgenin siyasi, ekonomik, kültürel, dini ve sosyal yapısı büyük çaplı bir değişikliğe uğramıştır. İşgalin yöntemi ve sonuçları Orta Asya tarihinde halkın hemen hemen her alanda sarsıntı yaşadığını bize göstermektedir. Orta Asya halkı Rusların toprakları işgaliyle tamamen farklı kültürel ve dini değerlerle karşı karşıya kalmıştır. Rusların Orta Asya' da yürütmüş olduğu yayılmacı siyaset Türk halklarını etkilemiş ve büyük ölçüde günümüz Orta Asya Cumhuriyetlerinin de durumunu belirlemiştir.

Devletler tarafından uygulanan Kültürel asimilasyonu gerçekleştirmek için çeşitli metodlar uygulamaya konulmuştur. Sovyetler Birliği, bunların en etkisi olan eğitimle kültürü bozmaya çalışmıştır. Türk topluluklarının birbirleriyle bağlarının kesilmesi, birbirlerini tanımamaları için eğitim ve alfabeye müdahale etmiştir. Bir hedef olarak Sovyet Birliği döneminde her Türk topluluğuna yeni isimler verilmiş, yeni millet oluşturma çabasına girilmiştir. Toplulukların kendi öz benliklerini öne

çıkarması sağlanmış böylelikle birleşerek merkezi otoriteye karşı güç olmaları engellenmiştir. Yerli halkın düşüncesini, şuurunu ve hayat biçimini Ruslara yaklaştırmak ve hatta tamamen Ruslaştırmak Türkistan halkını parçalayarak onları ayrı ayrı milletler haline getirmek istenmiştir.. Bunun için de Türkistan halkının Ruslaşmasını sağlayacak Rus kültürünü onlara benimsetmek micro milliyetçilik çalışmalarına başlanmalıydı. İzlenilen bu yaklaşımda en önemli yeri eğitim tutuyordu. Bu sahada Rus Çarlığı'nın Türkistan işgalinden sonra bölgeye Genel Vali olarak tayin edilen General Konstantin Petroviç von Kaufman'ın adı dikkate değerdir. Onun literatürde ignorirovanie diye geçen Türkistan'da uyguladığı İslam kurumlarını ihmal etme siyaseti Türkistan tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Gluşsenko'dan aktaran Eshenkulova Rus Çarlığı'nın esas amacının yeni işgal edilmiş olan bölgede kendi hakimiyetlerini sağlamlaştırmak ve bölgenin doğal kaynaklarından yararlanmak olduğunu bunun için de bölge halkının siyasi, ekonomik ve kültürel geri kalmışlığını destekleyerek tamamen zayıflayabilmesine yönelik çalışmaların yapılmasının öngörüldüğünü ifade eder. Kaufman daha ilk günlerinden itibaren yerli halkın nüfus sayımını yapabilecek, bölge sınırlarını belirleyebilecek, yerli yönetim üyelerinin seçimini organize edebilecek ve vergi tahsilatını düzenleyebilecek komisyonları oluşturmuştur. Komisyonlar çalışmalarına devam ederken göçebelere nazaran daha çok yerleşik halkın, ulema sınıfının ve hanlık idaresinin hoşnutsuzluğu ile karşılaşmıştır Bu yüzden de Kaufman bölgeye yönelik has siyaset uygulamıştır.¹⁷²

Devletler tarafından uygulanan kültürel asimilasyonu gerçekleştirmek için çeşitli metodlar uygulamaya konulmuştur. Sovyetler Birliği, bunların en etkisi olan eğitimle kültürü bozmaya çalışmıştır. Türk topluluklarının birbirleriyle bağlarının kesilmesi, birbirlerini tanımamaları için eğitim ve alfabeye müdahale etmiştir. Bir hedef olarak Sovyet Birliği Döneminde her Türk topluluğuna yeni isimler takılarak, yeni millet oluşturma çabasına girilmiştir.

Ruslar kültürü bozmak amacıyla kendi yönetici sınıfının çıkarlarını da korumak için bölgenin doğal kaynaklarını devlet lehine kullanmak istemiştir. Rus Çarlığı hâkim oldukları bölgelerde kendi idarelerini korumak ve güçlendirmek için işgal ettikleri topraklara kaleler yapmışlardır. İlk teşebbüs 1716'da Omsk kalesinin inşa edilmesi ile başlamıştır. 1847 yılına gelindiğinde bölgeye Ruslar yerleştirilmiştir. Bu

¹⁷²Kishimzhan Eshenkulova, "Kaufman'ın Türkistan Siyaseti: Sömürgecilik ve İslam Kurumlarının İhmali", **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 25, 2015, s.57.

iskân politikasıyla Ruslar aynı zamanda Türkler üzerinde kültürel bozulmayı sağlamayı amaçlamışlardır. İskan politikasıyla yerleşik, yarı göçebe ve göçebelerden oluşan Türkistan halkı bir nevi sınıflara ayrılmıştır diyebiliriz. Bu açıdan baktığımızda göçebelerle yerleşik düzende olanların yerleşim biçimlerindeki ve yönetilme biçimindeki farklılığın onların hayat tarzlarına ve doğrudan kültürlerine aksetmesine zemin hazırladığı çıkarımına varabiliriz. Tülbasiyeva ‘ın belirttiğine göre: Yerleşik halk ziraat, tarım, sulama ve zanaat işleri ile uğraşırken, göçebe halk daha çok hayvancılıkla uğraşmış ve büyük bir sahada daima hareket halinde bulunmuştur. Halkın yaşam tarzına ve dünya anlayışlarına bağlı olarak İslam dini yerleşik halk arasında daha etkili olmuş değerlere, şariata göre düzenlenmiştir. Göçebe toplum ise, İslam’ı kendi hayat tarzlarında yaşanabilir derecede kabul etmiş, bununla birlikte genelde Gök Tanrıcılık inancını muhafaza etmeye çalışmışlardır ¹⁷³

Türk kültürüne dair yapılan yıkıcı ve yok edici faaliyetler iskân politikasıyla sınırlı kalmamıştır. Türkistan halklarının kültürlerinin bir birinden ayrılması için Çarlık Rusya’sı çok etkili bir politika yürütmüştür. İlim cemiyetleri vasıtasıyla Türkistan tarihine dair maddi kalıntılar ve yazılı bilgiler toplanarak Petersburg ve Moskova’ya gönderildi. Rus Çarlığı çok kurnazca bir siyaset yürüterek, Türkistanlıları kendi tarihlerini Rus ilim merkezlerinde öğrenmek mecburiyetinde bıraktı. ¹⁷⁴

Başka bir Ruslaştırma yöntemi de Orta Asya’da yer adlarının Rusça kelimelerle değiştirilmesi olmuştur. Yer isimlerinin değiştirilmesi Ruslarla yerlilerin yakınlaşmasını sağlayan bir faktör olmuştur. Yerleşim yerlerinin isimlerindeki değişiklik Rus köylülerin isteğiyle gerçekleştirilmiş değildir. Ruslar bu uygulamalarla Rus büyüklüğünü, gücünü göstermek maksadını güdüyordu. Ayrıca Türkistan bölgesine Türkistan’ın bir parçası görüntüsü verilmeye çalışmışlardır. ¹⁷⁵

Abbas Karaağaçlı’nın belirttiğine göre Stalin döneminde en uç noktaya ulaşan Kazakların Sovyetleştirilmesi faaliyetleri, Kruşçev döneminde de hızla devam

¹⁷³ Tülbasiyeva, L. (2004), *Kazakların Yaşam Estetiği*, Ankara, TTK, 2004, s.66 ‘den aktaran Kishimzhan Eshenkulova, ‘Kaufman’ın Türkistan Siyaseti: Sömürgecilik ve İslam Kurumlarının İhmali’, **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**; Cilt: 7/KİŞ, Sayı: 25 s.56

¹⁷⁴ Esra Araçlı, Murat Topçu, Ali Eşref Atıcı, ‘Rusya’nın Türk Bölgesi Asimilasyon Politikası’, seminer çalışması, www.academia.edu/18165758/.

Rusyanın Türk Bölgesi Asimilasyon Politikası, (20.05.2019).

¹⁷⁵ Baymirza, Hayit, *Sovyet Rusya Emperyalizmi ve Türk Dünyası*, Güven Yayınları, Ankara, 1975, s. 185

etmiştir. Kazakların hayvancılık yaptığı alanlar tarıma açılmış bu durum neticesinde Kazakistan’a 2 milyon Slav göç ettirilmiştir.¹⁷⁶

2.2.5.2. Eğitim Alanında Asimilasyon

19. yüzyılda Rus istilasına uğrayan Türkistan’da Rus Kültürünü yerleştirmek isteyen Çarlık yönetimi, bunun ancak eğitim yoluyla mümkün olabileceği fikrindedir. Bu açıdan Ruslar Mektep ve medreselerin faaliyetlerinin ileride Rusya için büyük bir tehlike oluşturacağını görür. Ruslar Türkistan’ı tamamen işgal ettikten sonra yapılan faaliyetlere bakıldığında yerli okullara karşı nötr bir tavır sergileme fikirlerini değiştirmişlerdir. Çarlık yönetimi önceleri ilgilenmediği Müslüman okullarını daha sonra baskı altına almaya başlamıştır. Orta asya’da Türklerin asimile olması için faaliyetler içinde olan K.P.Kaufman “Ülkeyi manevi yönden sadece ve sadece eğitim fethedebilir. Bunu ne silah, ne de kanun yapar. Bunu sadece okul başarabilir” diyerek bu konunun önemine işaret eder.¹⁷⁷

Kültür alanındaki asimilasyonlar arasında Rus İmparatorluğunun farklı bölgelerdeki halkları kolonileştirip nasıl genişlettiğini ifade etmiştik. Yılmaz ‘ın belirttiğine göre nüfus, uyruğundan daha çok dini grubuna göre sınıflandırılmıştı. Rus Ortodoks-Hristiyan inancına mensup olanlar Rus olarak değerlendirilirken diğer dinlere mensup olanlar yabancı olarak kabul ediliyordu. Çarlık yönetiminin dil politikası sistemsiz ve tutarsız bir şekilde uygulanıyordu. Genel olarak ülkenin politik durumuna göre değişiklik gösteriyordu.

Rus çarlığı ilk aşamada yerli halkın tepkisini çekmeden mektep ve medreselerin güçlenmesine engel olarak Rus okullarının yaygınlaşmasını sağlamaya çalışıyordu. Medreseleri finanse eden vakıfların faaliyetlerini kısıtlayan Çarlık yönetimi bu vakıflarının idaresini kendi ne almıştır. Diğer taraftan da İslam dinini karalama kampanyası başlatıldı. Ruslar tarafından çıkarılan gazete ve mecmualarda İslam dinini tahkir eden ve acımasız bir din olarak gösteren makaleler yayınlanıyordu. Örneğin; “İslam Hristiyanlığa olduğu kadar ilme de düşmandır.” Yerli halk Hristiyan olmaya zorlanmıyordu, ancak İslam dininden dönenlere genel Valilik bütçesinden maaş ödenmesi gibi teşvik edici kararlar alınmıştı. Genel valiliğin bütçesinde eğitime

¹⁷⁶ Abbas Karaağaçlı, **Ortadoğu’dan Orta Asya’ya Farklı Bir Bakış**, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 2013, s. 583.

¹⁷⁷ Alau Adilbayev, “Çarlık Döneminde Kazak Topraklarında Yürütülen Ruslaştırma Faaliyetleri”, **Bilgi Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 23, 2002, s. 67-90. s.69.

ayrılan ödeneğin sadece %1 yerli halkın eğitimi için harcanıyordu. Bütçenin % 25 i Rus- Yerli okullarının giderlerine ve % 74 Rus okullarının ve Hristiyan din okullarının masraflarına ayrılmıştı. Dağıstan gibi nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan bir yerde maarif bütçesinden ayrılan pay 2.000 kişiye bir ruble değildi. Tiflis de ise hemen hemen üç kişiye 2 rublelik yatırım ve harcama yapılmaktaydı.¹⁷⁸ Tüm bu araştırmalar ve onların sonucunda ortaya koyulan rakamsal tespitler Rusların asimile politikalarına uygun faaliyetlerine hem iktisadi hem de toplumsal alanlarda Türk halklarına saldırılarda bulunarak gerçekleştirdiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle Ruslar Türklerin içtimaî ve iktisadî hayatlarını bozarak asimile politikalarının birinci basamağını gerçekleştirmişlerdir. İkinci basamak olarak ise Rus kurallarına göre Türk halklarının da hayatını yeniden düzenlemeye çalışmışlardır. Neredeyse insanı ilgilendiren her alanda kolonileştirme hareketi başlatmışlardır. Çarlık döneminde toprakları işgal edilen Müslüman halkların, kendi geleneklerini ve inançlarını yaşamaları engellendi. Müslümanların ilerleyebilmeleri ve “medenileşmeleri” için dine ihtiyaçları olmadığı aşılandı. Emperyalizm aleyhtarı söylemlerle yönetime gelen sosyalist-komünistlerin (Bolşevikler) toplum üzerinde kurdukları baskı kapitalist Batı’nın yaptığından farklı değildi. Örneğin sloganları milliyetçilik karşıtı olan Bolşevikler, önce Sovyet Müslümanlarının yaşadıkları bölgeleri parçalara ayırdılar, bu ayrılan bölgelerde de mikro milliyetçiliği yayarak ayrılık ve fitne tohumlarını ektiler.¹⁷⁹ Ilıman bir iklimde başlayan Rus yanlısı eğitim seferberliği de açılan okullar ve bu okullarda okutulan derslerle Ruslaştırma hedefine ulaşmada merkezi otoriteye yardım etmiştir.

Orta Asya’nın eğitimde Ruslaştırma siyaseti uygulayan ve genel kaidelerini belirleyen Rus misyonerleridir. N. İ. İlminski, N. P. Ostroumov ve A. E. Alektorov isimleri bu noktada karşımıza çıkmaktadır. 1870 yılına gelindiğinde eğitimle ilgili kanunlar çıkarılmaya başlanır. Bu kanunlar Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikası doğrultusunda hazırlanan muhtevasında alfabe, yazı sistemi, ders kitapları olan kanunlardır. Rusya Eğitim Bakanlığı tarafından “Rusya’da yaşayan Müslüman Halkın Eğitimi” hakkında bir kanun hazırlanır. Bu kanunun temelini N. İ. İlminski’nin

¹⁷⁸ Zülfükar Yücesoy, **Rusya’nın Kafkasya Politikası** (1900-1930), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2002, s. 76 -77.

¹⁷⁹ Muhammet Savaş Kafkasyalı, “Tanrısız Bir Düzen Kurgusu: Uluslar Arası İlişkiler ve Orta Asya’ya Yansıması, Orta Asya’da İslam”, Sakarya Üniversitesi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Cilt: I, Ankara, 2012, s. 38.

Türkistan'ı Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma hedefleri doğrultusunda hazırladığı program oluşturdu. Programın ana hatları şunlardan ibarettir:

Dersler işlenirken yerli dil ve kiril alfabesine göre hazırlanmış yeni yazı kullanılacaktır. Kullanılması öngörülen bu yeni kiril esaslı alfabenin her Türk lehçesine göre değişik versiyonları hazırlanacaktır. Kazak Türkleri için hazırlanan alfabe 33 harften oluşan kiril harfleri dışında (ae), (ü), (ou) sesli harfleri ile (ğ), (ng) sessiz harfleri eklendi. Özbek Türkçesine uzun (o), sert (h), sert (k), sesleri eklendi.¹⁸⁰ Görülüyor ki Kazak ve Özbekler için zaten halihazırda harf sistemindeki rakamsal fazlalık daha da artmış üstelik Türk hakları için birbirlerinden de farklı alfabeler tasarlanmıştır. Bu sayede Türkçe konuşan halkların yazı dilinin farklılaştırılması amaçlanmıştır. Birbirleriyle münasebetlerinde iletişimsel anlamda sıkıntı çekmeyen Türk halkları, alfabe değişikliğinden sonra yazı dilindeki farklılaşmanın süreç konuşma diline de yansmasıyla dil birliğini kaybetmişlerdir. Tarihsel birlikteği aynı coğrafyada olan Türk halkları, ayrı ayrı milletler durumuna getirilmiştir. Okuma yazarlık oranı düşük olan halk halk, kendi tarihine, inançlarına ve geleneklerine Rus ideolojisiyle bakmak durumunda kalmıştır.

Rusların Türk halklarının dili üzerinde asimilasyon politikaları hiç de küçümsenemeyecek boyutlara vardığı yukarıdaki bilgiler ışığında ifade ettik. Belirttiğine göre N. P. Ostroumov da Türkistan Türkleri'nin ortak bir alfabe kullanmasını tehlikeli saymışlardır. Diğer taraftan da Türkiye Türkleri ile Türkistan Türkleri'nin kaynaşmasının engellenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu görüşleri dikkate alan Çarlık idarecileri Türkiye vatandaşlarının Türkistan genel valiliği hudutlarına girmelerini yasaklamışlardır.¹⁸¹

SSCB dönemine gelindiğinde de tıpkı Çarlık Rusyası döneminde olduğu gibi, Kazakları Ruslaştırma yönündeki politikaları devam etmiştir. 1925 yılında Goloşçekin'in Kazakistan Komünist Partisi'nin başına geçmesi, göçebe yaşayan ve hayvancılıkla geçinen Kazakların yerleşik hayata geçmesini içeren tarım politikalarının yürürlüğe girmesi sürecini başlatmıştır. Bu politikalarla Kazakların geleneklerinin değiştirilmesi amaçlanmıştır¹⁸²

¹⁸⁰ Egamberdiyev, s.104.

¹⁸¹ Egamberdiyev, s.107.

¹⁸² Musaoğlu, s.476

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANA TİLİ HALK GAZETİ : “Ана тілі Ұлт Газеті”

Bu bölüm tezin asıl değerlendirme bölümüdür. Bu bölümde öncelikli olarak Ana Tili Gazeti hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla gazetenin 1990 yılına ait olan bir nüshasını ayrıntılı olarak şu başlık altında ele aldık. 1990 yılına ait olan nüshayı inceleme nedenimiz ise tezin kısıtlılıklar bölümünde de değindiğimiz gazetenin yayın hayatına başladığı ilk yılın bu tarihi işaret etmesi olmuştur.

Gazete hakkında ulaştığımız bilgileri ise Ana Tili Gazeti’nin Tarihi başlığı altında verdik. Daha sonra ise Ana Tili Gazeti’deki dil hakkında öne çıkan konuları tasnifledik. Bu tasniflemenin sonucunda dil ile ilgili hangi konuların neden, nasıl, niçin ve ne şekilde tartışıldığını ortaya koymaya çalıştık.

Bu bölüm aslında iki bölümden oluşurken birinci bölümde Ana Tili Gazeti’nin yapısal özelliklerini ele aldık. İkinci bölümde ise gazetenin Kazak dili üzerindeki rolü ve gazetede yer alan yazılar hakkında genel bir değerlendirme yaptık. Gerekli değerlendirmeleri ve açıklamaları ifade ettikten sonra Kazakistan’ın bağımsızlık sürecinden yakın tarihe kadar Ana Tili Gazeti’nin Kazak dili üzerindeki etkisini belirlemeye çalıştık.

3.1. Ana Tili Gazeti’nin Tarihi

Ana Tili Gazeti hakkında bilim sahasında daha önce yapılmış çalışmaların olmaması gazetenin tarihi konusunda detaylı bilgilere ulaşılmasında engel teşkil etmiştir. Buna rağmen söz konusu çalışmada Ana Tili Gazeti’deki yazıların incelenerek değerlendirilmesi, gazetenin ilk olarak kim ya da kimler tarafından çıkarıldığı konusunda biz araştırmacılara fikir yürütebilme imkânı sunmuştur. Bu nedenle bu bölümde Ana Tili Gazeti’nin hangi yılda yayın hayatına başladığı, yazarları, kimler tarafından çıkarılmaya başlandığı ve okur sayısı hakkında bilgi verilecektir. İlerleyen bölümler de ise Ana Tili Gazeti’nin formatı, üstelendiği misyon, aldığı ödüller ve uluslaşma sürecine etkisi ele alınacaktır. Daha sonra ise Ana Tili Gazeti’nde çıkan dil ile ilgili yazılar ışığında Kazakistan’da bağımsızlıktan günümüze kadar gelen süreçte dil durumuyla ilgili tespitlerde bulunulacaktır.

Ana Tili Gazeti, Kazakistan'ın 'ulusal gazetesi' olma misyonuyla 22 Mart 1990 yılında yayın hayatına başlamıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından bir yıl önce çıkarılmaya başlanan Ana Tili Gazeti 1990 yılında 100.000 üzerinde Kazak okuyucusuna ulaşırken bugün ise 26.000 Kazak okurla buluşmuştur.¹⁸³

Dil kavramını giriş bölümünde yer verdiğimiz başlıkların her birinde çeşitli açılardan inceleyerek dilin kimlik bilinci üzerindeki etkisini vurgulamıştık. Dilin birey kimliğinin biçimlenmesinde en önemli rollerden birine sahip olduğunu tekrar hatırlatarak kimlik inşası ve oluşturulan kimliğin korunması açısından Ana Tili Gazeti'nin Kazakistan'da büyük ölçüde etkili olduğunu ifade etmek gereklidir. Bu ilişkinin zihinlerde somutlaşması için 20. Yüzyılın başlarında Kazakistan'da çıkarılan Ana Tili Gazeti önemli bir örnektir. Yaklaşık 200 yıl boyunca Rus hegemonyası altında varlıklarını sürdüren Kazaklar, 20. Yüzyılın başlarında basın yayın organlarında bu egemenliğe karşı kuvvetli bir direnç göstermişlerdir. Kazak aydınları, Kazak kimliğini Ana Tili Gazeti vasıtasıyla ön plana çıkarmışlardır. Bu yönüyle Ana Tili Gazeti Kazak kimliğinin inşası ve korunması açısından bağımsızlık döneminde Kazakistan'da etkin rol oynamıştır. Kazak yazı dili oluşturma gayretleri ve Kazakça'nın eğitim dili olarak yaygınlaştırılması girişimleri gazetenin çıkarıldığı her sayıda haber değeri oluşturularak gündeme getirilmiştir.

Ana Tili Gazeti' de yayınlanan yazıların incelenmesi sonucunda açıkça görülmektedir ki Kazakistan'da ortak kimliğin E ve biz bilincinin ortaya somut olarak çıkması Ana Tili Gazeti'nin yayın faaliyetleri aracılığıyla olmuştur. Bunun yanında ulus devlet kimliğiyle tüm etnik grupları kucaklayan gazete 1990 yılından itibaren ülke nüfusunu ortak hedeflere yöneltmek ve dönüştürmek yolunda aslî bir araç olarak devlet iradesiyle bilinçli olarak kullanılmıştır.

18. yüzyıl itibariyle Rus işgaline uğrayan Kazak topraklarında büyük ve sistemli bir asimilasyon politikası uygulandığı günümüzde bilinmektedir. Bu süreçte asimilasyon politikaları etkisi altında kalan Kazaklar, milli kimliklerini oluşturmak için ciddi girişimlerde bulunmuşlardır. 1905 Rus devriminden sonra meydana gelen kısıtlı özgürlük ortamı Kazaklar arasında basın yayın hayatının canlanmasını sağlamıştır. Basın yayın hayatındaki gelişmeler ise kültürel yaşama yansımıştır. Bu süreçten sonra Kazak aydınları, Kazak milli kimliğinin gelişmesinde etkili olabilecek her bilgiyi Ana Tili Gazeti aracılığıyla toplumla paylaşmıştır. Dolayısıyla Ana Tili

¹⁸³ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. http://anatili.kazgazeta.kz/?page_id=8638. (20.06.2019).

Gazeti'nin tarihine bakıldığında Kazak dili üzerine birçok farklı görüşün bu gazetede tartışıldığı ve ortaya koyulduğu tespit edilebilmektedir.

Ancak edilen tüm bilgilere rağmen Ana Tili Gazeti' nin geçmişi ile yeterli düzeyde bilgi erişimi sağlanamaktadır. Bu nedenle gazetenin tarihi ile ilgili doğru çıkarımlarda bulunabilmek için Kazakistan'da Rus Devriminden sonra canlanan basın yayın hayatına eğilmek gereklidir. Ana Tili Gazeti' nin yayınlanmaya başlamasından önce çıkarılan gazetelerde hangi yazarların, hangi görüşlerinin etkili olduğu ve bu gazetelerin kimler tarafından yayınlandığı bilgisine ulaşmak bu açıdan önem arz etmektedir.

Ana Tili Gazeti'de çıkan uluslaşma, milli kimlik, dil ve kültür konuları incelendiğinde Kazakistan'da siyasi yönelimi ve Kazak kimliğini etkileyen Alaş Orda aydınlarının Ana Tili Gazeti'nin çıkarılmasında fikri zemini meydana getirdiği rahatlıkla söylenilebilir. Aynı mantık yürütme Orta Asya'da aydın sınıfın meydana getirdiği Cedit Hareketi'nde yer alan Kazak düşünürlerinin de Ana Tili Gazete'nin yayın hayatına başlamasında ve gazetede savunulan görüşlerin ortaya çıkmasında etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü gerek Alaş Orda¹⁸⁴ oluşumunun aydınları gerekse Cedit Hareketi'nin¹⁸⁵ önde gelen isimleri yürütmüş oldukları yayın faaliyetleriyle Türk halklarının milli çıkarlarını gözeterek halkı aydınlatma, haberdar etme ve bilgilendirme işini üstlenmişlerdir.

Alihan Bökeyhanov (1870-1937), Ahmet Baytursinov (1873-1937), Miryakup Dulatov (1885-1937) ve Mağjan Jumabayev (1893-1938) gibi aydınlardan oluşan Alaş Hareketi Kazak halkını çağdaş medeniyetler seviyesine yükseltmek için kültürel ve siyasi özellikler taşıyan Kazak gazetesini çıkarmışlardır. İbrahim Kalkan, Kazak siyasi düşüncesi ve Kazak gazetesini ele aldığı çalışmasında Ahmet Baytursinov'un editörlüğünü üstlendiği Kazak gazetesinin Kazak siyasi düşüncesine, kültürüne ve

¹⁸⁴ Alaş Orda 1905 yılında Alaş Hareketi ile ortaya çıkmış ve 1912 yılında kurulan siyasi Alaş Partisi ile gücünü arttırmıştır. Parti siyasi faaliyetlerini 1928 yılında bırakmış olsa da fiilen 1937 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Alaş Orda en sonunda Türkistan Komünist Partisi'nin milliyetçi siyasetçilerinden oluşan bir grup olarak kalmış ve sonra ortadan kaybolmuştur. Ancak 1980 yılların sonunda, etki alanı Kazakistan ve Kırgızistan olmak üzere ve aynı adı taşıyan yeni bir milliyetçi parti olarak kurulmuştur.

¹⁸⁵ İlk Türk aydınlanma hareketi olan Ceditçilik reform hareketidir. Bu hareket, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının başlarında dil, eğitim-öğretim ve din alanlarında modernleşme hareketi olarak başlamıştır. Hareketin önde gelen isimleri Abdül'nâsır Kursâvi (1770-1814), Şihâbeddin Mercâni (1815-1889), Abdulkayyum Nasır (1824-1907) ve Hüseyin Feyizhâni (1826-1866)'dir. Bu hareket genelde Rusya'daki Türk halklarında meydana gelen bir uyanış, yenilik hareketidir. Daha sonra Usul-ü Cedit hareketi olarak Türk dünyasının tümüne yayılma yolları aramıştır.

diline önemli katkılarda bulunduğunu belirtmiştir.¹⁸⁶ Alaş aydınları fikirlerini yayın organları olarak seçtikleri Kazak gazetesi aracılığıyla halka ulaştırmışlar ve yeni fikirleri burada tartışmışlardır.

Ana Tili Gazeti'nin Alaş Orda oluşumunun fikri eğilimlerine bağlı kaldığı ve kaynak olarak Alaş hareketinden beslendiği gazetenin internet sayfasındaki yayınlarında sağ üst köşesinde yer alan Alaş Orda hareketinin öncüsü Ahmet Baytursunov'un resmedilmesinden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Ahmet Baytursunov'un portresinin altında yer alan “ ” sözü de Alaş Orda hareketinin düşünce sistemine gazetenin bağlı kaldığını göstermektedir.

Ana Tili Gazeti' de yer alan yazı başlıkları üzerinde bir çıkarım yapılmak istenirse gazetede Alaş Aydınları ve Alaş düşüncesiyle ilgili çıkan yazılara bakılabilir. Ana Tili Gazeti'de farklı yıllarda yayınlanan “Alaş Fikri ve Kazakça Radyosu, Alaş'ın Pozisyonu Ulusun İdeolojisi, Terminoloji Açısından Alaş Yaklaşımları, Alaş'ın Güzelliğinin Bir Günü, Alaş ve Çeviri, Alaş'ın Parlak Kızı, Alaş Sesini Dile Getirdi, Alaş Bununla Gurur Duyuyor, Alaş'la Gurur Duyun, Alaş Geleneğine Sadakat, Alaş'ın Sloganı, Alaş Tarihinin Mucizesi, Alaş Değerleri ve Bağımsızlık İdealleri, Alaş aslanı Abılay Han , Alaş Fikrinin Gerçekliği ve XXI. Yüzyıl Kazak Toplumunun Modernleşmesi” vb. daha birçok yazı içerik ve biçim olarak incelenebilir.¹⁸⁷

Ana Tili Gazeti'nin Genel Yayın Yönetmeni olan Janarbek Alimjan'ın 2000-2005 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nde “Genç Alaş” adındaki bölümün başkanlığını yapmış olması ve burada editör yardımcılığı pozisyonunda görev alması Alaş düşünce sistemiyle Ana Tili Gazeti'nin ilişkilendirilebileceğini bir kez daha kanıtlamaktadır.¹⁸⁸

Bu açıdan bakıldığında Ana Tili Gazeti'nin üstlendiği görev ve yapmış olduğu yayınlar biz araştırmacılara göstermektedir ki Ana Tili Gazeti'nin düşünsel temelleri henüz yayın hayatına başlamadan önce atılmıştır. Bu nedenle Ana Tili Gazeti, uluslaşma sürecinde Kazak milli kimliğinin güçlenmesinde, yeni bir ulus devletin inşa edilmesinde etkin bir rol oynamıştır.

¹⁸⁶İbrahim Kalkan, “Kazak Siyasî Düşüncesinin Gelişimi ve Kazak Gazetesi”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357690>, (30.05.2019)

¹⁸⁷ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. ATG, <http://anatili.kazgazeta.kz/?s=%D0%90%D0%BB%D0%B0%D1%88+%D0%9E%D1%80%D0%B4%D0%B0&paged=6> (30.05.2019)

¹⁸⁸ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. : ATG, “Genel Yayın Yönetmeni Janarbek Alimjan”, (30.05.2019) http://anatili.kazgazeta.kz/?page_id=8626

Bunun yanında gazetede makale, haber yazısı, ya da dizi yazı kaleme alan yazarların devlet kademesinde önemli pozisyonlara sahip kişiler olması Ana Tili Gazeti'nin uluslaşma sürecinde halkın gözünde güven oluşturarak milli bilinci sağlamaya çalıştığını göstermektedir. Kazak halkının uluslaşma konusunda bilinçlenmesi ve milli birliğin homojen bir şekilde gerçekleşmesi için çıkarılan yazılar gazetenin yayın hayatına başladığı tarihten bu yana kazak halkına olumlu yönde hizmet ettiğini kanıtlamaktadır.

Tüm mevcut bilgilerden ve elde edilen gazete yazılarının incelenmesinden yola çıkılarak Ana Tili Gazeti'nin 22 Mart 1990 yılında çıkarılmaya başlandığını ancak daha öncesinde gazetenin oluşumunda Alaş Orda ve Cedit Hareketi'nin büyük ölçüde etkili olduğunu bir kez daha ifade etmek gereklidir. Gazetede yazılarıyla kendilerine yer bulan bakanlar, bürokratlar, milletvekilleri, akademisyenler ve gazetecilerin topluma fikirleriyle yön vererek Kazakistan'da yeni bir ulus devletin inşasında aktif rol oynadıkları göz ardı edilmemelidir.

3.2. Ana Tili Gazeti'nin Formatı

Mehmet Özçağlayan'ın belirttiğine göre gazetelerden çok daha önce haber alma imkânını sağlayan haber mektupları, 13. yüzyılla beraber görülmeye başlamıştır. Ancak haber mektupları 13. yüzyıldan önce elle yazılarak çoğaltılmış, matbaanın icadından sonra da tamamen yaygınlaşmıştır. Tacirlere, bankerlere ve gemicilere haber sağlayan bir araç olan ve özellikle onların bu alandaki gereksinimlerini karşılamak amacıyla ortaya çıkan haber mektupları, gazeteciliğin doğuşunda ve 17. yüzyılla birlikte görülmeye başlayan gazetelerin gelişiminde de çok önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda ilk gazetelere yönelik bilgilerin farklı olmasına karşın birçok kaynaktan, İngilizce yayımlanan ilk gazeteler arasında, 1665'te çıkan "Oxford Gazette" ile ilk Amerikan gazetesi "Public Occurrences" olduğunu belirtmiştir. Gazetelerin gelişerek daha geniş bir coğrafyaya yayılması, daha çok sayıda insana ulaşmaya başlaması, gazetelerin içerik ve haber değeri açısından gelişmeleri ve bir meslek olarak gazeteciliğin ortaya çıkmasını ise Çağlayan, Endüstri Devrimi ile açıklamıştır.¹⁸⁹

20. yüzyıldan itibaren gazete ve gazetecilik kurumsal ve teknolojik açıdan kendini topluma saygın bir kitle iletişim aracı olarak kabul ettirmiştir. 1920'li yıllarda radyo, 1950'lerde televizyon ve 1970'lerden itibaren ise bilgisayar ve bilgi işlem

¹⁸⁹ Mehmet Özçağlayan, "Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)", **İletişim Dergisi**, s.133. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/2958>. (20.03.2019).

teknolojileriyle birlikte, kitle iletişim araçları da büyük bir gelişim göstermiştir. Özellikle bilgisayarların gazetelerin hazırlanma, dizgi ve baskı süreçlerinde kullanılmaya başlanması, gazetelerin görsel yönden gelişimini hızlandırmıştır.

Gazete ve gazetecilik kavramlarını Kazakistan'da çıkarılan Ana Tili Gazeti özelinde değerlendirdiğimizde ise 20. yüzyılla birlikte böylesi büyük değişim ve dönüşüm sürecine giren kitle iletişim araçlarının etkilerinin Kazakistan coğrafyasında görülmesinin son derece doğal olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu bölümde gazete ve gazetecilik tarihine kısaca değinilirken Kazakistan'ın ulusal gazetesi olan Ana Tili Gazeti'nin biçimsel özellikleri ve bu özelliklere etki eden içerikler hakkında bilgi verilecektir.

Oya Tokgöz de Sanayi devriminin beraberinde getirdiği teknolojik değişim sürecini Gutenberg'in Avrupa'da meydana getirdiği modern matbaa çalışmalarından başlatmıştır. Modern matbaada bir başlangıç sayılan, elle değişebilir harflerden oluşan ve tahta kalıplarla hazırlanan baskı makinesi yerini zamanla buhar gücüyle çalışan ve makineyle dizgi yapabilen baskı makinelerine bırakmıştır. Baskı tekniklerinin ve kalitesinin devrimle birlikte geliştiğine vurgu yapan Tokgöz, kâğıt fiyatlarındaki düşüşün, gazete maliyetlerini azalttığını; gazetelerin boyutu, sayfa düzeni, sütun ve sayfa sayılarını olumlu yönde geliştirerek gazeteyi seçkinlerin dışında daha geniş kitlelerin de satın alabilmesinin sağladığını belirtmiştir. Ayrıca işgücü kalitesindeki gelişmelerle birlikte, gazeteci ve matbaacıların da katkılarıyla, gazeteler gelişen teknolojinin olanaklarını okuyucuya sunmaya başlamıştır.¹⁹⁰

Kazakistan'ın "ulusal gazetesi" olarak dil, edebiyat, kültür, siyaset, eğitim, ekonomi alanlarındaki haberleriyle yazılı basında kendine yer bulan Ana Tili Gazeti yayın hayatına günümüzdeki biçimsel özellikleriyle şüphesiz başlamamıştır. Basın-yayın araçlarının süreç içerisinde gelişmesini sağlayan etkenler sadece Kazakistan özelindeki yayın organlarını değil tüm dünyadaki yayın organlarını etkilemiştir. Sanayi devrimi ile başlayan ve zaman içerisinde meydana gelen teknik, ekonomik ve sosyal gelişmeler Kazakistan'daki yazılı basını doğrudan etkilemiştir.

Ana Tili Gazeti şekilsel olarak incelendiğinde, gazetedeki yazıların oldukça sert bir baskı kalıbıyla çıkarıldığı ve bu kalıbın izinden daha yumuşak, düz bir yüzeyin üzerine basıldığı görülmektedir.¹⁹¹ Bu durum önceden kısıtlıklar bölümünde ifade edildiği gibi gazetedeki yazıların okunmasını ve satırların doğru takip edilmesini

¹⁹⁰ Oya Tokgöz, "Temel Gazetecilik", İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 20-22.

¹⁹¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ek: 1.

zorlaştırmıştır. Kazakistan’ da bir araştırmacı olarak tanıklık ettiğimiz Ana Tili Gazeti’nin günümüz sayılarında ise yazı puntolarının eskiye göre kalın olmadığı, daha okunaklı olduğu tespit edilmiştir.

Gazetelerin sayfa düzenlemesinde temel olarak amaçlananın yazıların, okuyucu tarafından kolaylıkla algılanmasını sağlamak olduğu bilinmektedir. Ana Tili Gazeti’nin de bu temel amacı gerçekleştirmek için sayfanın estetik açıdan da bir değer taşıması gerektiğini atlamadığı anlaşılmaktadır. Ana Tili Gazeti’nde okuyucuların dikkatini çekmek ve bu dikkati sürdürmek için görselliğe hitap edecek şekilde siyah, kırmızı, mor ve yeşil olmak üzere dört farklı renk kullanıldığı görülmektedir.¹⁹² Bununla birlikte A2 formatında basılan gazetenin tamamı 12 sayfadan meydana gelirken gazetenin üzerinde yer alan sayı ve tarihler Ana Tili Gazeti’nin haftalık çıkarıldığını da kanıtlamaktadır.

Ana Tili Gazeti’nin bağımsızlığın ilk yıllarına ait nüshalarında gazete adının hem Kiril hem Arap hem de Göktürk alfabesiyle yazıldığı görülmektedir.¹⁹³ Ayrıca Kazakların öz kültürlerine ait olan Kazak çadırı ya da diğer adıyla otağı gazetenin sayılarını belirtmek için kullanılmıştır. Kazak okurları gazetenin hangi sayısını okudukları bilgisine Kazak otağının içerisine yerleştirilen numaralardan ulaşmaktadır. Ana Tili Gazeti yazarlarının Kazak toplumunun millî hafızasını canlı tutmayı amaçlandığı gazetede kullandıkları alfabe sisteminden ve Kazak millî kültürüne ait resimli görsellerden anlaşılmaktadır.¹⁹⁴

Ana Tili Gazeti’nde yer alan görsellerin birçoğu Kazak kültürüne ait öğelerin birleşiminden oluşmaktadır. Kazakların müzik icrasında kullandıkları bir tür saz olan dombra; kadın, erkek, genç, yaşlı her kesimden insanın şenliklerde diğer adıyla toylarda giydikleri kıyafetler ele alınan konulara paralel olarak gazetede yer almaktadır.¹⁹⁵

Otağın, özellikle bozkır bölgelerinde bulunan, hayvancılıkla geçimini sağlayan burada zaman zaman ibadet ve törenlerini yapan yarı yerleşik Türk topluluklarına ait kültürel bir öge olduğu düşünüldüğünde bu görselin Ana Tili Gazeti’de yer almasının nedensiz olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim tarih boyunca sadece Kazakların değil

¹⁹² Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. : Ek: 1.

¹⁹³ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. : Ek: 1.

¹⁹⁴ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. : Ek: 1.

¹⁹⁵ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. : Ek:1.

tüm Türk topluluklarının konargöçer yapısı ve askeri birliklerinin yerlerinin hızla yer değiştirebilme özelliği bu yaşam biçiminin bir getirisi olarak görülmektedir.

Türk adı tarihte ne zaman ortaya çıktıysa Türk çadırının da o zamandan beri varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Çadırlar o dönemde etrafta bulunan malzemelerle yapılmaya başlanarak iklimsel faaliyetlere göre malzeme bakımından gelişim göstermiştir. Ana Tili Gazeti’nde gerek sayfa numaralandırılmasında seçilen kazak çadırı gerekse metinlere fotoğraf olma niteliği taşıyan kazak şangrağı (şañırak) Kazak toplumunda kültürel uyanışın sağlanması için kullanılmıştır.

Bilindiği üzere “şañırak” Kazak çadırlarının kubbe şeklindeki tavanını tutan, daire şeklindeki kısımdır. Kazaklarda şañırak ailenin, soyun ve bereketin devam edip etmemesine ilişkin duaların ve bedduaların ilişkilendirildiği bir kavram olarak da kullanılmaktadır. Nurbolat Sembi’nin belirttiğine göre şañırak Kazak Türklerinde birçok durumun ifadesinde ve iyi dilek cümlelerinde karşımıza çıkmaktadır. “Şañırağın yüksek olsun” ifadesi ile Kazak Türkleri, yeni doğan çocuklara uzun ömür temennisinde bulunurlar. “Falancanın evladı falan şañırak olmuş” ifadesi kişinin, çevresinin ve akrabalarının çokluğuna işaret eder. “Şañırağın sallanmasın” cümlesi ise aile birliğinin sürekli olmasına ilişkin bir dua olarak karşımıza çıkar. Kazakistan’ın Kökşetav yöresinde yaşayan Kazak Türkleri arasında da şañırağa ilişkin bu tarz ifadeler bulunmaktadır. Özellikle “Şañırağın ortasına düş” şeklindeki beddua sıkça rastlanılan kalıp bir ifadedir.¹⁹⁶ Kazak çadırlarının Ana Tili Gazeti’nin formatında yer almasını bu anlamda barınma ihtiyacının basit bir biçimde karşılandığı mekânlar olarak değil, kurulumundan iç düzenine kadar belirli bir kültürel sürekliliğin tasviri olarak değerlendirmek gereklidir. Bu kültürel süreklilik, toplumdaki hiyerarşik düzeni yansıtan çadır içi oturma düzeni başta olmak üzere birçok alanda kendini göstermektedir. Buradan hareketle coğrafi, iklimsel ve ekonomik koşullar nedeniyle konargöçer yaşam tarzını benimsemiş ve bu yaşam tarzına uygun olarak Kazak çadırlarını mesken edinen Kazakların kültürel öğelerini yaşatma gayretini Ana Tili Gazeti’nin üstlendiği görülmektedir. Ana Tili Gazeti’nde yer alan Kazak çadırı halkın sadece barınma ve korunma ihtiyacını tasvir eden bir görsel olmaktan çok daha ötesini ifade etmektedir.

Bir milleti diğer milletlerden ayıran en önemli unsurun geleneklere ait olan maddî ve manevî değerler olduğu göz önüne alındığında Kazak kültürel yaşamında

¹⁹⁶Nurbolat Sembi, “Kökşetav Yöresi Keçe Çadırları (Kiyiz Üyler)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 50, s. 332.

giysilerin önemi bir kez daha anlaşılacaktır. Kazaklar maddî kültürlerinin göstergesi olan giysilerine her zaman önem vermişlerdir. Bu bağlamda Ana Tili Gazeti uluslaşma sürecinde üstlendiği misyona uygun olarak Kazak kültürüne ait değerleri sıkça okuyucusuyla buluşturmayı başarmıştır.

Gazede görsel olarak dikkati çeken bir başka kültürel motifse Kazakistan'ın Türkistan şehrinde bulunan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nin içerisindeki Tay Kazan'dır.¹⁹⁷ Kutsal Kazan anlamına gelen Tay Kazan, 14. yüzyılın sonunda Emir Timur tarafından yaptırılmıştır. Türbenin yapımı tamamlandıktan sonra Emir Timur türbe için birçok hayır eserleri ve vakıflar tayin ederek Ahmed Yesevi 'ye olan sevgi ve saygısını bir daha göstermiştir. Emir Timur tarafından türbeye hediye edilen eşyalar arasında yedi adet “Şamdanlık” denilen kıymetli kandiller de bulunur. “Tay Kazan” (Büyük kazan) diye meşhur olan bronzdan yapılan büyük kazan da bugüne kadar muhafaza edilen tarihi eserlerdendir.¹⁹⁸ Kazak tarihinde birliğin, hayır ve bereketin sembolü olan hatta bundan dolayı büyük zatların kabir ve türbeleri yakınına konulan kazan üzerinden Ana Tili Gazeti okuyucularına milli şuuru uyandıracak önemli mesajlar vermiştir.

Ana Tili Gazeti'nde kimi zaman Kazak bir bebeğin gazete sayfasına sarılı olarak resmedilmesi¹⁹⁹ ya da millî törenlerde yer alan halkın geleneksel kıyafetleriyle gösterilmesi, kimi zamansa Göktürk ya da Arap alfabesiyle gazetenin adının verilmesi ve Kazak ulusal para birimi olan tengenin gazetede yer alması²⁰⁰ gazetenin Kazak millî değerlerini uluslaşmada etkin olarak kullandığını göstermektedir.

Öte yandan Ana Tili Gazeti'nde yer alan haber yazılarındaki içerikle, yazının konusuna ait olan ilgili görsellerin zaman zaman birebir örtüşmediği dikkat çekmektedir. İlk bakışta Göktürkler'in türeyişini anlatan aynı zamanda bir Türk destanı olan Ergenekon'u konu aldığı düşünülen gazete yazısı aslında Türkiye'de yapılan bir kurultaydan ve kurultay katılımcılarından bahsetmektedir. 21-23 Mart (Nevruz) tarihleri arasında Türkiye'de yapılan kurultay çalışmasının anlatıldığı haber yazısının görselinde Türklerin Ergenekon Ovası'ndan çıkışının tasvir edilmesi gazetede yer alan görsellerin bilinçli olarak seçildiğini göstermektedir. Genel olarak, düşman tarafından hile ile yenilgiye uğratılan Türklerin, Ergenekon Ovası'nda yeniden türeyip tekrar eski

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek:1.

¹⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. <https://www.ipekyoluasya.org/tay-kazan-nedir/> (31.05.2019)

¹⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek: 1.

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek: 1.

yurtlarına dönerek düşmanlarıyla çarpışmalarının bir alt mesaj olarak okuyuca iletilmesi Ana Tili Gazeti'nin Kazak toplumunda Türklük bilincini yeniden uyandırmak için uyguladığı stratejilerden biri olarak görülebilir. Türklüğün yeniden dirilişini anlatan binlerce yıllık bir sözlü edebiyat ürününün bir kurultay haberinin yayınlanmasında kullanılması bu açıdan dikkate değerdir. Türk ulusunun yeniden ortaya çıkmasının anlatıldığı bir görselin kurultay haberi aracılığıyla Ana Tili Gazeti'nde yer alması Ergenekon'un Türkler için kutsallığını kanıtlar niteliktedir.²⁰¹

Ana Tili Gazeti'nin tamamında yer alan dil, kültür, eğitim, siyaset, sosyal yaşam, edebiyat, ülke hedeflerini içeren konuların hangi başlıklar altında toplandığını da bu bölümde ifade etmek yerinde olacaktır.

Ana Tili Gazeti'nde yer alan dil alanındaki başlıklardan bazıları şunlardır: "Kazak Dilini Öğrenmeliyiz", "Dil Güçlüyse Ülke de Güçlüdür", "Dilin Varlığı Ülkenin Varlığına Bağlıdır", "Edebi Dilimiz Gelişti mi?", "Şarkı Söyleyerek Dil Eğitimi", "Dil Geleceğin Garantisidir", "Dile İvme Kazandıran Girişimler", "Kazakça'nız Nasıl?", "Dil ve Teknoloji", "Ulusun Serveti Dildir", "Devlet Dilinde Yasalar", "Kazak Dili Ulusal Ruhun Temelidir",

Ana Tili Gazeti'nin şekilsel özelliklerini ele alındığı bu bölümde bir ölçüde de gazetenin içeriksel özelliklerine de değinilmiştir. Bağımsızlıkla beraber yeni bir ulus devleti yaratma çabasında olan Kazakistan'ın Ana Tili Gazeti aracılığıyla ortak bir dil ve kültür anlayışı oluşturmaya çalışılmıştır. Ana Tili Gazeti' de yayınlanan haberlerin görsel öğelerle yeniden biçimlendirilmesi Kazak okurlarının gazetede yazılara daha fazla ilgi duymasını sağlamıştır. Bu nedendir ki bağımsızlıktan önce yayınlanmaya başlayan Ana Tili Gazeti'nin okur sayısı hem sosyal ve ekonomik şartlardan hem de zamanla biçimlenen ortak kimlik algısından dolayı artmıştır.

3.3. Ana Tili Gazeti'nin Misyonu ve Vizyonu

Ana Tili Gazeti'nin Kazakistan basın tarihindeki gerçek önemini kavramak için gazetenin yayınlanma tarihinden itibaren üstlendiği misyonu ve gelecekte ulaşmayı umduğu nokta olan vizyonu hakkında fikir sahibi olunmalıdır.

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından bir yıl önce 1990 yılında yayın hayatına başlayan Ana Tili Gazeti, uluslaşma sürecinde Kazak dilinin kendi vatanında düştüğü durumu tekrar yaşamaması için toplumunun öz değerlerine uygun hareket ederek Kazakistan'a durmaksızın hizmet etme misyonuyla çıkarılmıştır.

²⁰¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. : Ek : 1.

Çalışmanın “Türk Dünyasında Rus Sömürgeciliği ve Asimilasyon” başlığı altında ifade edildiği gibi Ruslar, Çarlık Rusya ve SSCB dönemlerinde sadece Kazak dilini yok etmeye yönelik politikalar izlememişlerdir. Rus merkezi yönetimi aynı zamanda Kazakistan’ın dini ve kültürel yapısını da Sovyetleştirme politikaları yürütmüştür. Bu politikalar neticesinde Kazak toplumu asimile olma tehlikesiyle karşılaşmıştır. Bu nedenle Kazak aydınları Kazakistan bağımsızlık sürecinde Rusların yaklaşık 200 yıldır bilinçli olarak yürüttüğü dil, din, kimlik ve kültür asimilasyon politikalarına karşı Ana Tili Gazeti aracılığıyla adeta savaş açmışlardır.

Ruslar her zaman sadece Kazak halkının değil tüm Orta Asya Türklerinin İslamiyet çatısı altında ortak bir bilinçle ortak bir inanç sistemi etrafında SSCB’ye karşı birleşerek egemen güç olmasından korkmuşlardır. İslam dininin SSCB’nin siyasi planlarıyla örtüşmemesi Müslüman nüfusun fazla olduğu Kazakistan’da şiddetli asimilasyon politikalarının yürütülmesine sebep olmuştur. Bu dönemde önceden de değinildiği gibi SSCB döneminde din eğitimi veren okullar ve ibadet yerlerinin faaliyetlerine son verilerek bu kurumlarda görevli olan kişiler de Orta Asya’nın ücra köşelerine gönderilmiştir.

Aynı zamanda da İslamiyet’in gerektirdiği uygulamaların halk tarafından yapılmasına engel olunduğu bugün herkesçe bilinmektedir. Bu uygulamalar özellikle Kazakların azınlık durumuna düştükleri yerlerde; Kuzey ve Batı Kazakistan’da büyük infialler yaratmıştır. Bu uygulamaların neticesi fazla uzun sürmeden Ruslar lehine meyvesini maalesef vermiştir. Ülkenin kuzey ve batısında yaşayan Müslüman Kazaklar İslamiyet getirdiği uygulamalardan büyük ölçüde kendilerini soyutlamışlardır.

Bunun gibi birçok sancılı süreçten geçen Kazakistan’da, Rusların Kazak halkına karşı izlediği politikalara karşı aydınlar kayıtsız kalmamıştır. Kazak aydınları bu politikaların değiştirilmesi için yazılı basın organlarıyla durmaksızın mücadele vermişlerdir. Kazakistan’da bu mücadelenin bayrağını taşıyanlar ise Alaş Orda Hareketi mensubu Kazak aydınları olmuştur.

Ana Tili Gazeti’nin Kazakistan bağımsızlık döneminde Alaş Orda aydınlarının fikri temelleri üzerine kurulan bir gazete olduğunu tekrar vurgularsak gazetenin Kazakistan’da uluslaşma ve Kazak milli kimliğinin oluşturulmasında üstlendiği görev de anlaşılabacaktır.

Ana Tili Gazeti’nde konu olarak en fazla dil ve kültür alanlarında yazılar yer almıştır. Ana Tili Gazeti bağımsızlığın ilk yıllarında ve sonraki süreçte Kazak

basınının gelişmesine söz konusu alanlarda başlattığı millî uyanışla katkıda bulunmuştur. Gazete üstlendiği misyona uygun olarak Kazak kimliği üzerine kurulu yeni bir fikir hayatının başlamasına öncülük etmiştir. Kazak fikir hayatının canlanması gazetede yayınlanan yazılar aracılığıyla olmuştur. Gazete çevresinde toplanan Kazak aydınları Kazaklaşma fikrini toplumsal yaşamın her alanına yayma amacıyla sistemli olarak çalışmışlardır. Bu nedenle rahatlıkla ifade edilebilir ki Ana Tili Gazeti kurulma amacına uygun olarak Kazakistan’a, Kazak millîkimliğini koruma ve ulus devlet olma yolunda hizmet etmiştir. Ayrıca gazete Rus dili ve kültürünün baskıcı egemenliğine karşı Kazak toplumunun bilinçlenmesini de sağlamıştır.

Ana Tili Gazeti’nin vizyonu diğer bir ifadeyle gelecekte ulaşmak istediği nokta ise stratejik amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmek için dünden bugüne sürdürdüğü yayın politikalarını geliştirmektir. Bu amaç ve hedeflerden en önemlisi toplumsal dikkati ana dil konusuna çekerek Rusların yaklaşık 200 yıldır Kazak toplumu üzerinde uyguladıkları dil, kültür, din, ekonomi, siyaset, eğitim alanındaki asimilasyonlara son vermeyi vurgulan yazılar yayınlamaktır.

Aynı zamanda Ana Tili Gazeti’nde çıkan yazılardan anlaşılmaktadır ki bu gazete Kazakistan’ın aynı zamanda resmi gazetesi olma misyonuna sahiptir. Özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti’nin dil ile ilgili anayasa maddelerine yer veren gazete, Kazakistan’da yürürlükte bulunan yasa, tüzük, yönetmelik, kararname gibi hukuk kurallarının tümünün halka duyurulmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Ana Tili Gazeti’ nin “1990” yılında yayınlanan 8. sayısının örnek teşkil etmesi açısından detaylı olarak incelendiği bölümde ifade edildiği gibi 1990 yılında yürürlüğe giren SSCB Halkları Dilleri Hakkında Yasa maddeleri de Ana Tili Gazeti aracılığıyla halka duyurulmuştur.

Sonuç olarak bağımsızlıktan bugüne kadar olan sürece bakıldığında uluslaşma yolunda hatırı sayılır bir mesafe kat eden Kazakistan’ da Ana Tili Gazeti’nin gerek sosyal gerekse siyasi alanda etkilerinin sürdüğü görülmektedir. Devletin resmi dili olan Kazakça’nın yaygınlaşması ve medya yoluyla kamuoyu oluşturulması amacıyla Ana Tili Gazeti devletin üst düzey kişileriyle röportajlar düzenlemiştir. Bu yolla dil ve kültürle ilgili birçok haber yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Kazak dilinin Cumhuriyetin tamamında geniş çapta işlevinin artırılması konusunda Ana Tili Gazeti bağımsızlıktan bu yana etkin rol oynamıştır. Gazete aynı zamanda Kazakça’yı öğrenmek isteyen diğer halklarla dostluk ilişkilerinin kurulmasını sağlayarak Kazak dilinin yabancı ülkelerdeki durumunun sosyal açıdan ortaya koyulmasını sağlamıştır.

Bu açıdan gerekli kurumlara gazetede çıkan yazılar aracılığıyla önerilerde bulunulmuş ve Kazak dilinin yükseltilmesi için önemli yayın faaliyetlerinde bulunulmuştur. .

3.4.Alınan Ödüller

1990 yılında yayınlanmaya başlayan Ana Tili Gazeti ulus devlet inşa etme sürecinde olan Kazakistan’da Rus hegemonyasının izlerinin planlı olarak silinmeye çalışıldığı bir dönemde yürüttüğü fikir çalışmalarıyla tanınmıştır. Gazete ilk yayın tarihi olan 1990 yılından günümüze kadar okur sayısını arttırarak varlığını sürdürmüştür. Bunu ister politik, ister ekonomik sebeplere dayandırılın Ana Tili Gazeti’nin bugün sahip olduğu değer somut bir şekilde kendisine teslim edilmiştir.

Bu değer doğrultusunda Ana Tili Gazeti’ne ülke genelindeki tüm fertlerin bilgisine açık olarak verilen ilk ödül Altın Yıldız Ödülü’dür. 2005 yılında gazete, Kazak Gazetecilik Akademisi’nin düzenlediği Altın Yıldız Ödülü’ne layık görülmüştür. Yine aynı yıl Ana Tili Gazeti’ne, Kazakistan Bilgi Erişim Bakanlığı tarafından Onur Belgesi verilmiş ve gazetenin çalışmaları desteklenmiştir. Ana Tili Gazeti’nin almış olduğu ödüller gazetenin güncel internet sayfasından edinilen bilgilerle sınırlıdır. Buna rağmen gazetenin pek çok kurum tarafından özel diplomalar ve çeşitli ödüller kazandığı bilgisine buradan ulaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Ana Tili Gazeti’nin bağımsızlıktan bu yana istikrarlı bir şekilde sürdürdüğü yayıncılık politikası gazetenin birçok ödüle layık görülmesini sağlamıştır. Ana Tili Gazeti’nin almış olduğu ödüllerin yanı sıra Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in takdirlerini de kazanması gazete için şüphesiz ödül değeri taşımaktadır. Ana Tili Gazeti’nin Yazı İşleri Müdürü 11 Mayıs 2006 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’le yaptığı özel röportaj değerlendirirken N. Nazarbayev’in "Kazakistan'ın Geleceği – Kazakça'nın Geleceği" adlı özel röportajı, ulusal dilin ve ana dilin zaferi olarak adlandırmıştır.

3.5. Yazarlar Hakkında

Ana Tili Gazeti’nde makale, yazı dizisi, röportaj, haber yazısı niteliklerini taşıyan yazılar genellikle gazeteciler tarafından ve devletin üst düzey kademelerinde görev alan kişilerce ortaya koyulmuştur. Bu kişiler arasında Cumhurbaşkanı, üst düzey bürokratlar, Devlet Terminoloji Komisyonu üyeleri, Kültür ve Spor Bakanlığında

çalışanlar, terminologlar, merkezi ve yerel kamu kuruluşlarında görevli olan kişiler ve entelijansiya²⁰² temsilcileri vardır.

Ana Tili Gazeti'nde birçok haber yazısı, makale ve dizi yazıyı kaleme alan isimlere geçmeden önce gazetenin yayınlanışında rol oynayan isimler hakkında bilgi verilmesi daha doğru olacaktır. Bu nedenle bu bölümde Ana Tili Gazeti'nin düzenlenmesinde rol oynayan ve yazılarıyla Kazak halkının bilinçlenmesini sağlayan kişilerin isimlerine yer verilecektir.

Ana Tili Gazeti yayın hayatına başlamasından bugüne kadar beş ayrı Genel Yayın Yönetmeni tarafından çıkarılmıştır. Bunlardan ilki 1990-1997 yılları arasında Kazakistan'da tanınmış bir yazar olan Jarilkap Beysenbayulu'dur. Ana Tili Gazeti'ni bu tarihten sonra yayına hazırlayan kişi ise aynı zamanda 1997-2006 yılların arasında Cumhurbaşkanlığı Ödülü'nü alarak 2006 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı adayı olan Mereke Kulkenov'dur. Kasım 2006 tarihinden Aralık 2009'a kadar aynı görevi Siyasi Bilimler Danışmanı Zuhumabek Kenhalin yapmıştır. Kasım 2006'dan Aralık 2009'a kadar Filoloji Bilimleri Doktoru Maksat Murat aynı görevi yerine getirmiştir. Mart 2009'dan Temmuz 2018'e kadar olan süreçte ise yazar-gazeteci ve aynı zamanda Kazakistan Cumhuriyeti Kültür Bakanı Samat Abram gazetenin yayın yönetmenliğini üstlenmiştir.

Ana Tili Gazeti'nde Genel Yayın Yönetmenliği yapmış kişilerin daha önceki mesleklerine bakıldığında gazetede makale ve haberlerin Kazakistan devletinin yerli ve millî ideolojisine paralel olarak çıkarıldığı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Kazakistan devlet yönetimine meslekleri itibarıyla yakın olan söz konusu kişiler Ana Tili Gazeti'nin medya içeriğini belirleyen şahsiyetler olarak görülmektedir.

Bu bölümde hem Ana Tili Gazeti'nde yazılarını incelenen yazarlar hem de yazılarında başka yazarların düşünceleri hakkında bilgi veren yazarlar dile getirilecektir. 1990 yılından günümüze kadar Ana Tili Gazeti'nde yazılarıyla topluma yöne veren dil ve kültür alanlarında yazıları yayınlanan kişiler şunlardır:

Kazak terminolojisi alanında makaleleri ve bu doğrultuda görüşleri incelenen yazarlar şunlardır: Gaziz Kurmaşulı, Jaksıbek Kulekeev, Şerubay Kurmabayulı, Erden

²⁰² Aydınlar sınıfı veya topluluğu anlamını taşımaktadır. Rusça kökenli bir terim olan entelijansiya, sosyal bilimciler tarafından Rusya'da, özellikle 19. yüzyılda ayrı bir sınıf veya sosyal tabaka olarak kendine yer bulmuştur.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&arama=kelime&guid=TDK.BATI.5ca87cdfbbe1f6.34288156

Kajıbek, Guljihan Kubdenova, Ömirzak Aytbayulı, Askarbek Kusainov'dur. Aynı zamanda söz konusu yazarlar yazılarında kendi fikirlerini kuvvetlendirmek ve dil konusunda öne sürdükleri tekliflerin kabulünü sağlamak için Kazak terminoloji tarihinde büyük öneme sahip, dil üzerinde yapıcı ve yön verici değişimlere aracı olan dil uzmanlarını da bir ölçüde konu edinmişlerdir. Yazarlar Kazak terminolojisinin gelişimine katkıda bulunmuş şahsiyetlerin görüşlerine ve çalışmalarına yazılarında yer vererek ürettikleri yeni fikirlerde tarihsel birikimden beslendiklerini vurgulamışlardır. Bu nedenle Ana Tili Gazeti'nde yer alan yazarlar bir anlamda da Kazak dilinin tarihsel sürecinden de faydalanmışlardır.

Kazak terminolojisine tesir eden bu nedenle de yazarların yazılarına konu olan dil uzmanları: Ahmet Baytursunov, Sarkıt Eliscanov, T. Jürgenov, K. Jubanov, H. Dosmuhammedulu, Eldes Omarulu, Jumakan Kuderin, Sultanbek Kocanulı olmuştur.

Ana Tili Gazeti'nde dil ve terminoloji konularında yazı yazan yazarlar incelendiğinde bu yazarların ilk olarak "Kazak dilinde mevcut bulunan bilimsel teknik kavramlara Farsça ve Arapça yeni adlandırmalar mı yapılmalı yoksa çağdaş halklar gibi bilimsel terimleri İngilizce sözcüklerle mi karşılamalıyız?" sorusunu ortaya atmış oldukları görülmektedir. Bu yazarlar arasında Kulukeev fikirleriyle ön plana çıkarken Vitamin internet gibi üzerinde mutabık kalınan kelimelerin Kazakça'da kullanımlarının doğruluğu konusunda olumlu bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Kazakların millî müzik aleti olan dombra gibi yerli sözcükleri daha çok kullanıp muhafaza edilmesi gerektiği görüşündedir. Bununla birlikte yazarın uluslararası terim fikrine sıcak baktığı vermiş olduğu "internet" kelimesinden anlaşılmaktadır.

Yine terminoloji ve dil konuları altında görüşleriyle dikkat çeken diğer bir isim ise Guljihan Kubdenova olmuştur. Kazak dilinin terminolojik gelişiminde bir önemli atılım sayılan Kazakça "İsimler Sözlüğü"ne yazar Guljihan Kubdenova, dikkat çekmiştir. 1931 yılında Kazak Terminoloji Komisyonu tarafından yayınlanan çalışma Ana Tili Gazeti'nde Guljihan Kubdenova tarafından gündeme yeniden getirilmiştir. Kubdenova sözlüğü tarihsel bir bakış açısıyla ele alırken bu çalışma sayesinde ulusal bilincin oluştuğuna ve yükseldiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Kazak edebî dilinin kurallara bağlanmasında isimler sözlüğünün etkisi üzerinde durmuştur. Bu yazının dikkate değer bir özellik taşımasının sebebi haberin yayınlandığı tarihten tam 85 yıl önce ortaya konan ve Kazak terminolojisi için bir atılım olarak nitelendirebileceğimiz bir sözlüğün çeşitli yönleri öne çıkarılarak tekrar okura sunulmasıdır. Söz konusu

haber Kazak İsimler sözlüğüne kendi döneminde yöneltlen eleştirilere karşı açık bir savunma metnidir.

Ana Tili Gazeti'nin yayın hayatına başlamasından günümüze kadar olan süreçte dil ve terminoloji alanında yazılar yazan yazarların savundukları görüşleri beş madde halinde özetlemek mümkündür.

1. Kullanılması zorunluluk arzeden bilimsel kategorilerin ve terimlerin hangi dilden alınıyorsa ana dile uyarlanması için bir prosedür oluşturulması gereklidir.
2. Rusça'daki bilimsel ve teknik kategorilerin yüzde 99'u İngilizce olarak Rus dilinde mevcuttur. Böyle bir disiplin oluşturmak yerine, yeni terim yapma alternatifleri Kazakça için uygulanabilir.
3. Avrupa halklarının dillerinde olan ve diğer dillerin sözcük hazinesine girmiş dünyaya has terimler, Kazak dilinin kurallarına göre şekillendirilip Kazak dilinde de terim olarak kullanılmalıdır.
4. Aynı zamanda Avrupa dillerinde de olan Kazakça'nın kendi kelime hazinesinde mevcut bulunan sözcükler varsa söz konusu dildeki sözcük ile Kazakça sözcüğün tercih edilip edilmemesi halkın seçimine bırakılmalıdır.
5. Başka dillerden alınan terimler, Kazak dilinin ses kurallarınca değiştirilip alınmalıdır.²⁰³

Dil ve terminoloji alanında Ana Tili Gazeti'nde yayınlanan yazılardan ön plana çıkan bir diğer isim ise Ulusal Bilimler Akademisi üyesi Profesör Şerubay Kurmabayulı olmuştur. "Alaş ve ulusal Terminoloji" konulu bir rapor sunan yazar bu raporda Alaş hareketi çerçevesinde birleşen aydınların terminoloji konusundaki ilkelerini, amaçlarını ve özellikle 20. yüzyılın başında çalışmalar yürüten Alaş bilim adamlarının ulusal terminolojinin oluşumuna katkılarını araştırmıştır. Bu konudaki bilgi ve fikirlerini burada paylaşmıştır. İlk olarak Alaş aydınlarının Kazak terminolojisine katkılarını ifade ederken daha sonra terminolojideki adlandırma problemine dikkat çekerek sayısal verilerle desteklediği görüşlerini ortaya koymuştur. Kazak dilini millî dil haline getirerek geliştirmeyi yazılarında amaçlamıştır.

Ana Tili Gazetesi yazarı Ömirzak Aytbayulı da Ana Tili Gazeti'nde çıkan yazılarında Türk devletleriyle ortak bir terminolojinin oluşması durumunda ekonomik refahın da sağlanacağını ifade etmiştir. Oluşturulan terminolojik dil evrensel bilimsel

²⁰³ Gaziz Kurmaşulı, Sayı: 1410, 2017, s.2.

bilgileri karşılayacak seviyeye taşınabilirse 200 milyondan fazla tüketici ağına ulaşan Kazakistan dünya standartlarında bilimsel bilgilere erişebilecek ve tüketim söz konusu olduğunda pazarının gelişeceğini ifade etmiştir. Yazar bu yüzden Türk halkının millî dilinde bilimsel terminolojiye bir alternatif oluşturulurken ortak bir Türk terminolojisi için çabalamak gerekli olduğunu söyler. Bu bakımdan, Türk halkları için önceden meydana getirilen terimleri ulusal eşdeğerleri ile değiştirmek en iyi çözüm yoludur. Yazar bu çözüm yolunun sadece bazı bilim adamlarının yapabileceği türden bir çıkış olarak görmez. Türk devletlerindeki terminoloji alanında radikal bir şekilde ilgilenen terminoloji bilim merkezlerinin olduğunu ifade eder. Ortak bir terminoloji oluşturulması yolunda merkezin Türksöy tarafından organize edilmesini önerir.

Ana Tili Gazeti'nde Kazak terminolojisi hakkında çıkan haber yazıları ve makaleler bize Kazak aydınlarının 20. yüzyılın ilk çeyreğinde terim yapmakla meşgul olduklarını göstermektedir. Bu aydınların Kazakça terimlerin, milletin öz dilinden alınması gerektiğini savunmaları; millî dil, millî şuur ve millî terim anlayışına sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Öğretim yöntemleri konusunda oluşturulacak terimlerde ise özellikle ana dili öğretiminde Avrupa standartları ile geleneksel yöntemlerin birleştirilmesi fikri kabul görmüştür. Akraba ve komşu diller arasındaki ilişkilerin durumu ortaya konulmuş ve özellikle Türk dilleri arasındaki ilişkiler dikkate alınmıştır.

Kazakça terimler oluşturma işi Sosyalist Kazak Cumhuriyetinin kurulmasından hemen sonra dil planlaması siyasetiyle gündeme gelmiştir. Dil planlaması siyaseti Kazak edebiyatına Ahmet Baytursunov gibi bir vatansever kişiliği kazandırmıştır. Diğer aydınlar içerisinde dil çalışmalarına en çok katkıyı Ahmet Baytursunov yapmıştır. Öyleki gazetede yayınlanan pek çok dil ve terim çalışmasında Ahmet Baytursunov'un dilbilimsel çalışmalarının etkisi sadece dil ve edebiyat alanında değil birçok ilmî alanda da kendini gösterdiği ifade edilmiştir. Aktarma çalışmalarında da yabancı dilden giren terimleri millileştirmiş; terim oluşturma prensiplerini ilk o ortaya koymuştur.

Ana Tili Gazeti'nde medyanın Kazak dilinin geliştirilmesi, toplumsal hayatın her alanında kullanılması ve Kazak kültürünün halkın şuurunda yeniden uyandırılması konusundaki yazılar ise genellikle medya ve ulusal dil başlıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak Ana Tili Gazeti Muhabiri A. Jumaşev, Atırav Dil Geliştirme Dairesi Başkanı Kilygali Kainenov, Avrasya Ulusal Üniversitesi Öğretim görevlisi Nurlan Mansuvov Kazakistan Yazarlar Birliği üyesi Turlykhan Karım,

Filoloji Doktoru, Nazgul Shyungsova ve yazarı belirtilmeyen haber başlıkları ve içerikleri bulunmaktadır.

Bu yazarların fikirlerinde dikkat çeken önemli ayrılıklar olmamakla beraber söz konusu yazarların tamamı Kazak dilinin oluşmasında medyanın rolü ve önemine vurgu yapmışlardır. Medyanın toplumun yapısı, düzeni ve bireyler arası ilişkilerin niteliği ve şekli üzerindeki etkisinin düzenleyici ve şekillendirici bir nitelikte olduğunu vurgulamışlardır. Bu açıdan medyanın bireyler ve toplum açısından çok önemli iletişim hizmetlerini yerine getirdiği yadsınamaz bir gerçek olarak yazarların yazılarında karşımıza çıkmıştır.

Ana Tili Gazeti yazarları arasında görüşleriyle dikkat çeken isim Avrasya Ulusal Üniversitesi Öğretim görevlisi Nurlan Mansuvov olmuştur. Yazılarında kitle iletişim araçlarının Kazak dilinin kullanılma ölçeğinin genişlemesindeki katkılarına, ülkenin basına olan ilgisine ve medyanın Kazak dilinin ulusallaşmasındaki rolüne değinmiştir. Ayrıca Kazakça dil programlarının Kazak dilinin öğretimindeki katkılarından bahsederken medyayı çok yönlü ele almıştır. Medyanın Kazak dili üzerindeki olumsuz etkilerini de gözardı etmemiştir O, Kazakça dil programlarının izleyicinin yaşına göre hazırlanması gerektiği fikrini yazılarında savunmuş ve her yaşa ilişkin dil ediniminin izleyicinin psikolojik bilgisine uygun olarak düzenlenmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Dil kültüründe birçok yanlışlığın olmaması ve dil çarpıklıklarının sayısının artmaması için topluma yön veren yazılarıyla çaba göstermiştir.

Mansuvov Kazakistan'da radyo ve televizyon müdürleri de dâhil olmak üzere birçok çalışanın Kazakça kelimelerin kullanımına fazla dikkat etmediği ortaya koymuştur. Kazak halkının ulusal değerlerini genç kuşağa iletmenin tüm Kazak vatandaşlarının görevi olduğu, bu amaçla kültürel değerleri aktarırken cümle yapısına ve tarzına dikkat etmenin önemine vurgu yapmıştır. Kültürel değerleri genç kuşaklara iletme ise kitle iletişim araçlarının doğru amaçla kullanılmasına bağlamıştır. Yazarın Kazakça'nın doğru kullanımı konusunda hassasiyet gösterdiği nokta Kazakistan'da televizyon programlarında sunucuların ve konuşurların kullandıkları dildir. Medyayı dillerin gelişmesi kullanırlığının artmasında etkili bir faktör olarak gören Masumov yazısında bu konuya genişçe yer vermiştir.

Ana Tili Gazeti'nde Kazak dilinin gelişiminde medya etkisini ele alan yazarların tamamı medyanın sadece konuşma kültürünü teşvik etmekle kalmayarak, aynı zamanda bu kültürün oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunduğunu

savunmuşlardır. Bu nedenle Kazak dilinin doğru gelişmesi ve yaygınlaşması için büyük öneme sahip olan medyayı olumlu işlevde kullanmayı yazılarıyla teşvik etmişlerdir. Medyaya yansıyan Kazakça kelimelerin doğru kullanılması üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Ana Tili Gazeti'nde millî bir miras olarak Kazak Türkçesi'ni ele alan yazarlar ise: Bagdan Mominova, Güldarhan Smagulova, Aydar Mirkamalulı, Amangeldi Mukan'ın, Kazina Bekenbetova, Daurzhan Tulebayev, Ziyabek Kabuldinov'dur. Bu yazarlar Kazakistan'ın Rus Çarlığı ve sonrasındaki 70 yıllık SSCB döneminde merkez tarafından uygulanan dil politikalarının yol açtığı siyasî, sosyal ve kültürel bozulmaları gidermek için bağımsızlık sürecine girilmesi düşüncesinin taraftarı olmuşlardır. Yazarlar bağımsızlığın ilk yıllarında toplumsal yaşamın hemen her alanında kendini gösteren sorunlar olan nüfus, dil, din, kimlik ve ekonomi ile ilgili belirgin reformların yapılması gerekliliğini savunmuşlardır. Ulus inşa sürecinde önemli bir sosyal problem olarak kendini gösteren millî şuur kaybı yazarlar tarafından Kazakistan'da ilk olarak tarih bilincinin oluşturulması noktasında adımların atılmasını sağlamıştır. Çünkü hem Çarlık Rusya'sında hem de Sovyetler döneminde, Orta Asya'daki diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Kazakistan'da da en fazla yok edilmeye çalışılan alan dil ve özellikle tarih olmuştur.

Ana Tili Gazeti'nde çıkan yazılar doğrultusunda görülmektedir ki Kazakistan'da bağımsızlık sonrasında Kazak kimliğinin ulusal kimliğe dönüştürülmesinde Kazak aydınları, siyasetçiler ve sanatçılar büyük çaba sarfetmişlerdir. Topluma yön veren aydınların Ana Tili Gazeti' de yayınlanan yazılarındaki fikir ve ifadeleri ulusal kimlik inşasının gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda söz konusu aydın ve sanatçıların, kendi uzmanlık alanlarında ortaya koydukları çalışmalar ve düzenledikleri bilimsel konferanslar da Kazakistan'da millî bilincin uyanmasına katkı sağlamıştır.

Ana Tili Gazeti'nde Alfabe tartışmalarının ele alındığı yazıların en dikkat çeken yazar Ebdualı Kaydorov' a ve Saduakas Jubatov'a aittir. Bu yazarlar dışında alfabe konusuyla ilgili fikir beyan eden yazarlar ise: Ebdualı Kaydorov, Saduakas Jubatov, Aristanbek Konısunı, Zeynep Sündet, Erden Kajıbek, Kuralay Kuderınova, Tursunnur,Bılısbek, N.Saylayova, J.Abdurahmanova, A.Sarssekenova, Ömirbek Bekejan, Jantas Jakupov, Aygerim Ağıraeva, Esengül Kalpısı, Telep Kosjanov'dur.

Ana Tili Gazeti'nde Kazakistan'daki alfabe tartışmalarıyla ilgili olarak yazılar incelendiğinde yeni alfabeye geçiş konusunda genel olarak iki görüş hâkim olduğu

anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi kullanımda olan alfabeyi reforme etmektir. İkincisi ise Lâtin kaynaklı yeni alfabeye geçmektir. Kiril alfabesini savunanların gerekçeleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir: Kazak toplumu Kiril alfabesine alışmıştır. Bunun yanında yeni bir alfabeye geçiş ülke ekonomisine de zarar verecektir. Yeni alfabenin öğretimi için birçok yayın basılacak belki de yeni eğitim uzmanları istihdam edilmek zorunda kalınacaktır. Bu durum oldukça masraflıdır. Mevcut alfabenin bir eksiği varsa, buna göre değişikliklerin yapılması daha doğru ve mantıklı olacaktır. Bu görüşün taraftarları mevcut Kiril alfabesinde değişiklik yaparak yeni Kazak alfabesi örneklerini sunmaktadırlar. Bu görüşün taraftarlarını Ana Tili Gazeti'nin 1990 yılında yayınlanan sayılarında görmek mümkündür.

Alfabe değişikliği hususunda bugün Kazakistan'da çok sesliliğin olduğu söylenmelidir. Birincisi Göktürk ve Uygur alfabelerinin kullanılmasını savunanlarının grubudur. Arıstanbek Konısunı, tarafından bu görüş savunulmuştur. Ancak uygulanabilir değildir; halk arasında taraftar bulamamıştır.

İkinci grup Arap alfabesine tekrar dönülmesi gerektiğini düşünenler oluşturmaktadır. Bu görüş de N.Saylayova tarafından savunulmuştur. Ancak Arap Alfabesi Kazakça için ideal bir hurûfât sistemi olmamıştır. Kazaklar, bugün Arap alfabesini kabul etseler bile, bu, diğer Türk ve İslâm halklarıyla kendileri arasında, kültürel bağları kuvvetlendirmede katkı sağlamayacaktır. Bir de Arapların ve Arap alfabesini kullanan diğer müslüman ulusların bile günümüzde eğitim, teknoloji ve özellikle elektronik haberleşmede Latin harflerini tercih etmeleri Arap harflerinin Kazaklar veya diğer Türk halkları tarafından kabulünü imkânsız kılmaktadır.

Üçüncü grup ise Kiril alfabesinin ekonomik ve sosyo-kültürel yönden kullanılması gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşüncüyü savunanlardan biri ise Jantas Jakupov'dur. Kiril alfabesini kullanan diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırdığımızda bu alfabe en sağlıklı uygulamasını Kazakça'da bulmuştur.

Dördüncü olan son grupta ise Ana Tili Gazeti'nde 2000 yılından sonra alfabe ile ilgili çıkan yazılara bakıldığında hemen hemen her yazarın bu görüşü savunduğu söylenilebilir. Yapılan okumalar sırasında Latin alfabesinin kabul edilmesini isteyenler arasında Zeynep Sündet, Erden Kajıbek, Kuralay Kuderinova yer almaktadır. Ana Tili Gazeti'ne yansıyan alfabe konulu yazılarda da dördüncü ve son gruba ait olan yazarların çokluğu gözden kaçmamaktadır. Yazarlar nüfus, ekonomi ve dış politikada Türk cumhuriyetlerinin en gelişmiş olan Türkiye ve Azerbaycan,

Özbekistan, Türkmenistan, Balkan ve Batı Avrupa Türk topluluklarını örnek göstererek bu görüşlerini savunmuşlardır.

Sonuç olarak Ana Tili Gazeti'nde yer alan yazarlar yayınladıkları makale, haber yazısı ve dizi yazılarıyla Kazakistan'ın uluslaşma sürecine büyük ölçüde etki etmişlerdir.

3.6. Ana Tili Gazeti'nin Uluslaşmadaki Rolü ve Yeri

Bu bölüm aslında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ana Tili Gazeti'nin yapısal özellikleri ele alınırken ikinci bölümde ise gazetenin Kazak dili üzerindeki rolü hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Gerekli değerlendirmeleri ve açıklamalar yapıldıktan sonra Ana Tili Gazeti'nin Kazakistan'ın bağımsızlık sürecinden 2017 yılına kadar Kazak dili üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak edinilen tüm bilgiler ışığında Ana Tili Gazeti'nin uluslaşmadaki rolü ve yeri ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

Çalışmanın "Ana Tili Gazeti'nin Misyonu ve Vizyonu" başlığı altında edildiği gibi Ana Tili Gazeti, uluslaşma sürecinde Kazak dilinin kendi vatanında düştüğü durumu bir daha yaşamaması için toplumun öz değerlerine uygun hareket ederek Kazakistan'da Kazakistanlılık millî bilincinin uyanmasını sağlamıştır. Devlet inşasında uygulanan dil politikalarının Kazakistan'ın ulusal gazetesi olma misyonunu taşıyan Ana Tili Gazeti'ne sıklıkla yansması hükümetin yayın organlarına verdiği önemi de bir ölçüde göstermektedir.

Bağımsızlık sürecinden bu yana yürütülen dil politikalarının halka ulaşmasında, bu doğrultuda yapılan çalışmaların uygulamaya geçirilmesinde, toplumsal algının şekillenmesinde ve millî bilincin uyanışında Ana Tili Gazeti'nin önemi gözardı edilememektedir. Yine bu süreçte devletin resmî dili olan Kazakça'nın yaygınlaştırılması amacıyla bütün yöntemlerden yararlanarak kamuoyu ve medya araçlarının geniş çapta kullanılması Ana Tili Gazeti aracılığıyla sağlanmıştır. Ana Tili Gazeti içerisinde tarih, edebiyat, kültür, siyaset, bilim, eğitim konularını barındıran bir gazete olarak Kazakistan'da ulus devlet inşa sürecinin temellerinin atılmasında büyük rol oynamıştır.

Ana Tili Gazeti Kazakistan'da dil kültürünü geliştirmek ve eğitim alanında dil bilimi ile ilgili olan bilgileri artırmaya yönelik faaliyetlerin ülkede daha fazla düzenlenmesini sağlamak noktasında önemli başarılar kaydetmiştir. Gazete Kazakistan'da gerçekleştirilen dil kutlamaları, kültürel müsabakalar ve yuvarlak masa toplantılarının istikarlı bir şekilde her yıl düzenlemesine aracı olmuş, özellikle

gençlerin ana diline olan sevgisini artırmada etkili olmuştur. Ana Tili Gazeti bağımsızlık dönemi Kazakistan'da siyaset, tarih, ekonomi, dil ve kültür alanlarındaki değişim ve dönüşümlerin geçmişten günümüze taşınmasında etkin rol oynamıştır. Gazete ülke menfaatleri doğrultusunda benimsediği ilkeli yayıncılığa uygun olarak basın faaliyetlerini günümüze kadar sürdürmüştür. Gazetede yer alan ülkenin üst düzey yönetim kadrosundaki aydınların yazılarıyla, Kazakistan'daki kurumların, ekonomik ve toplumsal örgütlerin faaliyetleri bir ölçüde denetim altına alınmıştır. Uluslaşma sürecinde Kazakistan'daki bütün kurumların sürece pozitif yönde iştirak edip etmedikleri, gazetede yayınlanan yazılar aracılığıyla okurla buluşturulmuştur. Böylelikle uluslaşma sürecinin devletin topyekün tüm kurumlarında sağlanmasına Ana Tili Gazeti birinci elden katkı sağlamıştır. Bu anlamda kendisini denetim altında hisseden yetkili kişilerin vatanperveksizlikle suçlanmamak adına adımlarını daha dikkatli ve sağlam attıklarını söylemek yerinde olacaktır.

Ana Tili Gazeti'nde tarih, dil ve kültür konuları ele alınırken aynı zamanda dil konusunun altında Kazak dilinin ve eğitim sisteminin problemlerine, uluslaşmaya ve özellikle Kazak kimliğinin birleştirici etkisine değinilerek yaklaşık 200 yıldır Rus hegemonyası altında ezilen bir halkın yeniden uyanışı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra gazete aracılığıyla bağımsızlığın ilk yıllarında gelişmekte olan Kazak sanatı hakkında detaylı görüşlere ve bilgilendirmelere ulaşmak biz araştırmacılar için kıymetli bir tarihsel donanımına erişmenin kapılarını aralamıştır.

Bu çalışmanın araştırma konusu olmamasına rağmen uluslaşma sürecine tesir eden siyasî gündem haberleri gazete de dikkat çekerken söz konusu haberlerin yanında Kazak edebiyatçıları, sanat dalları, Kazak sanatının ünlü simaları, ressamı, oyuncular ve müzisyenleri içeren bilgilere halkın ulaşmasında Ana Tili Gazeti büyük rol oynamıştır. Çok etnikli bir coğrafyaya ev sahipliği yapan Kazakistan'da Ana Tili Gazeti halkın tüm tarihî ve kültürel değerleriyle bütünleşerek homojen bir yapıya kavuşmasında etkili olmuştur. Gazetenin, Kazak dili, edebiyatı ve kültürü açısından 1990'lardan günümüze kadar izlediği tutum Kazakistan'da Kazak kimliğinin pekiştirilmesini ve uluslaşma fikirlerinin halka ulaşmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak Kazakistan'da uluslaşma sürecinin en önemli basamağını teşkil eden yayın organlarıyla geniş kitlelere ulaşma stratejisi Kazakistan devletinin ulusal gazetesi olma misyonunu taşıyan Ana Tili Gazeti ile gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda Ana Tili Gazeti'nin 1990'lı yıllardan günümüze kadar tesir ettiği toplumsal ve siyasal alanlardaki değişimler Kazakistan devletinin bağımsız ve modern bir devlet

görünümüne kavuşmasını sağlamıştır. Bu değerlendirmeye paralel olarak Ana Tili Gazeti'nin yapmış olduğu yayın faaliyetlerinin Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2050 yılına kadar güçlü bir devlet olma stratejisine hizmet ettiğini söylemek yerinde olacaktır.

Kazakistan devleti Ana Tili Gazeti'nde yayınladığı her bir yazıyla açıkça demokrasi ve insan hakları alanlarında en yüksek standartlara yaklaştığını halkına duyurmuştur. Temel hak ve özgürlüklerin çıkarılan yasalarla pekiştirilerek Ana Tili Gazeti'nde aralıkla yayınlanması ve her Kazakistan vatandaşı için bu yasalarda eşit hak ve imkânların sunulması Kazakistan'da toplumun homojenleşmesinde büyük rol oynamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANA TİLİ GAZETİ'NDE ÇIKAN DİL İLE İLGİLİ YAZILAR VE DEĞERLENDİRMELER

4.1. Ana Tili Gazeti' nin '1990' Yılında Yayınlanan 8. Sayısı: Bir Model Analizi

Bir örnek teşkil etmesi açısından Ana Tili Gazeti'nin bağımsızlıktan bir yıl önce çıkan tek bir sayısına daha ayrıntılı bir şekilde bu bölümde yer vermenin gazetenin işlevi ve önemi konusunda daha aydınlatıcı olacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle bu bölümde Kazakistan'da 1990 yılında yayın hayatına başlayan Ana Tili Gazeti'nin basımından üç ay sonra yayınlanan "10 Mayıs Perşembe" gününe ait dil konulu yazı başlıklarını ve bu yazıların muhtevaları inceleyeceğiz. Bunun sebebi yöntem ve kısıtlıklar bölümünde değindiğimiz gibi gazetenin ulaşabildiğimiz ilk sayısının gazetenin yayınlanma tarihinden üç ay sonraki 10 Mayıs Perşembe gününe ait olmasıdır. Aynı zamanda yine kısıtlılar bölümünde ifade ettiğimiz gibi gazete yazılarını dil ve kültür dışındaki diğer konulardan ayrı tutarak bir sınırlandırma ve sınıflandırma neticesinde tespit etmiştik. Bu nedenle gazetede yer alan sadece dille ilgili konuları değerlendirmeye aldık. Başlık adlarına yer vermeden önce ise gazetenin alt ve üst başlıklarının, yazar adlarının Kazak - Rus literatürü esas alınarak aktarımını yaptık. Bunun yanında okumalar sırasında karşılaşılan mecaz yan anlamlı sözcükler ile kazak kültürüne ait olan geleneksel yaşama dayanan tüm sözcükler de bu literatürü esas alarak aktardık. Tüm bu inceleme yöntemleriyle Kazakistan Ana Tili Gazeti'nin haftada bir çıkan sayılarından 10 Mayıs Perşembe 1990 yılına ait dil konulu yazıların başlıklarının hepsini gazetenin diğer yıllarındaki incelemelerine örnek teşkil etmesi açısından bu bölümde ayrıntılı olarak verdik.

Bir toplumdaki siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin dili doğrudan etkilemesi düşüncenin, kültürün ve toplumun içiçe olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle dilin içinde yaşadığı toplumu yansıtan bir ayna olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Toplumda meydana gelen türlü değişimler dilde de kendini açıkça gösterir ve dilin değişken bir hâl almasını sağlar. Bu sebeple dilden bağımsız toplumu, toplumdan bağımsız dili düşünmek imkânsızdır. Bağımsızlık dönemi Kazakistan'da dil durumunu Ana Tili Gazeti temelinde inceleyen bu çalışmamızda Kazakistan'da dil ve dilin etkileşim halinde olduğu maddî ve manevî tüm kültür öğelerinin (toplum,

ekonomi, siyaset, eğitim, inanç, düşünce sistemlerinin, gelenek görenek, sanat...) doğru ve özgün tespitlerle yorumlanabilmesi için öncelikle gazetenin basım hayatına başladığı ilk yıllarda (1990, 1992,1993) ve onu takip eden yakın zamanda çıkan yazılar esas alınarak (2001-2017) Kazakistan'da dil durumu ortaya konulacaktır. Kazakistan'da dilsel kimliğin gelişimi, Sovyet sonrası bağımsızlık yıllarında ülkede uygulanmaya başlanan dil siyaseti, Kazak aydınlarının kültür ve dil alanlarındaki söylemleri bu söylemlerin topluma yansımaları gazetede ki makale, haber, dizi yazıları doğrultusunda irdelenecektir.

Sovyetler Birliği Dönemi'nde rejimin propaganda aracı olan ulusal ve yerel gazeteler, bağımsızlıkla birlikte SSCB'nin egemenliğinden çıkmış yeni ulus inşa sürecinin kurumsallaşmasını tamamlayabilmek için mücadele vermeye başlamıştır. Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanması ve bunun sonucunda siyasal iktidar yapısının değişmesiyle birlikte basın SSCB yönetiminden çıkarak yeni kurulan cumhuriyetin ulus devlet inşa etmesinde en etkin araç olmuştur. Bağımsızlık döneminde basın yayın organları millî dil oluşturma ve bu dili yasalarla koruma, geliştirme, toplumun her kesimine ulus bilinci kazandırma gibi birçok görev üstlenmiştir.

Kazak siyasî hayatı 1965 yılından da önceye dayanan bir geçmişle önemli değişikliklere ve gelişimlere tanık olmuştur. Kazak siyasî düşüncesi, on dokuzuncu yüzyıl başında Rusların Kazak topraklarında tamamen hâkim olmasıyla ciddi asimilasyon çalışmalarına maruz kalmıştır. Rusların Kazak topraklarını her anlamda ele geçirmek için uyguladıkları politikalar neticesinde önce hanlıklar tamamen ortadan kaldırılmış onu takip eden süreçte de siyasi güç Ruslara, Rusların atadığı valilere geçmiştir. Yüzyıllardan beri göçebe hayatı süren Kazaklar, Rusların her anlamda karar verebilme önceliğine kalmış bir coğrafyanın eyaletlerinde yaşamaya zorlanmıştır. Kazak halkı kendi kanunları yerine Rus kanunları içerisinde yaşamaya mecbur bırakılmıştır.

1990 yılına gelindiğinde SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle Kazaklar için millî ve bağımsız devlet kurma yolunda yeni bir fırsat doğmuştur. Bu fırsatı en iyi şekilde değerlendiren Kazakistan, basın yayın organlarıyla ülke vatandaşlarının ortak dilde birleşmesi ve millî çıkarların korunması konularında önemli mesafeler katetmiştir. Bu nedenle Bağımsızlık dönemi Kazakistan'nda millî çıkarların gözetilmesi ve bu doğrultuda uluslaşmanın sağlanması için bir araç olarak kullanılan Ana Tili Gazeti'nin elde edilen ilk sayısını bu bölümde incelemeyi uygun bulmaktayız.

Kazakistan Ana Tili Halk Gazetesi'nin 10 Mayıs Perşembe 1990 yılına ait olan 8. sayıdaki dil konulu yazı başlıkları:

“1990 yılında kabul edilmiş olan “SSCB Halklarının Dilleri Hakkında Yasa”

❖ Sovyet Sosyalistik Cumhuriyetleri Birliği'nin Kanunu
❖ Sovyet Sosyalistik Cumhuriyetler Birliği'nin Halklarının Dilleri Hakkında
➤ SSCB Halkları Dillerinin Gelişimi ve Kullanmasıyla İlgili SSCB Kanunları
➤ SSCB Halklarının Dilini Geliştirme ve Kullanma Hakkındaki Yasaya Karşı Sorumluluk, SSCB'nin Birleşik ve Özerk Cumhuriyetlerinin Yetkileri
➤ Otonom Eyaletlerin, Muhtar Bölgelerin Milli İdari Yönetim Kurullarının Hükümet Ve Yönetim Teşkilatlarının Yetkilileri
➤ Dillerin Hukuki Statüsünü Belirlemek
➤ SSCB Halkları Dilinin Kefaletleri
➤ Eğitim ve Öğretim Dilini Seçme Özgürlüğü
❖ SSCB Halklarının Dillerini Öğrenme, Devlet Organları, Yönetim, Toplumsal Organizasyonlar ve Kurumlarda Dilin Kullanımı
➤ SSCB Halklarının Dillerini Öğrenme
➤ Dili Bilip Bilmemesine Rağmen Vatandaşların Çalışma Hukuklarını Koruma
➤ Vatandaşlar Devlet ve Cemiyet Yetkilerine, Şirketlere, Kurum Ve Kuruluşlara Müracaat Dili
➤ SSCB Halklarının Dilinin Mahkemeler ve Diğer Yargı Organlarındaki Yazışmalarda Kullanımı.
➤ Noterlik İşlerinde Kullanılacak Dili
➤ Yurttaşların Kişisel Bilgilerini İfade Etme Dili
➤ SSCB Halkları Dilinin Hizmet Alanında Kullanımı

❖ SSCB Halklarının Dillerinin Devlet Organları, Yönetim, Toplumsal Organizasyonlar ve Kurumlarda Kullanımı
➤ SSCB Devlet Organlarının Görev Dili
➤ SSCB Kanunlarını ve Diğer Hukuki Sözleşmeleri İlan Etme Dili
➤ Birlik Cumhuriyetlerinde, Otonom Cumhuriyetlerde Kanunları ve Hukuki Sözleşmeleri İlan Etme Dili
➤ Seçim öncesi toplantılar, SSCB cumhurbaşkanlığı, milletvekilliği seçimleri dokümanlarının dili
➤ Dava, Dokümanlar, Duyurular
➤ Birleşik ve Otonom Cumhuriyetlerin Başka Dili Kullanan Nüfusların Dilleri Hakkında
➤ Resmi İletişim Dili
➤ Birleşik Cumhuriyetleri İçin Büyük Önem Taşıyan Enerji ve Taşımacılık Sisteminde Kullanılacak Dil.
➤ SSCB'nin Askeri Kuvvetlerinin Dili
➤ Kitle İletişim Araçlarının Dili
➤ SSCB'nin Yabancı Ülkelerle İlişki Kurma Dili
❖ Dil Hakkında Yasanın Bozulması Durumunda Taşınacak Sorumluluk (Yaptırımlar)
➤ SSCB Halklarının Dilleri Hakkında Yasanın Bozulması Durumunda Taşınacak Sorumluluk (Yaptırımlar) ²⁰⁴

Ek 1: Başlık adlarının gruplandırılması simgeleştirilmiştir.

❖ Ana başlık adları

➡ Alt başlık adları

Yukarıda Ana Tili Gazeti'nin "1990" tarihli 8. sayıdaki ilk yazısında "SSCB Halklarının Dilleri Hakkında Yasa" adını taşıyan kanun maddelerine yer verilmiştir.

²⁰⁴Ayrıntılı bilgi için Bkz. : Ek: 1

Gazetede yer alan bilgiler bize göstermektedir ki bu yasa SSCB Cumhurbaşkanı M.S. Gorbaçov'un başkanlığında 24 Nisan 1990 'da Kremlin'de kabul edilmiştir. Söz konusu dil yasası 4 ana başlık ve bu başlıkların altında yer alan 25 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu yasanın madde başlıklarının altında detaylı bir şekilde dilin kullanım alanları hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Bu açıklamalar yasanın aslına ait olan açıklamalardır. Dolayısıyla hiçbir kişisel görüşe yer verilmeksizin kabul edilen dil kanun maddelerinin aynısıdır.

İlgili yazıda kanun maddelerine geçmeden önce "Giriş" bölümüne yer verilmiştir. Burada yasanın Sovyet memleketinde yaşayan SSCB vatandaşlarına kendi dillerini kullanma konusunda sağladığı imkânlar, bu imkânların hangi koşullarda ve nasıl gerçekleştirileceği üzerinde durulmuştur. SSCB vatandaşlarının kendi dillerini canlandırması, geliştirilmesi ve koruması için söz konusu yasanın destek olacağı ifade edilmiştir. Sovyet Federasyonu boyunca SSCB milletlerinin dillerinin geliştirilmesi ve kullanılmasının garantisi verilmiştir. Dolayısıyla bu yasa SSCB halklarına ana dillerini kullanma hakkını vermiştir. Yine bu bölümde Rusya Federasyonu'nda yer alan bütün diller Rusya devletinin millî serveti olarak kabul edilmiş ve dillerin devletin koruması altında olduğu belirtilmiştir. Bu ifadelere ek olarak bütün SSCB topraklarında millî dillerin, ikidilliliğin ve çokdilliliğin gelişmesinin sağlanacağı belirtilmiştir.²⁰⁵

Gazetede yer alan aynı yasadaki genel birliğin sağlanması için Rusça'nın SSCB sınırları içerisinde resmî dil ve milletlerarası ilişki dili olarak sürdürüleceği belirtilmiştir. Dillerin geliştirilmesi konusunda yürütülecek dil politikalarının finansmanının ise merkez maliye tarafından sağlanacağı ifade edilmiştir.²⁰⁶ Buradan anlaşılmaktadır ki SSCB dil yasası Rusya Federasyonu'ndaki halkların dillerinin devlet tarafından korunması ve desteklenmesi temel anlayışıyla belirlenmiştir. SSCB halklarının dil gelişim programlarının gerçekleştirilmesi için izlenecek dil politikalarında millî kültür merkezlerinden, millî topluluklardan ve vatandaşlardan ek finansman sağlanabileceği de ifade edilmiştir. Aynı yasanın "Genel Hükümler" kısmının 2. maddesinde "nüfuslarına bakılmaksızın bütün halkların dillerinin korunması ve her yönden gelişmesi", ayrıca "iletişim dilinin seçilmesi ve kullanılması" konusunda tüm vatandaşların eşit haklara sahip olmaları da garanti altına alınmıştır.²⁰⁷

²⁰⁵Ayrıntılı Bilgi için Bkz.Ek: 1.

²⁰⁶Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Ek: 1.

²⁰⁷Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek: 1.

SSCB Halklarının Dilleri Hakkındaki Yasa 'da Rusça'nın hukukî statüsü açıkça belirlenmiş ve bütün Rusya Federasyonu'nda Rusça'nın devlet dili olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. Yine aynı maddede SSCB'deki bütün halkların dillerinin eşit haklara sahip olduğu ve bütün dillerin devlet desteğinden yararlanacağı belirtilmiştir.²⁰⁸

“Bu kanun SSCB' nin dil siyasetinin genel prensiplerini belirlemektedir. SSCB milletlerinin dillerinin serbest gelişmesi ve kullanılmasının garantisi söz konusu yasayla verilmektedir. Bu kanun SSCB halklarının dilini bireyler arasındaki resmi olmayan ilişkilerde kullanılmasını düzenlemez. Ancak tarihî durumları dikkate alındığında genel birliğin sağlanması amacıyla Rus dili SSCB sınırları içerisinde SSCB'nin resmi dili ve milletlerarası ilişki aracı olarak kullanılacağı kamuoyuna duyurulmaktadır.”²⁰⁹

SSCB henüz dağılmadan önce Gorbaçov'un Cumhurbaşkanlığında çıkarılan dil yasasında devletin izleyeceği dil politikalarının nasıl uygulanacağı konusuna da açıklık getirilmiştir. Bu yasanın 5. Maddesi uyarınca “SSCB'de ittifak, özerkli cumhuriyetler, özerkli eyaletler, bölgeler, millî idarî yönetim teşkilatları kendi bölgelerinde SSCB halkları dillerinin gelişimi için maddi şartları sağlayacak ve dillerin okutulup öğretilmesine teşvik edecektir.” ifadesi yer almaktadır. Bu amaçla SSCB halklarının dillerinin öğretilmesi ve okutulması için pedagojik uzmanların hazırlanması, edebiyatın, bilim ve sanatın bu dillerle öğretilmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca yasada sunulan tekliflere göre dillerin geliştirilip korunması için televizyon ve radyolardaki iletişim dili geliştirilmelidir. SSCB halklarının dillerinde kitaplar, gazete ve dergiler yayımlanmalı, sözlük, kılavuz çalışmalarını sağlayacak olan birleşik devlet programları ve yerel programlar hazırlanmalıdır. Bu amaçla okullardan başka millî kültür merkezleri ve millî kurumlar, ana dili ve SSCB halklarının başka dillerini okutup öğretmeninin savunucusu olmalıdırlar.²¹⁰

Gorbaçov 1990 dil yasasıyla SSCB birliği içerisindeki en küçük idarî yapılanmadan en büyük merkez eyalete kadar uygulanacak olan dil politikasının nasıl gerçekleşeceğini kesin çizgilerle belirlemiştir.²¹¹

²⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ek: 1.

²⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. :Ek: 1.

²¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ek: 1.

²¹¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ek: 1.

Ana Tili Gazeti'nde 10 Mayıs 1990 yılında yayınlanan 24 Nisan 1990 tarihli 25 maddelik dil yasasına genel çerçeveden baktığımızda bu yasanın sosyal yaşamın her alanında dilin nasıl kullanılacağı konusunda vatandaşlara bilgi verdiği gözükmektedir. Bu yasada resmî iletişim dilinden, enerji ve taşımacılık sisteminde kullanılacak dile, askerî kuvvetlerin kullandığı dilden kitle iletişim araçlarının diline kadar pek çok konuya değinilmiştir. Ayrıca yabancı ülkelerle ilişki kurma (diplomasi) dili ve SSCB Halklarının dil yasasına uyulmadığı takdirde vatandaşlara uygulanacak yaptırımlara kadar dil konusuna ayrıntılı olarak değinilmiştir. SSCB cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazırlık, referandum, seçim pusulaları, milletvekillerini oylama hazırlıkları ve milletvekilliği seçim dokümanlarının dili de bu konulara dâhildir.²¹²

Yine 1990 yılında gazetede yer alan bir kararname ise "SSCB Yüksek Meclisinin Kararı"başlığını taşıyan yazıdır. Söz konusu kararname dil yasasının maddelerini onaylayan ve hangi maddenin hangi tarihte yürürlüğe gireceği bilgisini okuyucularla paylaşmaktadır:

- '1. SSCB Halklarının Dilleri Hakkında Yasa, 1 Temmuz 1990 tarihinden itibaren uygulanmalıdır.
2. Kanun kurallarını memleket ve toplum hayatının tüm dallarında yerine getirmek için şu tarihler belirlenmelidir:
3. SSCB Bakanlar Kurulu kendi yetkileri çerçevesinde 1 Ocak 1991 tarihine kadar devlet kademesinde göreve alacak kişilere SSCB resmi dilini ve millet dilini bilinmesini şart koyacaktır.
4. SSCB Bakanlar Kurulu 1 Temmuz 1990 tarihine kadar SSCB Yüksek Meclisine SSCB yasasına uygun kanun oluşturmaları hakkında önerilerde bulunacaktır...'’²¹³

Sonuç olarak bugün Rusya Federasyonu'nda dillerin konumunu belirleyen SSCB Halklarının Dilleri Hakkında Yasa'nın temeli 24 Nisan 1990'da yürürlüğe giren SSCB Halklarının Dilleri Hakkında Yasa ile atılmıştır.

1990 yılında kabul edilerek gazetede kendine yer bulan SSCB Dil Yasası ve SSCB Yüksek Meclisinin Kararı ²¹⁴ Ana Tili Gazeti'nin ilk yayın yılında resmî

²¹²Ayrıntılı bilgi için Bkz. : Ek: 1,

²¹³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. :Ek: 1.

²¹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. :Ek: 1.

gazete²¹⁵ statüsünde olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle kanunların, kararnamelerin ve yönetmeliklerin gazetede yer alması Ana Tili Gazeti'nin yayın hayatına başladığı 1990 yılında resmî gazete işleviyle çıkarıldığını göstermektedir. Ancak yine aynı yılın ekim ayına ait olan 32. sayısında Ana Tili Gazeti'nin haber muhabiri B. Şarahimbayev 'in "İlk Dil Bayramı" adlı yazısı gazetenin hem resmî hem de özel gazete olma vasıflarını taşıdığını gözler önüne sermektedir.²¹⁶

Bu yazıda Kazakistan' da 1990 yılında Kazak Dil Kurumunun birinci yıl dönümünün ülkede nasıl coşkuyla kutlandığı anlatılmaktadır. Kişisel görüşlerin yer aldığı yazıda "kaderin oyunları ile karşı karşıya kalan Kazak dilinin boynundaki kelepçenin bu kurum sayesinde kaldırıldığı ifade edilmektedir." Öldü sanılan Kazakça'nın tüm dünyaya ilan edilmesi ve yeniden dirilmesinin toplum üzerindeki sevinci samimi bir dille ifade edilmiştir. Kazakça bu kurumun girişimleri neticesinde devlet dili statüsünü alarak diğer diller ile eşitliğini ilan etmiştir. Bu nedenle de Kazak Dil Kurumunun kurulduğu yıl aynı zamanda Kazakistan Dil Bayramı olarak kutlanmaktadır. Yazara göre çok milletli bir yapıya sahip olan bu coğrafya, Kazakistan tarihinde hiç yaşanmamış bir olaya tanıklık etmektedir.

25 Ekim 1990 tarihli B. Şarahimbayev'in Dil bayramı kutlamalarını anlattığı bu yazıda Kazakların kültürel yaşamı hakkında da bilgi sahibi olma fırsatını yakalıyoruz. Şarahimbayev'in belirttiğine göre; Tiyatrolandırılmış bir bayram töreni yapılmıştır. Bu tören şarkı ve müzik eşliğinde devam ederken gösterişli milli kıyafetler giyen gençler şaka, oyun ve eğlenceler düzenlemişlerdir. Kazakistan'da mutlu bir bayram havası yaşanmıştır. Etrafa çadırlar kurulmuş, her kurulan çadır önünde semaverler kaynamıştır. Kazakistan'ın kültüründe önemli yer tutan bavursaklar pişirilmiş, yemek hazırlıkları yapılmıştır. Bir iki çadıra hal hatır sormak için uğrayan Şarahimbayev , kadınların değerli taşlarla süslenmiş başlıklarına, saçlarına taktıkları altın, gümüş tokalara şahit olmuştur. Aynı zamanda tören yerinde alışveriş, kitap sergilerine de rastlamıştır. Yazısının son bölümünde ise yazar Kazak Dili'nin korunup gelişmesi mesajlı temennilerde bulunmuştur. B. Şarahimbayev aynı zamanda bayram yerinde şahit olduğu insan ve mekân manzaralarını fotoğraflamış ve bunları yazısına eklemiştir. Bu fotoğraflarda geleneksel kıyafetleriyle şarkı söyleyip kopuz çalan

²¹⁵ Devletin yayın organı olan Resmi Gazete'de tüm kanun ve kararnamelerin yanı sıra genelgeler, yönetmelikler ve ilanlar yayınlanmaktadır. Ayrıca kanun ve buna benzer tüm mevzuat Resmî Gazete'de yayınlanmadan yürürlüğe girmez.

²¹⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. :Ek: 1.

insanlar vardır. Ayrıca çadır önlerinde töreni izlemek için genç- yaşlı birçok insan bulunmaktadır. Yazar, köşesinde bu manzaralara yer vererek dil bayramını konu edindiği yazısını, gazetede yer alan diğer yazılara göre okuyucular için daha ilgi çekici hale getirmeyi başarmıştır diyebiliriz.²¹⁷

Ana Tili Gazeti'nin elimizdeki nüshalarından 41. sayıya baktığımızda ise yukarıda bahsettiğimiz dil yasası haberini hatırlatan bir yazıyla karşılaşmaktayız. Bu yazıda Kazakistan meclisinde kabul edilen fermana ve Nazarbayev'in 22 Aralık 1990 tarihinde Siyasi Bağımsızlık ve Dil Hakkında yaptığı bildiriye yer verilmiştir. Yukarıda 1990 Dil Yasası'nın önem arzeden bazı maddelerini ayrıntılı olarak ele almıştık. Aslında hem 1990 Dil Yasası hem de Nazarbayev'in dil konulu bildirisi ve meclis tarafından kabul edilen ferman 1989 yılında çıkarılan "Kazakistan SSC'de Diller Hakkında Yasa"nın geliştirilerek ortaya konmuş halidir diyebiliriz. Çünkü 1989 -1990 yıllarında sadece Kazakistan'da değil SSCB 'ye bağlı her cumhuriyette, dilin statüsü ve kullanımı ile ilgili konuları içeren yasalar çıkarılmış; her cumhuriyet kendi yasakoyuculuklarında, titüler dil²¹⁸in yükseltilmesini açıkça ifade etmiştir.²¹⁹ Bu bağlamda Nazarbayev'in bildirisinde ayırım yaratan konunun bu cumhuriyetlerin Rusça ile ilgili yaklaşım farklılıkları olduğu anlaşılmaktadır. Nazarbayev'e göre; nüfusu en az olan milletlerin bile kendi ana dilini kaybetmeleri hem Kazakistan hem de yeryüzündeki tüm medeniyetler için büyük bir kayıptır. Bu yüzden Cumhuriyetin Bağımsızlık Deklarasyonunda, başka bir ifadeyle ulus inşa sürecinde Kazakistan'da yaşayan bütün yurttaşlar milliyetine, diline ve dinine bakılmaksızın kanun karşısında eşittir. Rus dili ise Kazakistan Cumhuriyeti'nde milletlerarası ilişki dili olarak devlet diliyle aynı seviyede kullanılacaktır. Kazakistan'da yaşayan tüm ulusların dilleri de yine kanunla korunacaktır.

Ana Tili Gazeti'nin yayın hayatına başladığı 1990 yılında, gazetede genellikle dil kanunlarına ve dille ilgili olarak Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in yaptığı bildirilere yer verilmiştir. Daha önceki bilgilerimize ve şimdiye kadar incelediğimiz gazete yazılarına dayanarak diyebiliriz ki 1980'li yılların sonlarından itibaren Kazakistan'da Kazakça'nın statüsünün yükseltilmesi konusunda istikrarlı bir politika yürütülmüştür. Kazakistan siyasetinde önemli yere sahip olan Nursultan Nazarbayev, ülkede Kazak dilinin geliştirilmesi ve genişletilmesi yönünde uygulanan dil politikasının temellerini

²¹⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek: 1.

²¹⁸ Titüler dil: Devlete adını veren halkın dili.

²¹⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ek: 1.

Ana Tili Gazeti aracılığıyla oluşturmıştır. İzlenilen bu politika Kazakistan’ da dönemin ulusal gazetesi olma özelliği gösteren Ana Tili Gazeti’ nde yerini bulmuştur. Nazarbayev’in girişimleriyle Kazakistan’da 1990’dan itibaren düzenli bir biçimde dille ilgili yasalar çıkarılmaya başlanmıştır.

Şimdiye kadar Ana Tili Gazeti’nin 1990 yılında yayınlanan dil konulu yazılarında; ülke genelinde çıkarılan dil yasasına, meclis kararnamelerine ve Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in dil konulu bildirisine tanık olduk. Bu bağlamda Ana Tili Gazeti’ndeki başlıkları sınıflandırırken ilk olarak Polititik etki açısından Kazakça’nın statüsünün belirlendiği yazıları ele alacağız. Daha sonra ise medyanın Kazak dili üzerindeki rolü ve önemini, Kazakistan’da yürütülen dil ve terminoloji çalışmalarını konu edineceğiz. Kazak dili ve tarihine yönelik yapılan araştırmaları, yeni alfabe karşısında Kazakistan’ın tutumunu, ulus inşasında ana dil olarak Kazak dilinin yerini, bir eğitim dili olarak Kazakça’nın önemi ve Kazak kimliğinin inşasında Kazak Türkçesi’nin rolünü ifade edeceğiz. Son olarak ise Kazakistan’da Kazak Türkçesi karşısında diğer dillerin durumu Ana Tili Gazeti’nde çıkan yazılar doğrultusunda analiz edeceğiz.

4.2. Dil ve Politik Etki: Kazak Dilinin Statüsünün Belirlenmesi

Ana Tili Gazeti’nin 1990 yılında yayınlanan haber yazılarını değerlendirirken üzerinde durduğumuz gibi 1990’ da kabul edilen ‘‘Dil Yasası ‘’ ile Kazakistan’da yürütülen dil politikasının hukuki temelleri güçlendirilmiştir. Kazakça’nın Kazakistan’ın bütün bölgelerinde devlet yönetiminin, resmi dairelerin, yasamanın ve mahkemelerin dili olduğu bu yasalarla belirtilmiştir. Bu bağlamda bağımsızlık sonrasında Kazakistan’da Ana Tili Gazeti’ne yansıyan yazıların büyük kısmı devlet dilini geliştirmek için çıkarılan kanunlar ve bu kanunların ulus inşa siyasetine etkilerinin ele alındığı yazılardır.

Kazakistan’da 1980’li yılların sonu ile 1990’lı yılların başlarında toplumda millî şuur ve milli dile olan saygıyı uyandırmak, milli kültürü canlandırmak, millete özgü bütün değerleri halkın dimağında oluşturmak için ciddi faaliyetler yürütülmüştür. Bu faaliyetlerin yayınlanması ve halka ulaşması konusunda Ana Tili Gazeti büyük rol oynamıştır. Bu gazete bugüne kadar Kazak dilinin kendi vatanında düştüğü durumu tekrar yaşamaması için dil yasalarının ve milli kültüre ait öğelerin halkın belleğine yerleşmesi konusunda Kazakistan’daki tek yayın organı olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu bölümde Kazakistan uluslaşma sürecinde halkı bilinçlendirme ve dil şuurunu oluşturmada görev alan Ana Tili Gazeti bünyesinde

yayınlanan yazıların dil yasaları ve projeleriyle ilgili olan konuları değerlendirilecektir. Ayrıca Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurulma mücadelesine yön veren ideolojiye paralel olarak yürütülen dil politikalarının “Kazakistanlılık” kavramına etkileri politik yönden analiz edilecektir.

Ulus deklarasyon sürecinde meydana getirilen 1990 Dil Yasasından sonra Ana Tili Gazeti’de takip edebildiğimiz ilk yazı 2001’ den 2010 yılına kadar olan dönemde Kazakistan Cumhuriyeti’nde “Kazak Dilini ve Diğer Ulus Dillerinin Geliştirilmesinde Devletsel Programın Uygulanması Hakkındaki” çalışmayı konu edinmektedir. Bu bağlamda yaptığımız gazete incelemeleri sonucunda söz konusu devlet programının Ana Tili Gazeti’de 28 Şubat 2001 tarihinde yayınlandığını görmekteyiz. İlgili yıllar arasında Kazakistan’da tüm dillerin özellikle Kazakça’nın Geliştirilmesi Hakkında düzenlenen bu devlet programının 10 yıl için düzenlendiği açıkça halka duyurulmuştur. Programda Kazakistan’daki dil politikasının uzun süreli bir çalışmayı hedeflediği ifade edilmiştir. Dil politikasının amaçlarını ve görevlerini gerçekleştirecek yetkili organların ise devlet eliyle düzenleneceği ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti’nin onayıyla iki yıllık kısa süreli adımlarla projelerin gerçekleştirileceği vurgulanmıştır:

“2001-2010 Yılları Arasında Dillerin İşlevleri ve Geliştirilmesi Hakkında Devlet Programı (bundan sonraki Program) 10 yıl için yapıldı. Programda Kazakistan’daki dil kuruluşunun uzun süreli geleceğinin hedefleri ve görevleri gösterilip, onları yerine getirme yönleri belirlenmiştir. Belirlenen amaçlar ve görevler için uygun çalışmalar yetkili organlar tarafından hazırlanarak Kazakistan’da iki yıllık süreyle gerçekleştirilecek planlar tanzim edecektir.”²²⁰

Yine Ana Tili Gazeti’de belirtilenlere dayanarak söyleyebiliriz ki bu program esas itibariyle, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasının 7. ve 93.maddelerine paralel olarak 1997’de çıkarılan dil yasası ve 1998’deki Dillerin İşlevleri ve Geliştirilmesi Hakkında Devlet Programı esasa alarak hazırlanmıştır.²²¹

Şüphesiz ki 1990 yılında çıkarılan dil yasası Kazakistan’ın yeni bir ulus yaratmadaki ilk adımlarından bağımsız olarak oluşturulmamıştır. Bağımsızlığın ilk 10 yılı ve onu takip eden yıllardaki dil politikaları devletin 1994, 1996 ve 1997 yıllarında parlamentodaki dil görüşmelerinin bir sonucudur. Kazakistan’daki dilsel durumun iyileştirilmesi dillerin statülerinin yasal düzenlemesi ile başlamıştır. Kazak Sovyet

²²⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ek: 1. **ATG**, 28 Şubat 2001, sayı: 8

²²¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ek: 1. **ATG**, 28 Şubat 2001, sayı:8

Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki Anayasa ve Dil Yasası (22 Eylül, 1989) Kazak dilinin devlet dili olduğunu ve Rus dilinin de diğer etnik gruplar arası iletişim dili olduğunu ortaya koymuştur. Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Diller Yasası (11 Temmuz, 1997), Kazak dilinin devlet dili olduğunu onaylamış ve Rus dilinin kullanımını da belirlemiştir. Buna göre ; "Hükümet örgütlerinde ve yerel hükümetlerde, Rus dili resmi olarak Kazak dili ile eşit derecede kullanılır" ifadesi yer almıştır. Kazakistan dil yasasının Ana Tili Gazeti'de birçok yönden ele alınarak pek çok başlık altında kendine yer bulması Kazak dilinin çok boyutlu olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu çok boyutluluk Kazakistan coğrafyasının birçok etnik grup ve bu etnik grupların dil ve kültürlerinde olan farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Kazakistan'daki demografik dağılıma istatistiki bir kaynak göstermek gerekirse Anar Somuncuoğlu'nun tespiti dikkate değerdir. Somuncuoğlu'nun belirttiğine göre; 1989 son Sovyet nüfus sayımı verileri Kazakistan'ın % 39,7'sini Kazaklar, % 37,8'ini Ruslar, % 5,4'ünü Ukraynalılar, % 5,8'ini Almanlar, % 2'sini Tatarlar, % 2'sini Özbekler ve % 1,2'sini Uygurlar tarafından oluşturulduğu yönündedir.²²² Bu doğrultuda Kazakistan'da yaşayan etnik grupların 22 ayrı dil konuştukları²²³ da göz önüne alındığında Kazakistan'daki tüm halkları kapsayacak aynı zamanda da Kazak halklarının dilini koruyup yükseltecek dil çalışmalarının uygulanmasında zorluklarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Bu kanunlar yalnızca tek bir milletin dili için değil, Rus dili ve Kazakistan'daki diğer diller için de düzenlemelere yer vermiştir. Uygulanan dil politikaları Kazakça'nın devletin her kademesinde kullanılmasını ve etnik gruplar arasındaki yakınlaşmanın sağlanmasını hedefler. Ana Tili Gazeti'de bu hedefler 2001-2020 yılları arasında Dillerin İşlevleri ve Geliştirilmesi Hakkında Devlet Programının Amaçları ve Görevleri başlığının altında kendine yer bulmuştur:

“Bu programın sosyolengüistik²²⁴ bir yaklaşıma dayanan temel üç yönü vardır:

1. Devlet dilinin sosyo-iletişimsel işlevlerinin genişletilmesi ve güçlendirilmesi,
2. Rus dilinin ortak kültürel işlevlerinin korunması ve Kazakistan'daki diğer etnik dillerin geliştirilmesi

²²² Anar Somuncuoğlu, “Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller”, **Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 19, 95-121.

²²³ Bilgehan Atsız Gökdağ, Kazakistan'da Dil Uygulamaları, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 53, 2013, s.6.

²²⁴ Sosyolengüistik; Dil, toplum ve kültür arasındaki ilişkileri konu edinen dil bilimi dalına verilen ad.

3. Kazak dili gelişimi açısından Kazakça'nın devlet dili statüsünü almasıdır.”²²⁵

Aynı zamanda bu program Rus dilinin ortak kültürel işlevlerini devam ettirmesini ve devlet yönetim organlarında resmi dil olarak kullanmasının korunmasını da sağlamaktadır. Diğer etnik dillere gelindiğinde ise Kazakistan'da mevcut olan farklı dillerin geliştirilmesi ve kullanılması için de tüm şartları sağlamayı hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında etnik çeşitliliğe sahip olan Kazakistan'da hükümetin Rus dilli grupların talepleri karşısında denge kurma isteği de zaman zaman dil politikalarında geri adım atılmasına sebep olmuştur. Aralıklarla yaşanan duraksamaları Kazakistan'ın tarihsel açıdan çeşitli etnik grupların yaşadığı bir bölge olmasına bağlayabiliriz. Yine de yürütülen dil politikalarında hedeflenen sonuca ulaşabilmek için Ana Tili Gazeti'nin devlet tarafından büyük ve önemli ölçüde kullanıldığını görmekteyiz.

Ana Tili Gazeti'de yayınlanan 1990 Dil Yasası'nda olduğu gibi 2001-2010 yılları arasında gerçekleşmesi hedeflenen devlet programı Kazakistan'da bundan sonraki yıllarda yürütülecek dil politikaları konusunda halkı bilinçlendirme amacını taşımaktadır. Kazak dil inşasının sağlanabilmesi için elverişli ortam oluşturmak devlet tarafından birinci amaç olarak belirlenmiştir. Gazete' de 2001 yılında yayınlanarak halka duyurulan bu projeden anlıyoruz ki Kazakistan'da uluslaşma sürecinin ilk 10 yılında en önemli unsur milli bir dil vücuda getirmektir. Bu milli dil oluşturma gayreti etnolengüistik²²⁶ çalışmalara dayanan dil incelemelerine ve toplumsal dostluğu geliştirecek projelerin hayata geçirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Kazakistan'da bağımsızlık döneminde dilleri geliştirme meselesinin gündemden neredeyse hiç düşmemesi aynı zamanda devletin kendisini güçlendirmeye dil vasıtasıyla ihtiyaç duyduğunu da göstermektedir. Ana Tili Gazeti' de dil konulu yazıların birçoğunun “Dil Güçlüyse Ülke de Güçlüdür” ve “Dilin Varlık Sebebi Ülkenin Yaşamıdır”²²⁷ başlıklarının altında toplanmış olması yukarıdaki tespitimizi kanıtlar niteliktedir.

Kazakistan devletinin 2001-2011 yıllarını kapsayan dil projesi ve daha sonra 2050 yılını da hedefleyen dil çalışmalarının başka bir yönü ise bu projelerin halka duyuruluş biçimidir. Devlet oldukça şeffaf bir biçimde programın dil gelişimine yönelik planlamalarının ne olduğu ve Kazakistan'ın bugünkü dil problemlerinin hangi

²²⁵ Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Ek: 1.

²²⁶ Etnolengüistik; kültürün bir parçası olarak dilin incelenmesi, belirli bir etnik grubun dili üzerinde incelemeler yapan bilim dalı.

²²⁷ <http://anatili.kazgazeta.kz/>

nedenlerden kaynaklandığı üzerinde durmuştur. Hükümet, istatistiki verilerle ülkedeki dil konuşurlarının durumunu Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığının malumatlarına dayanarak gazete de yer vermiştir. Bakanlığın verilerine göre Kazakistan’da 1999-2000 yılları arasında okullarda 3,5 milyon öğrencinin 1,6 milyonu Kazak dilinde, 1,5 milyonu Rus dilinde, 80bini ise Özbek dilinde eğitim almaktadır. Ayrıca 23 bin öğrenci Uygur dilinde, 2,5 bin öğrenci ise Tacik dilinde ve binden fazla kişi de değişik dillerde eğitim aldığını tespit etmiştir.

Eğitim Gören Nüfus Miktarı	Kazakça Eğitim Gören Nüfus	Rusça Eğitim Gören Nüfus	Özbekçe Eğitim Gören Nüfus	Uygurca Eğitim Gören Nüfus	Tacikçe Eğitim Gören Nüfus	Diğer Etnik Dillerde Eğitim Gören Nüfus
3,5 Milyon	%50,6	%45	%2,5	%0,6	%0,07	20.000 +

Bu tablo Ana Tili Gazeti’nin 28 Şubat 2001 tarihli 8. Sayısında yer alan bilgilere göre oluşturulmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz 2001- 2010 yılları arasında Dillerin İşlevleri ve Geliştirilmesi Hakkında Devlet Programı adıyla halka duyurulan bilgiler bize göstermektedir ki eğitim ve öğretimde devlet dilinin rolüne ve statüsüne Kazakistan Cumhuriyeti oldukça fazla önem vermektedir. Ana Tili Gazeti’ de yayınlanan Kazakistan Anayasası’nda, Kazakça ile ilgili hükümlere baktığımızda bağımsızlık sonrası Kazakistan’da Kazaklaştırma sürecinin sosyal hayatın her alanında başladığını söyleyebiliriz. Bu doğrultuda 1997 ve 1998 yılında ve daha sonra çıkarılan dil kanunlarında Kazaklaştırma ideolojisine bağlı kalınarak dil politikaları yürütülmüştür. Gerek 1990, 1997 dil yasaları gerekse 2001-2010, 2010-2020 dil programlarıyla yürütülen uygulamaların daha somut olarak hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Dil çalışmalarındaki bu somutlaştırma gayesi kendini ilk olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerinde göstermektedir. Bağımsız yapısıyla güçlenmek isteyen bir devlet olarak genişlemeye başlayan Kazakistan devleti iç ve dış politikadaki dil planlamalarıyla yükselmeyi istemektedir. Böyle bir dil programının hayata geçirilmek

istenmesi ve toplumdaki dil probleminin çözüme ulaştırılması gayesi vatandaşların sosyal haklarının restorasyonunda devlet desteğinin gerekliliğine yol açmıştır. Programın temel hedefi, Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki diğer diller ve devlet dilinin gelişmesi için uygun koşulları sağlamaktadır. Bu koşulların sağlanması eğitim ve öğretimde ana dilde eğitim veren okullaşma oranının fazlalaşmasına da bir ölçüde bağlanmıştır. Devletin gayretleri hazırlanan bu programda bilim, kültür, eğitim ve medya alanında diğer dillerin gelişmeleri konusunda ayrıntılı olarak açıkça belirtilmiştir. Bu bağlamda terminoloji ve yer isimlerinin araştırılmasına kadar uzanan bir devlet dili çalışmasının olduğu gözlenmektedir:

“2001-2010 yılları arasında Dillerin İşlevleri ve Geliştirilmesi Hakkında Devlet Programının amaç ve görevleri; kültür ve kitle iletişim araçları dallarında devlet dilinin kullanılmasını sağlamak, film, videofilm, çizgifilmelerini devlet dilinde yayımlanma sistemini organize etmeyi sağlamak, kültür, bilim, edebiyat ve sanatın bütün dallarında devlet dilinde basım ürünlerini çıkarmak, medeni-toplumsal etkinlikleri devlet dilinde organize etmek, devlet dilini geliştirmeye yönelik çalışmaları destekleyip öğütlemek, gazete ve dergi yayınlarının devlet dilinde dağıtılmasını sağlamak, evlet dilinin bilgisayarlandırılmasını sağlamak, Günümüzün edebi kazak dilinin sözcük yapımı süreçlerinin onun içinde terminoloji prensiplerin bir sistem altında düzenleyip terminoloji sistemini yapmak.”²²⁸

Gazetede Kazaklaştırma politikasına uygun olarak ve devlet dilinin her alanda kullanılmasını sağlamak adına karma okullar problemi de dâhil olmak üzere eğitimde devlet dilinin kullanılması ve geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Kazak dilinde eğitim veren okulların aşırı derecede başarısızlık göstermeleri programın Kazakistan'daki dil durumunu analiz eden bölümünde dile getirilmiştir. Başka etnik dilde eğitim veren okulların da o dönem için aynı başarısızlık kaderini paylaştığını söylemek pek tabi mümkündür. Bu programın ortaya çıkmasının sebeplerinin halka açıkça duyurulmak istendiğini ortadadır. Rus dilinde eğitim veren okulların nasıl başarı kaydettiği buna zıt olarak Kazak dilindeki okulların başarısızlık nedenleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Eğitimdeki bu başarısızlığı gidermek içinse söz konusu programda 10 yıl içerisinde yapılması hedeflenen, yapılan çalışmalar ve Kazak dilini geliştirme teklifleri yer almıştır:

²²⁸ Bkz.: Ek: 1.

“Öğretim araç-gereçlerinin, dersliklerinin iyi kalıplaştığı Rus dilinde eğitim veren okullarda başarısızlık problemi söz konusu değildir. Devlet dilinde eğitim verecek okullar sayısı artarken bu duruma zıt olarak okul öncesi eğitim kurumlarını sayısı azalmaktadır. 2000 yılında okul öncesi eğitim kurumlarını cumhuriyet boyunca %25’i devlet dilinde eğitim vermiştir. Böylece dili öğrenmeye kabiliyetli nesil dil işlevlerini düzenleme alanının dışına atılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokul ve orta okullarda 200 branş, yüksek öğretimde ise 75 branş Kazak dilinde eğitim vermiştir. Kazak dili bölümlerinde tahsil alan öğrenciler sayısı 2000 yılında %32 dir. Rus dilinde eğitim alan öğrenciler sayısı %68 oranındadır. Kazak dilinde eğitim vermeyi amaçlamaktan çok eğitim dilinin Kazakça olduğu okullarda Kazak dilinde okutulacak branşların sayısını çoğaltmalıyız. Bununla ilgili olarak 1998-1999 yıllarında cumhuriyetimizin orta ve yüksek okullarında “Devlet Dilinde İş Yürütme” adlı yeni branş oluşturulmuştur.”²²⁹

Programda halka duyurulan dil çalışmalarından çok net bir biçimde anlıyoruz ki Kazak devleti Kazak dilinin devlet dili olması bu bağlamda statüsünün yükselmesi konusunda somut çalışmalara bağımsızlıktan sonra girişmiştir. Kazakça’ nın geliştirilmesi ve toplumda yaygınlaştırılması için Rus dilinde eğitim veren okulların fiziki şartlarından başlayarak okulların başarı kaydetme nedenleri üzerinde durmuştur. Bu açıdan bakıldığında Kazakça eğitim veren okul sayısının artırılmasının aksine bu okullardaki branşların Kazak dilinde olacak şekilde düzenlenip arttırılması konusunda hareket edilmesi gerektiği tespitinde bulunulmuştur. Düzenenlenen bu programda eğitimde video ve bilgisayar materyallerinin amaca uygun kullanıldığı takdirde Kazak dilinin gelişmesinde büyük yol katedileceği ifade edilmiştir. Program dahilinde yapılan ve halka açıklanan yazılar göstermektedir ki programın uygulama aşamasında Kazakistan’da elektronik dokümanlar sistemini geliştirmek amacıyla bilgisayar programları hazırlanmıştır. Bu amaçla tarayıcı sistemler kullanılarak Kazakça harflerin doğru yazımı ve Rusçaya aktarılması yapılmıştır. Kazak dilinden Rusçaya, Rus dilinden Kazakça’ya aktarmanın otomatik olarak aktarımı sağlanmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında Kazak devletinin, yürüttüğü dil politikasının amaçlarından uygulanış yöntemine varıncaya kadar şeffalıkla bu projeleri halkla paylaştığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda 2001 yılında kabul edilen devlet programını gazetede tanıtan yazılar ve yapılan çalışmalar ülkede devlet dilinin geliştirilmesi için

²²⁹Ayrıntılı bilgi için Bkz. : Ek: 1.

hukuki koşulların oluşturulmak istendiğini ortaya koymaktadır. Her alanda devlet dilinin kullanılması, eğitim ve öğretim alanında Kazakça'nın işlevinin artırılması ve bilimsel çalışmaların yapılması temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu programın uygulanması sonucunda Kazakça'nın kullanımının yaygınlaşmasında gözle görülür ilerlemelerin olduğu fark edilmektedir. Nitekim bu ilerlemeler bağımsızlık döneminde Kazakistan'da çıkarılan dil yasaları ve devletin düzenlediği dil programlarının Amaçlar, Görevler ve Sonuçlar başlıkları altında okuyuculara Ana Tili Gazeti vasıtasıyla açıklanmıştır. Kazak Devleti'nin 2001-2010 yılları arasında Dillerin İşlevleri ve Geliştirilmesi Hakkında Devlet Programının amacına adım adım ulaşma gayretinde olduğunu gösteren bilgiler Ana Tili Gazeti'de şu satırlarla yer almaktadır:

“Kazak Devletinin 2001-2010 yılları arasında yürüttüğü dil programı çerçevesinde kültür ve kitle iletişim araçları dalında büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Kazak dilinde yayınlanan haber ve programların sayısı artmıştır. Bununla birlikte devlet dilinde haberler dağıtacak bir televizyon kanalının açıldığını da söylemek mümkündür. 2000 yılında cumhuriyetimizde 192 telekanalın 144'ü iki dilde haber dağıtmıştır. Devlet dili karşısında duran daha önemli meselelerin biri olan sosyal-kültürel değerleri tanıtmanın imkanlarının geliştirilmesinde de faydalı çalışmalar yapılmıştır. Bu yönde ilmi araştırma çalışmaları yapılmaktadır. Kazak dilinin terminolojisinin yapılması, geliştirilme ve düzenlenmesi için de çalışmalar yapılmaktadır. Devlet terminoloji komisyonu 610 yeni termini onaylayıp 31 ciltli terminoloji sözlüğü çalışmalarına devam etmektedir.”²³⁰

Ana Tili Gazeti'de programın amaçları resmi bir dille ifade edilirken Kazak Dilinin statüsünün de bu programla yükseltilmesinin birinci hedef olduğu belirtilmiştir. Programın gerçekleşmesi için yukarıda da belirttiğimiz gibi devlet önce hukuk normatiflerini sağlamaya çalışmıştır. Devlet dilini, hükümetin her kademesinde, kanun ve karar almalarda, mahkemede, ordu güçlerinde, yargı organlarında, resmi evraklar yazımında ve uluslararası alanlarda kullanılmasını sağlamayı amaçlanmıştır. Ayrıca eğitim ve öğretimde devlet dilinin kullanılmasını kuvvetlendirmek, dilin gelişmesinin ilmi şartlarını oluşturmak ve kitle iletişim araçlarında, sağlığı koruma ve halka hizmet etme dallarında dilin işlevini geliştirmek birincil hedefler arasındadır.

Kazakistan'da Kazak dilinin devlet dili olarak statüsünün belirlenmesi ve sosyal yaşamın her alanında Kazakça'nın etkin olarak kullanılması devletin yürüttüğü

²³⁰ Ayrıntılı Bilgi için Bkz.: Ek: 1.

dil politikalarına bakıldığında 27 Eylül 1990 tarihi ve bundan sonra yapılan düzenlemeleri dikkat çekmektedir. 1990 dil yasasında Kazak SSC Bakanlar Kurulu tarafından bazı değişiklikler ve eklemeler yapıldığını bilmekteyiz. Buna göre Kazakça'nın devlet dairelerinde pratikte kullanılmasıyla ilgili inisiyatifin yerel yönetimlerce belirlenmesine karar kılınmıştır. Bu durum yasanın hayata geçirilmesinin belirsiz tarihe ertelenmesine sebep olmuştur. Fakat Ana Tili Gazeti'de yayınlanan 2001-2010, 2010-2020 ve 2050 yıllarını kapsayan dil programlarının daha önceki dil çalışmaları ve yasalarla kıyaslandığında zamanla uygulamaların daha somut bir nitelik kazandığını görmekteyiz. Lazzat Urakova'nın belirttiğine göre; bağımsızlıktan sonra bir buçuk yıl içinde eğitimi Kazak dilinde veren 292 okul ile 654 kreş açılmıştır, resmi evrakların devlet dilinde düzenlenmesi için ilk adımlar atılmıştır. Ancak olumlu gelişmelerin yanı sıra Kazakça'nın derecesinin yükselmesini aksatan durumlara da yer verilmiştir. "Ural vilayeti yürütme komitesinin programında resmi evrakların devlet dilinde yazılmaya başlanacağı tarih belirlenmemiştir, Doğu Kazakistan ve Jambıl vilayetlerinin yürütme komiteleri bu görevi ilçe yürütme komitelerine devretmiştir. Kostanay vilayeti yürütme komitesince sadece Kazak nüfusunun yoğunlukta olduğu yerlerde resmi evrakların devlet dilinde düzenlenmesi planlanmıştır. Kökşetav vilayetinin 2000 yılına kadar uygulayacağı programa göre 16 ilçeden sadece birinde ve 200 kasabadan sadece 35'inde resmi yazışmaların Kazak dilinde yapılması planlanmıştır. Tüm bunlar Dil Yasası'nın ve onun hayata geçirilmesiyle ilgili Devlet Programı'nın ihlalidir," ifadesinde devlet dilinin pratikte uygulanmasını engelleyen durumlar somut bir şekilde ortaya konmuştur.²³¹ Bununla birlikte Kazak devleti mevcut dil yasalarına uyulmaması durumunda yöneticilerin ve halkın yaptırımlara uğrayacağını da açıkça ifade etmiştir. Kazakistan devletinin yasakoyuculuğu yürüttüğü dil politikalarını amaca ulaştırmadaki kararlılığını bizlere göstermektedir:

"SSCB Halkları, Dillerinin Gelişimi ve Kullanmasıyla ilgili SSSCB Kanunu'nu bozdukları takdirde sorumluluk taşırlar. SSCB halklarının hangi diline olursa olsun vatandaşların düşmanlık ve ihmalkârlığı öğütleyen davranışları cezalandırılır."²³²

Tüm vatandaşların özgürce dillerini kullanmasını engelleyen kısıtlamaların konulması ve dil ayrımcılığının yapılması SSCB halklarının dilleri hakkında

²³¹ Lazzat Urakova, "Geçmişten Günümüze Kazakistan'daki Dille İlgili Yasa Koyuculuğa Genel Bir Bakış", **Türkbilig Dergisi**, Sayı: 28, 2014, s. 97-104.

²³² Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ek: 1.

düzenlenen yasanın bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle halkların bu sonuçlara imkân vermeleri SSCB yasasına göre cezalandırılmalarına yol açar. SSCB Halklarının Gelişimi ve Kullanımı kanunlarını bozan kurumlar, devlet yönetim organları ve yetkilileri için mahkemeye dava açılır.²³³

Kazakistan'da yürütülen dil politikaları Kazaklaşma ideolojisi ve Kazakça'nın devlet statüsünde olma düşüncesini hayata geçirmede zaman zaman sekteye uğrasa da genel tabloya bakıldığında Kazak devletinin uygulamaya çalıştığı dil stratejilerinde devletin istikrar sağlamaya çalıştığı da yadsınamaz bir gerçektir.

Ana Tili Gazeti'nde yayınlanan hem 2001-2010, hem de 2010-2020 Dillerin İşlevi ve Geliştirilmesi Hakkında Devlet Programına bakıldığında dil politikasının daha çok "Kazakistanlılık" esasına dayandırıldığı görülmektedir. Atsız'a göre; "Kazakistanlılık" Kazakistan'da yaşayan herkesin etnik kökenlerine bakılmaksızın Kazakça etrafında bütünleşmesi olarak değerlendirilmektedir.²³⁴ Kazakistan devletinde iktidar değişimlerine rağmen Kazakistanlılık ideolojisi etrafında sürdürülen politik eğilim sekteye uğramamıştır. 8 Ocak 2007 tarihine gelindiğinde eski Başbakan Danial Ahmetov'un Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'e istifa dilekçesini sunması Nazarbayev'in anayasanın kendisine verdiği yetkilere dayanarak yeni Başbakanı atamasına neden olmuştur. Dönemin Başbakan Yardımcısı olan Karim Masimov, Kazakistan Cumhuriyeti'nin Başbakanı olarak atanmıştır. Buna rağmen yönetim sisteminin Devlet Başkanlığı şeklinde olduğu Kazakistan'da Ahmetov'un istifası ülke çapında geniş bir yankı ve merak uyandırmamıştır. Ancak asıl sorun teşkil eden olay, yeni atanan Başbakan Karim Masimov'un etnik kimliği olmuştur. Çeşitli kaynaklar yeni Başbakanın Uygur asıllı olduğunu öne sürmüşlerdir. Masimov'un etnik kimliği, toplam nüfusun %57'sini oluşturmakta olan Kazak toplumunca memnuniyetsizlik ve olumsuz tepkiler doğurmuştur. Ancak Masimov ilk açıklamasında Kazakistan'ın en büyük stratejik aracı olan Kazak Dili ve milli değerleri ile ilgili çalışmaları hızla devam ettireceğine, önem vereceğine ve öncelik tanıyacağına dair beyanlarda bulunmuştur. Kazakistan tarihine baktığımızda ilk başbakan da Rus asıllı olan Sergey Tereshenko' dur ve bu nedenle de halk arasında itibar görmemiştir. Tereshenko, daha ziyade ekonomik sorunlara önem vermiştir. Onun döneminde anayasaca belirlenmiş iki resmi dilden biri olan Kazakça' nın tam anlamıyla resmi dil statüsüne kavuşturulamaması, büyük bir sorun oluşturmuştur.(Diğer resmi dil ise

²³³ Ayrıntılı Bilgi için Bkz.: Ek: 1, Ana Tili Gazeti,

²³⁴ Bilgehan Atsız Gökdağ, Kazakistan'da Dil Uygulamaları, Yeni Türkiye Dergisi, 2013, 53.sayı, s.6

Rusça'dır.) Uygur asıllı ve Kazakça'yı anadil olarak bilmeyen bir Başbakanın konuyla ilgili tutumu halk tarafından merakla beklenmiştir. Etnik kimliği ile ilgili basın toplantısında şahsına yöneltilen soruya Karim Masimov “%25 Uygurum” şeklinde yanıt vermiştir.²³⁵ Nitekim Ana Tili Gazeti'nin incelediğimiz sayılarında Başbakan Karim Masimov' un bu yöndeki açıklamaları kendine yer bulmuştur. Massimov, Kültür Bakanlığı tarafından geliştirilen ve 2011-2020 yılları arasında dillerin işleyişi ve gelişmesi için oluşturulan devlet programını konu edinen meclis oturumunda Kazakistanlıları tek çatı altında ortak bilinçle birleştirmek hedefi üzerinde durmuştur. Kazakistan halkında toplumsal uzlaşmanın sağlanması için Kazak dilini daha fazla geliştirmenin önemine dikkat çekmiş ve Kazakistan'da yaşayan diğer etnik grupların bu program neticesinde anadillerini koruyarak geliştirme imkânı bulacağını ifade etmiştir. Devletin en küçük kuruluşundan en büyük yapısına kadar bu programın hayata geçirilmesinde uzmanlarca çaba sarfedileceğini konuşmasının sonuna eklemiştir.

“Tüm Kazakistanlıları bir araya getirmenin temel faktörü olan Kazak dilini daha da geliştirmek için her türlü çabayı göstermeliyiz. Aynı zamanda, ülkemizde yaşayan tüm etnik kökenlerin temsilcileri, ana dillerinde akıcı bir şekilde konuşabilmeli, çalışabilmeli ve gelişebilmelidir. Projenin geliştirilmesinde dil politikasında dünyadaki dil politikaları örneklerini incelenmiş ve dil sorununa hâkim olan uzmanların görüş ve önerileri dikkate alınmıştır. Parlamento üyeleri, hükümet üyeleri, bölge vali yardımcıları, bilim adamları, dilbilimciler, üniversite başkanları, kamu ve sivil toplum kuruluşları, etno-kültürel dernekler, kitle iletişim araçları, bölgesel dil geliştirme bölümleri, Astana, Almatı şehirleri, dil öğrenme merkezleri müdürleri, öğretmenler ve metodologlar, eğitim personeli ve diğer uzmanlar bu programın hayata geçmesinde görevler üstlenmektedir.”²³⁶ Kazak dili bağımsızlık direğidir başlığını taşıması

Ana Tili Gazeti'de Bağımsızlık dönemi Kazakistan'da devlet dilinin statüsünün Kazaklaşma anlayışına paralel olarak belirlendiğini gösteren bir başka yazı da yine devletin üst düzey yönetiminde olan Kazakistan'ın 2010 yılındaki Kültür ve

²³⁵ TASAM (Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi), “Dr. Almagül İsina, Kazakistan'ın Uygur Asıllı Başbakanı ve Yeni Hükümeti, Basın Bülteni”, <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/495/kazakistanin-uygur-asilli-basbakani-ve-yeni-hukumeti>, (11.01.2017), s. 1

²³⁶ Tolimbek Abdırayım, “Kazak Dili Bağımsızlığın Temelidir.” ATG, Sayı: 1028, 2010. s.1.

Enformasyon Bakanı Muhtar Kul Muhammed' e aittir. Yukarıda bahsettiğimiz Başbakan Massimov'un konuşması gibi Muhtar Kul Mukhammed'in konuşması da Ana Tili Gazeti Muhabiri Tolimbek Abdirayim tarafından gazetede yayınlanmıştır. Muhtar Kul Muhammed 2010-2010 yılları arasında dilleri geliştirme programının Kazakistan halklarının devlet dili edinme sürecindeki önemine vurgu yapmıştır. Ona göre;

“Devlet dili, ulusal birliğin ana faktörüdür. Bu program çerçevesinde devlet dilinin edinilmesi ve toplumun birleşmesi her Kazakistan vatandaşının eğitimi sırasında gerçekleştirilmelidir. Ayrıca, Kazak dilinde eğitim kurumları ağını genişletmek gereklidir. Öğretmenlerin ve Kazakça uzmanların eğitimleri için çalışmalar düzenlenmelidir. Uzmanların en yüksek kalitede metodoloji ve örgütsel eğitim sağlayabilmesi için Kazakistan'da az sayıda olan bilimsel ve eğitim merkezlerinin çoğaltılması ve ülke genelinde uzaktan eğitim biçimlerinin yaygın bir şekilde tanıtılması gereklidir. Bu amaçla, Kazakistan dilini öğrenmenin ve Kazakça'nın uygulamada da devlet dili statüsünü tam anlamıyla kazanmasının temeli eğitimidir. Kazakistan'da anaokullarından başlayarak dil farklılıklarından bağımsız olarak Kazakça, Rusça eğitim veren ulusal okullarda ve tüm yükseköğretim kurumlarında bu çalışma devam edecektir. Kazak dili 12 yıllık eğitim sistemiyle eş zamanlı olarak Birleşik Ulusal Test sistemine entegre edilecek ve bazı konular (örneğin, Kazakistan Tarihi gibi) tüm yükseköğretim kurumlarında yalnızca Kazakça öğretilacaktır.”²³⁷

Muhtar kul Muhammed'in devam eden konuşmasında Kazak dilini sosyal yaşamında her alanında aktif kullanılmasının sağlanması ve Kazak dilinin prestij dili olması için hedeflenen çalışmalardan bahsetmiştir. Gerek Kültür ve Enformasyon Bakanı Muhtar Kul Muhammed'in konuşmasını ele alan yazı gerekse Ana Tili Gazeti'de Kazakça'nın statüsünün devlet dili olması konusunda çıkan yazıları incelediğimiz de Kazak dilini bilmenin sosyal ve politik yaşamda kariyerin büyümesi, mükemmellik ve profesyonellik işareti olarak halka aşılarmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu amaca uygun olarak devlet yöneticilerinin Kazak dilinin kapsamını genişletmek, bilinçli bir şekilde halka öğretmek ve Kazakça'yı kamu hayatının tüm yönlerine entegre etmek için eğitime çok önem verdiği gözlenmektedir. Kazak devlet yöneticilerinin 1990' lı yıllardan itibaren çıkardıkları yasalar ve düzenledikleri dil

²³⁷Tolimbek Abdirayim, Sayı: 1028, 2010, s.2.

programları ile Kazakça'nın kasten geri bırakıldığını ve artık eski işlevini yeniden kazanması için Kazakça'ya devlet desteği verilmesinin gerektiği düşüncesinde olduğunu anlamaktayız.

Ana Tili Gazeti' de Kazakça'nın statüsünün belirlendiği yazılardan bir diğeri de Kazakistan Savunma Bakanlığı İdari Dairesi çalışanı Oleg Kuzin 'e aittir. Oleg Kuzin Kazakça'nın devlet dili olmasındaki önemine değinirken askeri alanda kullanılacak dil ilgili de bilgilendirmeler yapar:

“ Askeri disiplinin kendine has özellikleri vardır. Devlet dili dersleri servis personeli ve askeri birimlerde düzenlenir ve yürütülür. Bu dersler neticesinde Kazakça dilini öğreniyorum. Şu anda, tüm belgeler, belgeler devlet dilinde işlenmekte. Devlet diline olan talep güçlendirildi. Devlet dili, ulusal birliğin ana faktörüdür. Ülkemizdeki her vatandaşın devlet dilini bildiğine ve yapmak zorunda olduğuna inanıyorum. Bu, bu yıl onaylanan "Ülke Birliği" doktrinde de bu durum geçerlidir. Toplumumuzda devlet dilimizin tam işleyişi için kapsamlı önlemler sağlayan özel bir programın olması gerektiğine inanıyorum. Program, toplumun dil kültürünün gelişmesi, Rus dilinin işlevini sürdürmesi ve Kazak halkının diğer dillerinin korunması konularına yönelik devlet desteği sağlamakta. Bu programda İngilizce ve diğer yabancı dillerin öğrenilmesi, devlet dilinin kapsamını genişletmek gibi birçok hedef belirlemiştir Proje, modern gereksinimlere uygun birçok özelliğe sahiptir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in dediği gibi devlet dilini tüm Kazakistanlıları birleştiren ana faktör olarak geliştirmek için her türlü çabayı göstermemiz gerekiyor.”²³⁸

Bu yasa ve projelerin hayata geçirilmesinde Ana Tili Gazeti adeta bir resmi gazete olma görevini üstlenmiştir. Dil hakkında çıkarılan yasalar önceden de belirttiğimiz gibi hiçbir kişisel görüşe yer verilmeksizin kanunlarda olduğu gibi maddeler halinde yayınlanarak halka duyurulmuştur.

Ana Tili Gazeti'nin Kazakistan'daki dil yasalarının, yürütülen dil politikalarının amaçlarının ve sonuçlarının ele alınmasında büyük önem taşıdığı aşikârdır. Ana Tili Gazeti'den bağımsızlık dönemi Kazakistan'da çıkarılan dil kanunları ve yürütülen projeler ışığında elde ettiğimiz veriler bu çalışmaların devletin ulus devlet inşa siyasetinin de bir parçası olduğunu bizlere göstermektedir.

1990-2001 yılları arasında dil konusunda devletin uygulamayı hedeflediği çalışmaların işleyişiyle ilgili Ana Tili Gazeti'nde milletvekilleri tarafından bir eleştiri

²³⁸ Oleg Kuzin, “ Bağımsızlık İçin Dil Önemlidir.” ATG, Sayı:1028, 2010, s.1.

yazısı kaleme alınmıştır. Bu yazıda hedeflenen süre içerisinde ülke genelinde çıkarılan yasaların dil taraftarlarına ulaşamamasından duyulan sorun dile getirilmiştir.

Yukarıda Ana Tili Gazeti’de yer alan yazılardan 1990 yılında Kazakistan SSC’ nin Bakanlar Kurulunun ‘‘Kazak Dilinin ve Kazakistan’daki Diğer Dillerin 2000 Yılına Kadar Geliştirilmesiyle İlgili Devlet Programını’’ kabul ettiğini ve 1992 yılında, bu programın yaşama geçirilmesini sağlamak amacıyla devletin kararlar aldığı bilgisine ulaşmaktayız. Bu bağlamda 1990-2001 ve 2001- 2010 yılları arasında devlet eliyle hazırlanan dil geliştirme programlarının Kazakistan’da bağımsızlıktan sonra devlet kuruculuğu ve kimlik inşasının merkezinde duran ‘‘dil politikaları için’’ sağlam bir zemin oluşturduğu ortadadır. Ana Tili Gazeti’ne yansıyan boyutuyla Kazakistan’da SSCB’nin dağılmasından sonra uygulanan dil siyasetine baktığımızda Kazakistan’daki titüler ulusun dili olan Kazakça’nın ülkedeki statüsüyle ilgili sorunların çözülmesinin ülke gündeminde genişçe yer aldığı tespitinde bulunabiliriz. Kazakistan’da bağımsızlık döneminde dilsel kimlik oluşturmak istenmiştir. Kazakça temelinde oluşturulmak istenen bu dilsel kimlik, ulusal kimliğin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu yolla tüm Kazakistan vatandaşlarında ulusal bir dil bilinci oluşturmak hedeflenmiştir. Dilsek kimlik etnik kimliğin ayrılmaz bir parçası konumunda karşımıza çıkmıştır. Pek çok etnik kimliği içerisinde barındıran Kazakistan’da Süleimenova ve K. Akanova’nın da belirttiğine göre; Kazakça’nın devlet dili statüsü kazanması, Kazak dili açısından yararlı bir durumun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Aynı zamanda dilsel normalleşme sürecinin teşvik edilmesine, Rus ve Kazak dilleri arasındaki işlevsel ilişkinin düzenlenmesine, sosyal açıdan önemli alanlarda gerekli oranda Kazak dilinin kullanılmasına ve ülkedeki sosyo-dilsel durumun olumlu yönde evrimine yardımcı olmuştur. Dil politikasındaki ve Kazakistan’daki sosyo-politik ve kültürel dönüşümlerdeki değişimler yalnızca Kazak dilinin kullanımına değil, aynı zamanda onun teşekkülüne de yansımıştır. Kazak dilinin kamusal siyasi söyleminde kullanımına ve bilimsel-teknik bilginin yayılmasına bağlı olarak dilin kendisinde hızlı ve görünür değişimler yaşanmıştır.²³⁹

Kazakça’nın statüsünün yükseltilmesi, sosyal yaşamın her alanında kullanılması ve geliştirilmesine yönelik istikrarlı bir planlama yapıldığını bu

²³⁹Eleonora Süleimenova - Doç. Dr. Dana K. Akanova, ‘‘Kazak Dili ve 1990’lardaki Yeni Dil Politikası’’, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357711&/Kazak-Dili-ve-1990lardaki-Yeni-Dil-Politikas%C4%B1-/-Prof.-Dr.-Eleonora-S%C3%BCleimenova---Do%C3%A7.-Dr.-Dana-K.-Akanova-> (20.05.2019).

alışmalar gözler önüne sermektedir. Ayrıca söz konusu girişimler çerçevesinde Kazakistan’da uygulanan dil planlamaları yalnız Kazakistan’ın dil politikasını değil Kazakistan’daki politik eğilimi de belirlemektedir. Jale Garibova’ya göre Kazakistan’da yürütölen bu dil siyaseti Kazakistan’da bugün temel ideolojik konsept olan ‘‘Kazakistanlılık’’ ideolojisine dayandırılmaktadır. Dil politikasının ‘‘Kazakistanlılık’’ ideolojisi ekseninde yaşama geçirilmekte olduğu Kazakistan’ın siyasi söylemlerinden de anlaşılmaktadır.²⁴⁰

4.3. Medya ve Dil: Medyanın Kazak Dili Üzerindeki Rolü ve Önemi

Bu bölümde Kazak dilinin oluşmasında medyanın rolü ve önemini değerlendireceğiz. Günümüzde medyanın toplumun yapısı, düzeni ve bireyler arası ilişkilerin niteliğı ve şekli üzerindeki etkisinin düzenleyici ve şekillendirici bir nitelikte olduğu medya konusunda yapılan araştırmalar sonucunda kanıtlanmıştır. Bu açıdan medyanın bireyler ve toplum açısından çok önemli iletişim hizmetlerini yerine getirdiğı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde medyanın dile ve kültüre etkileri Kazak dili bağlamında ele alınacaktır.

Medyanın toplumsal ve bireysel etkileri konusunda fikir beyan eden bazı araştırmacılara göre medyanın toplum üzerindeki etkisi bilmeden, istemeden ve bir kasıt olmaksızın kendiliğinden oluşmaktadır. Ancak yapılan birçok araştırma neticesinde ortaya konan tespitlerden anlaşılmaktadır ki medya kültürü devletlerin otoriterleşmelerini ve toplumu istedikleri ideoloji kalıplarında yönlendirmelerini sağlamak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Çağımızda teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler her şeyden önce iletişim alanında kendini göstermekte ve toplumda etkisini hissettirmektedir. Medya, dilin ve kültürün ulusal ve uluslararası düzeyde bireyleri etkilemesi yönüyle oldukça önemli konumdadır. Medya kavramı yazılı basın, radyo, televizyon, internet gibi iletişim araçlarını da içine alarak özellikle toplumsal hayatta bireylerin sosyal ihtiyaçlarını gidermek için başvurdukları önemli bir kaynak durumuna gelmiştir. Bireyler bu kaynağı sadece bilgi edinmek için kullanmamaktadırlar. Aynı zamanda medya eğlenme, haber alma maksadıyla da başvuruilan iletişim kaynakları arasındadır. Kocadaş’ın medyanın siyasi, ekonomik ve kültürel etkilerini ele aldığı çalışmasında, medyanın topluma ve dolayısıyla bireylere karşı sorumluluklarının olduğunu ifade eder. Bu sorumlulukları yazar doğru ve tarafsız

²⁴⁰ Jale Garibova, *Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dilli Halklar Dil Sorunu Yeniden Biçimlenen Kimlikler*, (Ed. Sema Aslan – Rena Salehova), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012, s.46.

olarak bilgilendirme, eğitim, eğlendirme ve sosyalleştirme vb. gibi fonksiyonların yerine getirilmesi olarak sıralar. Ona göre konuya bu açıdan bakıldığında, toplumda en önemli iki kurumdan biri kültür diğeri medya olarak görülmektedir.²⁴¹

Medyanın Kazak dilinin geliştirilmesi, toplumsal hayatın her alanında kullanılması ve Kazak kültürünün halkın şuurunda yeniden uyandırılması konusundaki yazılar medya etkisi bağlamında gazete karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak Ana Tili Gazeti Muhabiri A. Jumaşev, Atırav Dil Geliştirme Dairesi Başkanı Kilygali Kainenov, Kazakistan Yazarlar Birliği üyesi Turlykhan Karım, Filoloji Doktoru, Nazgul Shyungsova ve yazarı belirtilmeyen haber başlıkları ve içerikleri bulunmaktadır. A.Jumaşev Kazak dilinde medya içeriğinin arttırılması konusunu haber yaptığı yazısında 12 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen Astana Medya Haftası'nda tartışılan sorunları ele almıştır. İletişim Bakanı Dauren Abayev ve Meclis yardımcısı Sautbek Abdramanov'un da katıldığı toplantıda ülkenin dört bir yanından gelen gazetecilerden oluşan büyük bir grubun da olduğu bilgisine haber yazısından ulaşmaktayız. Bakan, "Astana Medya Haftası" gibi geniş çaplı bir etkinliğin ülkedeki medya endüstrisini geliştireceğini belirtmiş ve bu etkinlik kapsamında Daire başkanı ise kitle iletişim araçlarının dil üzerindeki etkilerini ele alan konulara değinmiştir. Ayrıca Medya Haftası etkinliğinde devlet dili ile ilgili konular tartışılmakla birlikte medyada Kazakça'nın kullanımı da söz konusu edilmiştir. Haber yazısında adı geçen Vikipedi'nin kurucusu Nurtai Ashim'e göre: “ Dijital ortamda Kazak dilinin içeriği 2017 yılı itibariyle büyümüştür. Önceki yıllara göre ise Vikipedi okurlarının sayısı yüzde 35 artmıştır.” Kısa bir sürede bu oranın yakalandığına dikkat çeken Ashim bu nedenle Kazakça'nın Internet'teki içeriğinin arttırılmasının sadece zamanla ilgili bir durum olmadığını ifade etmiştir.²⁴²

2015 yılında Kazakistan'da "Kitle İletişim Araçları ve Dil Kültürü" konulu seminer eğitiminin verildiği bilgisine Ana Tili Gazeti'de çıkan yazı doğrultusunda ulaşmaktayız. 2011-2020 Kazakistan Cumhuriyeti Üçüncü Dil Gelişimi ve Uygulamaları Programı' nın Kazakistan devleti tarafından onaylanması halkın basın yoluyla bilgilendirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda gazete yer alan haberde bu programın "Dil Kültürünün İyileştirilmesi" konusunda önemli bir adım olduğu ifade

²⁴¹Bekir Kocadaş, “Kültür ve Medya”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, www.insanbilimleri.com (20.05.2019).

²⁴² A.Jumaşev, “Astana Medya Haftası Gerçek Meseleleri Tartışma Fırsatı Verdi.”, **ATG**, Sayı: 1404, 2017, s.1.

edilmiştir. Aynı zamanda gazetecilerin halkın aynası olarak konuşma kültürünün de anahtarı olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında 2011- 2020 tarihleri arasında Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Spor Bakanlığı'nın dil gelişimi için çalışmalarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak "Kültür ve Medya dili" konulu seminer eğitiminin Kazakça'yı kelime bazında iyileştirmek üzere çalışmalar yürüttüğü gözlenmektedir. Bu haberde Kültür ve Medya Dili seminerinin amaçları da halka açıklanmıştır:

“Seminer eğitiminin amacı, ihtiyaçlarını, bilgi ve becerilerini iletirken kelime dağarcığını en etkili şekilde kullanarak konuşma ve dil kültürünü geliştiren yayıncıları, radyocuları, gazetecileri ve tüm kitle iletişim araçlarının temsilcilerini bir araya toplamaktır. Bu seminer kapsamında profesyonel uzmanlar konferanslar ve yüksek lisans dersleri vererek Kazak dilini geliştirmek için çaba gösterecektir.²⁴³

Kazakistan'daki dil durumunu Ana Tili Gazeti temelinde elen bu çalışma medya gücünün ve etkisinin, Kazakistan'da ulusal kültürü ve ulusal birliği sağlama noktasında aktif rol oynadığını bize göstermektedir. Medyanın önemli bir bilgi yayma ve geniş halk kitlelerini bilgilendirme aracı olma özelliği üzerinde durulduğu takdirde 1990 yılından bu yana Kazakistan'da uygulanan dil politikalarının halka iletilme biçimi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem görsel medya hem de yazılı medya Kazakistan'da ulus inşa sürecindeki politikaların halka ulaşmasında birincil öneme sahip olmuştur. Örneğin, Bağımsızlığın ilk on yılı ve devam eden süreçte artan sayıda Kazakistan'da Kazakça yayının olması toplumun tüm kesimlerinde ilgi uyandırmıştır. Ülkede yayınlanan hukuk, tıp, tarım, din, spor vb. sektörlerle göre değişen bazı özel baskılar bile konuların muhatabı olan kişilerce ilgiyle takip edilmiştir. Bu tespite ise Bağımsızlıktan sonra Ana Tili Gazeti'de çıkan yazılara ve Kazakistan dil politikası alanında ortaya konmuş bilimsel yazılara dayanarak ulaşabilmekteyiz.

Ana Tili Gazeti' de Kazakça'nın gelişmesinde medya kültürünün birey, toplum ve kültür üzerine etkilerinin konu edildiği yazılardan biri Avrasya Ulusal Üniversitesi Öğretim görevlisi Nurlan Mansuvov 'a ait olan “Medya'da Konuşma Kültürü” başlıklı yazıdır. Bu yazıda kitle iletişim araçlarının Kazak dilinin ölçeğinin genişlemesindeki katkılarına, ülkenin basına olan ilgisine ve medyanın Kazak dilinin

²⁴³“Kitle İletişim Araçları ve Dil Kültürü” Konulu Seminer Eğitimi Verildi.”, **ATG**, Sayı: 1300, 2015, s.1.

ulusallaşmasındaki rolüne değinilmiştir. Mansuvov yazısında Kazakça dil programlarının Kazak dilinin öğretimindeki katkılarından bahsederken medyayı çok önlü ele almıştır. Medyanın Kazak dili üzerindeki olumsuz etkilerini de göz ardı etmemiştir:

“Kazak Türkçesi dil programları izleyicinin yaşına göre hazırlanmaktadır. Her yaşa ilişkin performansın dağılımı, izleyicinin psikolojik bilgisine uygun olarak düzenlenmektedir. Bununla birlikte, medyanın dil kültürüne katkısı ile birlikte bazı dezavantajların şaşırtıcı nitelikte olduğunu söylemeliyiz. Kuşkusuz, eğer bu eksiklikler zamanında bildirilmezse, dil kültüründe birçok yanlışlık olacak ve dil çarpıklıklarının sayısı artacaktır. Bundan kaçınmak için, dil hakkındaki boşlukları zamanında tespit etmemiz, yaptığımız hataları düzeltmemiz ve dil yasalarımıza uymamız gerekir.” Mansumov’un eleştirel bir bakış açısıyla kaleme aldığı yazısının devamında dilin değerli olduğunun bilincinde olan okuyucuların medyadaki yazı ve konuşmalarda bazı eksikliklerin farkında olduklarını dile getirmiştir. Ona göre “Dilsel normları dikkate almamak, aynı zamanda sadece dil uzmanları için değil, sıradan insanlar için de endişe vericidir. Dil konuşurları doğaçlama bile yapsalar gramer kurallarına uymak zorundadırlar.”²⁴⁴

Ana Tili Gazeti’de yer alan yazının devamında Kazakistan’da radyo ve televizyon müdürleri de dâhil olmak üzere birçok çalışanın Kazakça kelimelerin kullanımına fazla dikkat etmediği ortaya konulmuştur. Kazak halkının ulusal değerlerini genç kuşağa iletmenin tüm Kazak vatandaşlarının görevi olduğu, bu amaçla kültürel değerleri aktarırken cümle yapısına ve tarzına dikkat etmenin önemine vurgu yapılmıştır. Kültürel değerleri genç kuşaklara iletme ise kitle iletişim araştırmalarının doğru amaçla kullanılmasına bağlanmıştır. Yazarın Kazakça’nın doğru kullanımı konusunda hassasiyet gösterdiği nokta Kazakistan’da televizyon programlarında sunucuların ve konuşurların kullandıkları dildir. Medyayı dillerin gelişmesi kullanırlığının artmasında etkili bir faktör olarak gören Masumov yazısında bu konuya genişçe yer vermiştir.

Ona göre: “Tüm gazeteciler ve televizyon sunucuları okuryazar olamaz. Bu doğru olmayabilir. Ancak bu konuda özel dikkat gösterilmelidir. Aynı zamanda, ülkenin yükseköğretim kurumlarında gazetecilik Fakültesi büyük bir görevler düşmektedir. Yükseköğretim kurumlarında mektup ve konuşma kültürü, Kazak edebi

²⁴⁴ Nurlan Mansuvov, “Medyada Konuşma Kültürü”, **ATG**, Sayı:1337, 2016, s.1.

dilinin özellikleri, yazım, yazım kuralları sistematizasyonu hakkında bilgilendirmeler yapılmalıdır. Kazak edebi dilinin kurallara bağlanması bir zorunluluk olarak kabul edilmelidir. Nitelikli bir dil politikası yürütmek, dilin bozulmasını önlemenin bir yoludur. Buna ek olarak, dil kültürünün geliştirilmesi, dilin doğru ve etkili kullanımı sadece dil uzmanları değil, aynı zamanda herkes için de bir görevdir. ²⁴⁵

Yukarıda belirtildiği gibi, yazar tarafından gündeme getirilen sorun, TV kanalları ve periyodik yayınlarla doğrudan ilgilidir. Sonuçta, medya sadece konuşma kültürünü teşvik etmekle kalmayarak, aynı zamanda bu kültürün oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle Kazak dilinin doğru gelişmesi ve yaygınlaşması için büyük öneme sahip olan medyayı olumlu işlevde kullanmak her Kazak vatandaşının görevidir. Medyaya da yansıyan Kazakça kelimelerin doğru kullanılmasına özen göstermek ve bu konudaki hataları düzeltmek gereklidir.

Ana Tili Gazeti'nde Medya kültürünün dile etkilerinin ele alındığı diğer bir yazı ise Kazakistan'daki Radyo'ların işlevini konu eden yazıdır. Filoloji Profesörü Şerubay Kurmanbayulı' ya ait olan yazı Kazakistan'daki "Shalkar" Radyosunun ve tüm Kazak Radyo ağlarının geliştirilmesini ele almaktadır. Shalkar radyosu Kazak müziğini, Kazak kültürüyle ilgili bilgi ve analizleri, genç nesil dinleyicilere odaklayarak aktaran, edebiyat ve tarih programları yapan Astana merkezli bir radyodur. Başkent Astana'dan yayın yapan Shalkar radyosu ve "Kazak Radyo" su bugün Kazakistan'da diğer radyo yayınlarına bakıldığında, Kazak kültürünü ve dilini genç kuşaklara aktarmada önemli görevler üstlendikleri görülmektedir. ²⁴⁶ Bu nedenle Kazak dili ve kültürü için önemli olan Ana Tili Gazeti' nde bu iki radyonun kendilerine yer bulmaları kaçınılmazdır. Söz konusu radyolar dışında "İstasyon 1945" adında II. Dünya Savaşı zamanının Sovyet şarkılarını, Sovyet Bilgi Bürosu'nun raporlarını, parti liderlerinin konuşmalarını ve müziklerini de dinleyicilere ulaştıran radyo kanalı bulunmaktadır.

Kurmanbayulı'nın yazısında hem Shalkar Radyo'sunun hem de Kazak Radyo'sunun Kazak ulusal kimliğini, geleneklerini ve göreneklerini korumaya yaradığını ifade etmiştir. Aynı zamanda Kazak şarkılarını popülerleştiren, halk bestecilerinin şarkılarına yer veren bu radyoların Kazak ses sanatçıları için özel bir

²⁴⁵ Nurlan Mansuvov, Sayı:1337, 2016, s.1.

²⁴⁶ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz.: <https://laradiofm.com/Page-1/Country-Kazakhstan>, (14.05.2019).

role sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Kurmanbayuly'n'a göre mesleğinin zirvesinde olan ülkenin usta sanatçıları bu iki radyo istasyonuna minnettardılar.²⁴⁷

Kurmanbayuly, bu radyo istasyonlarının internet ve televizyona göre daha yapıcı işlevde olduğunu yazısında ortaya koyar. İnternet ve televizyonun işlevinin yeterli olmamasına rağmen, radyonun bağımsız bir izleyici ve dinleyici kitlesinin olması radyo yayıncılığının kalitesini de arttırmaktadır. Kazak radyosu ve Shalkar Radyoları hem medya hem de ulusal değerler açısından büyük öneme sahiptir. Ona göre; ‘‘ Kazak Radyosu, beş buçuk yıllık bir geçmişi olan, neredeyse bir yüzyıldan beri Kazak dili ve Kazakça ruhunda çalışan bir değerdir.’’ Yazar bu radyo yayını ile Kazak kültürünün asırlık gelenekle genç kuşaklara aktarılması ve Kazak halkına unutulmaz bir şekilde hizmet vermeye devam etmesini dilerken radyo yayıncılığı konusundaki bazı eksiklikleri vurgulamak ister. Bu sebeple yazısının ilerleyen bölümünde ‘‘Kazakça Radyosu’’ ndan duyduğu dilin kötüye kullanımıyla ilgili olarak çeşitli tespitlerde bulunur. Bunlardan biri de Kazak kültürünün şükran formuna uygun olarak şarkılarını bitiminde teşekkür etmeyen aksine, teşekkür cümlesini bir Rus modeli biçiminde konuşan yayıncıları eleştirir. Radyoda ‘‘H’’ harfini telaffuz edemeyen ve Kazakça kelimesinden şikâyet etmeyen ya da öksümerik normu bozmayan bazı gazetecilerin varlığından da yazar şikâyetçidir. Özellikle konuşurken, metni okurken çakışan seslerin etkilerini görmezden gelen birçok insan onu rahatsız etmektedir. Bu durumun üniversitede ve okulda temel gramer eğitiminde öğrencilerin Kazakça’yı doğru okumayı öğrenmediklerini göstermektedir.

Ona göre: ‘‘Dil kurallarını ve kuralları ihlal eden bir kişi, trafik kurallarına uymayan bir sürücünden daha tehlikelidir.’’ Trafikte yapılan yanlış bir davranış sadece bireylerin yaşamları için bir tehditken dil konusunda yapılan bir hata ise tüm kuşakların dilini ve bütün millet için bir tehdittir. Çünkü söylenenler kitlelerin belleğinde yatar ve milyonların kulağına emilir.²⁴⁸

Kazak elitleri, Kazakistan’da ulus inşa sürecinde Kazakçanın etkililiğini artırmak için medyayı da kullanmışlardır. ‘‘Dil Kanunu’nun medya araçları ile ilgili 18/2 maddesinde: Devlet dilinin kullanılması amacı doğrultusunda mülkiyet şekline bakılmaksızın televizyon ve radyo yayınlarında devlet dilindeki yayınların hacmi, zamanı ve süresi açısından başka dillerde verilen haberlerin toplamından az olmamalıdır denilmiştir’’ (Boranbayeva, 2004: 37- 38). Boranbayeva’nın aktardığı ve

²⁴⁷ Şerubay Kurmanbayuly, ‘‘Kazakça Radyosu Nasıl?’’, **ATG**, Sayı:1333, 2016, s.1.

²⁴⁸ Şerubay Kurmanbayuly, Sayı: 1333, 2016, s.1.

2002 yılında yapılan araştırmaya göre, her ne kadar Dil Kanunu'nda Kazakça yayın saatinin diğer dillerde yapılan yayın saatinden az olmaması vurgulanmışsa da Kazakistan'da Kazakça yapılan televizyon yayını 333 saat iken, Rusça yapılan televizyon yayını 766 saattir.

4.4. Dil ve Terminoloji: Bilim Dili Yolunda Kazak Türkçesi

Kazakistan'ın tarihsel değişim ve dönüşüm sürecine baktığımızda Kazakça'nın dilbilimsel anlamda aydınlar tarafından incelendiğini ve terminoloji alanında ilerlemeler katettiğini görmekteyiz. 20. yüzyılın başlarında Kazak Türkçesi ile kaleme alınan yayınların artması Kazak ilim hayatı için yeni bir gelişme olarak karşımıza çıkar. Özellikle dil öğretimine yönelik yayınların çoğalması, yapılan terim çalışmaları, Kazak edebiyatının kurulmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde Kazak dilinin söz varlığı içinde ayrı bir öneme ve işleve sahip olan terimler hakkında gazete çevresinde yayınlanan haber yazıları, makaleler, yapılan terminoloji çalışmaları ve bu çalışmalarda öne çıkan isimler ele alınacaktır. Kazakça'nın terminolojik açıdan geliştirilmesi konusunda gazetede hangi isimlerin görüş beyan ettiği, bu görüşlerin muhtevası ve Kazak diline etkileri tespit edilecektir. İncelediğimiz gazete yazılarında sıklıkla fikir ve eserlerine başvurulduğunu tespit ettiğimiz ve 19. yüzyıldan başlayarak Kazak terminolojisinin oluşturulmasına büyük ölçüde katkıda bulunan Kazak dilbilimci Ahmet Baytursunov ve Alaş aydınlarının dil anlayışlarına da bu bölüm kapsamında değinilecektir. Tüm bu incelemeler ve değerlendirmelerden önce ise terim ve terminoloji kavramlarının ne anlam ifade ettikleri, dilin içerisindeki görevleri ve önemi hakkında bilgi verilerek konunun aydınlatılması sağlanacaktır.

Terim: “bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime” olarak tanımlanmaktadır.”²⁴⁹ Demircan terim kavramının evrensel, metinsel ya da belli düşünsel bağlamlarda var olduğunu ve bu şekilde keşfedildiğini ifade eder. Böylelikle sözcükler yeni üretilen kavramlardan yalnızca birini yüklenerek bir sözlük girdisi oluştururlar. Meydana gelen bu sözlük girdisi ise dildeki terimlerin oluşmasına imkân sağlar.²⁵⁰

Bu tanımla ilintili olarak terimbilimi kavramı ise terminoloji sözcüğüyle karşılanmaktadır. Terminoloji: “Bilim dalları, sanat kolları ve çeşitli uzmanlık alanlarıyla ilgili kavramları tespit edip bunları adlandırmaya yarayan terimleri

²⁴⁹Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. :

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TER%C4%B0M (15.04.2019).

²⁵⁰ Ömer Demircan, İletişim ve Dil Devrimi, **Yayın Yayıncılık**, İstanbul, 2000, s. 245.

türetmeyi, terimlerle ilgili sorunları incelemeyi amaç edinmiş dilbiliminin bir dalı’’ anlamına gelmektedir’’²⁵¹Daha öz bir tanımla açıklanacak olursa terminoloji: terimleri ve terimlerin kullanım alanlarını inceleyen bir bilim dalı olmakla birlikte bu bilim dalının inceleme alanıdır. İnsanların günlük hayatında kullanmış oldukları sözcüklerin bütünüdür.

Sözcüklerin, insanların düşünme faaliyetinin doğal bir sonucu olduğunu dikkate alırsak özellikle eğitim ve öğretimde terimlerin dildeki işlevi ve önemi daha çok ortaya çıkacaktır. Çünkü eğitim ve öğretimin yürütüldüğü alanlarda iletişim, terminoloji vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu bakımdan bilgi ile bilginin adlandırılışı arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Öğrenmenin tam manasıyla sağlanabilmesi için sözcük ile sözcüğün ifade ettiği anlam arasında bağlantının iyi bir şekilde kurulması gereklidir. Bilim teknik, sanat dallarında ve eğitimde konuların öğretiminin terimler aracılığıyla gerçekleştirilmesi terminoloji biliminin önemini açıklar niteliktedir. Hayatın her alanında insanı çepeçevre saran ilköğretimden yükseköğretime, sosyal yaşamdan bilimsel araştırmalara kadar bilgiye ulaşmak için ihtiyaç duyduğumuz ve karşılaştığımız sözcükler bir terim hazinesini oluşturmaktadır. Bu terimlerin sağlam yapılı ve amaçlanan bilgiyi çağrıştıracak yeterlilikte olması iletişimin ve öğrenmenin doğru gerçekleşmesine katkı sağlar. Bu konuya başka bir yönden Dizdaroğlu da katkıda bulunur. Ona göre dildeki terimleri kaldırmak insan beyninin yetkin ürünlerini bir anda karışıklığa bırakmaktır. Böyle bir durumda medeniyet ve kültür gelişme gösteremez. Aynı zamanda bilim insanları, filozoflar, sanatçılar, birbirlerinin dilinden anlamazlar, insanlar arası ortak anlaşma aracı ve dayanışma yok olur. ²⁵² Bu açıdan bakıldığında maddî ve manevî tüm değerleriyle yapılanma sürecine giren ülkelerin dilleri değerlendirilirken söz konusu dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliği dikkate alınmalı ve söz varlığındaki terimlerin yeterliliğine bakılmalıdır. Ulus devlet inşa sürecinde olan devletlerde gündeme gelen dil planlamasının çoğunlukla söz varlığındaki terimlerin amaçlı ve planlı müdahalelerle düzenlendiği ve bu alanla ilgili çalışma yapacak komisyonların kurulduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak ulus inşa sürecinde devletlerde eğitim, hukuk, siyaset, ekonomi, sosyoloji gibi dinamizmin

²⁵¹Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=terim%20bilimi&guid=TDK.GTS.54678528e20e49.17155092. (22.05.2019).

²⁵² Hikmet Dizdaroğlu, “Terimler Üzerine”, Dil Yazıları I, **Ttk Basımevi**, Ankara, 1988. s.12.

egemen olduğu pek çok bilim alanında öğrenme ve öğretme sürecinin her aşaması dildeki mevcut terimlerdeki deklarizasyonla sağlanmaya çalışılmıştır.

Kazakistan özelinde konuya eğildiğimizde dilde millileşme hareketi olarak adlandırabileceğimiz çabaların bağımsızlıktan çok daha öncelere 1910' lu yıllara dayandığını görmekteyiz 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı Kazak aydınlarının, Kazak halkının sorunlarını ortaya koymak amacıyla eserler yazması aydınların halkı aydınlatmada kendilerini sorumlu hissettiklerini göstermektedir. Bu aydınların başında, öncü diyebileceğimiz şahsiyetler bulunmaktadır. Bu kişilerin başında; Kazakların saygıya değer gördükleri, Şokan Velihan, İbray Altınsarı Abay Kunanbay ve bugün 1990 yılından bu yana yayın faaliyeti gösteren Ana Tili Gazeti'nin ve Kazak toplum değerlerinin sembol ismi olarak nitelendirebileceğimiz Ahmet Baytursunulu²⁵³, gelmektedir.

Kazak dilini millî dil haline getirerek geliştirmeyi amaçlayan ve Kazak terminolojisi açısından önemli çalışmalara imza atan Ahmet Baytursunov dilbilimci ve şair kimliğiyle Kazak yazın tarihinde dikkate değer bir yere sahip olmuştur. Kaplankıran; Kazak Türkçesi'ndeki terminoloji çalışmalarının kaynaklarda 1912 yılına işaret ettiğini ve Ahmet Baytursunov'un "Okuv Kuralı" adlı çalışmasıyla başladığını belirtmektedir. Bu sebeple Baytursunov'un Kazak terminolojisinin ve Kazak dil biliminin atası olarak adlandırıldığını ifade etmektedir.²⁵⁴ Baytursunov ve Alaş aydınlarının çalışmaları dikkate alındığında dil ve tarih bağımsız değerlendirmeyerek dilbilimi alanında eserlerin meydana getirildiğini söylemek mümkündür. Anadilin zenginliklerini kullanan bilim adamı ilave olarak Türk lehçeleriyle art ve eş zamanlı bağlantılarla karşılaştırmalar yaparak türettiği terimlerle lehçeler arasında ortak terim alanı oluşturma arayışına da girmiştir. Bu anlamda Kazakistan'ın Sovyet egemenliğinde olduğu 1910–1930 yılları arasında Kazak dili için terminoloji çalışmalarının ilk çalışmaların başlatıcısının dilbilimci Ahmet Baytursunov olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Baytursunov terminoloji alanının kurucusu olarak bu alanın gelişmesi konusunda ilmî eserleriyle Kazak diline ve halkına katkıda bulunmuştur.

1920 yılında Sovyet egemenliğinden henüz çıkamamış olan Kazak topraklarında kültürel yapılanma stratejilerinin bir sonucu olarak Rus hükümeti, Kazak bilim ve sanat dilini geliştirip standartlaştırma çabası göstermiştir. Mehmet Kahraman,

²⁵³ Bundan sonra "Bayturnusov" olarak ifade edilecektir.

²⁵⁴ Dilek Kaplankıran, "Kazak Türkçesinde Edebiyatla İlgili Terimler", *İdil Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 26, 2016, s.1799.

Rus merkezi hükümetinin bu gayretlerinin Kazakistan ASSR'²⁵⁵de ilk olarak Eğitim Halk Komiserliği ve ona bağlı olarak çalışan Akademik Birlik'inin gösterdiğini kaydetmiştir. Daha sonra bu işle ilgili doğrudan ilgilenen kurumun ise yine aynı yılda kurulan Kazak Gılımî-edebî Sovyeti olduğunu belirtir. 1925-1935 yılları arasında ise Yöntem Bilimlik Büro, Kazakistan'da terim işiyle ilgilenecek özel bir birim halini alarak terim çalışmalarına hız getirmiştir. Terim Komisyonu Kazak edebi dilinin terimlerini yeniden düzenleme ve yapma işiyle meşgul olmuştur. 1990'lara kadar ise Kazak dilinin bilimsel terimlerini yapma, ona başkanlık etme vazifesini Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Bakanlar Kurulu ve Ulusal Terminoloji Başkanlığı yapmıştır.²⁵⁶

Kazak terminolojisi hakkında gazetede görüşlerine yer verilerek bu çalışmada makaleleri incelenen yazarlar şunlardır: Gaziz Kurmaşulı, Jaksıbek Kulekeev, Şerubay Kurmabayulı, Erden Kajıbek, Guljihan Kubdenova, Ömirzak Aytbayulı, Askarbak Kusainov'dur. Aynı zamanda söz konusu yazarlar kendi fikirlerini kuvvetlendirmek ve dil konusunda öne sürdükleri tekliflerin kabulünü sağlamak için Kazak terminoloji tarihinde büyük sahip, dil üzerinde yapıcı ve yön verici değişimlere aracı olan dil uzmanlarını da bir ölçüde konu edinmişlerdir. Yazarlar Kazak terminolojisinin gelişimine katkıda bulunmuş şahsiyetlerin görüşlerine ve çalışmalarına yazılarında yer vererek ürettikleri yeni fikirlerde tarihsel birikimden beslendiklerini vurgulamışlardır.

Kazak terminolojisine tesir eden bu nedenle de yazarların yazılarına konu olan dil uzmanları: Ahmet Baytursunov, Sarkıt Eliscanov, T. Jürgenov, K. Jubanov, H. Dosmuhammedulu, Eldes Omarulu, Jumakan Kuderin, Sultanbek Kocanulı olmuştur. İncelenen makaleler arasında aynı mesajı taşıyan ya da aynı konuyu işleyen diğer yazılar ise şu başlıkları taşımaktadır:

Gaziz Kurmanşulı'nın "Terminoloji Açısından Alaş Yaklaşımları" başlığını taşıyan haber yazısı Astana'da 2017 yılında Kazak dilinin terminolojisi üzerine bir kongre düzenlendiğinin bilgisini bize vermektedir. Bu kongre "Millî Terminolojinin Sistematikleştirilmesinin Teorik ve Bilimsel Temelleri" adıyla toplanırken Alaş aydın ilkelerinin oluşumu ve dilde sözcük bazında standardizasyon konularıyla ilgili fikirlerin ortaya konduğu bilimsel bir platform olma özelliğini taşımaktadır. Konferansa katılanlar; Devlet Terminoloji Komisyonunun üyeleri, Kültür ve Spor

²⁵⁵ Bundan sonra Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak ifade edilecektir.

²⁵⁶ Mehmet Kahraman, "Kazak Dilinde Terim Yapma Prensipleri Üzerine" **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 4, 2014, s.697.

Bakanlığı'nda çalışanlar, terminologlar, merkezi ve yerel kamu kuruluşlarında görevli olan kişiler ve entelijansiya²⁵⁷ temsilcileri olmuştur.

Üretim Teknolojileri Araştırma Enstitüsü Genel Danışmanı olan Jaksıbek Kulekeev konferansta dikkate değer değerlendirmelerde bulunmuştur. İlk olarak: “Kazak dilinde mevcut bulunan bilimsel teknik kavramlara Farsça ve Arapça yeni adlandırmalar mı yapılmalı yoksa çağdaş halklar gibi bilimsel terimleri İngilizce sözcüklerle mi karşılamalıyız?” sorusunu ortaya atmıştır. Ona göre geleneksel olarak Fars dilinde de olan elma, nar, soğan, salatalık, patlıcan vb. sözcüklerin bugün dünya halklarının % 40'ının iletişim aracı olan İngilizce ile karşılandığı görülmektedir. Dolayısıyla Kazak dilinde olan bu kelimelerin milletlerarası iletişim dili olan İngilizce ile de karşılanabilmesi bir düşünce olarak değerlendirilebilir.²⁵⁸

Kulekeev'in değindiği diğer bir sorun ise uzun zamandan beri kullanılan kelimelerin yanlış anlaşılmasının bir sonucu olarak Türkçe'den Kazakça'ya geçen ve Rus dilinde olan kelimelere Kazakça alternatif bulma problemidir. Kulekeev, «patlıcan», «kabak», «kuru kayısı» gibi kelimelerinin Türkçe olduğunu belirtirken egemenlik yıllarında bu sözlere alternatifler bulunamadığını dolayısıyla bu kelimelerin «баклажан», «кабачок», «курага» (baklajan, kabaçok, kuraqa) şeklinde kalarak üzerinde değişiklik yapamadıklarını dile getirmiştir. Bunun yanında Rusça kelimelerden bütünüyle kaçmanın dile yapay alternatifler arama alışkanlığı olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. Görüşlerini Kazak dilindeki örnek kelimelerle destekleyen yazar söz konusu terimlerin Kazak milletin öz dilinden alınması gerektiğini görüşündedir. Bu görüşünü örneklerle desteklendirir:

“Bizim ulusal enstürmanımızın adı “dombra”dır. Kazak halkının dilinde ulusal çalgıya dombra denir. Peki neden biz “piyano” ismini hafızlarımıza daha çok kazıyoruz. «қарсақ» (karsak) kelimesi tüm dillerde genellikle “korse” olarak bilinir. Biz bu kelimeye “karsak” diyoruz. Bizler “su aygırı”na ise «су сиыр» su inekleri diyoruz. Benzer şekilde, tüm dünyada olduğu gibi tüm halklar zürafa kelimesini kullanırken biz de zürafaya «кепiк» diyoruz. Vitamin sözcüğünü de tüm dünya halklarının kabul ettiği gibi «Витаминдi» (vitamin) olarak kullanıyoruz. Ancak bu

²⁵⁷ Aydınlar sınıfı veya topluluğu anlamını taşımaktadır. Rusça kökenli bir terim olan entelijansiya, sosyal bilimciler tarafından Rusya'da, özellikle 19. yüzyılda ayrı bir sınıf veya sosyal tabaka olarak kendine yer bulmuştur.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&arama=kelime&guid=TDK.BATI.5ca87cdfbbe1f6.34288156

²⁵⁸ Gaziz Kurmanşulı, “Terminoloji Açısından Alaş Yaklaşımları”, ATG, Sayı: 1410, 2017, s.1.

kelimenin kökü ilaç mıdır yoksa ağrı mıdır bilmiyoruz? İnternet kelimesi ise bugün Kazakça'da «ғаламтор» (ğalamtor) kelimesiyle karşılanıyor. Bu kullanım doğru mu? «ғаламтор» kelimesi Rusça'daki «всемирная паутина» (bisemirnaya pawtina-dünya çapında web) kullanımına alternatif olarak üretilmiş olmalıdır. Çünkü sonsuz olan evren yüz binlerce galaksiden oluşuyor. Bunlardan biri de yaşadığımız galaksidir. Bir kenarda güneş sistemi var, diğer kenarda ise sekiz gezegenden biri olan dünya. İnternet sadece dünyayı kapsamıyor. Peki neden interneti «ғаламтор» olarak adlandırıyoruz ve herkesin kafasını karıştırıyoruz?»²⁵⁹

Görüldüğü üzere Kulekeev, bugün Kazakça'da karşılık bulan bazı kelimelerin dünya üzerinde nasıl kullanıldığı konusu hakkında önemli fikirlere sahiptir. Vitamin internet gibi üzerinde mutabık kalınan kelimelerin Kazakça'da kullanımlarının doğruluğu konusunda olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Kazakların millî müzik aleti olan dombra gibi yerli sözcükleri daha çok kullanıp muhafaza edilmesi gerektiği görüşündedir. Bununla birlikte yazarın uluslararası terim fikrine sıcak baktığı vermiş olduğu "internet" kelimesinden anlaşılmaktadır.

Konferans katılımcılarından olan Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi üyesi Profesör Şerubay Kurmabayulı ise kongreye "Alaş ve ulusal Terminoloji" konulu bir rapor sunmuştur. Alaş hareketi çerçevesinde birleşen aydınların terminoloji konusundaki ilkelerini, amaçlarını ve özellikle 20. yüzyılın başında çalışmalar yürüten Alaş bilim adamlarının ulusal terminolojinin oluşumuna katkılarını araştırmıştır. Bu konudaki bilgi ve fikirlerini burada paylaşmıştır. İlk olarak Alaş aydınlarının Kazak terminolojisine katkılarını ifade ederken daha sonra terminolojideki adlandırma problemine dikkat çekerek sayısal verilerle desteklediği görüşlerini ortaya koymuştur:

"Alihan Bukeyan ve Ahmet Baytursunov liderliğindeki Alaş aydınları Ulusal Dil ve Terminoloji Vakfının oluşumunda etkili olmuşlardır. Dilin saflığına uymak, yabancı kelimelerden dili arındırmak, ulusal dili konuşmak ve millî kelimeleri kullanmak gerektiğini vurgulamışlardır. Kazak dilbiliminin kurucusu, dilbilim terminolojisinin yazarı ve aynı zamanda bir Kazak edebiyatçısı olan Ahmet Baytursunov, Alaş aydınlarının başında durarak onlara önderlik etmiştir."²⁶⁰

²⁵⁹ Gaziz Kurmanşulı, Sayı: 1410, 2017, s.1.

²⁶⁰ Gaziz Kurmanşulı, Sayı: 1410, 2017, s.1.

Kurmaşulı, Alaş aydınları hakkında sunduğu raporda ek olarak Kazak dilinin söz hazinesinin milli çizgiden ayrılmaması gerektiğini savunmaktadır. Kurmanbaevich'in savunduğu fikirler Bağımsızlık döneminde Kazakistan'ın terim yapma ve söz varlığını revize etme konularındaki eğilimini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Kurmaşulı'a göre:

“Saf dili korumak başka bir dilin sözleriyle konuşmamaktır. Farklı bir dil kullanmak gerekiyorsa, insanların kulaklarında ve hafızalarında olanların anlaşılmasını sağlamanız gerekir. Ancak bunu başarabildiğimiz zaman edebiyatımızın dili saf olacak ve yukarıda belirtilen geleneğin koşulları sağlanacaktır. Ahmet Baytursunov'un dil konusundaki görüşleriyle örtüşen bu fikirlere daha sonra birçok aydın katılmış dil sorunlarını araştırmıştır. Alaş aydınları başka dilden ödünç alınan kelimelerin Kazakça'ya çevrilmesi genel bir ilke olarak kabul etmişlerdir.”

Görüldüğü üzere Gaziz Kurmaşulı'nın yazısı Kazak dilindeki terminoloji faaliyetlerinin bağımsızlıktan bu yana geçirdiği süreci okuyucuya aktarması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu yazı vasıtasıyla Kazakistan'da Latin alfabesine geçiş şartlarının yaratıldığını ve bu amaçla çalışma grupları oluşturulduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Terminolojideki en büyük problemin ise Kazak dilindeki adlandırma sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Küresel terminolojinin dilbiliminin ötesine geçerken bilimle de geliştiği vurgulanmaktadır. Bağımsızlık dönemi Kazakistan'da Dil Enstitüleri ve Bakanlıklar aracılığıyla terminoloji alanıyla doğrudan meşgul olduğu ve ülkenin ekonomik-sosyal kalkınmasını sağlama gayretini bu kurumların gösterdiği ifade edilmektedir.²⁶¹

Haber yazısında değinilen başka bir konu ise diğer Türk dillerinden alınacak olan kelimelerle ilgilidir. Konuyla ilgili olarak Kazakistan Dilbilim Enstitüsü Müdürü Profesör Erden Kajıbek özetle şu görüşleri ifade etmektedir:

“Türk kelimeleri bütün Türk devletlerinde aynıdır. Bu kelimeler arasında sadece hafif düzeyde fonetik değişiklikler olabilir. Bugün, Türk halklarının sayısı Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı dönemden bu yana yaklaşık 20 yılda artmıştır. Komşu Türk devletlerinin toprakları kelime hazinesi bakımından zengindir. Bu nedenle, insanlığın en önemli katkılarından biri olan Türk terminolojisine başvurmak son derece doğaldır. Kazak dilinde yapılamayan terimler, diğer Türk halklarının dillerinden alınmalıdır. Bu sözler yadırganmadan kabul görmelidir. Bunula birlikte

²⁶¹ Gaziz Kurmaşulı, Sayı: 1410, 2017, s.1.

uluslararası anlamda kelimelerin terminolojik çalışmasının yapılması için Kazakistan’da terminoloji fonunun yaratılması gereklidir. Bilim ve teknoloji alanındaki terimler Kazak diline alınıp eklense de hepsi dilimiz için bir tehdit oluşturmaktadır. Batı kaynaklı aldığımız kelimeleri millî temelde oluşturmamız gereklidir. Bu anlamda genel terminoloji devlet dilini ifade ederken Kazak dili ise devlet dili ve Kazakça arasında farkı göstermektedir. Kazak dili halkın ruhunu yansıtırken devlet dili ise işlevsel bir dili yansıtmaktadır.”

Sonuç olarak haber yazısından çıkarılacak neticeler arasına aşağıda belirtilen bilgileri de eklemek mümkündür:

1. Kazakistan coğrafyasında şu ana kadar farklı bilim dallarına ait olan 18000 terim belirlenmiştir.
2. Kazakistan’ın Kazak Dilini Geliştirme Programı’na göre 2020 yılına kadar 27.000 terimi onaylamak ve literatüre geçirmek gereklidir.
3. Kullanılması zorunluluk arzeden bilimsel kategorilerin ve terimlerin hangi dilden alınıyorsa ana dile uyarlanması için bir prosedür oluşturulması gereklidir.
4. Rusça’daki bilimsel ve teknik kategorilerin yüzde 99’u İngilizce olarak Rus dilinde mevcuttur. Böyle bir disiplin oluşturmak yerine, yeni terim yapma alternatifleri Kazakça için uygulanabilir.
5. Avrupa halklarının dillerinde olan ve diğer dillerin sözcük hazinesine girmiş dünyaya has terimler, Kazak dilinin kurallarına göre şekillendirilip Kazak dilinde de terim olarak kullanılmalıdır.
6. Aynı zamanda Avrupa dillerinde de olan Kazakça’nın kendi kelime hazinesinde mevcut bulunan sözcükler varsa söz konusu dildeki sözcük ile Kazakça sözcüğün tercih edilip edilmemesi halkın seçimine bırakılmalıdır.
7. Başka dillerden alınan terimler, Kazak dilinin ses kurallarınca değiştirilip alınmalıdır.²⁶²

Görüldüğü üzere Ana Tili Gazeti’nde bağımsızlıktan bu yana yayınlanan yazılar Kazak diline değiştirici, yapıcı ve yön verici katkılarda bulunmuştur. Bir diğer deyişle Ana Tili Gazeti, Kazakistan’ın uluslaşma hedefi için bağımsızlıktan bu yana Kazak dili üzerinde uygulanan çalışmaların halka duyurulmasında ve halkın bilinçlendirilmesinde etkili olmuştur. Kazak dilini bilim dili yolunda ilerletme gayesi

²⁶² Gaziz Kurmaşulı, Sayı: 1410, 2017, s.2.

Kazakistan'ın bugün modern devletlerarasında yer almasında önemli derecede etkiye sahip olmuştur.

Kazak dilinin terminolojik gelişiminde söz konusu olan bir önemli atılım da Kazakça "İsimler Sözlüğü" olmuştur. 1931 yılında Kazak Terminoloji Komisyonu tarafından yayınlanan çalışma Ana Tili Gazeti'nde Guljihan Kubdenova, Filoloji Adayı tarafından gündeme yeniden getirilmiştir. Kubdenova sözlüğü tarihsel bir bakış açısıyla ele alırken bu çalışma sayesinde ulusal bilincin oluştuğuna ve yükseldiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Kazak edebî dilinin kurallara bağlanmasında isimler sözlüğünün etkisi üzerinde durmuştur. Bu yazının dikkate değer bir özellik taşımasının sebebi haberin yayınlandığı tarihten tam 85 yıl önce ortaya konan ve Kazak terminolojisi için bir atılım olarak nitelendirebileceğimiz bir sözlüğün çeşitli yönleri öne çıkarılarak tekrar okura sunulmasıdır. Söz konusu haber Kazak İsimler sözlüğüne kendi döneminde yöneltilen eleştirilere karşı açık bir savunma metnidir.

Kubdenova yazısında ilk olarak isimler sözlüğünün Kızılıorda'daki orijinal baskısını kaynak göstererek filoloji, fizik, hukuk ve psikoloji gibi çeşitli alanlarda 8.000 terime sahip olduğunu nakleder. Sözlüğün değeri hakkında Rus Türkolojisinin önde gelen isimlerinden Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç'in 1934'de yaptığı yoruma ve Filoloji Doktoru Profesör Şerubay Kurmabayulı'nın değerlendirmesine yer verir. Her iki biliminsanın da isimler sözlüğünün Kazak terminolojisi açısından özel bir öneme sahip olduğu fikrinde birleştiğini söyler. Sözlüğün büyüklüğü, türü, içerik yapısı ve sunumunun sistematik olarak Kazak Alaş Aydınlarının bilgisine dayanılarak yazıldığını da kaydeder.²⁶³

'Atavlar Sözdigi' adıyla yayınlanan sözlük yazara göre şimdiye kadar hakkında yayınlanan materyaller incelendiğinde bazı çevrelere göre sadece politik meseleler dikkate alınarak hazırlanmış bir çalışmaydı. Sözlüğe karşı yapılacak olan eleştiriler hep tek taraflı olmak zorundaydı. Sözlüğün yararları farklı çevrelerde dikkate alınmadı. Terminoloji Komisyonunun başarılarından bahsetmek yerine komisyonun hileli, milliyetçi, sol politikaya sadık kaldığını ve sosyalist toplum yapısına uygun olarak çalışmanın yürütüldüğünü savunanlar vardı. Oysa O yıllarda Kazak dilinde terimlerin yayınlanması önemli bir olaydı. Kazak toplumunun kültürel,

²⁶³ Guljihan Kubdenova, 'Kazak Terminolojisinin Gelişiminde "İsimler Sözlüğü" Katkıda Bulundu.', **ATG**, Sayı: 1346, 2016, s.1.

bilimsel, dilsel yaşamında özel bir yere sahip olan eser 20. yüzyılın ortak bilincini yansıtan bilimsel bir çalışma olarak ortaya konmuştu.

1931 yılında terimleri düzenleme ve kurallara bağlama konusu Merkezi Rus hükümeti tarafından Kazakistan’da ele alınmış, çözüm yolları tartışılmış ve tüm bu görevler terim komisyonu görevlilerine verilmiştir. Yazarın savunduğu görüş terim sözlükleri çıkarma görevi verilen Komisyonun vazifesini layıkıyla yerine getirdiği, Kazak terimciliğinde merkezi idare tarafından yapılan çalışmalarla da terim yapma, yabancı terimleri dile alma ve onları standartlaştırmada büyük ölçüde mesafe katedildiğidir. Kazak dilinde Terim Yapma Prensipleri üzerine çalışan Mehmet Karaman’ın değerlendirmelerine ve terminoloji çalışmalarının niteliğine baktığımızda sözlüğün oluşturulduğu dönemde yönetimdeki Komünist partinin belirlediği dil siyasetine uygun olarak bu alanda hareket edildiği anlaşılmaktadır. Aynı yıl kurulan komisyon ilerleyen zaman içerisinde Bilim ve Teknik Terimleri Komisyonuna dönüştürülmüştür. Bu komisyon sadece Kazakistan’da değil Sovyetler Birliği içinde yaşayan tüm millî cumhuriyetlerde kendi dil politikasını devam ettiren çalışmalarda bulunmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak Kazak terimciliğinde merkez tarafından hazırlanan terimler yeniden düzenlenerek dile kabul ettirilmiş ve özellikle Rusça’dan alıntı yapılan terimler hiçbir engelle uğramadan alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de terim yapma ilkelerine yeni maddeler eklenmiş, hatta tüm cumhuriyetlerde Rusça terimlerin kullanımı teşvik edilerek bütünüyle Kazak diline bu terimlerin girmesine zemin hazırlanmıştır.²⁶⁴

Yukarıda Kubdenova’nın Kazak İsimler Sözlüğü’nü tarihsel bir bakış açısıyla ele aldığını ifade etmiştik. Bu nedenle yazar 1931 yılında Kazak diline alınan yabancı kelimelerin Kiril, Latin ve günümüz Kiril alfabesindeki ifade ediliş şekillerini tablolaştırarak göstermiştir. Biz de Kazakistan’ın o dönemdeki terim alma ve yapma anlayışına ışık tutması açısından bu bölümde yazarın bilgisine dayanarak veriyoruz.

Kelimelerin Latin ve Kiril Alfabetinde Sesletimi

Kiril Alfabetiyle Yazılan Kelimeler	Latin Alfabetiyle Edilen Kazakça Kelimeler	İfade Alınan	Bugün Kiril Alfabetiyle Yazılan Kazakça Kelimeler

²⁶⁴ Mehmet Kahraman, “Kazak Dilinde Terim Yapma Prensipleri Üzerine”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 4, 2014, s. 698.

Автомобиль	Aptamabel – Araba(taşıt)	Аптамабел – Otomobil
Автономия	Aptonomije – Özerklik	Аптономийе - Özgürlük
Алюминий	Әйуітеп (metal zatb)	Әлүмен (метал заты) -Alüminyum
Бухгалтер	Buhqalter- muhasebeci	Бугалтыр- Muhasebeci, sayman
Журналист	Cornalsb (adebiietci)	Gazeteci – Edebiyatçı
Закон	Zan, zaken	Зан, зәкен –Yasa
Индустрия	Yndistire	Үндістіре – Endüstri, sanayi

Yazarın bir bölümünü tablolastırdığı terim sözlüğünü burada verdiğimiz ve yazının tamamında yer alan örnek kelimeler üzerinde değerlendirecek olursak terimlerin, bilim dallarına ayrılmadan verilmiş olması sözlüğün eksik tarafı olarak ifade edilebilir. Siyaset, tıp, eğitim gibi alanlardaki terimler karışık olarak sözlükte yer almış ve Rusça terimler değiştirilmeden Kazak diline alınmıştır. Kubdenova sözlüğe yöneltilen tüm eleştirilere rağmen bu sözlüğün Kazak terminolojisi kendi döneminde bir atılım olduğunu yazısında belirtmiştir.

Kazak dilbiliminin oluşumu ve gelişimi hakkında gazetede kendine yer bulan bir diğer yazı “Ahmet Baytursunov ve Kazakça terminolojisi” başlığıyla karşımıza çıkmaktadır. Şerubay Kurmabayulı tarafından hazırlanan yazı Kazakça’daki bilimsel terminolojinin yaratılmasında ve Kazak dilinin metodolojisinin oluşturulmasında Ahmet Baytursunov’un katkılarını okuyuca aktarmaktadır. Ona göre:

“Kazak terminolojisinin tarihi, gelişimi ve aşamaları hakkında konuşurken Ahmet Baytursunulı’nın bilimsel çalışmalarını ve kamu faaliyetlerini derinlemesine incelemek çok önemlidir. Yirminci yüzyılın başında, Kazakistan’da ulusal dilin oluşumunda Kazak Alaş aydınlarının aydınların rolü büyüktür. Ahmet Baytursunov’un başlattığı yola devam edebilmek ve bilim dilinin gelişimine katkıda bulunabilmek Kazak aydınlarını anlamakla mümkündür. Bu nedenle günümüzün Kazak aydınları geçmişin mirasına yakından bakmalı ve her açıdan Kazak dilinin gelişmesi için çaba göstermelidirler. Kazak dili ancak kazak terminoloji tarihini derinlemesine inceleyerek geliştirilebilir.” Kurmanbayulı kazak dilinin gelişimi hakkındaki görüşlerine diğer Türk dilleri ile Kazak dilinin bağlantısına vurgu yaparak devam eder:

“Kazak terminolojisi Kazak ulusal dilinin zenginliğidir. Terminoloji alanı tarihsel bir planlama ve yapılanma çalışması olduğundan dilimizin tarihi Türk dilleri ile ilişkilendirilmelidir. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi

edebiyatımızda yer alan yayınlar; Abay Kunanbay'ın eserleri, "Dalay eyaleti", "Türkistan ili" gazeteleri bilimdeki somut terminolojinin oluşumunu bizlere göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu yayınlara ek olarak ilk bilimsel eserlerimiz, ders kitapları, terminolojik sözlükler ve diğer dillerden tercümelerinin yapıldığı yayınlar dikkatle incelenmelidir. Kazak dilinde bu tür eserlerin yayınlanması yüzyılın ilk on yılında başlar. Bu, modern Kazak bilim terminolojisinin baştan sona bir sistem olduğu anlamına gelir.”²⁶⁵

Kurmanbayulı'nın üzerinde durduğu iki gazete de kendi döneminde terimbilim alanının oluşup yerleşmesi açısından önemli kabul edilmektedir. Nergis Biray hem “Dalay eyaleti”, hem de “Türkistan ili” gazetelerinin ön plana çıkmasındaki en önemli etkenin Baytursunov’un 1910–1930 yılları arasında hem ana dilden türettiği hem de yabancı dillerden alsa da ana dilin kurallarına uygun hale getirdiği terimleri, Alaş hareketinin ses bayrağı olan bu gazetelerde yayınlamış olmasıyla ilişkilendirir. Söz konusu olan gazetelerdeki yayınların sonucunda terimlerin ana dilden türetilerek veya millileştirilerek kullanılması ve kabul görmesi sağlanmış ve bu sayede terim alanında ilmî eserler, öğretime yönelik okuma kitapları basılarak terim sözlükleri hazırlanmıştır.²⁶⁶

Kurmanbayulı yazısının devamında Ahmet Baytursunov dahil farklı düzeylerde bilimsel çalışmalar ortaya konan ve bu yolla Kazak terminolojisinin gelişimine katkıda bulunan Kazak Aydınlarının isimlerini verir. E. Omarulı X. Dosmukamedulı, M.Auezov, J. Kuderin Kozhanulı, M. Dulatulı, M. Kumabayulı, Aimauytulı, N.Törekululı, K. Kembergululı, G.Karaş, K.Kalenov Kazak terimbilimine katkı sağlamış Kazak aydınlarıdır. Ona göre bu yazarların her birinin, Kazak bilim dilinin ve dal terminolojisinin oluşumuna katkıda bulunduğu tartışılmaz. Kazak dilinde yazılmış eserlerde bu aydınların isimlere rahatlıkla tanık olunabilir. Bununla birlikte, A. Baytursunov’un ismi bu aydınlar arasında ön plana çıkmıştır.

Baytursunov’un Kazak dilbilimi terminolojisinin geliştiricisi olduğuna vurgu yapılan yazıda Baytursunov’un yalnızca bireysel bilim dallarının değil, aynı zamanda tüm Kazak terimlerinin oluşması üzerinde olan etkisi de ayrıca belirtilmiştir. Kazak

²⁶⁵ Şerubay Kurmabayulı, “Ahmet Baytursunov ve Kazak terminolojisi”, **ATG**, Sayı: 1161, 2013.s.1.

²⁶⁶ Nergis Biray, “Ahmet Baytursunov, Kazak Dilbilimi ve Terim Dünyasındaki Yeri”, https://www.academia.edu/27049471/Nergis_Biray_-_Ahmet_Baytursunov_Kazak_Dilbilimi_ve_Terim_D%C3%BCnyas%C4%B1ndaki_Yeri.doc, (27.03.2019).

terminolojisinin oluşumunda bu büyük kişiliğinin tesirlerinin bugün hala devam ettiği gerçeği okuyuculara Ana Tili Gazeti aracılığıyla ulaştırılmıştır.

Kazak terminolojisinin farklı bir bakış açısıyla değerlendirildiği diğer bir haber yazısı ise ortak Türk terminolojisinin oluşumu hakkındadır. Türk cumhuriyetlerinde ortak bilim dilinin meydana getirilmesi gerektiğini savunan makale Uluslararası Toplum Başkanı Akademisyen Ömirzak Aytbayulı e aittir. Aytbayulı 21. yüzyılın yalnızca Kazak halkı için değil, tüm Türk halkları için terminolojik ortaklığı zorunlu kıldığı fikrindedir. Gerek Manevi bir fenomen araştırırken, gerekse çeşitli bilimlerde araştırma yaparken, Türk cumhuriyetlerinin şimdiye kadar terminolojide kullandığı Rus yaklaşımlarından ayrılması gerektiğini savunur. Ona göre:

“Bu yaklaşımlar Türk benliğinden uzak taklitten öteye gidemeyen anlayışın bir sonucudur. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin yaklaşık bir yüzyıldır hâkim olduğu Türk halklarında "sosyalist, içerik-millî" yaklaşımının etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Terminolojide kural olarak, belirli bir durumda ortaya çıkan sorun, Rus düşünce tabanlı bir sistem aracılığıyla çözülemez. Rus bilim insanlarının araştırmalarında önde gelen fikirlere ve bilimsel yöntemlere dayanan millî örnekler, Avrupalı bilim insanlarının bilimsel bulguları, düşünceleri ve biçimleri, kendi yönelimleri olan bağımsız bilimi Kazak toplumuna sunmamaktadır. Kazak toplumu kendi gerçeklerini en iyi kendi diline ait unsurlarla ifade edebilmektedir. Dolayısıyla bu durum disiplinlerarası araştırmalara yapılan vurgunun bilimsel bir araştırma meselesi olduğu gerçeğine de yol açmaktadır.”²⁶⁷

Aytbayulı yazısının devamında şu ana kadar Kazakistan'da yapılan bilimsel araştırmaların tümünün olumsuz bir şekilde değerlendirilemeyeceğine de vurgu yapmıştır Kazakistan'da bilimin bazı alanlarında önemli ilerleme kaydedilirken tıp alanındaki bilimsel araştırmaların tamamen Rusça olduğuna ve Rus diline olan eğilimin iyileşmediğine dikkat çeker. Ona göre:

“Yaşam boyu öğrenme sürecinde olan insan bilimle içiçe olmak durumundadır. Bilim, genellikle insanlık için ortak bir iyilik olmasına rağmen, her milletin kendine hükmetme, dili kodlam ve bilimi genişletme hakkı vardır. Bu tüm türk halkları için önemli bir konudur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Türk devletlerinin kendi aileleri ile birlikte oluşturdukları temas terminolojik çalışmalarda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Daha önceki terminolojik prensipler de bu

²⁶⁷ Ömirzak Aytbayulı, “Ortak Türk Terminolojisinin Oluşumu Bugünün İstemidir”, **ATG**, Sayı: 116, 2012, s.1.

çerçevede revize edilmiş ve yeni prensipler oluşturulmuştur. Tüm bu açılardan bakıldığında Kazak dilinin doğal yasaları dikkate alınmalıdır. Uluslararası bağlamda, milli dillere terimler çevrilmiş, yeni terimler oluşturulmuş ve bu alanda yapılan çalışmalara hız verilerek sözcük bazında yeni alternatifler ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce, Türk halklarının sosyal yaşamında ve uluslararası alanda yaygın olarak kullandıkları terimleri kendi dillerinde özgürce kullanmaları arzu edilmelidir.”

Aytbayulı ayrıca “Türk halklarının terminolojide birleşme düşüncesi”ni yorumlarken paydaş olmayan etnik gruplardan gelen çeşitli baskıları da gözardı etmemiştir. Yine ona göre Türk halkları ortak bir birlik içinde birleşme gayretinde olursa yapılacak ilk adımlar dil bütünlüğü alanında olmalı ve öncelikle manevi ilişkilerdeki ortaklıkla başlamalıdır. Tüm Türk halkının geleceği ve refahı, ortak bir terminolojinin ve ortak bir bilim dilinin belirli bir düzeyde oluşumuna bağlıdır. Aksi takdirde, parçalanacak ve hâkim kültürler tarafından aşamalı olarak asimile edilecektir. Yazarın dikkat çektiği bir önemli konuda ortaklığın anahtar dillerin bütünüyle ilgili olmadığı sadece terminolojinin oluşumuyla ilgili olduğudur. Böylelikle yazara göre Türk devletleriyle ortak bir terminolojik sistem kurularak, az sayıdaki Türk halkının ortadan kaybolmasını önenebilir.

Yazıda, Türk devletleriyle ortak bir terminolojinin oluşması durumunda ekonomik refahın da sağlanacağı ifade edilmiştir. Oluşturulan terminolojik dil evrensel bilimsel bilgileri karşılayacak seviyeye taşınabilirse 200 milyondan fazla tüketici ağına ulaşan Kazakistan dünya standartlarında bilimsel bilgilere erişebilecek ve tüketim söz konusu olduğunda pazarını geliştirecektir. Yazar bu yüzden Türk halkının millî dilinde bilimsel terminolojiye bir alternatif oluşturulurken ortak bir Türk terminolojisi için çabalamak gerekli olduğunu söyler. Bu bakımdan, Türk halkları için önceden meydana getirilen terimleri ulusal eşdeğerleri ile değiştirmek en iyi çözüm yoludur. Yazar bu çözüm yolunun sadece bazı bilim adamlarının yapabileceği türden bir çıkış olarak görmez. Türk devletlerindeki terminoloji alanında radikal bir şekilde ilgilenen terminoloji bilim merkezlerinin olduğunu ifade eder. Ortak bir terminoloji oluşturulması yolunda merkezin Türksoy tarafından organize edilmesini önerir.

Ek olarak, Aytbayulı 1970 ve 1980 yıllarına gelindiğinde Türk halkları arasındaki yazı çeşitliliğinin Türk milletleri için bir dezavantaj haline gelmesinin terminoloji sorununa yol açtığını belirtir. Bu devasa dezavantajlar acilen avantaja çevrilmediği takdirde geç kalınmış olabileceğine de vurgu yapar. Ona göre tarih

boyunca pek çok milletle ve dille etkileşime giren Türk dilleri bu durumun olumsuz etkilerini üzerinde taşımaktadır. Yazar bu olumsuz etkilere değinirken aynı zamanda ortaya çıkan dil dezavantajının nedenlerini sorgular ve çözüm önerilerinde bulunur:

“Türk dilleri tarihsel süreç içerisinde Arapça, Farsça, Moğolca ve Rusça’nın baskısı ve etkisi altında kalmıştır. Bir asırdan uzun bir süre Rusça aracılığıyla birçok uluslararası terim Kazak diline girmiştir. Bunun sebebi, kelimelerin Rusçadaki biçimlerini hiç bozmadan Rusçaya dâhil edilmiş olmasıdır. Yazım kurallarımızı dahi Rus dilinin normlarına göre oluşturduk. Bu nedenle dilimizin telaffuzuna da ciddi hasarlar verdik. Şimdi bu meseleleri yönetmek ve düzenlemek için yeni bir yolla çözülebilecek bir sorun var. Bununla birlikte, Örneğin, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, uluslararası ticaret büyüdü ve önde gelen sömürgeci güçler - İngiltere, Fransa, Hollanda, Almanya ve İtalya - denizcilik endüstrisinin geliştirilmesinde öncü oldu. Bu bağlamda, ekonomik ve yasal ilişkileri, denizde seyir güvenliğini düzenlemek ve uluslararası ittifak oluşturabilmek için bu ülkeler terimlerini geliştirip ortak bir yolda birleştirdiler. Deniz taşımacılığı ve demiryollarında Fransızca etkili olurken iletişim ve bilgi alışverişinde ortak bir dil olarak İngilizce kullanıldı. İngilizce yeterliliğinin özü, İngiliz deniz hukukî ilişkilerinin düzenlenmesi yasasına dayanıyordu. Günümüze gelindiğinde ise bilgisayarın oluşturulmasıyla birçok terim ortaya çıktı. Sektördeki her yeni olguyu isimlendirmek için birçok terime ihtiyaç duyuldu. Bilgisayar Amerika’da icat edildiği için tüm bilgi teknolojisi başlıkları bugün İngilizce olarak karşımıza çıkmakta. Benzer şekilde, Türk halkları veya Kazak halkı belli bir alan geliştirmiş olsaydı, terimler tamamen Kazakça oluşturulur ve tüm dünyaya terimler Kazakça yayılırdı. “²⁶⁸

Ömirzak Aytbayulı’nın yazısı Türk devletlerinin her alanda kalkınabilmesinin ön şartının ülkelerin birbirleriyle olan maddî manevî ilişkilerin dil bazında geliştirilmesi olduğunu savunmaktadır. Türk halkları için ortak bir model oluşturmanın önemini vurgularken Kazak dili için gerekli, ancak karşılığı olmayan ve de çeviriye uygun olmayan uluslararası kelime ve terimlerini Kazak dilinin sesbilim, biçimbilim özelliklerine uyarlayıp kabul etmedilmesi görüşündedir.

Öte yandan terminoloji konusunda, Kazakistan Cumhuriyeti Terminoloji Komisyonu tarafından onaylanan terimlerin listesinin gazetede yayınlandığını görmekteyiz. Yayınlanan listede farklı disiplinlerde kullanılan Rusça ve Kazakça

²⁶⁸Ömirzak Aytbayulı, Sayı: 116, 2012, s.1.

sözcüklere yer verilmiştir. 2014 yılında kazak terimbilim alanına eklenen otuz yedi tane kabul görmüş kelimeyi ve kelimelerin Türkçe karşılıklarını burada vermeyi uygun buluyoruz. Bu bağlamda Gazeteye yansıyan sözcükler:

1. абзац : Paragraf başı	13. аккумулято: Pil (battery, accumulator)	25. актер : Aktör (oyuncu)
2. андроид :Android (mobil işletim sistemi)	14. анонс : Duyuru	26. антенна : Anten
3. аппарат: Aparat kablo	15. арена : arena (meydan)	27. архив, мұрағат : Arşiv
4. аудио : Ses	16. балерина : Balerin	28. балетмейстер : Bale rejisörü (koreograf)
5. Баритон : Bariton	17. бизнес-класс : Uçuş sınıfı	29. велосипед : Bisiklet
6. виртуальный : Sanal	18. Галстук : Kravat	30. гипотеза : Hipotez
7. гимн : marş	19. глоссарий : Eski kelimeler sözlüğü	31. грим : Makyaj
8. Диета : Diyet	20. дизайнер : Tasarımcı	32. Журнал : Dergi
9. идентификация: Kimlik	21. композитор : Besteci	33. компьютер : Bilgisayar
10. интернет : İnternet	22. лимит : Sınır, limit	34. массаж : Masaj, ovma
11. логика : Mantık	23. маркер : Damga, kalem, işaretleyici, marker	35. монтаж : Montaj
12. монета : Madeni para	24. мобильный: mobil	36. модератор : Moderatör 37. микшер : Mikser

Tablo, yeniden düzenlenmiş olup tüm sözcüklerin Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır.

Görüldüğü üzere Kazakistan'da bağımsızlıktan bu yana uluslararası terimlerin Kazakça'ya alınmasında ideolojik olarak büyük bir değişim yaşanmıştır. Kazakça'daki Batı kaynaklı terimler bağımsızlığın ilk yıllarında pek çok araştırmacı tarafından Rus yayılmacılığının, işgalciliğinin ve Rus kapitalizminin bir parçası olarak görülürken

günümüze yaklaştıkça söz konusu kelimelerin (moderatör, mikser, marker, diyet vb.) Kazak dilinin söz varlığı içinde bir modernleşme hareketi olarak görülmüştür.

Kazakistan'da Terminoloji Komisyonu'nun çalışmalarının yanında, Almatı'daki Pedagoji Bilimleri Akademisi de çalışmalar yürütmüştür. Kazakça'nın 30 ciltlik terminoloji sözlüğünü hazırlayan akademisyenler ve önemli bilim insanlarının bu çalışması gazetede Askarbek Kusainov tarafından genişçe yer almıştır. Gazetenin beşinci sayfasında yayınlanan, projenin bilimsel sorumlusu Akademisyen Askarbek Kusainov'un makalesi okuyuculara çalışma hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

Makalenin birinci paragrafında 2011-2020 yıllarını kapsayan Dillerin Gelişimi ve Uygulamaları Devlet Programı çerçevesinde, bilim, teknoloji, endüstri ve kültürün tüm alanlarını kapsayan 30 ciltlik bir terminoloji sözlüğünün varlığından tüm okurların haberdar olması gerektiği ifade edilmiş ve bu yeni sözlüğün daha önceki sözlük çalışmalarından farkları ortaya konulmuştur:

“2011-2020 için Dillerin Gelişimi ve Uygulamaları Devlet Programı çerçevesinde, bilim, teknoloji, endüstri ve kültürün tüm alanlarını kapsayan 30 ciltlik bir terminoloji sözlüğünün yayınlandığını tüm okurlarımız bilmelidir. Önceki sözlüklerden farklı olarak, bu sözlük birçok gelenek, kültür, gelenek ve diğer dillerde yaygın olarak bulunmayan pek çok terime sistematik bir referanstır. Ülkemizde ilk kez bu tür büyük ölçekli çalışmaların yapıldığı söylenebilir. Örneğin, herhangi bir BDT²⁶⁹ ülkesinde böyle bir bilimsel terminoloji sözlük seti yoktur.”²⁷⁰

Dili "ulusun ruhu" terminolojiyi ise vücudun “atardamarlarından” biri olarak nitelendiren Kusainov fikirlerini ifade ederken "Kazakistan'ın 2050" Stratejisine yönelik Devlet Başkanı Nazarbayev'in : ‘Dilde uyum sağlamak ve terminoloji konusunda fikir birliği sağlamanın gerekliliğinden bahsettiğine dikkat çeker. Bir zamanlar modern Kazakça dilinden zengin bir terminoloji fonu yaratıldığını ve bunun adım adım tüm kamusal yaşam alanlarında uygulamaya çalışıldığını söyleyen

²⁶⁹ Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında imzalanan anlaşma ile kurulmuş devletler topluluğudur. İleriki tarihlerde antlaşmaya Letonya, Litvanya, Estonya hariç bütün eski Sovyet ülkeleri imza atmıştır. Topluluğa son katılan üye 1993 yılında Gürcistan olmuştur. Bu topluluktan Türkmenistan 2005 yılında çıkmıştır. Gürcistan 2008 Osetya Savaşı sonrasında, Ukrayna ise 2014’de Rusya’nın Kırım’ı ilhakı sonrasında topluluktan ayrılmıştır. Topluluk şuan 9 ülkeden oluşmaktadır ve dünyadaki toplam doğal kaynakların %25’ine sahiptir. Ayrıntılı Bilgi için Bkz.:

<https://www.stratejikortak.com/2015/11/bagmsz-devletler-toplulugu-bdt-ve.html>

²⁷⁰ Askarbek Kusainov, “ 30 Ciltlik Terminoloji Sözlüğü, Dil Hazinesine Önemli Bir Katkıdır.”, ATG, Sayı: 1233, 2015, s.1.

Nazarbayev'e okurun kulak vermesini ister. Yazısının devamında ise Kazak terminoloji çalışmalarının kattığı mesafeyi bizlere aktarır:

“Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Spor Bakanlığının, Kazakça terminolojisini geliştirmek, terimleri birleştirmek ve uyumlaştırmak için çok çalıştığı bilinmektedir. Bu çalışmalar devam ediyor. Özellikle, 1999-2000 yıllarında ilk kez Bakanlığın emri ile ülkede Kazak-Rus, Rus-Kazak dilinde sektörel bilimsel terminolojik 31 adet sözlük koleksiyonu oluşturuldu. 400'den fazla endüstri uzmanı ve bilim adamı bu çalışmada görev aldı. Cilt başına 5.000'den fazla endüstriye özgü terimi kapsayan bu sözlüklerin yayınlanmasında ülkemizin bilim insanlarının önemi gözardıedilemez”²⁷¹

Kusainov'un verdiği bilgiler oluşturulan terminoloji sözlüğünün Kazak dilinin gelişmesinde büyük etkisi olduğunu bizlere göstermektedir. Makalede 2012-2014 döneminde, Kültür ve Spor Bakanlığı'nın Dil Gelişimi ve Sosyo-Politik Çalışmaları Komitesinin yönetiminde Almatı'daki Pedagoji Bilimleri Akademisi'nin sözlükleri iyileştirme ve tamamlama çalışmaları yaptığını ifade etmiştir. Verilen bilgilerden alıyoruz ki asıl amaç, daha önce yayınlanmış sözlüklerin bir koleksiyonunu analiz etmek ve işlemek, her bir birimdeki terim sayısını 9000, hatta 11-12 bin'e çıkarmak olmuştur.

Kazakistan isimler sözlüğünü ele alan önceki haber yazımızda sözlükteki kelimelerin bilim dallarına ayrılmadan verilmesini bir eksiklik olarak ifade etmiştik. 30 cilt olan yeni terminoloji sözlüğünde ise bu eksikliğin giderildiğini yazarın verdiği bilgiler doğrultusunda görmekteyiz:

“Fonetik, Astronomi, Matematik, Bilgisayar Bilimi, Bilgisayar Mühendisliği, Enerji, Elektronik, Radyo Mühendisliği, İletişim, Kimya, Biyoloji, Tıp, Ekoloji, Spor, Tarih, Kültür, Sanat, Felsefe, Siyaset Bilimi, Pedagoji, Psikoloji, Edebiyat ve Dilbilim terimleri disiplinlere göre sınıflandırılmış ve ortak terimlerde birleşme sağlanmıştır. Aynı zamanda, sözlük çalışması yürütülürken akademilerde çalışan 120 bilim insanının üzerinde anlaşılmadıkları terimler ortak bir tartışmaya sunulmuş böylelikle toplamda, sözlük için 20.000 terim tartışılmıştır.”²⁷²

Kusainov'un makalesini bütünüyle değerlendirirsek bu makale Kazak Terminoloji sözlüğünün oluşumunu ve sözlüğün Kazak diline tesirlerini ele

²⁷¹ Askarbek Kusainov, Sayı: 1233, 2015, s.2.

²⁷² Askarbek Kusainov, Sayı: 1233, 2015, s.2.

almaktadır. Çalışmanın meydana gelmesindeki aşamalar ve meşakkatler söz konusu edilirken Kazak edebi dilinin oluşmasında terminolojinin değerine vurgu yapılmıştır. Kazak toplumunun öz değerlerini kaybetmemesi ulusal terminolojinin oluşturulmasına bağlanmıştır. Nitelikli terimlerin yapılabilmesi ise Kazak aydınlarının modern terim yapma kurallarını bilmelerine ve sıkı çalışmalarına bağlanmıştır. 30 ciltlik yeni koleksiyonun üniversitelerde, araştırma enstitülerinde, akademilerde, bakanlıklarda ve Parlamentoda, 52 doktor - 144 akademisyen ve 120 bilim insanı aday tarafından hazırlanması çalışmayı değerli kılmıştır. Toplamda yaklaşık 350 kişinin yer aldığı çalışmada A.Baitursynov Dilbilim Enstitüsü bilim adamlarının fikirlerinin de yansıması bulunmaktadır. Dolayısıyla Branş terminolojisinin gelişmesinde, Kazakça terminolojisinin korunmasında ve Kazak dilinin doğru yazılmasında 30 ciltlik terimler sözlüğünün önemi büyüktür.

Sonuç olarak Ana Tili Gazeti'nde Kazak terminolojisi hakkında çıkan haber yazıları ve makaleler bize Kazak aydınlarının 20. yüzyılın ilk çeyreğinde terim yapmakla meşgul olduklarını göstermektedir. Bu aydınların Kazakça terimlerin, milletin öz dilinden alınması gerektiğini savunmaları; millî dil, millî şuur ve millî terim anlayışına sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Öğretim yöntemleri konusunda oluşturulacak terimlerde ise özellikle ana dili öğretiminde Avrupa standartları ile geleneksel yöntemlerin birleştirilmesi fikri kabul görmüştür. Akraba ve komşu diller arasındaki ilişkilerin durumu ortaya konulmuş ve özellikle Türk dilleri arasındaki ilişkiler dikkate alınmıştır.

Kazakça terimler oluşturma işi Sosyalist Kazak Cumhuriyetinin kurulmasından hemen sonra dil planlaması siyasetiyle gündeme gelmiştir. Dil planlaması siyaseti Kazak edebiyatına Ahmet Baytursunov gibi bir vatansever kişiliği kazandırmıştır. Diğer aydınlar içerisinde dil çalışmalarına en çok katkıyı Ahmet Baytursunov yapmıştır. Öyleki gazetede yayınlanan pek çok dil ve terim çalışmasında Ahmet Baytursunov'un dilbilimsel çalışmalarının etkisi sadece dil ve edebiyat alanında değil birçok ilmî alanda da kendini gösterdiği ifade edilmiştir. Aktarma çalışmalarında da yabancı dilden giren terimleri millîleştirmiş; terim oluşturma prensiplerini ilk o ortaya koymuştur.

Vatanperver düşünceler doğrultusunda ilk defa ortaya çıkan prensipler Kazağın kendi düşüncesini yansıtmakta ve Kazak milî kimliğine de ters düşmeyen kuralları içermiştir. Ancak 1933 yılında Kazak Komünist Partisinin önerisi ve Kazak bilim adamı, K. Jubanov tarafından sosyalistik anlayışa uygun olarak yeniden düzenlenen

terim yapma prensipleri gündeme gelmiştir. Sosyalist kültür ve onun da üzerinde Rus dil ve kültür politikalarını gözetken 11 maddelik ilkeler hazırlanmış ve zoraki uygulamaya konulmuştur. Kazak aydınları terimlerin uluslararasılaştırılma politikalarına bağımsızlıktan önce ve bağımsızlığın ilk yıllarında her şartta karşı çıkmıştır. Yaşanan zamanın şartlarına uygun olarak sosyalizmin getirdiği dil planlaması ve terim yapma ilkelerine aydınlar karşı çıkmışlardır. Ancak bir asırdan daha fazla bir zaman aralığında alınan uluslararası kelimeler ve üretilen terimler, Kazakistan'ın büyük terim hazinesinin bir bölümünü oluşturmuştur. 1990'dan sonra ortaya çıkan yeni duruma uygun olarak ise Kazak aydınları terim yapma ilkelerini tekrar ele almış ve Kazak dil politikalarını modern devlet olma hedefine ulaşma gayesiyle şekillendirmiştir.

4.5. Millî Bir Miras Olarak Kazak Türkçesi: Dil ve Tarih

Kazak Türkçesi'nin günümüzdeki adı Kazakça olarak bilinse de sonuç olarak bu dil bir Türk dilidir. Araştırmacılara göre Kazakça Ural Altay dil ailesinin Altay koluna mensuptur. Bu nedenle Kazaklar ana dillerinin Türk dilinin bir kolu olduğunun bilincindedirler. Dolayısıyla Kazak aydınları milli kimliğin inşasında, uluslaşmada ve yeni neslin yetiştirilmesinde Kazak Türkçesi'nin geçmişten günümüze geçirmiş olduğu aşamaların da önemli olduğunun farkındadırlar. Bu farkındalık topluma yön veren Kazak aydınlarının kendi tarihsel birikimlerini bulma ve anlama çabalarıyla kendini göstermektedir. Bu nedenle ulus inşa sürecinde olan bir ülkenin milli hafızasını canlı tutma isteği toplumdaki aydınları dil ve tarih çalışmaları yürütmeye yönlendirmiştir.

Dil ve tarih hiç şüphesiz bir milletin millî hafızasının, duygularının, düşüncelerinin ve bütün maddî ve manevî değerlerinin, ortak hazinesidir. Bu iki olgu kültürün ilk ve temel unsurudur. SSCB 'nin 1991 yılında dağılmasından sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde başlatılan ulus inşa süreci devletlerin tarihi kökenlerini bulma ve dillerine sahip çıkma girişimiyle başlamıştır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde bağımsızlıktan sonra modern ulus inşa etme sürecine giren Kazakistan'ın kendi köklerini bulma, Çarlık Rusya'sından bu yana kaybedilen milli şuurunu toplum nezdinde yeniden canlandırma çalışmalarının Ana Tili Gazeti'ne yansıyan boyutlarını inceleyeceğiz.

Günümüzde bağımsız bir millet olarak karşımıza çıkan Kazakların bugün Hazar Denizi'nden Çin sınırına kadar uzanan topraklarda izlerini takip etmek mümkündür. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyet'inin dağılmasıyla yeni bir

ulus inşa etme gayretinde olan Kazakistan Cumhuriyeti kendi toplumunda milli bilinç oluşturma konusunda sistemli bir çaba göstermektedir. Kazakistan gerek aydınları ve bürokraside önde gelen isimleriyle gerekse yürüttüğü ‘‘Kazakistanlılık siyaseti’’yle halkının kendi köklerine ulaşma isteğini göstermektedir. Nitekim bu istek, duyguya ve düşünceye dayanan millî şuurun milletin mânevî kuvvetlerinden en önemlisi olduğunu kanıtlar niteliktedir. 1552 yılında Kazan Hanlığı’nın Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle başlayan Rus hegemonyası Kazakların uzun yıllar sürecek asimilasyonlara maruz kalmasına sebep olmuştur. Rusların kendi egemenliği altına almış oldukları halkları “böl, parçala, yönet” yöntemiyle idare etme politikası Kazakların kendi benliklerinden, dillerinden, kültürlerinden kısacası maddi manevi tüm değerlerden kopmasıyla sonuçlanmıştır. Millî bilinç kaybı olarak ifade edebileceğimiz bu durum sadece Kazakistan’ı değil Orta Asya’da bulunan tüm Türk cumhuriyetlerini etkilemiştir. 17. yüzyıldan itibaren Rus Yöneticilerinin Türklerin milli ve manevi değerlerine karşı yaptıkları saldırılar ve bu konudaki hak ihlalleri SSCB’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türki devletlerinde, kaybedilen manevi mirasları yeniden vücuda getirmek için ulus inşa etme” çalışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu amaca uygun olarak bağımsızlıkla birlikte Kazakistan’da ve Orta Asya’daki diğer Türk Cumhuriyetlerinde ulus inşası Sovyet imparatorluk ulus anlayışından modern ulus anlayışına geçiş olarak sürdürülmüştür. Bu sebeple yeni bir ulus deklarasyonu için kaybedilen manevi değerlerin kazanılması ve tarihsel şuurun yerine getirilmesi amacıyla üniversitelerde Kazak Dili ve Edebiyatı bölümleri açılmıştır.

Bugün Ulus devlet kuran ülkelere baktığımızda siyasi otoriteler ırk veya vatandaşlık vurgusu üzerinden bir siyaset yürütmüş olsa dahi ulus devlet olmanın birincil şartı kültürel ve dilsel anlamda homojen bir millet oluşturabilmektir. Kazakistan’ı nüfus, ekonomi, kültür ve tarih açılarından ele aldığımız bölümde Kazakistan’ın nüfus bakımından oldukça çeşitli etnik yapıya sahip olduğunu ifade etmiştik. 15.301.400 kişilik nüfusa sahip olan Kazakistan aynı zamanda 120’den fazla etnik grubu içinde barındıran bir devlet olarak bugün karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede ülke nüfusunun %59’u Kazak, %26’sı Rus ve %15’i ise Ukraynalı, Özbek, Uygur ve Tatarlardan oluştuğu gözardı edilmediğinde bu durum dil anlamında da çeşitli sorunları beraberinde getirdiği ortadadır.. Rusça’ nın ülkedeki hâkimiyeti Kazakça’nın kullanıldığı alanları oldukça kısıtlamıştır. Kırsal alanda yaşayan Kazaklarla, kentte yaşayan Kazaklar arasında dil kullanımı farklılaşmıştır. Kırsal alan

dili Kazakça olurken Rusça her alanda prestij dili haline gelmiştir. Yeni devletin bağımsız dili olarak Kazakça ancak 22 Eylül 1989 tarihine gelindiğinde Kazakistan Komünist Partisi Başkanı Nursultan Nazarbayev'in çalışmalarıyla "devlet dili" olarak kabul edilmiştir. Rusça ise Kazakça'nın yanında resmi dil olarak varlığını sürdürmüştür. Kazakçanın halk arasında etkinliğini artırmak için 21 Ekim 1989 tarihinde Kazak Dili Kurumu ve 1992 tarihinde ise Uluslararası Kazak Dili Kurumu kurulmuştur. Ulus inşasında dilin birleştirici gücünün farkında olan Kazakistan devletinin tüm kurumlarda ve sosyal yaşamın her alanında dile önem verdiği açıktır. Öte yandan tarihsel ortaklığın kazak siyaset anlayışını yönlendirmesi ve milli şuur oluşturmaya da bir strateji olarak kabul edilmiştir.

Özkırmılı, ulusu ulus yapan ortak değerlerin paylaşılan geçmiş olduğunu ifade eder ve ona göre ulus mutlaka bir bellek üzerinden temellendirilmelidir ²⁷³ Ulus inşasında büyük önem taşıyan "ortak tarih" vurgusu Kazakistan'da uygulanan politikalarda kendini göstermiştir. 20. yüzyılın başına kadar Kazakistan'da SSCB tarihçileri tarafından belirlenen ve "Lenin'in ideallerini destekleyen bir tarih anlayışı ortaya konulsa da bağımsızlıktan sonra eğitim kurumları dahil olmak üzere bu anlayıştan vazgeçilerek Kazak milletin öz değerlerini ortaya koyan bir tarih anlayışı benimsenmiştir. Bu çerçevede Yapıcı; Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla "Kazak ulusal kimliği"nin oluşturulma çabalarına vurgu yapar. Hem bir ortak bellek yaratmak hem de meşruiyet kaynağı sağlamak adına yeni tarih yazımı politikasının bağımsızlıkla birlikte benimsendiğine dikkat çeker. Bu bağlamda, öncelikli olarak 1991 yılında hükümete bağlı olarak kurulan Kazak Eğitim Akademisi tarafından tarih ders kitapları kapsamlı değişikliğe uğratıldığını kaydeden Yapıcı 1995 yılında ise, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in yönetimindeki Devlet Politikası Milli Kurulu'na "Kazakistan Cumhuriyeti Tarih Bilinci'ni Kurma Belgesi" oluşturulduğunu da aktarmaktadır.²⁷⁴

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılması hem dünya siyasi tarihi hem de Orta Asya siyasi coğrafyası bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olurken Moskova'dan yönetilmekte olan geniş sahada modern ulus inşa etme"

²⁷³ Umut Özkırmılı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale**, (Çev. Y. Başkavak), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.166.

²⁷⁴ Utku Yapıcı, "Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2009. s.12.

alışmaları Kazakistan dâhil olmak üzere dil ve tarih bilincinin kazandırılma çabalarıyla kendini göstermiştir.

Kazakistan’da dil ve tarih bilincinin uyandırılması konusunda Ana Tili gazetesi’nde kendine yer bulan haber yazılarından biri Profesör Doktor Güldarhan Smagulova’ a aittir. Smagulova yazında Pekin Merkez Milletler Üniversitesi’nde (Minzu) yabancı bir öğretim görevlisi olarak eski anıtlar tarihi ve metinleri hakkında alışan Aydar Mirkamalulı ile yaptığı görüşmeyi değerlendirmiştir. Mirkamaluly’un Kazak Dili ve Edebiyatı Üniversitesi’nde okuyan öğrencilere her yıl Eski Türk Metinleri hakkında ders verdiğini ve çeşitli konferanslara katıldığını kaydeden yazar Mirkamal’in çalışmalarının, sadece Çin’de değil, yurtdışında da Türkologların dikkatini çektiğini belirtmektedir. Smagulova, Çin yerlisi olan Aidar Mirkamaluly ile olan görüşmesinin nedeni olarak bugüne kadar Türk ve Türklerin meydana getirdiği tarihin yanlış algılanmasının önüne geçmek olduğunu belirtmektedir. Kazak Türklerinin tarihsel kökenlerinin bilinmesi açısından önem taşıyan haber Mirkamaluly’in görüşleriyle daha da değerli olmaktadır.

Türkolojide eski metinler üzerinde sürekli olarak çalışıldığını ifade eden Mirkamalulı Kazak bilim insanlarından G.Aidarov, A. Kurishanov’un isimlerinin Kazak tarihi açısından önemli olduğunu söyler. Ancak, Çinli Türkologların bu alandaki başarıları da ona göre azımsanamaz. Özellikle Orhun Yazıtları Kazakistan’da da araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Kazakistan’da bu konu üzerine çalışan bilim insanlarından en önemlisi Gubeydulla Aydarov’dur. Ahmet Bican Ercilasun da Aydarov’un Eski türk metinleri üzerindeki çalışmaları hakkında bize bilgi verir : ‘‘ Başta Kazakça olmak üzere muhtelif Türk lehçelerinde ve Rus dilinde bengü taşlar hakkında pek çok makale yazan Aydarov, 1966’da neşrettiği Bilge Kağan Abidesi’yle dikkati çeker. Fakat Aydarov’un en büyük eseri, 1971’de Alma Ata’da yayımladığı Sekizinci Asırdaki Eski Orhun-Türk Abidelerinin Dili adlı eserdir. Aydarov’un senelerini verdiği bu büyük eserde; Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Köl İç or, Moyun or ve Suci bengü taşlarının fotoğrafları, Köktürk harfli metinleri, transkripsiyonları ve Rusça tercümelerinden başka fevkalade sistemli ve teferruatlı bir gramer de yer almaktadır. ²⁷⁵

Röportajın devamında Mirkamalulı Orta Asya sahasındaki Türk sultanların Türk hanlığının sosyal hayatında çok önemli rol oynadığını bu sebeple yabancı

²⁷⁵ Orhun Yazıtları’nın araştırılma tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Ahmet Bican Ercilasun, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008 s. 146-161.

hükümdarların Türkleri “yıkıcı Türkler, başedilemez Türkler” olarak adlandırdığını ifade eder. Bu açıdan bakıldığında Türk sultanlarının toplumdaki ve uluslararası ilişkilerdeki rollerinin büyüklüğünü görmek gereklidir.²⁷⁶

Köktürk yazıtları hakkında ilk olarak Çin kaynakları bahsedildiğini belirten Mirkamaluly : “Bugünkü Moğolistan sınırları içerisinde kurulan ve Runik harfli en eski Türkçe yazıtın II. Göktürk döneminden kaldığını ifade eder. Bu eski Türkçe yazıtların, en önemlileri Orhun Yazıtları ya da Orhun Abideleri olarak da adlandırılan Tonyukuk, Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarıdır. Türk kültür gelenek görenekleri için son derece önemli olan bu yazıtlar daha fazla araştırılmalı ve derinlemesine analiz edilmelidir.” der. Türklerde runik yazının yaygın olarak kullanılması, Uygurların, X yüzyılın ilk yarısında dağılmasından sonra Gobi Çölü'nden Hansu bölgesine uygar halkının taşınmasıyla gerçekleşmiş olduğunu da ifade eder: “Bu yazı aynı zamanda Kansu'daki Sarı Uygur kullanımı nedeniyle Eski Uygur yazısı olarak da adlandırılmıştır. Eski Türk Runik kayıtlarıyla karşılaştırıldığında, bu yazıyla damgalanmış çok sayıda metin ve anıt vardır. “Yazıtlardaki dilin Runik yazıya benzetildiğine vurgu yapan Mirkamaluly, bu nedenle iki alfabe arasında bir bağlantı olabileceği yönünde görüşlerin ve teorilerin bulunduğunu da ifade eder.

Çince metinleri inceleyen ve orijinal metinden çeviriler yapan araştırmacı Türkolog, bir metin yazarı olarak, eski metinlerin inceleme isteğinin, gelecekte bilimin gelişmesine katkıda bulunacağını röportajın sonunda beyan eder. Özellikle bu alanda çalışmalar yapan genç bilim insanlarının İngilizce, Japonca, Türkçe, Çince ve Kazakça olarak yayınlanan çalışmaların takip edilmesi gerektiğini vurgular.

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak eski Türk metinlerini inceleme işinin ulus inşa sürecinde olan Kazak toplumunda tarih şuurunu uyandırmak amacıyla yapıldığını söyleyebiliriz. En eski çağlardan bugüne kadar, Türk milletinin yaşam tarzını, zevkini, dünya görüşünü, duygu, düşünce, hayal dünyası ve üretme gücünü gösteren belgeler bu metinler olmuştur.

Modern ulus inşa etme siyasetini sürdüren Kazakistan'ın metinsel ve tarihsel anlamda geçmişe dönük yaptığı incelemeler sadece Orhun yazıtlarının değerlendirilmesi ile sınırlı kalmamıştır. Kazakistan'da farklı el yazmalara, şiirlere ve hikâyelere yönelik araştırmalar da diğer taraftan sürdürülmüştür. Bu alanla ilgili bir

²⁷⁶Güldarhan Simagulova, “Türkolog Aydar Mirkamaluly: Eski Türk Metinleri Üzerine Yapılan Çalışmalarda Geç Kalınmamalıdır.” *ATG*, Sayı: 1293, 2015, s.1.

başka yazı ise Bagdan Mominova ‘ ya ait olan ‘‘Metin Çalışmaları Tarihi Mirasımızı Canlandırıyor’’ başlıklı yazıdır. Mominova Kazakistan’daki metin çalışmalarının, dilbilimin önemli bir alanını teşkil ettiğine vurgu yapar. Ona göre :’’Dilbilimi olmadan eski yazının anlamını kavramak mümkün değildir. Bugünden günümüze kadar gelerek ortak değerlerimizi oluşturan farklı el yazmaları, şiirler ve hikâyeler, mutlaka incelenmelidir.’’²⁷⁷

Mominova Kazak halkının kültürel mirasını oluşturan şiir, hikâye, destan, mektup gibi edebi türlerin mutlaka metinbilimsel anlamda okunup analiz edilmesi gerektiğini söyler. Ona göre : ‘‘ Analizler metin dil bilim temelinde yapılmalıdır. Diğer bilim dalları, metinlerin her şeyden önce içerikleriyle, hangi bilgileri ilettikleriyle ve ne tür bir etki yarattıklarıyla ilgilenmelerine karşın, Kazak araştırmacılar metni dil bilim yönüyle ele almalıdırlar. Metinlerin içeriğinden çok, metnin oluşturulmasında etkili olan kurallarına, metinlerin üretimi ve iletişimsel işlevlerine dikkat etmelidirler. Kazak metinselliği, Kazakların tarihinin doğru anlaşılmasına da katkıda bulunur. Özellikle eski Türk metinleri analiz edilirken bu metinleri ilk inceleyenlerin kendilerine ulaşmanın zorluğu ortadır. Kazak kültüründe pek çok farklı metin türünün olması ve bu metinlerin yazarlarının yaratıcılıklarının farklı düzeyde olması metinlere ait olan birçok folklorik özelliğin gözardı edilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla kültürel ortaklığa sahip olduğumuz eski Kazakça metinler kendi iç dinamikleriyle (yazma stili, yazarın imzası vb.) yeni metodolojik yaklaşımlara uygun olarak değerlendirilmelidir. ‘’²⁷⁸ Kazaklara ait olan sözlü ve yazılı ürünlerin metinsel dilbilim anlamında incelenmesi gerektiğini savunan yazar sonraki satırlarda Tataristan ve Özbekistan’daki gözlemlerini Kazakistan ve Çin ile karşılaştırarak verir ve bir özeleştirir de bulunur:

‘‘Taşkent Merkez Kütüphanesi, yaklaşık 25.000 adet Orta Türki yazıt mirasına sahiptir. Yazıtların araştırılması konusunda ise Türkiye önde gelmektedir. Araştırma düzeyi de İstanbul’ da oldukça yüksektir. Bir konferans için Kazan’a gittiğimde Tataristan’daki yazıtların dikkatlice incelendiğine ve korunduğuna şahit oldum. Burada sadece metin çalışmalarıyla ilgilenen bilimsel okullar vardı. Bu arada, Çin’in yüzyıllardır aynı el yazması bir metin üzerinde çalıştığı da bilinmektedir. Bu nedenle

²⁷⁷ Bagdan Mominova, ‘‘Metin Çalışmaları Tarihi Mirasımızı Canlandırıyor’’, **ATG**, Sayı: 1359, ,2016, s.1.

²⁷⁸ Bagdan Mominova, Sayı: 1359, ,2016, s.1.

metin biliminin geliştirildiğini Çin özelinde söyleyebilirim. Her yıl, Kazak Edebiyat Dilinin tarihi konusunda Pekin'deki Ulusal Merkez Üniversitede ders veriyorum. Sözlü edebiyatın dil anlayışı ile daha da ilgililiyiz. Fakat biz Kazak edebiyat dilinin kendi iç dinamikleriyle yeteri kadar ilgilenmiyoruz. Kazak edebiyat dilinin zenginliğine sahip olduğumuz için bu konunun üzerinde daha çok düşünmeliyiz. Eski Türk eserlerinden bazıları Sovyetler döneminde eski Özbek dilinde Özbekler tarafından yazıldığı için Tatarlar, büyük bir tarihi mirasa sahipler.”²⁷⁹

Yazarın dil ve kültürü birbirinden ayrı düşünmediği açıkça ortadadır. Buradan hareketle, Çin’deki tarihi yazıtların ve eserlerin yüzyıllardır aynı dilde ve aynı formda yazılması bir avantajdır. Çünkü kaynak dilden hedef dile çeviride kültürel unsurlar en önemli olgu olarak karşımıza çıkarlar ve farklı iki dil arasında yapılan her çeviri etkinliğinde aynı zamanda kültür aktarımı da yapılmış olmaktadır. Aktarımdaki tereddütler veya metinsel eksiklikler kültür aktarımındaki eksikliği de beraberinde getirir. Öte yandan Her yıl Kazak Edebiyat Dilinin tarihi konusunda Pekin'deki Ulusal Merkez Üniversitede yürütülen çalışmalar sözlü edebiyatın dil anlayışı üzerindeki çalışmaların sürekli olarak yürütüldüğünü göstermektedir.

Kazak edebiyat dili tarihinde hala incelenmesi gereken konulardan birinin ise Nogay dönemi ile ilgili olduğuna dikkat çeken yazar aynı zamanda Ermeni-Kıpçak eserleri hakkında bilgi veren Seisenbay Kudasov'un katkılarını ifade etmeyi unutmaz. "Kültürel Miras" programı çerçevesinde metinlerin Kazak edebiyatına girmesine Kudasov'un katkıda bulunduğunu söyler. Ona göre: "XVII-XVIII. yüzyıllar arasında Kıpçak dilinde yazılmış olan eseri Ermeni alfabesiyle Kazak edebiyat dili bağlamında incelemek önemlidir. Tarihsel- genetik sürekliliği belirleme konusunda Codex cumanicus ‘un dilinin incelenmesi modern Kıpçak dilinin varlığının sürdürülmesine fayda sağlamıştır. Hiç şüphesiz Kazak edebi ürünlerinin de bu çerçevede tarihsel bağlantılar koparılmadan incelenmesi Kazakistan’da yaşayan halkların ortak mirasının korunmasına fayda sağlayacaktır.”²⁸⁰

Makaleyi bütünüyle değerlendirirsek Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti’nin geçen 20 yıl içinde sosyal ve kültürel alanlarda kendi geçmişine yönelik önemli bilimsel araştırmalar gerçekleştirdiğini ve Ana Tili Gazeti aracılığıyla halkta milli bilinç uyandırmayı amaçladığını söyleyebiliriz. Kazakistan modern ulus devletler sisteminde yer alabilmek ve böylece uluslararası alanda kabul görmek amacıyla ulus

²⁷⁹ Bagdan Mominova, Sayı: 1359, 2016, s.1.

²⁸⁰ Bagdan Mominova, Sayı: 1359, 2016, s.2.

devlet olma yolunda halkında tarihsel bilinç oluşturmaya amaçladığı çıkarımında bulunabiliriz. Sözlü ve yazılı gelenekten beslenen bu bilinç Sovyet dönemine nazaran bugün etkisini çok daha fazla göstermektedir.

Kazakların tarihsel mirasını konu edinen bir başka yazı ise ‘‘Türkistan'da Altın Adam’’ başlıklı yazıdır. Yazıda 1970 yılında, Kazakistan’ın Almatı şehrinin 50 km. kuzeyinde bulunan Esik kasabasında, yol açmak için alçak bir tepenin düzeltilmesiyle başlayan kazı çalışmasının sonucunda elde edilen Kazakların tarihsel mirası olan Altın elbiseli adam konu edilmiştir. Ana Tili Gazeti’nde yer alan bu haber bizlere 2014 yılında Ahmet Yesevi Türbesinde Altın Elbiseli Adam konulu bir serginin açılışının gerçekleştirildiği bilgisini vermektedir. Haberin detaylı incelemesine geçmeden önce Kazakların tarihsel mirasında önemli bir yere sahip olan Altın Elbiseli Adam hakkında bilgi verme ihtiyacı duymaktayız:

‘‘Altın Elbiseli Adam’’ 1969-1970 yılları arasında Kazakistan’a bağlı Alma-Ata şehrinin 50 kilometre uzağındaki Issık Kasabası’ndaki kazılarda, Kazak Arkeolog Profesör Kemal Akişoğlu tarafından ortaya çıkarılan bir Esik Kurganı’dır. Bölgedeki diğer tahribata uğrayan kurganlara göre Esik Kurganı sağlam kalmayı başarabilmiştir. Yedi metre derinliğindeki mezar odasının üzeri bölgedeki diğer kurganlarda olduğu gibi taş ve toprak ile kapatılmıştır. Kalın çam kütükleri ile yapılmış olan mezar odasının dışarıda hazırlandıktan sonra bu çukura indirilmiş olduğu bilinmektedir. Söz konusu kurganın bugün önemli kaynaklarda İskitlere ait olduğu iddiası kabul görür.’’²⁸¹

Bozkırın Kuyumcuları olarak tanınan İskitler, dönemine göre altını işlemede ileri seviyeye ulaşmışlardır. Ortaya çıkartılan kurganlarda başarılı işçilik ile işlenmiş altın eşyalara sık sık rastlanmaktaydı. Bölgedeki kurganlarda ise arkeolojik buluntular açısından en önemlisi dört bine yakın altın eşya çıkartılan Esik Kurganı’dır. 18-23 yaşlarında bir prene ait olduğu düşünülen altın elbise, sanat tarihi açısından adeta bir şaheserdir. Elbisede, bir İskit (Saka) geleneği olarak karşımıza çıkan sivri başlık burada da göze çarpmaktadır. Hatta Perslerin İskit topluluklarından bir grubu ‘‘Saka Tigrakhauda’’ olarak tanımlamaları ‘‘Ok şeklinde sivri başlık giyen Sakalar’’olarak bilindiklerini göstermektedir. Elbisenin bulunduğu Esik Kurganı’nda bir diğer önemli olan eşya ise üzerinde iki satırlık yazı bulunan gümüş tastır. Kazak bilim adamı ve şair Olcas Süleymanov yazıyı: ‘‘Han’ın oğlu 23’ünde öldü. Esik halkının başı sağ

²⁸¹ ‘‘Altın Elbiseli Adam’’, ‘‘Türkistan'da Altın Adam’’, **ATG**, Sayı: 1220, 2014. s.1.

olsun.” şeklinde okumuştur. Bu gümüş tasın önemi ise Türklerin en eski yazıtlarının Yenisey ve Orhun Abideleri olduğunu değiştirebilecek nitelikte olmasıdır.²⁸² Altın Elbiseli Adamı ve Esik Kurganı’nı önemli kılan bir diğer özellik ise Mısır Firavunu Tutankamon’un mezarından sonra dünyada en çok altın bulunan mezar olmasıdır.

Tekrar yazının değerlendirmesine baktığımızda Almatı mili tarih müzesi tarafından düzenlenen "Zhetysu'nun Altın Adamı" sergisinin açılış töreni Türkistan’da büyük bir coşkuyla karşılandığı bilgisine ulaşıyoruz. Açılışta yer alan Belediye Başkanı Akhmetzhan Yesirbekov konuşması dikkate değer:

“ Herkes kendi ülkesinin ve ülkesinin tarihini bilmeli. Bugün, genç nesil sonsuz bir yaşamı hak ediyor. Atalarımızın tarihi bize büyük bir hazine bıraktıklarını gösteriyor. Ulusal kimliğimizi bu değerli armağana gereken değeri göstererek koruyabiliriz. Bu kutsal şehrimize getirilen değeri görmekten gurur duyuyoruz.”²⁸³

Görüldüğü üzere, ulus inşasında hayati derecede önemli olan hedef toplumda ortak tarih şuuru oluşturmaktır. Bu şuur hem yazılı kaynaklar aracılığıyla yaygınlaştırılmakta hem de anıt ve heykel, arkeolojik müzeler gibi sembollerle ulusun birçok yerinde somut ve her an hissedilebilir bir hale getirilmektedir. Kazak toplumu ulus devlet inşasında olan her devlet gibi semboller aracılığıyla anlamlandırılmış ve inşa edilmiş bir yapıyı ifade etmektedir. Bu bakımdan milletlerin sembolleri insanların ortak bir dili konuşabildiklerini ve aynı manevi değerlere bağlı kalabildiklerini bizlere göstermektedir. Bağımsızlık döneminde Kazakistan’da gerek bayrak, devlet arması, milli marş ve üniformaların oluşturulması gerekse mimarideki değişiklikler manevi değerleri Kazak devletinin yaşatmayı amaçladığının en açık kanıtıdır.

Bu bölümde yer vereceğimiz başka bir yazı da Amangeldi Mukan’ın, “Tarihsel Mirasta Derin Bir Sır Var” başlıklı yazısıdır. Söz konusu yazı Moğolistan Bilimler Akademisi Sosyo-Ekonomik Araştırma Merkezi’nde Tarih ve Dil Anabilim Dalı Başkan olan Omirbek Bıgulmarov’la yapılan bir röportaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Haber yazısının giriş paragrafında haberin yapılış nedenini belirten yazar 2008 yılında açılarak Bikumar Kamalashev adını alan Türk Araştırmaları Bilimsel Araştırma Merkezi’nin çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmak ve Kazak atalarının

²⁸² Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. : Büşra Bulut, “Esik Kurganı’nın Türk Dünyasına Hediyesi: Altın Elbiseli Adam”, 2017, <<https://www.wannart.com/esik-kurganinin-turk-dunyasina-hediyesi-altin-elbiseli-adam/>> (Et:10.10.2017).

²⁸³ “Türkistan’da Altın Adam”, Sayı: 1220, 2014. s.2.

Moğolistan'daki mirası hakkında daha fazla bilgi edinmek için haberi yazdığını dile getirmiştir.

Bigulmarov, merkezin temel amacının Kazak halkının tarihini ve Moğol halkının eski eserlerini incelemek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca burada yaşayan halkın gelenekleri ve gelenekleri hakkında materyaller toplayarak tarihi hafızalarda canlı tutmayı hedeflediğini de belirtir. Bigulmarov'un röportajından Moğolistan'da yürütülen Türkoloji çalışmalarının Kazak, Moğol ve Kırgız tarihine gelecekte de ışık tutacağı kanaatine rahatlıkla varabiliriz:

“Bugüne kadar yapılan araştırmalar uzun zamandır Moğolistan'ın, insanlığın eski zamanlarında yaşanan yerlerden biri olduğunu kanıtladı. Özellikle Altay dağının eteklerinin Kazakların atalarının, eski Türklerin, Hunların, Sakaların anavatanı olduğu bilinmektedir. Bu durum 1990'larda sıkça görülmeye başlayan Moğolistan'ın yabancı ülkelerle yaptığı uluslararası arkeolojik keşiflerle kanıtlanmaktadır. Eski Pazyryk höyüklerinde bulunan Sakaların yaşamıyla ilgili gerçekler de bunu kanıtlamaktadır. Bu mezar höyüklerinin birçoğu taş giyinen savaşçıların kaya biçimli görüntülerini bize gösterdi. Atalarımız çoğunlukla hayvancılık, avcılık ve kuş avcılığı ile uğraşıyorlardı. Bayan-Ulgi bölgesinde toplam 12 adet bölge bulunmaktadır. Bu yerleşimlerde, antik anıtlara ait az sayıda ev tespit edilmiştir. Bu evlerde Türk cenaze törenlerinin, Moğollar ve Kazaklar ve Kırgız Türklerinin yapıldığını biliyoruz. Bu sayede tarihsel olarak sınıflandıracağımız daha fazla Türk dönemi keşfetmeye başladık. Tunç Çağı anıtları, mezar taşları, geyik taşları, kaya desenleri gibi keşiflerde bulunuyoruz.”²⁸⁴

Yazının devamında Kazak toplumunun ancak bağımsızlıkla birlikte farklı ülkelerde yaşayan kandaşlarının tarihini ve mevcut durumlarını öğrenme, atayurttakilerle çok taraflı ilişki kurma imkânına kavuşabildiğini öğreniyoruz. Devlet, sadece ülkedeki Kazakistan halkının birlik ve beraberliğini değil, aynı zamanda atayurttan uzaktaki kandaşlarını da kapsayan bütüncül bir politika yürütmüştür. Söz konusu politika Kazakistan'ın birincil hedeflerinin başında gelmektedir:

“Yurtdışındaki Kazakların tarihini ve kültürünü incelemek için maddi yardımda bulunan Kazak devleti uluslararası ilişkiler kurmak için ikili deneyimler ortaya koyarak çaba göstermektedir. Bazı yıllarda Kazakistan'ın arkeologları ve etnografları “Kültürel Miras Programı” kapsamında birçok çalışma yaptılar. Bu

²⁸⁴ Amangeldi Mukan, “Tarihsel Mirasta Derin Bir Sır Var.”, *ATG*, Sayı: 1323, 2016, s.1.

nedenle, iki ülkenin bilimsel merkezlerindeki anlaşma birçok sorunun çözülmesine yardımcı olacaktır. Kazakistan'da sahip olduğumuz araştırma materyallerinin miktarını da dışlayamayız. Bu Moğolistan kanunları gereği kesinlikle yasaktı. Kazakistan'daki araştırmacılara birçok alanda bilgi vermemize rağmen, yeterli araştırma gösteremiyoruz. Bu nedenle, kalıcı bir bilim merkezi açıldığında iki ara bakanlık ile düzenli sözleşmeler bu sorunu çözeceğine inanıyorum.”²⁸⁵

Tarihiyle ve kültürüyle barışık, millî ve manevî değerlerine bağlı ama aynı zamanda Ruslar tarafından milli hafızalara kazınmış olumsuz alışkanlıkları ve önyargılarını reddeden, dünyaya açık, bilinçli, planlı ve kararlı bir modernizasyon hamlesi yapan Kazakistan, komşu devletlerle geçmişte olan ilişkisini olumlu yönde sürdürmek istemektedir. Nitekim Moğolistan Cumhurbaşkanı H. Battulga'nın Nazarbayev ile olan 2018 yılındaki görüşmesi Moğolistan'ın diğer ülkelerle olan kültürel ilişkisini geliştirmeye katkı sağlamıştır. Moğol ülkesinin sosyal, ekonomik, kültürel ilişkileriyle ilgili bilgi alış verişinde bulunan Cumhurbaşkanı, Kültür Elçilerini tarihi ve kültürel eserleri tanıtmaya, devlet ve sivil kurum ve kuruluşlarla sıkı işbirliği içinde çalışmaya davet ederek konuyla ilgili ortak bilgi ağının faaliyete geçmesinden dolayı duyduğu memnuniyetini bu görüşmede dile getirmiştir.²⁸⁶

Konuyla ilgili gazetede dikkat çeken diğer bir başlık Kazak halkının aydınlık devrini hazırlayan Abay Kunanbay ile ilgilidir. Kazyana Bekenbetov, “Abay'ın Mirası Ebedidir” başlığını verdiği haber yazısında Kunanbay'ın ölümünün 173. yıldönümünde Abay Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi'nin düzenlediği “Abay ve manevi değerleri canlandırma” konulu toplantıya yer vermiştir. Üniversitenin Eğitim çalışmaları ve sosyal gelişimden sorumlu Rektör Yardımcısı Janatbek Ihekbayev, tüm katılımcıların yıldönümü günü tebrik etmiş ve katılımcılara şairin mirasının bilimsel araştırmaları, eğitimleri ve propagandaları hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Abay Kunanbay'ın mirasının manevi ve ahlaki eğitimdeki özel rolü toplantıda vurgulamıştır. Filoloji ve Çok Dilli Eğitim Enstitüsü Müdürü Profesör B. S.Kirabaev ve T.Tebegenov, M.Bbosbosynov, A.Tamaev, G.Mahaş, fizikçi K. Ramankulov ayrıca Kazak Edebiyatı Bölümü'nden bilim adamları, Abay 'ın mirasının dünya dillerine etkisini ve şairin felsefi dünya görüşünün üzerinde durmuştur. Toplantı sonunda, katılımcılarla ilgili kapsamlı bir tartışmadan sonra, büyük şairin mirasını derinden

²⁸⁵Amangeldi Mukan, “Tarihsel Mirasta Derin Bir Sır Var.”, **ATG**, Sayı: 1323, 2016, s.1.

²⁸⁶ Ayrıntılı Bilgi için Bkz. :

http://twesco.org/tr/news/akademiya_alymy_mo_oliya_prezidentimen_kezdesti/

incelemeye, eğitim konusunda gerçekçi bir öneride bulunmaya ve bunları etkin bir şekilde uygulamaya tüm katılımcılar karar vermiştir.²⁸⁷

19. yüzyılın ikinci yarısında, Çarlık Rusyası'nın sömürgesi altında yaşayan Kazakların millî şairi Abay (İbrahim) Kunanbayev'in yaşamına baktığımızda içinde doğup büyüdüğü toplumun geri kalmışlığına çözümler aradığını görmekteyiz. Toplumun yeniden inşasının ancak eğitim ile yapılabileceğini tespit etmiş ve eğitim planlanmasını adeta şiirlerinde ve hikâyelerinde dile getirmiştir. Kazak yazılı edebiyatının kurucusu sayılan Abay, modern Kazak edebiyatında dolayısıyla Kazak tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.. Hem edebiyat hem de sosyal hayatla ilgili yeniliği savunan düşünceleriyle kendinden sonraki Kazak aydınlarına da örnek olmuştur. Üslûp ve konu bakımından edebiyata birçok yenilik getirmiştir. Bu yenilikler onu Kazak edebiyatının klasikleşmiş isimleri arasına koymuştur. Kalkan :'' Sovyetler Birliği devrinde birçok yazar ve şairin eserleri yasaklandığı hâlde Abay'ın bu yasaklamanın dışında tutulduğunu ve bu sayede XX. yüzyıl Kazak edebiyatında önemli bir yere sahip olarak, hakkında en çok araştırma yapılan edebiyatçılar arasına girdiğini ifade eder.²⁸⁸

Kazak halkı için millî bir simge haline gelen Abay'la ilgili çalışmalar Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra da yoğun biçimde devam etmiştir. Özellikle doğumunun 150. yıl dönümü münasebetiyle UNESCO'nun 1995 yılını Abay yılı olarak ilân etmesi hem Kazakistan'da hem Türkiye'de Abay hakkındaki çalışmalara hız kazandırmıştır. ²⁸⁹

Ana Tili Gazeti' de milli bir miras olarak Kazak Türkçesi'nin ve Kazak tarihinin ele alındığı başka bir yazı ise gazete muhabiri Daurzhan Tulebayev'e aittir. Tulebayev'in Tarih ve Etnoloji Enstitüsü Müdürü Profesör Ziyabek Kabuldinov'la yaptığı röportajda tarihsel bilinci oluşturma zorlukları ortaya konulmuştur. Kazakların zengin bir geçmişe sahip olduğunu yazısında ifade eden Kabuldinov ise her şeyden önce Kazakların kendisini tanıması gerektiğini, bunu yapmak içinse kapsamlı bir faaliyetler dizisinin gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğunu dile getirmiştir. Röportajı değerli kılan en önemli özellik bu yazıda SSCB döneminde "Kazak SSR Tarihi" adıyla oluşturulan beş ciltlik tarih koleksiyonuyla ilgili bir özeleştirisinin

²⁸⁷ Kazina Bekenbetova, ''Abay'ın Mirası Ebedidir'', **ATG**, Sayı:1395, 2017, s.1.

²⁸⁸ İbrahim Kalkan, "Kunanbayev Abay", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 26, 202 Ankara: TDV Yayınları s.374.

²⁸⁹ Ekrem Ayan, "Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler'', **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi** Yayın No: 48 , 2017 s. 27

yapılmış olmasıdır. Eserin Kazak tarihini ne ölçüde doğru yansıttığı tartışmaya açılmıştır.

Ziyabek Kabuldinov' a göre SSCB Dönemi'nde Sovyet tarihi Kazakistan'ın yükseköğretim kurumlarında ve okullarında tarih öğretiminde baskın rol oynamıştır. Ders kitapları Kazakistan'ın tarihi hakkında okuyuculara çok az bilgi vermiş ve bu bilgiler birden fazla sayfada yer alsa bile sadece tek bir paragraf ile geçirilmiştir. Ona göre bir disiplin konusu olan SSCB tarihi özünde Kazakistan'ın değil Rusya'nın tarihidir. Dolayısıyla ders kitaplarının içeriği de bu yönde geliştirilmiştir.

Yazının devamında ise 1970' li yıllarda "Modern dünyada SSCB'nin Yeni Tarihi" adını taşıyan kitabın ilk beş cildinin ikinci baskısını yaptığını anlıyoruz. Ziyabek Kabuldinov' a göre bu koleksiyonda Kazak tarihi kesin ve sınırlı bilgilerle açıklanmıştır. Bugün Kazakistan'da uyanan Kazak tarihini doğru öğrenme isteği, tarihi olayların geçmişte doğru analiz edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Kazak tarihine yön veren önemli şahsiyetler tarih kitaplarında yanlış yansıtılmıştır. Gerçekliklerden uzak duran bu tavır toplumun algısını yanlış yönde şekillendirmiştir. Bu eserlerde Kenesari Han'ın ve Abulkadir Han'ın Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olmak istediği ve Kazak devletinin otoritesindeki krala gönüllü olarak teslim olduğu dile getirilmiştir. Ne yazık ki geçmişte Kazak tarihini tam olarak çalışan araştırmacıların olmaması Kazak tarihinin geçmiş yüzyıllardaki çalışmalarının kapsamlı ve yeterli düzeye ulaşmamasına sebep olmuştur.²⁹⁰

Kazak tarihi ile ilgili yapılan çalışmalardan yola çıkarak söyleyebiliriz ki Kenesari Han'ın Rus işgaline karşı verdiği savaş bugüne kadar birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Tüm Kazak topraklarını kapsayan 1837-1847 yıllarındaki Kenasari isyanı Kazak tarihçeleri tarafından hareketin milli bağımsızlık hareketi olarak kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu hareket bütün Kazak halkının Rus işgaline karşı verdiği ortak mücadelesi olarak görülmüştür. Tamara Ölçekçi'nin Kenasari İsyanı'nı konu edinen çalışmasında da Sovyet tarihinde, 1930'lu yıllardan 1990'lara kadar, Kenesari Kasımoğlu'nun bağımsızlık hareketlerinin Kazak halkını geriye götüren bir reaksiyon ve feodalmonarşik bir isyan hareketi şeklinde yansıtıldığı ortaya konulmuştur.²⁹¹

²⁹⁰ Ziyabek Kabuldinov, "Tarihin Dili – Tarihe Meydan Okuma", **ATG**, Sayı: 1280, 2017, s.1.

²⁹¹ Tamara Ölçekçi, "Kazak Halkının Kenesari Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3 2017, s.210.

Tulubayev'in tarihsel mirası konu edindiği röportajında dikkat çeken diğer bir konu ise son yıllarda Kazak tarih bilincini uyanık tutmak amacıyla yapılan filmlerdir. Kazak tarihi ile ilgili birçok film çekildiğini ifade eden Ziyabek, birçok ülkenin kendi tanıtımını yapmak için film sektöründe ilerlediğini belirtmektedir. Kazakistan'da yapılan birçok yerli tarih filmini desteklediğini ifade eder. Tarihsel filmlerin insanların daha çok duygularına hitap ettiğini buna rağmen bu filmlerin bilgi anlamında yeterli donanıma sahip olmadan çekildiğini belirtir. Bağımsızlıktan önce de tarihi filmlerin olmasına karşın bu filmlerde güçlü kişiliklerin doğru gösterilmediği kanaatindedir. Ona göre, bu tür filmler profesyonel tarihçileri danışman olarak davet etmeden oluşturulan dolayısıyla içerisinde pek çok boşluğu taşıyan filmlerdir. Kazaklar ancak donanımlı tarihçilerden destek alarak bu tarz filmler çekmeyi başarabildiklerinde gerçek başarıya ulaşacaklardır. Bunun içinse ciddi bir bütçe gerektiğini savunur. Milli çıkarların gözetilmesi için tarih filmlerinin ilkelere bağlı kalınarak daha fazla çekilmesi gerektiğini de belirtir. 2018 yılında Kazakistan'da çekilen Kazak Hanlığı filmine değinenerek filmin yönetmenlerin değil tarihçilerin kontrolünde olması gerektiğini vurgulamıştır.

Röportajın devamında ise Kazakistan'daki el yazmaları ve tarih kitaplarıyla ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Kazakistan' da çok sayıda değerli arşiv bilgisinin bulunduğuna dikkat çeken Ziyabek, Kazakistan'a yurtdışından gelen her arşiv verisinin Kazak tarihini incelerken özel bir öneme sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca ülkede çok fazla el yazması olmaması durumuna karşılık önerdiği çözüm yolları da önemlidir. Ziyabek, konu hakkındaki açıklamalarını Ermeni toplumu üzerinden örneklendirmiştir:

“Ermenilerin dünyada varoluşundan bu yana kendi geçmişleri hakkında veri toplama gelenekleri sürmektedir. Dünyada Ermeni tarihi ve kültürü ile ilgili 30.000 civarında değerli belge bulunmaktadır. Bunların arasında arşiv belgeleri, kitaplar ve diğer materyaller vardır. Ermeni hükümetinin desteğiyle bu belgelerin 18-20 bini toplanmıştır. Bugünlerde "Matenadaran" tarihi ve el yazmaları koleksiyonunun varlığını bilmekteyiz. Tarihçiler, yazarlar, muhabirler, Ermeni tarihini ve kültürünü inceleyerek ve orada çalışmaktadırlar. "Matenadaran" arşivi, müze ve araştırma merkezi olma işlevlerini gerçekleştiriyor. Bence bizde kendi Kazak Matenadaran'ımızı açmalıyız. Örneğin, ülkemizdeki bilimsel enstitülerin fonlarında bazı tarihsel belgeler ve tarihi materyaller bulunmaktadır. Hepsini bir araya toplayarak harika bir bina inşa edersek tarihsel dökümanlarımızı toplu halde bulabiliriz. Sadece bugün için değil

gelecek için de bir dünya düşleyebiliriz. Örneğin, herhangi bir kurumun ne tür tarih kitaplarını elinde barındırdığını veya el yazmalarına olduğunu bilmiyoruz. Ermenistan'a geldikten sonra bu konuyu gündeme getirdim. Ancak, ne yazık ki, iyi bir sonuç yok. Astana'da sadece küçük bir merkez açıldı.’’²⁹²

Ermenistan Millî Kütüphanesi’ nin tarihine baktığımızda bu kütüphanenin ‘‘Matenadaran Library’’ adıyla Ermenistan’ın başkenti Erivan’da 1832 yılından bu yana hizmet verdiğini görmekteyiz. Erivan Lisesi’ nin bir parçası olarak kurulan kurum ülkenin yasal kütüphanesidir. Ziyabek röportajında Ermeni toplumu üzerinden ulusal özellikleri kaybetmeden Kazakların tarihi belgelerine nasıl sahip çıkacağı konusunda fikir öne sürmüştür. Yukarıda da yer verdiğimiz üzere ona göre tıpkı Matenadaran’ da olduğu gibi Kazak’ların da milli serveti olan tarihi dokümanları muhafaza etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bu yazı aynı zamanda Kazakistan’da yaş grubuna özgü bir tarih bilincinin oluşturulması gerektiğini de savunmaktadır. Yüksek maaşlar ile akademik kurumların desteklenmesi, yabancı dil bilen yeni nesil tarihçilerin ve etnologların yetiştirilmesi bu süreçte uygulamaya konulması gereken çalışmalar olarak görülmektedir. Ziyabek’e göre üniversitelerde lisansüstü eğitim gören öğrencilere doktoralarını yetiştirme ve savunma hakkı vermelidir. Lisans ve doktora öğrencileri için yapılan yurt dışı gezileri arşivlere ve kütüphanelere yönelik olmalıdır. Bu hedefin amacına ulaşabilmesi ise ülke bütçesine ek kaynak aranmasıyla ancak mümkün olabilecektir²⁹³

Millî bir miras olarak Kazak Türkçesi’ni, Ana Tili Gazeti’de yer alan yazılar temelinde incelediğimiz bu bölümde Kazak dili ve tarihi hakkında bazı tespitlerde bulunmak yerinde olacaktır: Modern ulus devlet inşa etme sürecinde olan Kazakistan’da milli bilincin uyanması süreci toplumun milli ortak değerlerine dokunarak ancak tamamlanabilmektedir. Bu bağlamda topluma mal olmuş şairlerin şiirleri, yazarların eserleri, duygu ve düşünceleri yeni fikirlerin halka aşılmasında oldukça büyük bir öneme sahip olmuştur. Özellikle aşılacak istenen milli bilinç gazeteler aracılığıyla kitlesel bir yaygınlığa kavuşabilmekte ve bu unsurlar aracılığıyla verilmek istenen mesaj kitlesel manada algılanabilmektedir. Dolayısıyla bu misyonu Kazakistan’da ulusal gazetesi olma özelliği taşıyan Ana Tili Gazeti üstlenmiştir.

Bu bölümde yer verdiğimiz yazılar Kazakistan’ın ulus inşasında hayati derecede önemli olan hedefin toplumda ortak tarih şuuru oluşturmak olduğunu

²⁹² Ziyabek Kabuldinov, Sayı: 1280, 2017, s.2.

²⁹³ Ziyabek Kabuldinov, Sayı: 1280, 2017, s.2.

göstermektedir. Bu şuur hem yazılı kaynaklar aracılığıyla yaygınlaştırılmakta hem de anıt ve heykel, arkeolojik müzeler gibi sembollerle ulusun birçok yerinde somut ve her an hissedilebilir bir hale getirilmektedir. Kazak toplumu ulus devlet inşasında olan her devlet gibi semboller aracılığıyla anlamlandırılmış ve inşa edilmiş bir yapıyı ifade etmektedir. Bu bakımdan milletlerin sembolleri insanların ortak bir dili konuşabildiklerini ve aynı manevi değerlere bağlı kalabildiklerini bizlere göstermektedir. Bağımsızlık döneminde Kazakistan'da gerek bayrak, devlet arması, milli marş ve üniformaların oluşturulması gerekse mimarideki değişiklikler manevi değerleri Kazak devletinin yaşatmayı amaçladığının en açık kanıtıdır.

Aynı zamanda Bağımsızlık dönemi Kazakistan'da yurtdışındaki Kazakların tarihini ve kültürünü incelemek için devletin araştırmacılara maddi yardımda bulunması Kazak devletinin diğer devletlerle uluslararası ilişkiler kurmak amacıyla büyük çaba sarfettiğini gözler önüne sermiştir. Bu kapsamda bazı yıllarda Kazakistan'ın arkeologları ve etnografları "Kültürel Miras Programı" kapsamında birçok çalışma yapmışlar ve ülkenin bilimsel merkezlerindeki birçok sorunun çözülmesine yardımcı olmuşlardır.

Sonuç olarak Kazakistan, Rus Çarlığı ve sonrasındaki 70 yıllık SSCB döneminde merkez tarafından uygulanan dil politikalarının yol açtığı siyasi, sosyal ve kültürel bozulmaları gidermek için bağımsızlık sürecine girmiştir. Kaybedilen milli tarih ve dil şuurunu kazanmak amacıyla Kazak tarihiyle ilgili SSCB döneminde yayınlanan tarih kitaplarının yerine Kazaklar 'ın gerçek tarihini yansıtan pek çok yayın bağımsızlık sürecinde oluşturulmuştur. Bu durum bugüne kadar yapılan araştırmaların, uzun zamandır Moğolistan'ın, insanlığın eski zamanlarında yaşanan yerlerden biri olduğunu kanıtlamıştır. Özellikle Altay dağının eteklerinin Kazakların atalarının, eski Türklerin, Hunların, Sakaların anavatanı olduğu ortaya koymuştur.

Bağımsızlığın ilk yıllarında toplumsal yaşamın hemen her alanında kendini gösteren sorunlar nüfus, dil, din, kimlik ve ekonomi ile ilgili belirgin reformların yapılmasına neden olmuştur. SSCB'nin kendi ideolojisine uygun olarak Sovyet vatandaşı oluşturma siyaseti kültürel yaşamı kökten değiştirmiştir. Bu değişim, Kazakistan'da büyük problemleri beraberinde getirmiş sonuç olarak kentlerde yaşayan Kazaklar'ın ana dilini bilmeyen ve Rusça konuşan vatandaşlar olmasına neden olmuştur. Bu durum ulus inşa sürecinde önemli bir sosyal problem olarak kendini göstermiştir. Bu nedenle Kazakistan'da ilk olarak tarih bilincinin oluşturulması noktasında adımlar atılmıştır. Çünkü hem Çarlık Rusya'sında hem de Sovyetler

döneminde, Orta Asya'daki diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Kazakistan'da da en fazla yok edilmeye çalışılan alan dil ve özellikle tarih olmuştur.

Ana Tili Gazeti'de çıkan yazılar doğrultusunda görülmektedir ki Kazakistan'da bağımsızlık sonrasında Kazak kimliğinin ulusal kimliğe dönüştürülmesinde Kazak aydınları, siyasetçiler ve sanatçılar büyük çaba sarfetmişlerdir. Topluma yön veren aydınların Ana Tili Gazeti' de yayınlanan yazılarındaki fikir ve ifadeleri ulusal kimlik inşasının gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda söz konusu aydın ve sanatçıların, kendi uzmanlık alanlarında ortaya koydukları çalışmalar ve düzenledikleri bilimsel konferanslar da Kazakistan'da milli bilincin uyanmasına katkı sağlamıştır.

4.7. Yeni Alfabe Karşısında Kazak Türkçesi

Alfabe tartışmaları Türk dünyasında en çok tartışılan ve halen gündemde olan sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaya konan birçok düşüncenin içerisinde süregelen tüm tartışmalara rağmen halk ve aydınlar nazarında Latin alfabesi günümüzde Türk dünyasının her anlamda kalkınma ve bağımsızlaşma ifadesi olmuştur. İki yüzyıl kadar uzun süren ve hali hazırda devam eden alfabe sorununun ulus inşa sürecinde olan Kazakistan için de büyük bir sorunu işaret etmesi bu bölümde Kazakistan'da yaşanan alfabe tartışmalarını ele almamıza neden olmuştur.

M.Kemal Atatürk'ün 10. Yıl Nutku'ndaki ifade ettiği ‘‘Milli kültürü muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarma düşüncesi’’ çağdaşlaşmanın adeta bir sembolü olmuştur. 1991 yılından itibaren modern devlet inşa etme sürecine giren Kazakistan, devlet hayatında, fikir hayatında, ilimde, içtimai yaşamda, güzel sanatlarda, iktisadî hayatta, çeşitli olumsuzlukların varlığına rağmen kısa sürede çok büyük mesafe kaydetmeyi ve önemli kazanımlar elde etmeyi başarmış bir devlet olarak kabul edilmektedir.

19. asrın ortalarından itibaren İslamiyet'in etkisi ile Arap alfabesini İlimskiy'nin tesiri ile de Kazakça için uyarlanan Kiril alfabesini kullanan Kazaklar 1929-1940 arasında ise kafa karıştırıcı bir şekilde içinde birkaç Kiril harfinin de bulunduğu Latin alfabesi kullandılar. 1940'tan günümüze kadar da kesintisiz bir şekilde sadece Kiril alfabesi kullanılmaktadırlar. Kazakistan'da bugün alfabe değişikliği olacaksa, yeni alfabeyi sağlıklı kullanabilmek ve devam ettirebilmek için ülkede yaşayan etnik unsurlara, ülkenin dış politikasına dikkat edilmelidir. Özellikle aydınların fikirlerine başvurulmalıdır. Dolayısıyla bu bölümde Kazak aydınlarının,

bürokraside önde gelen isimlerin ve gazetecilerin fikirlerine geniş yer verilen Ana Tili Gazeti'ndeki alfabe tartışmalarını ele alacağız.

Ana Tili Gazeti 'nin 24 Ocak 1991 yılına ait olan ilk sayılarından Ebduali Kaydorov' a ait olan yazı gazetede "Latin Alfabesinin Geleceği Parlak" başlığıyla yer almıştır. Bu makalede ilk kez Kiril alfabesinin Latin alfabesi ile değiştirilmesi konusu ele alınmıştır. Makalenin yayınlandığı tarihten sonra aydınlar arasında bu konuda tartışmalara sık rastlanmaya başlanmıştır. Bazı kesimler eski Türk runik harflerinin yerleştirilmesini, bazıları ise "egemen halkın diğer alfabelerle benzemeyen (Çinlilerin alfabesine benzeyen) kendilerine ait bir alfabenin olması gerekliliğini savunmuşlardır. Diğer bir grup ise Arap alfabesini Ahmet Baytursinov'u işaret ederek uygun bulmuştur. Başka bir topluluk Kiril alfabesinin devam etmesini ve bu alfabeden ayrılırsak, gelişmenin yarım kalacağını savunmuştu.. Böylece Latin alfabesiyle başlayan konuşmalar yarı yolda kalmıştır. Yazar bu makalesinde "Türk Dünyasının yeniden canlandığı dönemde ortak Latin alfabesine geçen ülkelerden Türkiye'yi göstererek Kazakistan ve diğer Tüm cumhuriyetlerin alfabe değişikliği yapması gerekliliği üzerinde durmuştur.²⁹⁴

Yine Kaydorov'un Ana Tili Gazeti'de önceki yazısından yaklaşık iki yıl sonra yayınladığı başka bir yazısında ise 34 harfli ortak Latin alfabesinin Kazak dili için en doğru karar olduğunu savunmuştur. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e açık mektup şeklinde gazetede yer alan makale Nazarbayev nezdinde de dikkate alınmıştır.²⁹⁵

Konuyla ilgili karşımıza çıkan bir diğer yazı ise Saduakas Jubatov'un Latin alfabesi karmaşık değildir başlıklı yazısıdır. Kazakistan'da Latin alfabesine geçişin sinyallerini veren ve alfabenin olumlu yönlerini vurgulayan yazar uygulanacak yeni alfabe sistemine yeşil ışık yakmaktadır:

‘Modern zamanlarda runik karakterleri kullananların, İslamiyeti kabul ettikten sonra Arapça ve Arapça alfabeleri öğrenmeye ve kullanmaya başladıkları bilinmektedir. İmamlar ve mollalar Müslüman okuryazarlığı ile birlikte Arap dünyasını halka tanıtmıştır. Sovyet hükümetinin Kazakistan'da kurulmasından sonra, on iki yıl boyunca Arap alfabesi kullanılmıştır. Sonra içerisinde kiril harflerin olduğu Latin alfabesine geçilmiş ve 1940'a kadar bu alfabede kullanılmıştır. 1940 yılında yeni

²⁹⁴ Ebduali Kaydorov, "Latin Alfabesinin Geleceği Parlak", **ATG**, Sayı: 13, 1991, s.1.

²⁹⁵ Ebduali Kaydorov, "Latin Alfabesine Doğru", **ATG**, Sayı: 166, 1993, s. 2.

alfabemiz Rus alfabesine dayanarak doğdu. Şimdi, ülkemizin bağımsızlığından beri, Latin alfabesine geçmek için tarihi bir karar verildi.”²⁹⁶

Bu düşüncelerine ek olarak yazar nesil olarak Kiril dilinde okuduklarını ifade eder. Kazakça’nın Latince’ye dönmesiyle torunlarının bu alfabeyi okuduklarını bugünün gençlerinin bu alfabeyi daha hızlı bir şekilde öğreneceklerini belirtir. Ayrıca Latin alfabesine hâkim olmanın teknolojiyi de yakalamakta büyük kolaylık sağlayacağına vurgu yapar:

“Latin belleğindeki bilgisayarlar modern klavyeye sahip olup bazı gençlerin yazdığı WhatsApp ve SMS mesajlarını bu şekilde gönderebilecek yeterliliğe sahipler. Latince yazı tipleri bizim için kafa karıştırıcı değildir. Aksine teknolojiyi modern çağda yakalayabilmenin bir yoludur. Latince’de yayınlanmış tüm edebi kitaplara gelince onların yeniden yayınlanması ile ilgili olarak, fazla bir bilgiye sahip değilim Ancak Latin alfabesini bilen bir nesil geçmişini de okuyabilir. Bu amaçla sadece Kazakça öğrenilmelidir.”²⁹⁷

Ana Tili Gazeti’de yer alan başka bir yazıda ise Latin Alfabesine Geçiş Tarihi Bir Adımdır başlığını görmekteyiz. Kogabay Sarsekev tarafından haber yapılan yazı Latin alfabesine geçişin gerekleri konusunda yazılmıştır. Yazara göre:

“Latin alfabesine geçiş uzun bir tartışma konusudur. Er ya da geç, bu sorunun çözülmesi gereklidir. Ülke Başkanına yaptığım mesajda, Latince’ye geçiş terimi bu tarihi kararla büyük beğeni topladı. Ancak ortak bir alfabenin değiştirilmesi kolay bir iş değildir. Bu dava büyük bir hazırlık ve sistematik çalışma gerektiriyor ve bu bir ulusal endişe konusudur.”

Yazar ilerleyen paragraflarda Rus okullarında okuyan Kazak gençler adına duyduğu endişeyi de dile getirir. Latin alfabesinin Kazakistan’da yaşayan tüm etnik grupları kapsamasını ister:

“Aynı zamanda, Rus okullarında ve Rus Dili bölümlerinde okuyan Kazak çocuklarının tecrit edilip ayrılmasından endişe duyuyorum. Kazaklar güçlüdür, Kazakların her biri Kazaktır ve Kazakistan’daki diğer etnik gruplar Kazakistan vatandaşları olduklarını kabul ederler ve ana dili bilmenin halkına medeni bir görev olduğunun bilincindedirler. Dil, ülkenin devlet dili olduğundan Kazak diline saygıyı tüm çocuklarımız ailelerinden ve okullardan öğrenmelidirler. Elbette, çocuklarımız dil

²⁹⁶ Saduakas Jubatov, “Latin Alfabesi Karmaşık Değildir.”, ATG, Sayı: 1411, 2017, s.1.

²⁹⁷ Saduakas Jubatov, Sayı: 1411, 2017, s.1.

konusunda iyi anlaşılıyor, zamanLatin alfabesine geçişte ve alfabeyi yerleştirmede kısıtlı olsa bile. Fakat ebeveynlere ve ülkeye saygı anadil ile başlıyor. Dilimize saygı duymak, başkalarının da saygı duymasına yardımcı olur. Bu nedenle, çocuklarımızın Kazakça öğrenmelerini ve konuşmalarını sağlamak için her türlü çabayı göstermemiz gerekir.”

Ana Tili Gazeti’nde Kazakistan’daki alfabe tartışmalarıyla ilgili olarak yazılar incelendiğinde yeni alfabeye geçiş konusunda genel olarak iki görüş hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi kullanımda olan alfabeyi reforme etmektir. İkincisi ise Lâtin kaynaklı yeni alfabeye geçmektir. Kiril alfabesini savunanların gerekçeleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir. Kazak toplumu Kiril alfabesine alışmıştır. Bunun yanında yeni bir alfabeye geçiş ülke ekonomisine de zarar verecektir. Yeni alfabenin öğretimi için birçok yayın basılacak belki de yeni eğitim uzmanları istihdam edilmek zorunda kalınacaktır. Bu durum oldukça masraflıdır. Mevcut alfabenin bir eksiği varsa, buna göre değişikliklerin yapılması daha doğru ve mantıklı olacaktır. Bu görüşün taraftarları mevcut Kiril alfabesinde değişiklik yaparak yeni Kazak alfabesi örneklerini sunmaktadırlar. A. V. Sergeev, 34 harften oluşan ve Kaznovitsa olarak adlandırılan bir alfabe örneğini sunarken Kaznovitsa’nın taraftarları bazı işaretlerinin yerine çift harf kullanımını savunmuştur.²⁹⁸ 20. yüzyılın başlarında birçok Kiril alfabesi örnekleri Rus bilim insanları ve misyonerleri tarafından hazırlanmış ve uygulanmıştır. Türk kökenli halklar için hazırlanan Kiril alfabeleri bir birinden farklı düzenlenmiştir. Türk dillerinin fonetik özellikleri bir birine çok benzemelerine rağmen, her halk için farklı özel işaretler kullanıldı. Kaznovitsa’nın da bu örnekleri temel alarak hazırlanmış olduğunu yazar düşünmektedir. Özetle Kaznovitse kullanılmakta olan bir Kiril alfabesi yerine, diğer bir Kiril alfabesini sunmuştur. Söz konusu yazıda bu durum eleştirilirken Bu alfabenin isminden başka yeni bir yönünün olmadığı vurgulanmıştır.

Alfabe değişikliklerinin dil-edebiyat boyutunun yanında bir de siyasi boyutunun olduğu düşünülürse Kazakistan’ın Latin alfabesine geçişinde gözden kaçırılmaması gereken bir mesele vardır. Kazakistan bugün itibariyle alfabe değişikliği ile birlikte Batı medeniyetine daha yakın bir konuma gelmeyi de hedefleyen bir devlet konumundadır. Ayrıca alfabe değişikliğinin, Latin alfabesine geçmiş olan diğer Türk Cumhuriyetleri ile Kazakistan’ın ilmi ve kültürel ilişkilerine de olumlu

²⁹⁸ Saduakas Jubatov, Sayı: 1411, 2017, s.1.

etkileri olacağı düşünül­düğünden bugün Latin alfabesini Kazaklar da kullanmaktadır. Fakat mevcut öneri ile Kazak alfabesinin Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi'nde kullanılan alfabelere yaklaştığını söylemek mümkün gibi gözükmemektedir. Bu sebeple Kazakistan'daki bilim adamlarının alfabe değişikliği ile Türk dillerine olan yakınlığı vurgulayan açıklamalarına rağmen önerilen alfabede “Türk Dünyası ile daha yakın bir alfabe kullanalım” kaygısı görülmemektedir. Bu bağlamda iki harfli kullanımların yanında Kazakçadaki “ı” sesi kiril alfabesinde “ы” harfi ile gösterilirken yeni alfabede bu sese karşılık “y” harfi tercih edilmiştir. Yine Kazakça “ye” sesi kiril alfabesinde “ӱ” harfi ile ifade edilirken yeni alfabede bu ses için, genellikle Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde kullanılan “j” harfi tercih edilmiştir. Bu harflerin tercihi de yeni alfabeyi Türk Dünyasındaki diğer Latin alfabelerinden uzaklaştırmaktadır.²⁹⁹

Kazakistan'da Arap alfabesinin bırakılıp Latin harflerinin kabul edilmesi ileride yapılacak Kiril alfabesine geçiş için planlı ve aşamalı bir süreç olarak değerlendirmek mümkündür. Sovyet Rus idarecilerinin düşüncesi Kazak ve diğer Türk kavimlerini önce Arap hurûfât sisteminden, İslâm kültüründen ve Türk halkları arasındaki bağlardan koparmak, ileride uygun bir zamanda da Kiril alfabesine geçirmektir. Kazakça ve diğer Türk lehçelerinde o dönemde kullanılan Latin harflerinin içinde birkaç tane de Kiril harfi vardı. Latin alfabesine geçildiği dönemde resmen Kiril alfabesine geçiş teklif edilseydi veya dayatılsaydı, Kazakların ve diğer Müslüman halkların tepkisi daha yüksek olabilirdi. Zira 1920-1930 arasında Kazakistan'da, Kırgızistan'da ve özellikle Özbekistan'da Bolşevikler henüz tam iktidara ulaşamadığı görülmektedir. Bu nedenle Sovyet idarecileri bu konuda devrim yerine evrimi tercih etmişlerdir.

Alfabe değişikliği hususunda bugün Kazakistan'da çok sesliliğin olduğu söylenmelidir. Bunları dört gruba ayırmak mümkündür. Birincisi Göktürk ve Uygur alfabelerinin kullanılmasını savunanlarının grubudur. Bu görüş uygulanabilir değildir; halk arasında taraftar bulamamıştır. İkinci grup Arap alfabesine tekrar dönülmesi gerektiğini düşünenler oluşturmaktadır. Ancak Arap Alfabesi Kazakça için ideal bir hurûfât sistemi olmamıştır. Kazaklar, bugün Arap alfabesini kabul etseler bile, bu, diğer Türk ve İslâm halklarıyla kendileri arasında, kültürel bağları kuvvetlendirmede katkı sağlamayacaktır. Bir de Arapların ve Arap alfabesini kullanan diğer müslüman ulusların bile günümüzde eğitim, teknoloji ve özellikle elektronik haberleşmede Latin

²⁹⁹ Ayrıntılı Bilgi için Bkz. <http://soyledik.com/tr/makale/6381/kazakistan-latin-alfabesine-gecerken--turgay-dugen.html>. (20.04.2019).

harflerini tercih etmeleri Arap harflerinin Kazaklar veya diğer Türk halkları tarafından kabulünü imkânsız kılmaktadır. Üçüncü grup Kiril alfabesinin ekonomik ve sosyo-kültürel yönden kullanılması gerektiğini düşünmektedirler. Kiril alfabesini kullanan diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırdığımızda bu alfabe en sağlıklı uygulamasını Kazakça'da bulmuştur. Dördüncü olan son grupta ise Latin alfabesinin kabul edilmesini isteyenler yer almaktadır. Yaklaşık on yıllık bir süre de olsa (1929-1940) Kazaklar zaten bu yazı sistemini kullanmışlardır. Nüfus, ekonomi ve dış politikada Türk cumhuriyetlerinin en gelişmiş olan Türkiye ve Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Balkan ve Batı Avrupa Türk toplulukları Latin alfabesini kullanmaktadırlar. Latin alfabesinin kabulü ve kullanılması Kazakların dünya milletleri ve Türk kavimleriyle entegrasyon ve ilişkilerini yoğunlaştıracaktır. Kazakistan alfabe sorununu tekrar gözden geçirecekse, makul ve baskın seçenekler sadece Kiril veya Latin alfabeleri olacaktır.³⁰⁰

Ana Tili Gazeti'ne yansıyan alfabe konulu yazılarda da dördüncü ve son gruba ait olan yazarların çokluğu gözden kaçmamaktadır. Yazarlar nüfus, ekonomi ve dış politikada Türk cumhuriyetlerinin en gelişmiş olan Türkiye ve Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Balkan ve Batı Avrupa Türk topluluklarını örnek göstererek bu görüşlerini savunmuşlardır.

Sonuç olarak Türk dünyasının birlik olması ve her alanda ortak çalışmalar yapması istikametinde Kazakistan'da bugüne kadar birçok tartışma yapılmıştır. Alfabe birliği Kazakistan'da Latin alfabesinin kullanılmasında en önemli aşamalardan biri olarak görülmüştür. Kazakistan'da Latin alfabesinin kabul edilmesi bu ülkenin ekonomik, sosyo-kültürel, iç ve dış politik yapısında olumlu sonuçlar meydana getirmiştir. Bugün Kazakistan'da hızlı bir şekilde Latin harfli Kazakça yayın basımına devam edilmeli ve bunu yaygınlaştırılmalıdır. Uygulama yaygınlaştığında ve kitlelerce özümseğinde Kazak parlamentosunun aldığı kararın doğruluğu bir kez daha tescillenecek ve devletin ekonomik ve politik yükü hafifleyecektir.

4.8. Dil ve Bağımsızlık: Ulus İnşasında Ana Dili Olarak Kazakça

Dilin tanımı ve işleviyle ilgili gerekli açıklamaları "Dil nedir" başlığı altında ifade etmiştik. Dil, milletleri millet yapan en önemli hususiyetlerden biridir. Dolayısıyla milletlerin varlığına devam edebilmesi ve bağımsız yaşayabilmesi için dil her zaman merkezde yer almıştır. Gazete yazılarında ana dil ve dil ile ilgili

³⁰⁰ Mehmet Kutalmış, "Tarihte ve Günümüzde Kazakistanın Alfabe Meselesi" **Bilig Dergisi**, Sayı:31. 2004. s.8.

değerlendirmeler yapılırken genelde dil ve bağımsızlık kavramları beraber düşünülmüştür. Çünkü birçok düşünürre göre bağımsız olmanın şartı ana dile sahip olmaktır. Bu nedenle gazetede önem verilen konulardan bir tanesi de bağımsızlığın dil ile olan ilişkisidir.

Bununla birlikte bağımsızlık ve dil arasındaki güçlü, koparılamaz ve görmezden gelinemez bağ ulusal bilinçlenmeyle dil arasında da vardır. Dil devrimi ya da reformu olarak adlandırılan şey, yalnızca Kazakistan'a ya da Türki cumhuriyetlere özgü bir olgu olarak değerlendirilmemelidir. Her ulusal bilinçlenme, ulus inşa etme ve bağımsızlık kazanma süreci, "dilde ulusallaşma" çabasını da beraberinde getirmiştir. Dili, toplumu, ulusu oluşturan ve ulusallığı sağlayan ana etkenlerden biri olarak değerlendirdiğimizde bağımsızlıktaki önemi bir kez daha anlaşılacaktır. Bu konu hakkında Mustafa Kemal Atatürk de dil devriminden iki yıl önce Türk bilim adamlarından Sadri Maksudî' ye yazdığı bir yazıda fikirlerini ifade eder. Atatürk dilin bağımsızlığı ve milli olması hususlarında: "Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin gelişmesinde başlıca etkindir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir. Dil bu bilinçle incelendiğinde ülkesini, bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.³⁰¹ demiştir.

Dil, Börekçi'ye göre ise tarihe yön veren kişilerin kültürle ilgileri ya da ilgisizliklerinin o kültürün geleceği açısından olduğu kadar kültürü yaratan toplumun ulusal kimliğini belirginleştirmesi açısından da önemlidir. Ulusal kimliğini kendi kültürel değerleri çerçevesinde oluşturmuş olan bir toplum, devlet felsefesini de kendi siyaset kültürü üzerine yapılandırabilir. Bunun sonucunda bilinç ve bilgi temelli bir kültür politikası ortaya çıkar ve bu politika devletle birlikte kurumsallaşır.³⁰²

Bu anlamda Kazakista'nın bağımsız bir devlet olmasında, ekonomiden siyasete, kültürden spora kadar hemen hemen her alanda bir değişim ve dönüşüm yaşamasında Kazakistan'ı bağımsızlığını ilan ettiği 1991'den bu yana yöneten Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev etkili olmuştur. Bağımsızlığın ilan edilmesinden sonraki zaman diliminde Kazakistan'da ulus devlet inşa etme konusunda bir dizi politika hayata geçirilmiştir. Kültür, sanat, eğitim, siyaset ve ekonomi dâhil olmak

³⁰¹Saim Sakaoğlu, "Atatürk'ün Dil Ve Kültür Anlayışı", Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/19.php>, (15.05.2019).

³⁰² Muhsine Börekçi, "Atatürk – Dil ve Kültür", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4, 2006, s.16.

üzere Kazakistan’da yaşayan insanların hayatının her alanına nüfuz eden bu politikalar uzun yıllar Sovyet yönetimi altında ezilen Kazaklık unsurunun canlandırılmasıyla yeni bir toplum oluşturulması gayesini taşımıştır. Kazakistan ‘ın ulus inşa politikasında farklılıkların ortadan kaldırılarak güçlü bir devlet olma isteği yatmaktadır.

Etnik olarak karma bir nüfus yapısına sahip olan Kazakistan’da ‘Kazaklık’, bazen de ‘Kazakistanlılık’ unsuru ön planda tutulmuştur. İzlenilen politikalarda sürekli olarak ülkenin sahip olduğu nüfusun heterojen yapısının farklı biçimlerde dikkate alınmaya çalışıldığı da görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak ise Kazakistan’ın bağımsızlıktan bu yana ekonomi ve siyaset alanında gösterdiği başarı başta Ana Tili Gazeti olmak üzere ülkedeki diğer yayın organlarında da dile getirilmiştir. Bu anlamda Kazakistan’ da çok sayıda çalışmanın konusunu ulusçuluk ve ulus inşası konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda ve yazılarda yukarıda da ifade edildiği gibi Kazak tarihine yön veren kişi Nursultan Nazarbayev’in politikaları söz konusu edilmiştir. Nazarbayev siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan son derece yıpranmış, çökmüş bir sistemin ardından, Kazak halkının bir an önce kendini toparlama ve kendi ayakları üzerinde durma mücadelesinde aktif rol oynamıştır. O halkının bağımsızlık mücadelesinde önemli roller üstlenmesi yönüyle büyük bir lider olarak nitelendirilebilir. Kazakistan’ın bağımsızlığının sağlanması ve korunması için güçlü bir lidere, güçlü bir ekonomiye, dinamik bir nüfusa, güçlü bir orduya, ileri bir teknolojiye ve yeni bir vizyona hepsinden de önemlisi bağımsız bir dile ihtiyacı vardı ve bunu sağlayan kişi Nursultan Nazarbayev olarak Kazak toplumunda kabul edilmiştir.

Ulus inşa giren devletlerde sürecin tamamlanmasındaki en etkili faktör bu devletlerde yürütülen dil politikasının anayasal olarak güvenceye alınmış olmasıdır. Çünkü modern devlet inşa etme gayretinde olan bu ülkelerde milliyetçilik politikaları genellikle dil üzerinden yapılmaktadır. Milliyetçilik politikası üzerinden oluşan siyasi kimliği ve bu kimlik üzerine bina edilen siyasi gruplaşmaların aynı zamanda devlet otoritesini zamanla yok saydığı aşikârdır. Ulus devlet inşasında olan devletlerde uygulanan dil politikaları zamanla anayasal değişimin bir parçasına dönüşmüş ve ulusal kimlik politikası ile de doğrudan ilişkilendirilmiştir. Kazakistan özelinde konuya eğildiğimizde Kazakistan’da yıllardır hâkimiyetini perçinlemiş olan Rusça karşısında ulusal dil olan Kazakça’nın statüsü ülkede bir mesele haline gelmektedir. Ulusal dillerin statüsünün anayasal olarak güvence altına alınması bu bağlamda oldukça önemlidir.

Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra uzun yıllar Sovyet egemenliğinde kalmanın tesiriyle asimile edilmiş olan milli benliğini, kendi tarihi, kültürü ve dilini canlandırmayı en önemli konular olarak görmüştür. Ancak, yıllardır Ruslaştırma politikasının altında yaşamış Kazak halkında milli bilincin bir anda uyandırılması neredeyse imkânsız olduğundan Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev her alanda dengeli ve zamanla yarışan siyasî bir politika izleme taraftarı olmuştur.

Bu çerçevede Ana Tili Gazeti’de dil ve bağımsızlık konusunu ele alan önemli bir yazı “Devlet Dili ve Bağımsızlık” başlığını taşımaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Spor Bakanlığı Dil Gelişimi ve Sosyal ve Siyasi İşler Komitesi Başkanı Tolkyin Isakova tarafından hazırlanan yazıda Isakova bağımsız bir devlet dili olarak Kazakça’yı ele almıştır. Ona göre:

“Devletin ve toplumun örgütsel güçlü taraflarından biri devlet dilidir. Bağımsızlık yılları boyunca devlet dilimizin kapsamı genişledi. Devlet dili politikası bağımsızlıktan bu yana devlet tarafından geliştirilmiş ve devlet dili statüsü Kazak diline verilmiştir. 25 yıllık bağımsızlıkta, ülkenin dil politikasında büyük başarılar elde ettiğini söylemek mümkündür. Bugün, nüfusun% 76’sı devlet dilini konuşurken, İngilizce konuşan nüfusun oranı ise% 21 civarındadır. Kazakça-Rusça-İngilizce dil gelişiminin teşviki, Cumhurbaşkanı’nın 2006 yılında “Gerçeğin Üç Dili” - kültürel projenin gerçekleşmesiyle ve 2007 yılında “Yeni Dünyada Yeni Kazakistan” mesajlarıyla anlam kazanmıştır. Sonuç olarak, üç dili de konuşan insanların oranı son yıllarda önemli ölçüde artmış ve 2015 yılında bu oran % 16’ya ulaşmıştır. Çalışmayı bu doğrultuda geliştirmek için, Ulusal Eylem Planı olan "100 gerçek adım: herkes için modern devlet" e göre "2011-2020 için Dillerin Gelişimi ve Uygulanması" Devlet Programında değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Devlet programı, üç dilli bir öğretim modeli geliştirme görevi ile desteklenmiştir.”2015-2020 yılları için üç dilde eğitimin geliştirilmesi için yol haritası ayrıca Eğitim ve Bilim, Kültür ve Spor, Yatırım ve Kalkınma Bakanlıkları tarafından da onaylanmıştır.³⁰³

Yukarıda görüldü gibi Kazakistan’da bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılından günümüze kadar geçen yirmi beş yıl içerisinde Kazak dilinin ve Kazakistan devletinin bağımsızlığı için büyük çabalar gösterilmiştir. Kazak dili geçen zaman içerisinde devletin bağımsızlık simgesi olmuştur. Bir anlamda Kazak toplumu Rus dili altındaki

³⁰³ Tolkyin Isakova, “Devlet Dili ve Bağımsızlık”, ATG, Sayı: 1288, 2016, s.3.

mağlubiyetinden çıkarak onunla aynı kulvarda yarışacak boyuta gelmiştir. Ancak uygulanan dil politikaları ve buna uygun yönlendirilen Kazak siyasetine rağmen Kazakça' nın ulusal bir dil olarak ulusun tamamı tarafından konuşulan bir dil olması mümkün olmamıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri olarak kuşkusuz ki Rusça' nın anayasada resmi dil olarak yer alması Kazakça' nın da devlet dili statüsünde olmasıdır. Ulus inşasında olan Kazakistan için “ortak tek dil” oluşturma anlayışı devletin bağımsızlığı açısından en önemli koşullardan birini teşkil etse de tek dil vurgusu tam manasıyla amacına ulaştırılamamıştır. Bundan dolayı, neredeyse bütün ulus devletlere baktığımızda ülkenin her tarafına yayılması hedeflenen tek bir resmi dil söz konusuysa Günümüz Kazakistan'ında ise durum henüz sağlanamamıştır. Kazakistan'da bir dilin diğerine üstün olarak konumlanması ikili bir dilsel yapıyı ortaya çıkarmıştır. Konuyla ilgili olarak incelediğimiz Ana Tili Gazeti'de çıkan tüm yazılarda inşa edilen ulus-devletin bağımsızlığında kalıcı olması homojen bir dil meydana getirilmesine bağlanmıştır. Bu homejenlik anlayışı gerek dil de gerekse tarihsel ortaklıkla ele alınmıştır. Nitekim bu anlayışın yansıması olarak değerlendirebileceğimiz Nazarbayev'in 2050 stratejisinde de ortak dil vurgusu vardır. Bu anlayış iktidarın eğitim siyasetini yansıtırken Nazarbayev'in 21. asırda gelişmiş ülke olmak için koyduğu hedeflerdendir. Bu doğrultuda Nazarbayev'e göre gelişmiş ülke olmanın il şartı eğitimde aktif olan sağlıklı nesiller yetiştirmek ve milli eğitimin her kademesini geliştirmektir:

“ Bugünün gelişmiş ülkelere baktığımızda hemen hepsinin benzersiz, yüksek vasıflı eğitim sistemlerinin bulunduğunu görmekteyiz. Milli eğitimin her seviyesinin kalitesini daha iyi hale getirmek için kapsamlı çalışmalar yürütmeliyiz. Kazakistan'da 2020 yılına kadar 3-6 yaşındaki Kazakistanlı çocuklarının % 100'ünün okul öncesi eğitimden yararlanması planlanmaktadır. Bunun için modern eğitim programları ve yöntemleri geliştirilip ihtisas sahibi personelin yetiştirilmesi önem taşımaktadır. Orta öğretim düzeyindeki genel eğitim okullarını Aydın Okul seviyesine yükseltmek gerekmektedir. Okuldan mezun olanlar Kazak, Rus ve İngiliz dillerini bilmelidir. Öğrenim neticesinde öğrenciler eleştirel düşünme, bilgiyi kendi başına arayabilme ve derinlemesine tahlil edebilme yeteneklerine sahip olmalıdır.”³⁰⁴

Nazarbayev milli eğitimin gelişmesinde ve ülkedeki bireylerin yetiştirilmesinde Kazak dilinin yanında Rusça ve İngilizce öğretiminin de önemine

³⁰⁴ Tolkyin İsakova, Sayı: 1288, 2016, s.3.

dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bağımsızlıktan bu yana yürütülen tek ve ortak dil politikasının daha geniş bir vizyona sahip olarak çağı yakalama anlayışıyla devam ettiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında Sovyetler Birliği'nden Kazakistan'a miras kalan karmaşık nüfus yapısının Kazakistan için uzun süreli bir güvenlik sorunu olduğu gerçeği atlanmazsa Nazarbayev 'in bu etnik yapıyı sağlam tutarak ülke bağımsızlığını sağlamlaştırdığı düşünülebilir. Bağımsızlıkla birlikte hız verilen Kazaklaştırma siyaseti sonucunda Kazaklar nüfus üstünlüğünü ele geçirse de bugün Kaazkistan' da hatırlı sayılır bir kimlik çeşitliliği gözlenmektedir. Bugünkü veriler. 1999 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında Kazak nüfusunun toplam nüfus içindeki oranının %53 olduğunu Bugün ise Kazak etnik nüfusunun toplam nüfusun %58,9una tekabül ettiğini göstermektedir.³⁰⁵

Ana Tili Gazeti'nde Kazakistan' da bağımsızlık açısından Kazak dilini konu edinen başka bir yazı da şair Orazakın Askar' a aittir. "Ana Dile Nazik Davran" başlığını verdiği yazısında ana dile sahip çıkmanın öneminden ve gazetenin anadil üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Ona göre, Kazak dilinin geliştirilip toplumda yaygınlık kazanmasının ana aracı gazetedir. Gazete, birçok düşüncenin okuyucuya iletilmesinde bir vasıtaadır. Ana dil olarak Kazakça 'ya ise sahip çıkmak son derece önemlidir. Devletin refahı ve bağımsızlığı anadile sahip çıkmakla sürdürülebilecektir:

"Bunu hayatı gören kendi yaşamı boyunca birçok yeni duruma tanıklık eden bir yaşlı olarak söylüyorum. Kazak edebiyatında "Kazak dili" için çaba göstermeyen bir kişi nasıl olur? Ülkem ve halkımın vatansever olduğunu eserlerimde nasıl söylemem? "Anadil" bugün Kazak toplumu için çok önemlidir. Dil ruhtur, milletin tarihidir. Diline, topraklarına ve devletine saygı duyan herkes anadiline sahip çıkmalıdır. Devletin refahı bizim ana dilimize sahip çıkmamıza bağlıdır. Bağımsızlığımızın anahtarı dildir. Bu yüzden, özellikle "anadilimiz olan Kazakça'ya birçok gencin sahip çıkmasını istiyorum." ³⁰⁶

Dili bağımsızlık konusu temelinde ele alan dikkate değer bir yazı Devlet başkanı Nazarbayev' e aittir. Bu yazıda Kazakistan'ın bağımsızlığının 25. Yıldönümü kutlamaları sırasında Nazarbayev'in mecliste yaptığı konuşma konu edinilmiştir. Yazıda bugün, Kazakistan'ın bağımsız başarılı ve tüm dünya tarafından tanınan bir

³⁰⁵ Murat Çalışkan, "Kazakistan'da Milli Kimlik Konusu ve Slav Azınlık", **Bilge İnsanlar Stratejik araştırmalar Merkezi**,

<http://www.bilgesam.org/incele/179/-kazakistan%E2%80%99da-milli-kimlik-konusu-ve-slav-azinlik/#.XL-ksegzbcc>. (05.05.2019).

³⁰⁶ Orazakın Askar, "Ana dile Nazik Davran" **ATG**, Sayı: 1296, 2016, s.4.

devlet olduğunun vurgusu yapılırken aynı zamanda Kazak dilinin ulus inşasındaki önemine de değinilmiştir. Nazarbayev'e göre kutsal Kazak dili, milli Kazak kültürünün tüm dünyaya yayılmasına imkân vermiştir. Bugün Kazakça Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda dinlenen ve tanınan bir dil konumundadır. Yine eğitim dili olarak da ön plandadır. Almatı'da bağımsızlıktan önce Kazak dilinde eğitim veren sadece bir Kazakokulu varken geride bırakılan 25 yıl boyunca Kazakistan'da binden fazla Kazakokulu açılmıştır. Kazak dili ABD, İngiltere, Almanya, Çin, Güney Kore, Macaristan, Polonya, Azerbaycan ve Ermenistan'ın önde gelen üniversitelerinde eğitim dili ve dersi olarak verilmektedir. Okul çocuklarının üçte ikisinden fazlası, şu anda bağımsızlık dili olan Kazakça eğitim görmektedir. Kazakistan'da 350 civarında Kazakça dil eğitimi merkez başarıyla çalışmaktadır. Silinen ve kaybedilen değerleri ortaya çıkaran stratejik bir proje olan "Kültürel Miras" başarıya adım adım ulaşmaktadır. Başkentte, Astana Opera Binası ve Ulusal Bağımsız Sanat Merkezi Müzesi verimlidir. Bağımsızlık yıllarında, ülkedeki müze sayısı iki katına çıkmıştır. 25 yeni tiyatro ve yeni konser salonu açıldı. Bu yıl Kazakistan'da bir başka eşsiz kurum olan Koreografi Akademisi ilk öğrencileri için kapılarını açmıştır. Böyle bir okul her ülkede maalesef mevcut değildir.³⁰⁷

Ana Tili Gazeti'de dil ve bağımsızlık konusunda incelenilen yazılar doğrultusunda bazı önemli tespitlerde bulunmak mümkündür: Kazakistan'da devlet inşası sürecinde bilinçli olarak dil politikalarının yürütülmesi hükümetin devlet diline verdiği önemin anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bugün dahi Kazakistan coğrafyasının her yerinde Kazak dilinin yalnızca halk arasında değil, devletim tüm resmi organlarında kullanımının yaygınlaşması gerekmektedir. Devletlerin varlığındaki en önemli unsurlardan birinin dil olduğu göz önüne alındığında kavramın birleştiriciliği ortaya çıkmaktadır. Çok uluslu devletlerde bilimsel olarak gerçekleştirilen dil politikaları, toplumun birliğini ve bağımsızlığını etkileyen önemli bir unsurdur. Birden çok etnik yapıyı içerisinde barındıran Kazak devleti de kendi bağımsızlığını ve iç istikrarını korumak için Kazak diline yönelik yapıcı politikalarını devam ettirmelidir.

Toplum için dilin rolü çok önemli olduğundan, dil politikasında ortaya çıkabilecek yanlışlıklar toplumun istikrarını ve devletlerin bağımsızlıklarını zedeleyebilmektedir. Bu bağlamda dil politikasının teorik ve pratik problemleri ulus

³⁰⁷Nursultan Nazarbayev: "Bağımsızlık, Milyonlarca İnsanın Umudu ve Yüzlerce Yıllık Hayalidir", **ATG**, Sayı: 1259, 2016, s.1.

inşa sürecinde olan Kazakistan’ da ertelemeyen çözümlenmeye çalışılmıştır. Gazetede bağımsızlıkla ilgili yer alan haber yazılarının hemen hepsinde ortak bir mesaj olduğu farkedilmektedir. Bu mesaj Kazak milletinin korunmasının ve bağımsızlığını sürdürebilmesinin ön şartının milli dil olan Kazakça’nın toplumdaki her birey tarafından yeterince önemsenmesine yöneliktir. Kazak devletinin bağımsızlığını ortaya koyan milli bilinç oluşturma şuuru ulusun kendi dil ve kültürünün korunmasına yönelik gayretlerde bulunmasıyla örtüşmektedir. Ana Tili Gazeti’deki mevcut makalelerin analizi, dil, bağımsızlık ve ulus devlet inşa etme arasında sıkı bir bağ bulunduğunu göstermektedir. Bağımsızlığın devam edebilmesi için milletlerin anadillerine sahip çıkması gerekmektedir. Kazak diline sahip çıkmak Kazakistan Cumhuriyeti’nin varlığının devam ettirilmesinin ilk ve en önemli şartıdır.

4.9.Dil ve Eğitim: Bir Eğitim Dili Olarak Kazak Türkçesi

Uluslaşma sürecinde olan devletlerin vatandaşları hangi ırktan meydana gelirlerse gelsinler diğer azınlık halklarla anlaşmak, işbirliği içinde olmak, ulusal zenginlikleri veya kısıtlıkları eşit bir şekilde kullanmak için iletişim kurmak zorundadırlar. Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi için en etkin yöntem ise eğitim dilini ortak tek bir dil üzerine inşa etmektir. Dünya üzerindeki ulus devletlere bakıldığında bazı devletlerde birçok dilin konuşulduğu görülecektir. Bu durum söz konusu ulus devletlerin vatandaşlarının iletişim dili veya eğitim dili konusunda hangi dili kullanacakları sorununu ortaya çıkarır. Her insanın birçok dili aynı anda öğrenip kullanma şansının ve imkânının olmaması ülke sınırları içindeki dillerden birinin ulusal dil seçilerek iletişimi o dil ile devam ettirmelerini gerektirir. Böylelikle resmî dil aynı zamanda ulusal dil ve eğitim dili olma yolunda uzun mesafeler kateder. Bu nedenle bu bölümde Bağımsızlık dönemi Kazakistan’da dil ve eğitim konusunu ele alırken devletin aynı zamanda ulusal dili olan Kazak Türkçe’sinin eğitime etkisi irdelenecektir.

Ana Tili Gazeti’nde Kazak Türkçesi’nin eğitim dili olarak konu edinildiği önemli yazılardan biri “Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Okul Öncesi ve Ortaöğretim Bölümü Müdürü Zhanyl Zhontayeva: Kazak Dilinin Öğrenme Kalitesi Geliştirilecektir.” başlığını taşımaktadır. Bu haber yazında yer alan bilgilerden makalenin aslında mektup özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. İlgili haber Ana Tili Gazeti’nin 2013 tarihli 45. sayısında yer alan "Rus Okullarında Kazak Dili Nasıl Öğrenilir?" başlıklı yazıya cevap niteliği taşımaktadır.

Zhontayeva, Kazakistan Cumhuriyeti milli eğitim sisteminin, bağımsızlıktan bu yana Kazak dilinin gelişimi üzerinde çalıştığını belirtmektedir. Yazıda Kazak edebiyatının 1998 yılında ilk defa Rus eğitim dili dışında bir dilde, Kazak dilinde öğretilmesine dikkat çekilmektedir. Ayrıca Kazakça'nın eğitim dili olması konusunda sayısal verilere dayanarak görüş bildiren yazar Kazak dilinin yeterliliğinin değerlendirildiği bir test olan KAZTEST'in önemi üzerinde de durmuştur. Yazının devamında Kazakça öğretim problemlerinin çözüldüğüne dikkat çeken yazar gerekli öğretim materyallerinin sağlandığını ifade etmiştir.

“Kazakistan'da Kazakça eğitim veren kurumların sayısı 1991'den 2012' yılına kadar 1051' e ulaşmıştır. Bu bağlamda, devlet dilinde okuyan öğrenci sayısı 2012-2013 eğitim-öğretim yılında 982.100 çocuktan (tüm öğrencilerin yüzde 32.3'ü) 1608.337'ye (yüzde 64.5) ulaşmıştır. 2011-2020 Devlet Eğitimi Geliştirme Programı, uluslararası dil öğrenme standartlarına dayanan KAZTEST'in önemi burada atlanmamalıdır. KAZTEST ile değerlendirilen anaokulu - okul - kolej - yükseköğretim kurumlarında Kazakça'nın öğretimi konusunda başarıya ulaşıldığı kesinleşmiştir. Bu bağlamda, Kazakça dil öğretimi metodolojisi öğretimin sürekliliğini sağlamak için tüm eğitim seviyelerinde kullanılmaktadır ve öğrencilerin devlet dilini kullanabilmesi ve eğitim kalitesini yükseltmesi beklenmektedir.”³⁰⁸

Zhontayeva'nın yazısından Kazakça'nın eğitim dili olarak Kazakistan'da oldukça önemsendiği anlaşılmaktadır. Bu amaçla bağımsızlıktan bu yana Kazakistan'da Kazakça eğitim veren bir çok okulun açıldığı ve Kazakistan devletinin Kazakça öğretimi ve kullanımını sürekli olarak teşvik ettiği gözlenmektedir. Devletin dil ortamını oluşturmak amacıyla okulların ihtiyaçlarını karşıladığı ve vatandaşların resmi dile olan isteğinin artmasına katkı sağladığı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.10. Dil ve Kimlik: Kazak Kimliğinin İnşasında Kazak Türkçesi'nin Rolü ve Önemi

Bağımsızlık ve dil başlığı altında çeşitli kaynaklardan örnekledirdiğimiz dilin bağımsızlık üzerindeki etkisini ele alan görüşler aynı zamanda Kazak kimliğinin inşası açısından da geçerliliğini korumaktadır. Kazaklara göre milli kimliğin oluşturulması, muhafaza edilmesi ve yeni nesillere aktarılmasının birincil koşulu anadile sahip

³⁰⁸ Zhan Zhontayeva, “Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Okul Öncesi ve Ortaöğretim Bölümü Müdürü Zhanyl Zhontayeva: Kazak Dilinin Öğrenme Kalitesi Geliştirilecektir.”, ATG, Sayı: 1207, 2014, s.3.

çıkmaktır. Dilin, toplumsal kimliğin şekillenmesinde ve milli kimliğin oluşmasındaki önemi göz önüne alındığında dilin sadece bir iletişim aracı olmadığı tekrar ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla bu bölümde kimlik kavramının ifade ettiği anlam alanları hakkında bilgi verilerek Ana Tili Gazeti'nde Kazak Kimliği'nin Kazak Türkçe'si açısından rolü ve önemine değinilecektir.

Dilin en temel işlevi insanlar arasında iletişimi sağlamak olsa da kültürel kimlik ya da ulus kimliğinin inşasında bir araç olması dilin çok yönlü ele alınması gereken bir kavram olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla dil kavramının alfabe, yazın, terminoloji gibi birçok yönüyle ele alınması gerekmektedir. Bu özelliği ile ulus kimliğinin inşasında dil siyasi anlamda da bir mesaj ve sembol içermektedir. Daha önceki bölümlerde değinilen terminoloji, alfabe, tarih, gibi konuları içine alan başlıklar Kazak dilinin kimlik üzerindeki etkisinin tarihten bugüne doğru analiz edilmesini sağlamaktadır.

Kimlik kavramı özellikle 20. yüzyılla birlikte modernizmin bir getirisi olarak üzerinde sıklıkla durulan bir kavram olmuştur. Bugün sosyal bilimler, edebiyat, psikoloji ve siyaset gibi insanı içine alan birçok disiplini ilgilendirmiştir. Kimlik kavramının farklı disiplinler tarafından farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi kavramla ilgili literatürün de hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Kavramın çok yönlülüğü kimlik alanında yapılan çalışmaları da çeşitlendirmiştir. Bu nedenle yukarıda da ifade edildiği üzere kimlik kavramı Kazak Türkçe'sinin bağımsızlıktan günümüze geçirdiği değişimler temelinde bu çalışmada analiz edilecektir.

Kimlik en temel anlamıyla toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütününe ifade etmektedir.³⁰⁹ Bu özelliğiyle kimlik toplumdaki her bir bireyin tüm özelliklerini içine alarak bireylerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve toplum tarafından nasıl kabul gördüklerini kapsamaktadır. Kimlik başka bir ifadeyle bireylerin özellik ve niteliklerinin toplamı anlamına gelmektedir. Kimlik toplumlara göre değişerek içerisinde bir çok farklılığı barındırmaktadır.

Kimlik ve Ulusal kişilik üzerine çalışma ortaya koyan Doğan Ergun, kimliği toplumsal aidiyet ve kişilik açılarından ele almıştır. Ona göre toplumsal bir varlık olarak insan içinde bulunduğu topluma bağlılık hissediyorsa kimlik özelliklerinden biri ya da bazıları şekillenmiştir. Ancak kimlik kavramıyla kişiliğin hiçbir zaman

³⁰⁹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <http://sozluk.gov.tr/>, 31.05.2019.

birbirleriyle karıştırılmayacağı unutulmamalıdır. Çünkü söz konusu iki kavram hiçbir zaman birbirinin yerine geçmemektedir.³¹⁰

Mehmet Karakaş'a göre ise kimlik kavramı devletlerin siyasal sınırlarının belirlenmesiyle ortaya çıkar ve teorik bir yapıda şekillendirilir. Bu şekillenmeye ek olarak kimlik kavramı devlet politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olan toplum kesimlerinin varlığını da gerektirir. Türk toplumunda kimlik inşa süreçlerinin oluşumuna dikkat çeken Karakaş, kimliğin siyasal değişim üzerindeki etkisine de vurgu yapar. Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne siyasal politikaları şekillendiren bir unsur olarak kimlik siyasetini ele alır. Geçmişten günümüze yürütülen kimlik siyasetini toplumsal anlamda birliği sağlayan bir unsur olarak görür.³¹¹

Kimliğin bir oluşum olarak içinde barındırdığı kavramlar üzerinde duran Emrah Konuralp de milliyet, ırk, sınıf, din, toplumsal cinsiyet ve dil boyutlarıyla kimliği ele almıştır. Kimlikle ilişkili olan kavramların bütünü'nün içiçe olduğunu ve kimliğin şekillenmesinde değişiklik gösterdiğini ifade etmiştir. Birliktelik gösteren bu kavramların ayrı olarak irdelenmesi gerektiğine dikkat çekerek kimliğin söz konusu unsurların yanında fertlerin doğuştan getirdikleri özellikleriyle de şekilleneceğine vurgu yapmıştır.³¹²

Öte yandan kimlik kavramını modernleşen ve küreselleşen dünya düzeninden ayrı tutmak neredeyse imkânsızdır. 19. yüzyıldan itibaren hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecine giren ülkeler ekonomiden siyasete, kültürden toplumsal yapıya pek çok alanı ulus devlet ve ulusal kimlik inşasında kullanmışlardır. Küreselleşmenin ulusal kimlik üzerindeki etkisini ele alan çalışmada Berna Bilgi Kartal kapitalist dünya düzeninin ulusal kimliğin oluşmasında önemli bir aktör olduğunu dile getirmiştir. Ona göre kapitalist sistemle birlikte devletlerin egemenlik anlayışındaki değişim güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiş ve ulus-devletlerin bekası tartışmalarını da gündeme taşımıştır. Ulus devletlerin geleceği hakkındaki sorunlar da kimlik konusu ön plana çıkarmıştır.³¹³

³¹⁰ Doğan Ergun, **Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.9.

³¹¹ Mehmet Karakaş, "Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2013, s. 1.

³¹² Emrah Konuralp, "Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi?", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, 2018, s. 134.

³¹³ Berna Bilgi Kartal, "Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Ulusal Kimlik Üzerindeki Etkileri", **Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 4, 2015, s.266.

Gör÷lmektedir ki kimliğin birçok sosyo kültürel kavramla olan ilişkisi özellikle ulus devletlerde toplumsal kimliklerin şekillenmesi yoluyla homojen bir toplum yapısı elde etmek için kullanılmıştır. Dilin kimlik üzerindeki etkisine verilebilecek en somut örneklerin başında ise Sovyetler Birliği'nin Türk halkları üzerinde uyguladığı dil politikaları gelmiştir.

Dil, Sovyetler Birliği döneminde Türklük kimliğinin silinerek insanları topyekün Ruslaştırma siyasetiyle Sovyet ulusunun inşa edilmesi için kullanılmıştır. Bu nedenle çalışmanın konusu olan Kazakistan Bağımsızlık döneminde dil durumu ortaya koyulurken Ana Tili Gazeti'nde dil ve kimlik konularında çıkan yazıları incelemek yerinde olacaktır.

Ana Tili Gazeti'nde Kazak kimliğinin inşasında Kazakça'nın önemine değinen yazılardan en dikkat çekenini "Tacik Olduğum Halde - Ruhum Kazak" adını taşıyan röportajdır. Tacikistan Duşanbe Devlet Üniversitesi İktisat ve Ticaret Fakültesi'nden mezun olan ve bu alanda uzmanlık çalışmaları yürüten Orazalı Jaksanov 'la yapılan röportajda 1950'de Güney Kazakistan bölgesindeki Bostandik bölgesinin İspanyol köyünde doğan Jaksanov'un kendisini kazak kimliğine ait hissetmesinin nedenlerine yer verilmiştir. Jaksanov bugün Özbekistan sınırları içerisinde yer alan doğup büyüdüğü ve Kazakça'yı öğrendiği Bostandi'te yaşadıkları üzerinden kendisini bir Kazak olarak görmesinin sebeplerini bu yazıda anlatmıştır. Bu nedenle Jaksanov'un Kazaklaşması ile ilgili kendi ifadelerine yer vermek yerinde olacaktır:

"Kendimi yerli Kazaklardan biri olarak görüyorum. 1950 yılında Güney Kazakistan bölgesinin Bostandik köyünde doğdum. O dönem de de Kazaklar burada yaşıyordu. Şimdi bu yerleşim yeri Özbekistan sınırları içerisinde yer almakta. Çünkü Nikita Kruşçev döneminde kurulan ittifak bu yerleşim yerini Özbekistan yönetimine verdi. Ben bu milletin çocuklarıyla, aşık oynayıp, ata bindim. Eğer bu köydeki kültürel değerler daha fazla korunsaydı buradan kimse ayrılmazdı. Çünkü buranın sakinleri sadece Kazakça konuşup birbirini bu dilde anlamaktaydılar. Ben bir Tacik olsam da ruhen kendimi Kazak olarak hissediyorum. Çünkü Kazak milletin bütün gelenek ve göreneklerini tek bir kişi olarak biliyorum. İlerleyen dönemlerde Kazakistan'ın Sariagaş semtine taşındıktan sonra da Burada Kazak kardeşlerimle birlikte Kazakça konuşarak iç içe olduğumu gördüm."³¹⁴

³¹⁴ Orazalı Jaksanov, "Tacik Olduğum Halde - Ruhum Kazak", **ATG**, Sayı: 999, 2010, s.3.

Kazak Türkçesi'nin Kazak kimliği üzerindeki etkisini kendi hayat hikâyesinden örneklerle özetleyen Jaksanov röportajın devamında Kazakistan'da yaşayan herkesin ortak dilinin Kazakça olduğuna vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte Kazak diline saygı duymanın ve Kazakça'yı özgürce konuşmanın her etnik kökenin görev ve sorumluluğu olduğunu dile getirmektedir.

“Kazakistan'ın bağımsız bir devlet haline gelmesinden bu yana 20 yıl geçti. Bu Kazakça'nın gelişmesi için kısa bir süre değil. Şimdi devlet dilini korumanın ve yükseltmenin zamanı olduğunu düşünüyorum. Ben bu ülkenin vatanseveriyim. Kalbim bir Tacik olarak Kazak halkıyla beraberdir. Kazak Türkçesi'nin geleceği benim de geleceğimdir. Devletimizin ekonomisi güçlenirse, burada yaşayan tüm insanların yaşam koşullarının iyileşecek ve Kazakça ilelebet konuşulan bir dil durumuna geçecektir. Kazak ülkesinin ekmeğini yiyerek suyunu içen her vatandaş Kazak dilini korumalıdır. Kazak dilinin statüsünü yükseltmek ortak hedefimiz olmalıdır. Her gün en az bir Kazakça kelimeden öğrenirsek yılda 365 kelime öğreniriz.

“³¹⁵

Jaksanov Ana Tili Gazeti muhabiriyle gerçekleştirdiği röportajın son bölümde ise Kazakça konuşmanın zor olmadığını, dil öğrenmenin sadece odaklanma ve ilgi gerektirdiğini ifade etmiştir. Ona göre Kazakça konuşmak Kazak kimliğine özgü gelenek ve göreneklerin silinmesini engelleyen bir davranış biçimidir. Jaksanov yazısında yetiştirdiği çocuklarının da Kazakça'yı bilmesinden dolayı onlarla gurur duyduğunu ayrıca dile getirmiştir:

“Kazakça öğrenmenin zor olduğunu söyleyenlere katılmıyorum. Kazakça öğrenmek ilgi ve odaklanma isteyen bir iştir. Gerçekten insanlar kendileri için hedefler koyarsa, Kazakça'yı öğrenmeyi başaracaklardır. Kazak dili benim ikinci ana dilim. Her ortamda akıcı bir şekilde bu dilde konuşurum. Oğlum ve kızlarım da Kazakça akıcı olarak konuşmaktalar. Kazakça bilmek Kazak kimliğine özgü değerlerin unutulmasını engelleyecektir. Kazak çocukları arasında Kazakça konuşan gençlerle büyüyen evlatlarımız Kazak halkının geleneklerini ve göreneklerini bilir. Kendi evlatlarımın da bu değerleri bilmesi benim için bir gururdur.”³¹⁶

Görülmektedir ki Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından ve komünizmin yerini kapitalist düzene bırakmasından sonra Kazakistan'da ortak tek dil üzerine inşa edilen Kazak kimliği siyaseti toplum belleğinde kendine yer bulmuştur. Rus

³¹⁵ Orazalı Jaksanov, Sayı: 999, 2010, s.3.

³¹⁶ Orazalı Jaksanov, Sayı: 999, 2010, s.3.

İmparatorluğu'ndan bu yana yürütülen asimilasyon politikaları yerli halkların aydınları tarafından ortak uyanış fikirleri etrafında birleşmiştir. Birçok etnik kimliği bünyesinde barındıran Kazakistan'da Kazak kimliği üzerinden uluslaşmayı sağlama hedefinde sarfedilecek enerji bireylerin devlete olan bağlılığını göstermiştir.

Ana Tili Gazeti'de Kazak kimliğinin oluşumunda Kazakça'nın rolüne değinen başka bir yazı ise Dil ve Terminoloji başlığı altında makalesine yer verdiğimiz Sherubay Kurmanbayuly' a aittir. "Kazak Anaokullarının Durumu Nasıl?" başlığını taşıyan yazıda Kazak diliyle verilen eğitimin ulusal dil ve kimlik oluşumu üzerindeki etkisini ele alınır. Kurmanbayuly' a göre anadil, milli eğitimin temelidir. Dil ile eğitimi ulusal dil olan Kazakça'dan ayrı tutmak mümkün değildir. Bir çocuğun anadilinde yetişmesi ve eğitimini bu anadil üzerine alması devletin temel temel prensibi olmalıdır. Kazak anaokulları Kazak kimlik bilincinin oluşmasında ve Kazak devletinin dil politikalarının uygulamasında son derece önemlidir. Sovyet döneminde yürütülen dil politikaları Kazakistan devletinin ise 20. Yüzyıla kadar olan dil tavrı, bugün anadil meselesinin Kazakistan'da konuşulur hale gelmesindeki nedendir.³¹⁷

Yazının devamında Kazak anaokullarında Kazakça eğitim gören eğitim çocukları ile Rus okullarında eğitim gören çocukları karşılaştıran yazar birçok anne babanın Kazak anaokulundaki çocuklarıyla Kazakça konuşamadıklarından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Bağımsızlıktan bu yana Kazakistan'da bulunan ve Kazakça eğitim veren anaokullarının sayısına dikkat çeken yazar ayrıca Kazakça'nın bir alt dil olarak algılanmaması ve tüm Kazak gençlerinin anadilini benimseyerek milletçe birlik içinde yaşayabilmesi için de çözüm önerileri sunar:

"Küreselleşme döneminde, kendimizi Kazak kültürünü koruyabilecek ve ulusumuzun modernliğini geliştirebilecek bir ulus olarak göstermek zorundayız. Bu amaçla öncelikle oğullarımızı ve kızlarımızı, daha genç nesli, milli kültüre bağlı olarak anadil ile yetiştirmek gerekir. Ana dil eğitimi Kazak milletin geleceğinin temelidir ve her Kazak ebeveyn ülkeyi daha güçlü hale getirmek için daha çok çalışabilir. 20. yüzyıla kadar hâkim olan Sovyet eğitim ve öğretimi sistemi Kazak yaşam tarzının özü olan niteliklerden bizi mahrum etmeye çalıştı. Kazak ulusunu Rus dili ile eğiterek ulusun bütünlüğünü, ulusal bilincini ve ruhunu yavaş yavaş zayıflattı. İki kültür tarafından beslenen, Kazak ve Rus diliyle eğitim almış Kazaklar bu nedenle tam olarak kimliklerini sürdüremedi. Bağımsızlığın ilk yıllarında anaokullarının çoğu kapatıldı ve

³¹⁷ Şerubay Kurmanbayuly, "Kazak Anaokullarının Durumu Nasıl?", **ATG**, Sayı: 1368, 2017, s.2.

özelleştirildi. Ülkedeki anaokulu sayısı 1991'den 2000'e kadar 8.881 iken, daha sonra bu sayı 8.743'ten 1.144'e inerek toplamda 8 kat kadar düştü.”³¹⁸

“...Kazak çocuklarının kendi öz kimliklerini kaybetmeyerek ortak bir ulusal bilinçle yetiştirilmesi için gereken çabayı milletçe göstermeliyiz. Bu amaçla devlet kurumları ve okul öncesi eğitim konularından sorumlu ilgili kurumlar, Kazak anaokullarında Kazak eğitim ve öğretiminin kalitesini düzenli olarak izlemeli ve desteklemelidir. Anaokullarında verilen anadil eğitimi metodolojik olarak yapılan çalışmalarla kuvvetlendirilmelidir. Öğretmenlerin ve ebeveynlerin ana dili kavramına karşı olumlu tutum sergilemeleri için gerekli eğitim süreçleri sağlanmalıdır. Kazak TV programlarının kalitesinin artırılmalı, ulusal Kazak karikatürlerinin yayınlanmasına izin verilmeli ve renkli çocuk kitapları çıkarılarak ulusal oyuncaklar üretme girişiminde bulunulmalıdır.”³¹⁹

Kurmanbayuly'un yazısından da anlaşılacağı gibi Kazakistan'da ulus devlet inşa sürecinin yürütülmesinde en önemli görev Kazak Türkçesi'ne verilmiştir. Ulusal Kimliğin oluşturulmasında Kazak Türkçe'sine verilen önem modernleşme siyasetinin bir parçası olmuştur. Bağımsızlığında bu yana Kazakistan Rusça'nın bilim, kültür ve eğitim alanlarındaki hakimiyetinin Kazak Türkçesi'ne verilmesi için çaba göstermiştir.

Ana Tili Gazeti'nde çıkan yazılar incelendiğinde Kazak Türkçesi'nin milli kimlik oluşumundaki etkisine Kazakistan'da uygulanan “KAZTEST” sistemi üzerinden yaklaşanların da olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili gazeteye yansıyan haberlerden en dikkat çeken “‘Uluslararası Kazak Dil Kurumu Tarafından Kaztest ‘in Gerekliliği Üzerine Toplantı Düzenlendi’” başlığını taşımaktadır. Nurperzent Dombai'e ait olan yazı; Kazakistan Cumhuriyeti'nin sosyal ve politik yaşamında önemli rol oynayan, bir dil edinimi değerlendirme sistemi olan “Kaztest” in önemi ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Kaztest dil değerlendirme sistemiyle ilgili olarak bu bölümde bilgi vermek faydalı olacaktır.

KAZTEST sistemi Kazakistan Cumhuriyeti'nde devlet dilinin yeterlilik düzeyini ölçen bir değerlendirme sistemidir. KAZTEST; TOEFL, IELTS, DALF/DELF, DSH, CELİ, TÖMER, TORFL gibi uluslararası dil bilgisi test sistemlerinin ilkelerine dayanmaktadır. KAZTEST sisteminin tanıtılması ve geliştirilmesi anlayışı, 11 Eylül 2008 tarihinde 835 sayılı Kazakistan Cumhuriyeti hükümetinin kararı ile onaylanmıştır. Belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için, Devlet

³¹⁸ Şerubay Kurmanbayuly, Sayı: 1368, 2017, s.2.

³¹⁹ Şerubay Kurmanbayuly, Sayı: 1368, 2017, s.3.

Dil Geliştirme İdaresi tarafından Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı bünyesinde “Ulusal Test Merkezi” adıyla ayrı bir bölüm olarak kurulmuştur. Bu doğrultuda Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Kazak dili, kamu yönetimi, mevzuat, yasal işlemler, eğitim alanlarında ve ofis belgelerinde kullanılmış ayrıca devlet topraklarındaki sosyal ilişkilerin tümünde de işlevini sürdürmüştür. Bununla birlikte, devlet dili statüsüne sahip olan Kazak dili Kazakistan halkı için kültürel bir değer olarak görülmüştür. Buna göre, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşları ve devletin topraklarındaki yasal, ekonomik, bilimsel, sosyal ve diğer alanlarda çalışan yabancı uyruklu vatandaşların Kazak dilini uygun seviyede ve dilin kullanım şartlarına uygun olarak bilmeleri amaçlanmıştır.³²⁰

Kaztest, Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmi dil politikasının içerisinde yer alarak ulusal özellikleri ön plana çıkaran dil edinim eğitim süreci olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bağımsızlıktan bu yana devlet dili statüsünde olan Kazak dilini geliştirmek için Kazakistan'da çok sayıda çalışma yapıldığını yadsımak imkânsızdır. Bu noktada Kaztest'in hedeflediği amaçlar ise devlet dili Kazakça'nın yeterlilik düzeyini arttırmak, İngilizce'nin Kazakistan'da uluslararası iletişim dili olarak kullanılmasını sağlamak ve Rusça'nın Kazakça gibi yeterlilik düzeyini yükseltmek olmuştur.

İlgili yazıda Kazak Dil Kurumu'nun Kazakça'nın Rusça karşısında prestijinin yükselmesi ve Kazak kimliğinin oluşması için uygulamak istediği programlar ifade edilmiştir. Yazar, Kazakistan'da Kazak kimliği oluşturma düşüncesi doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti'nin çalışmalarının takip edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda yazar 2014 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaretteki izlenimlerini aktarmıştır:

“Geçen yıl Türkiye'ye yaptığımız ziyarette Kültür Günleri'ne katılan ve farklı ülkelerden gelen delegasyon üyeleri Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından kabul edildi. Odamızda oturan yaklaşık elli genç erkek ve kadın vardı. Hepsi lise öğrencileriydi. Türkiye'de her yıl “Memleketim - Türkiye” konulu kompozisyon yazma yarışması düzenlendiğini öğrendim. Kültür Haftası'nda yarışmayı kazanan gençler Türkiye Cumhurbaşkanı ile görüşerek fotoğraf çektirdiler.”³²¹

³²⁰ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Conception of introduction and development of the KAZTEST system, <http://kazakhtest.kz/en/about-center/About-the-KAZTEST-system/> (30.05.2019).

³²¹ Nurperzend Dombai, “Uluslararası Kazak Dil Kurumu Tarafından "Kaztest" Gerekliği Üzerine Toplantı Düzenlendi.”, ATG, Sayı: 1262, 2015, s.2.

Yazar bu izlenimlerine paralel olarak aynı uygulamaların Kazakistan’da da yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bugünün gençlerinin ülkenin geleceği anlamına geldiğini ifade ederek devlet dilinin gelişmesi için memleket sevgisinin mutlaka gönüllerde yeşermesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu nedenle Kazak dilinin her Kazak çocuğuna öğretilmesi için hem devlete hem de ebeveynlere büyük görev düştüğünü belirtmiştir.

Ana Tili Gazeti’ de çıkan yazılar doğrultusunda ifade edilebilir ki Kazakistan bağımsızlığından bu yana yaklaşık 200 yıl süren Rus hegemonyasını ülkenin her alanından silmek için ciddi girişimler göstermiştir. Bu girişimler eğitim, kültür ve siyaset alanlarında olmuştur. Kazak kimliğinin bilinçli bir şekilde oluşumu büyük ölçüde ulus-devlet inşa siyasetiyle gerçekleşmiştir. Kazakistan’da bir üst kimlik olan ulusal kimlik, insanlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırarak homojen bir toplum meydana getirme amacını taşımıştır. Aynı zamanda Kazak kimliğini benliğinde hisseden vatandaşlar ulus-devlete bağlılıklarını da bu yolla göstermişlerdir.

4.10.1. Kazakistan’ da Kazak Türkçesi Karşısında Diğer Diller

Bu bölümde Kazakistan’daki diğer dillerin durumuna değineceğiz. Çünkü Ana Tili Gazeti bünyesinde yazılar kaleme alan yazarlar Kazak Türkçesi ile ilgili değerlendirmeler yaparken aynı zamanda Kazakistan’daki diğer dillerden de bahsetmektedirler.

Çalışmanın ‘‘Dil ve Kimlik’’, ‘‘Kazakistan: Tarih, Kültür, Ekonomi, Dil’’ başlıkları altında Kazakistan’daki etnik kimlik çeşitliliğine vurgu yapılmıştır. Kazakistan coğrafyasında Kazak olmayan diğer etnik kimlikler halı hazırda kendi dillerini muhafaza etmektedirler. Dolayısıyla Kazakistan’da dil ve eğitim politikası belirlenirken diğer dillerle ilgili nasıl bir pozisyon alınmıştır sorusunun yanıtını Ana Tili Gazeti temelinde bu bölümde değerlendireceğiz.

Ana Tili Gazeti’ de Kazakistan’ da Kazak Türkçesi Karşısında Diğer Dillerin durumunu konu edinen yazılardan dikkat çeken ‘‘Dil Ulusal Bir Onurdur ve Kazakça’dan Daha Çok Rusça Bilmek Tehlikelidir’’ başlığıyla karşımıza çıkmaktadır. Profesör Amangeldi Aytalya’ nın makalesine verdiği başlık bize yazının muhtevası hakkında bilgi vermektedir. Makale yaklaşık iki asırdır Orta Asya’ da hüküm süren Rus dilinin diğer dillere ve Kazak diline karşı ezici hâkimiyeti karşısında halkların direnmesi gerektiği mesajı verilmektedir. Ayrıca yazıda Kazakça’nın bir devlet dili olarak Rusça karşısında durması gerektiği ve tüm devlet kurumlarında resmî dil olan Kazakça’nın konuşulması gerektiğini vurgulamıştır. Yazının devamında resmi dil

konusunda İtalya, İspanya, Beyaz Rusya gibi Avrupa ülkelerinden ve Eritre gibi Afrika ülkelerinden örnekler veren yazar devlet sınırları içerisinde baskın olan dilin resmi dil olması gerektiği vurgusunu da yapmaktadır.³²²

“Devlet dili resmi dil olarak da adlandırılır. Kazakistan anayasasının 7. maddesinde yer alan Rus dilinin resmi dil olarak kamu kurumlarında ve yerel yönetim organlarında Kazak dili ile birlikte kullanılması yanlış bir uygulamadır. Zamanında devlet yetkilileri, milletvekilleri bile, Rus dilinin resmi bir dil olduğunu söylerken büyük bir hata yapmışlardır. Devlet dili - devletin bütün bölgelerinde veya belirli bir bölgede en çok konuşulan dil olmak zorundadır. Devlet dili, her şeyden önce, o devletin anayasasının dilidir, dolayısıyla hiçbir devlet dili yoktur ki anayasaya aykırı olsun. Tüm önemli resmi belgelerin devlet dilinde hazırlanmasının nedeni budur.”³²³

“Resmi dil, yasaya göre çocuklarını eğitime hakkına sahip olan küçük etnik grupların dilinden farklıdır. Örneğin, Kazakistan'da, Rus, Özbek, Uygur, Tacik anadiline sahip gruplar olsa da resmi dil tektir ve Kazakça'dır. Dünyada 100'den fazla ülkede durum böyledir. Bazı ülkelerde, birkaç dil bir devlet dili olarak kabul edilir. Örneğin Beyaz Rusya'da Rusça ve Belarusça ülkenin resmi dilidir. Çünkü Rusça Belarus'ta baskın bir dildir. Ülkede Polonyaca ve Ukraynaca konuşan azınlıklar mevcut olsa da resmi dil Rusça ve Belarusça'dır. İran, İtalya, İspanya 'da resmi dil olarak ortak bir dil vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise ortak bir devlet dili yoktur, ancak her eyalette eyalet dili Amerikan dilidir (İngilizce) ve bu nedenle İngilizce bir devlet dili işlevi görür. Günümüzde ise İsveç, Lüksemburg ve Eritre gibi ülkelerde özel bir hukuk dili yoktur ve yaşamın kendisi baskın dili kullanmak için uyarlanmıştır. Diğer dillerde yayınlanacak resmi belgelerin ise bir listesi vardır.”³²⁴

Oldukça uzun ve ayrıntılı olan Aytalya'nın makalesinde ayrıca Fransa'nın dil koruma tarihine de değinilerek verilen tüm ülke örnekleri üzerinden Kazakistan'da izlenilmesi gereken dil politikası hakkında fikirler belirtilmiştir. Yazar Fransa'nın oldukça köklü bir dil koruma tarihi olduğuna vurgu yaparak Fransızca için yasa koyuculuğa da değinmiştir:

“Fransa'da zengin bir dil koruma tarihi var. Dille ilgili olan ilk yasalar, yaklaşık beş yüzyıl önce, 1490'da kabul edildi. İlk olarak, mahkemeler Fransızca'yı

³²²Amangeldi Aytalya, “Dil Ulusal Bir Onurdur ve Kazakça'dan Daha Çok Rusça Bilmek Tehlikelidir”, *ATG*, Sayı: 1404, 2017, s.1.

³²³Amangeldi Aytalya, Sayı: 1404, 2017, s.1.

³²⁴Amangeldi Aytalya, Sayı: 1404, 2017, s.1.

kullandı. Bu durum adlî metinlerin Fransızca olarak tamamlanmasını gerektirdi. İlk defa, Fransızlar anadillerinde mahkemede bulundular ve anadillerinde mahkeme işlemlerini tamamladılar. Bu sırada Fransa’da dil yazım standartları ortaya çıkmaya başladı ve bölgesel lehçeler kaldırıldı. Ancak, dil etrafında çatışmalar yoktu.1635 yılında Fransız Dil Akademisi kuruldu. Akademi, dilin saflığına, dil kültürüne ve dil seçimine özel önem verdi. Fransızca dışında ülkede başka bir dil veya lehçede konuşup yazmak ise yasaklandı.’’³²⁵

Yazara göre dilin korunması sadece yasalarla mümkün değildir. Kazakistan’da Kazakça’yı koruyan yasaları destekleyecek sosyo-kültürel çalışmalar da devlet eliyle yürütülmelidir. Bu yüzden Kazakistan gibi uluslaşan bir ülke olan Fransa’da dilin standartlaşıp saflaşması için devlet medyanın kullanımına da özen göstermiştir. Fransa, ulusal dilin kişilerin şahsında şekillenmesine engel olmak için mücadele vermiştir. Fransa’da yabancı ülkelere gelen ürünler ve bu ürünlerin kullanım talimatları dahi Fransızca olma koşuluna bağlanmıştır. Bu şartı yerine getirmeyen şirketler cezalandırılmıştır. Yabancı televizyon şirketlerinin, radyo istasyonlarının, sinemaların, tiyatroların ve konser programlarının içeriğinin Fransızca olması şart koşulmuştur. Devlet, Fransız dilini ve kültürünü bu gibi tedbirlerle korumuştur. Fransız halkı da bu koruma faaliyetlerini her zaman desteklemiştir. Böylelikle Fransızlar kendi dillerinde düşüncelerini güzel bir şekilde ifade edip Fransızca’yı bir sanat dili haline getirmişlerdir. ³²⁶

Yazının devamında ise küreselleşmenin Fransa dâhil olmak üzere tüm ulus devletleri olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Aynı zamanda Kazakistan’ın ulusal dilini Fransa gibi küresel dil olan İngilizce’nin altında bırakmaması için çabalaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Çünkü yazara göre Fransa her zaman kendi kültürünü en gelişmiş kültür olarak görmüştür. Bu nedenle ülke bilim, eğitim ve teknolojiye birçok yeniliğe imza atmıştır. Dilbilimsel saygınlığını korumak için bilim ve eğitimi finanse ederek, yeni projeler sunmuştur. Okullarda Fransızca öğretmeye, dilbilgisine, Fransızca okuryazarlık yapmaya büyük önem vermiştir. Bu süreçte Fransız aydınlar Fransızca edebi eserler yazmışlar ve üniversiteye kabul için bunu ön şart olarak koşmuşlardır. Tüm bu çalışmaların sonucunda Fransız dili beş asırdan fazla bir

³²⁵ Amangeldi Aytalya, Sayı: 1404, 2017, s.1.

³²⁶ Amangeldi Aytalya, Sayı: 1404, 2017, s.2.

süredir diplomasinin odak noktası olmuştur. Herhangi bir ülkedeki devlet dilinin durumu, ulusal dilden çok daha önemli görülmüştür. Ait olunan ülke vatandaşlığına rağmen, anayasa tüm vatandaşları devlet dilinde uzmanlaşmaya zorlamıştır.³²⁷

Yazının son bölümünde ise Kazakistan'da devlet dili olan Kazakça'nın diğer diller karşısındaki durumuna değinilmiştir. Kazakça'yı bir devlet politikası olarak gören yazar Kazak Türkçesi'nin Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasına dayandığını ifade etmiştir. Dil yasasıyla korunan Kazakça hükümet programları aracılığıyla vatandaşlara dil desteği sağlamıştır. Bağımsızlıktan bu yana Kazakça'nın kitle iletişim araçları, kültür, sanat, ekonomi, bilim, politika ve savunma alanlarındaki etkinliği genişlemiştir. Ancak yazara göre ülkedeki devlet dili politikası zaman zaman kendi içerisinde tutarsızlıkları da barındırmıştır. Dil muhalefeti veya dil rekabetçiliği konusu bu durumun bir sonucu olmuştur. Dil muhalefetinin olumsuz sonuçlarına da yazar yazısında ayrıca dile getirmiştir:

“Kazak dilinin statüsünün artması dil muhalefetini de güçlendirdi. Her şeyden önce muhalefet tek dilde Rusça konuşan, yazan, düşünen kişilerce yapıldı. Kazak değerlerine karşı Rusça'yı korumak isteyenler Kazak dili ve kültürüne kibirlilik, büyüklük duygularıyla yaklaştı. Bu yaklaşımın sonuçları da çatışmalara yol açtı. Söz konusu çatışmalar dilsel nihilizmi de beraberinde getirdi. Anadillerini görmezden gelen, ulusal değerleri inkâr eden kişilerin oluşmasına sebep oldu. Buna ek olarak Kazakça, Rusça karışımı bir dil yaygın olarak Kazak topraklarında konuşuldu. Bu konuşma biçimi sadece sıradan insanlar değil, aynı zamanda aydınlar, şairler, yazarlar ve bilim adamları arasındada yer buldu.”³²⁸

Ana Tili Gazeti'de Kazak Türkçesi'nin diğer diller karşısındaki durumunu ele alan yazılardan bir diğeri de Tumenbayeva Elmira Shorayevna ait olan “Üç Dilin Geleceği Parlak” başlıklı yazıdır. Kızılorda'da Tarih öğretmenliği yapan Shorayevna yazısına Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Kazakça ile ilgili sözlerinden birine yer vererek başlamıştır ve yazının devamında Nazarbayev'in dil ile ilgili görüşleriyle kendi fikirlerini birleştirmiştir.

Nazarbayev'in “Bugünkü Kazakistan için üç dili öğrenmek, ülke refahının garantisidir” cümlesiyle başlayan yazıda “her milletin kendine özgü bir gururu vardır, bu gurur saygınlığın değerli bir mirasıdır. Herkes ana dilini koruma hakkına sahiptir”

³²⁷ Amangeldi Aytalya, 25 Ekim 2017.

³²⁸ Amangeldi Aytalya, 25 Ekim 2017.

mesajı verilmiştir. Ulusal dil olan Kazakça'nın Kazak milletinin manevi kültürel zenginliklerini kuşaktan kuşağa aktaran kutsal bir araç olduğunu belirtilmiştir.³²⁹

Yazara göre dünyadaki ana dilleri birbirlerinden ayıran millet ve ırkların sayısıdır. "Her milletin ana dili, bilginin anahtarıdır" kitabının yazarı Akhmet Zhubanov' a da atıfta bulunan yazar, şairlerin ve yazarların ana dilin gücü hakkında değerli bilgiler verdiğinin altını çizmiştir. Shorayevna daha sonra Kazak dilinin geleceği hakkında değerlendirmelerde bulunarak Kazakistan'da 2025 yılına kadar Kazakça'nın baskın dil olarak konuşulacağını ve tüm ulusun ortak değeri olacağını belirtmiştir.

Ona göre modernleşen dünyada küresel bilgi ve yenilik alanındaki gelişmeler ülkenin ekonomisine ve eğitim sistemine yeni araştırmalar yapma imkânı sunacak ve çok uluslu bir yapıda olan Kazakistan'da bu imkânlar refah, birlik, dayanışma ve dostluğu beraberinde getirecektir. Kazakistan'ın modern devletlerle yarışabilmesi için Kazakça dışında küresel dil olan İngilizce ve Rus dili Kazak halkının eğitiminde önem teşkil edecektir. Bu üç dilli düşünce sistemi anaokulundan itibaren Kazak çocuklarına verilecektir. Kazak dili devlet dili olurken Rusça etnik gruplarla iletişim dili, İngilizce ise küresel ekonomiye başarılı bir giriş yapmak için önemli olacaktır.³³⁰

Shorayevna yazısında aynı zamanda 2017 yılında Kazakistan'da gerçekleştirilen Diller Haftası hakkında da okuyucuları bilgilendirmiştir. Düzenlenen Diller Haftası boyunca yapılan tüm etkinliklerin Kazakça, İngilizce ve Rusça olmak üzere üç dilde kutlandığını dile getirmiştir. Bu tür etkinliklerin Kazakistan'da sıklıkla yapılması gerektiğine dikkat çeken Shorayeva Kazakistan'ın dilbilim, ekonomi, tarih ve bilişsel konuları ele alan yarışmalara öncülük eden bir ülke olmasını arzu ettiğini de belirtmiştir.³³¹

Yukarı görüldüğü üzere Kazakistan'da bağımsızlıktan günümüze kadar Kazak Türkçesi'nin diğer diller karşısındaki durumu fikir farklılıklarıyla birlikte değişime uğramıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında kimlik inşa siyasetinin bir gereği olarak oldukça sert bir tavırla ortak dil vurgusu yapan ve bu vurguyu basın yayın organlarıyla dile getiren Kazak devleti özellikle 2010 yılından sonra İngilizce ve Rusça'ya karşı

³²⁹ Tumenbayeva Elmira Shorayevna, "Üç Dilin Geleceği Parlak" **ATG**, Sayı: 1370, 2017, s.1.

³³⁰ Tumenbayeva Elmira Shorayevna, Sayı: 1370, 2017, s. 2.

³³¹ Tumenbayeva Elmira Shorayevna, Sayı: 1370, 2017, s. 2.

daha ılıman bir tavır sergilemiş bu dilleri kalkınmanın ve ülke refahının garantisi olarak görmüştür.

Ana Tili Gazeti'nde Kazakistan'da Kazak Türkçesi karşısında diğer dillerin durumunu konu edinen başka bir yazı ise Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanı Yerlan Sagadiyev' e aittir. "Kendi Dilimi Anlamaya Başladım." Başlığını taşıyan yazı 9 Mart 2016 'da Eğitim ve Bilim Bakanı Yerlan Sagadiyev'in yaptığı basın açıklamasını konu edinmiştir. Yazıda vurgulanan konular, devlet dilinin karmaşık gelişimi ve eğitim sisteminde yabancı bir dili şart görmenin önemi olmuştur.

Sagadiyev'e göre bütün gelişmiş ülkelerde yüksek özellikli eğitim sistemleri bulunmaktadır. Kazakistan' da ise eğitim dili olarak üç tür okul vardır. Bunlar Kazakça, Rusça ve İngilizce eğitim veren okullardır. Milli eğitimin her seviyesinin kalitesini daha iyi hale getirmek için Kazakistanlılar daha kapsamlı çalışmalar yürütmelidirler. Ancak Kazakistan bu amacına ulaşabilmek için henüz kapsamlı, etkili bir öğretim metodolojisine sahip değildir. Bazı ülkelerde 4-6 ay içinde ulusal dili diğer etnik halklar için öğreten etkili teknikler olmasına rağmen bu Kazakistan için geçerli değil. Bu tür tekniklerin olmayışı nedeniyle Kazakça'nın istenilen seviyeye ulaşması Kazakistan'da gecikmiştir.³³²

Günümüz Kazakistan'ında Rusça, Kazakça ve İngilizce'nin gençler tarafından mutlaka bilinmesi gerektiğini vurgulayan yazar Rus okullarında yaşanan dil sıkıntısını da yazısında dile getirmiştir:

"Bizim Rusça eğitim veren okullarımız var. Pek çok Kazak genci bu okullarda okuyor, çalışıyor. Dürüst olmak gerekirse, bu gençlerin çoğu, özellikle de Kazak gençler, Kazak dilini doğru bilmiyor. Bu nedenlerden dolayı, eğitim sistemimizde denge yoktur ve tüm genç insanlar aynı niteliksel bilgiye sahip değildir. Amacımız bu çelişkileri ortadan kaldırmak ve gençlere, özellikle kırsal kesimde yaşayan gençlere aynı kalitede ve zamanda eğitim sunmaktır. Özellikle, gelecekte üç dilde aynı türde bir eğitim sistemi oluşturmamız. Bu üç dilin her birinde, her çocuk özgürce konuşabilmeli ve birbirlerini anlayabilmeli ve dünyadaki ileri düzeydeki bilgilere hâkim olmalıdır. Bu hedeflere ulaşmak bir yıllık bir iş değil, ama zaman kaybetmeden çalışmaya başlamalıdır. Bu yıl, bu reformların ilk adımı atıldı. Bu konuda söylemem gereken ilk şey, genel Kazak dili için genel Kazakça dil müfredatının devam

³³² Yerlan Sagadiyev, "Kendi Dilimi Anlamaya Başladım.", ATG, Sayı: 1322, 2016, s.2.

edeceğidir. Aynı zamanda, eğitim dili Rusça olan okullarda Kazak dilinin kalitesini artırmak gerekir.’’³³³

Ana Tili Gazeti’nde Kazak Türkçesi karşısında diğer dilleri konu edinen yazıların ortak özellikleri genellikle Rusça ve İngilizce’yi ele alan yazılar olmasıdır. Bu yazılardaki ortak konular gazetenin yayın hayatına başladığı ilk dönemlerde şiddetli bir şekilde ve uzun uzun ele alınsa da bugün daha rahat bir tavırla yazıldığı gerçektir. Kazakistan’da bağımsızlıktan bu yana uygulanan dil politikası bölgedeki Rusların etkisinden dolayı zaman zaman sekteye uğrasa da hem devlet başkanı Nazarbayev’in hem de Kazak aydın, bürokrat ve siyasilerin çalışmalarıyla sadece kâğıt üzerinde kalmamıştır. 1989 yılından itibaren Kazak Türkçesi’nin Rusça karşısında statüsünün artması ve bilim dili olması için yapılan çalışmalar Kazak Türkçesi’nin sadece bir kültür dili olma statüsünden çıkarmıştır. Bu durum Kazakça’nın sosyal, siyasi, ekonomik, adlî, alanlarda prestij dili olma yolunda büyük mesafe kat etmesini sağlamıştır. Orta öğretim düzeyindeki okulların seviyesini yükseltmek amacıyla bu okullarda Kazak, Rus ve İngiliz dillerini kapsayan sistematik bir dil eğitiminin verilmeye başlanması ise yine Kazakça’nın Rusça ve Küresel dil olan İngilizce’nin altında düşük dil olarak kalmama gayretinin bir sonucu olarak görülmelidir.

³³³ Yerlan Sagadiyev, Sayı: 1322, 2016, s.2.

SONUÇ

Bağımsızlık döneminde Kazakistan'da Ana Tili Gazeti'nin oynadığı rolü, bu rolün içerisinde yazarların durumlarını ve dil durumunu ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmanın sonucunda Kazakistan'ın uluslaşma hedefine ulaşmak için dile, tarihe ve kültürel olgulara yatırım yaptığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada incelenen haber yazısı, makale ve dizi yazıları Kazakistan'ın Ana Tili Gazeti ile ulus inşa sürecinde uyguladığı dil siyasetinin Kazak millî kimliği üzerinde etkin rol oynadığını kanıtlamıştır.

Kazakistan'ın ulusal gazetesi olma misyonunu taşıyan Ana Tili Gazeti'nde bağımsızlıktan günümüze kadar dil ve kültür konuları çerçevesinde çıkan yazılar göstermektedir ki Kazakistan'da ulusal düşüncenin uyanmasında dil, edebiyat, folklor, güzel sanatlar ve tarih etkili olmuştur.

Bu çalışmayla Kazakistan'da 1990 yılından itibaren modern bir devlet olarak gelişmiş ülkelerle aynı konuma ulaşma hedefinin anadil vurgusu yapan bir dil politikasının belirlemesiyle gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Ana Tili Gazeti'nde yayınlanan yazılar doğrultusunda Kazakistan'da uygulanan dil politikalarının süreç içerisinde bölgedeki etnik yapılar nedeniyle değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Gazete yazarlarının bağımsızlığın kazanılmasından bir yıl önce ve bağımsızlığın kazanıldığı ilk beş seneyi içine alan yıllardaki yazılarında Rus diline karşı şiddetli bir karşı duruş sergiledikleri gözlenirken, 2000 yılından sonra çok dilliliğe evrilen bir davranış ortaya koydukları belirlenmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında tek dil olarak seçilen ve toplumun homojenleştirilmesi için Kazak Türkçesi'ni bir araç olarak gören Kazakistan Cumhuriyeti zamanla Kazak Türkçesi dışında Rusça ve İngilizce'ye karşı daha ılıman bir tavır sergilediği tespit edilmiştir. Özellikle 2000 yılından sonra daha çok hissedilen bu tavır Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in "2001-2010 Yılları Arasında Dillerin Kullanılışı ve Geliştirilmesine İlişkin Devlet Projesini" hayata geçirilmesiyle pekiştirilmiştir. Bu proje, Kazakça'nın yanında Kazakistan'daki diğer ulusların dillerinin gelişmesine imkân sunan bir kanun taslağını karşılamıştır. Projenin gerçekleşmesi konusunda her yıl 30 Haziran ile 30 Aralık tarihlerinde hükümet ile Kültür Bakanı'nın değerlendirme yapması kararlaştırılmıştır. Bu anlamda Ana Tili Gazeti uluslaşma süreciyle ilgili her türlü bilgiye ulaşabildiğimiz önemli bir yayın organı olarak kendini

göstermiştir. Ulus inşasında gazetede çıkan yazıların ve bağımsızlığın her yılının büyük payı olduğu da kanıtlanmıştır.

Kazakistan devletinin resmî gazetesi olma niteliğini taşıyan ve devlet politikalarının uygulanmasında bir araç olarak kullanılan Ana Tili Gazeti'nde çıkan yazılar dil politikalarının hayata geçirilmesinde büyük önem taşıdığı belirlenmiştir.

İncelenen yazılar bize göstermektedir ki söz konusu gazete dille ilgili anayasa maddelerinin açıklanarak yayınlandığı, eğitim programlarının ve dil konferanslarının eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiği bir yayın organı olarak geçmişten günümüze varlığını devam ettirmektedir. Bunun yanında Kazakistan'da yüksek dereceli bürokratlar; müsteşarlar, büyükelçiler, konsoloslar, valiler, ataşeler, kaymakamlar, daire başkanları dille ilgili kanunların çıkarılmasında yürütme işlemini üstlenmişler ve bu kanunları devletin sesi olarak nitelendirebileceğimiz Ana Tili Gazeti'nde yayınlamışlardır.

Gazetenin, biz araştırmacılara Kazak dilinin durumuyla ilgili verdiği tüm bilgiler gelecekte Kazakistan'ın hedefleyeceği kalkınma stratejilerinin doğru planlamasında ve şekillenmesinde gazetenin son derecede etkin rol oynayacağını kanıtlamıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti ulus devlet inşa sürecinde ülkeye adını veren etnik grubun dilinin statüsünün yükseltilmesi ve söz konusu dilin yasama, yürütme, yargı ve uluslararası alanda kullanılmasının sağlanması hedefleriyle somut önlemler aldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Kazakistan Cumhuriyeti belirli periyodlarla yasa düzeyinde devlet programları çıkarmış bu programların içeriklerini de Ana Tili Gazeti aracılığıyla Kazak halkına duyurmuştur. Bu yönüyle bir araştırmacı olarak Kazakistan'da bağımsızlık sürecinde gerçekleştirilen tüm dil programları ve düzenlenen konferanslar hakkında bilgi edinme fırsatını yakalanmıştır. Kazak Türkçesi'nin doğru kullanımı ve yeniliklerin topluma ulaşması bağlamında gazete taşımış olduğu misyonu yerine getirmiştir.

Ana Tili Gazeti'ndeki dil ile ilgili yasalar Kazakistan'da yasakoyuculuğun ulus devlet inşa etme sürecinde kesintiye uğramadığını göstermektedir. Kazakistan Cumhuriyeti ulus devlet inşa etmek hedefini gerçekleştirmek için yürüttüğü dil politikalarıyla ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Kazakistan'da bağımsızlıktan günümüze kadar olan süreçte devlet dili olan Kazak Türkçesi'nin statüsünün arttırılması ve doğru kullanılması için dönemsel olarak dil kanunları çıkarıldığı gözlenmiştir. Bu kanunlar Kazak Türkçesi'nin devletin bütün

alanlarında (yönetim, yasama, yargı) ve toplumsal ilişkilerin tümünde kullanılması için düzenlenmiştir. Kanunlarda dil hakkındaki yasalara uymayanlara gerekli yaptırımların uygulanacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle Kazakistan Cumhuriyeti'nin ulus devlet inşa politikasında anadile verdiği önemin küçümsenemeyecek ölçüde olduğu anlaşılmıştır.

İncelenen yazılar Kazakça'nın statüsünün yükseltilmesi, sosyal yaşamın her alanında kullanılması ve geliştirilmesine yönelik istikrarlı bir planlama yapıldığını gözler önüne sermiştir. Yazılarda bahsedilen girişimler çerçevesinde Kazakistan'da uygulanan dil planlamalarının yalnız Kazakistan'ın dil politikasını değil Kazakistan'daki politik eğilimi de belirlediği anlaşılmıştır. Kazakistan'da yürütülen bu dil siyaseti Kazakistan'da bugün temel yaklaşım olan "Kazakistanlılık" ideolojisine dayandırılmıştır. Dil politikasının "Kazakistanlılık" ideolojisi ekseninde yaşama geçirilmekte olduğu Ana Tili Gazeti'nin yazarlarının ve Kazakistan'ın siyasî söylemlerinden de anlaşılmıştır.

Ana Tili Gazeti'nin bağımsızlığın ilk yıllarına ait nüshalarında gazete adının hem Kiril hem Arap hem de Göktürk alfabesiyle yazılması ayrıca Kazakların öz kültürlerine ait olan Kazak çadırı ya da diğer adıyla otağının gazetenin sayılarını belirtmek için kullanılması Ana Tili Gazeti yazarlarının Kazak toplumunun millî hafızasını canlı tutmayı amaçladığını göstermiştir. Ortak millî hafızaya sahip olan bir millet oluşturma hedefinin Kazakistanlılık ideolojisine uyduğu tespit edilmiştir.

Sovyet Birliği'nin dağılması Kazak Türkçesi'nin söz konusu topraklarda yaygınlaşması adına bir avantajı da beraberinde getirmiştir. Sovyet döneminde Rusça karşısında azınlık dili durumuna düşen Kazak Türkçesi bağımsızlıktan sonra devletin basın yayın organlarıyla yürüttüğü dil politikaları sonucunda yeniden kullanılmaya başlanmış, yasaklanan Kazak edebi eserleri yeniden incelenmiştir. Bu süreç içerisinde Kazakça'ya yönelik yapılan çalışmalar Ana Tili Gazeti'ne yansıtılmıştır. İncelenen yazıların genelinde Kazakistan'ın bağımsızlığa kavuşmasıyla dil alanında büyük mesafeler katedildiği dile getirilmiştir. Bu anlamda Kazakistan devleti süratle terminoloji, dil, dilbilim çalışmalarına adım atmış Kazak Türkçesi'nin doğru öğretilmesi için Kazak Türkçesi gramer kitapları ve ders kitapları yayımlanmıştır. Zamanla Kazak halkı içerisinde Kazak Türkçesi'nin de bir bilim dili olma yolunda ilerlediği kanaati gelişmiştir. Bu süreçte eğitim dili Kazakça olan okulların sayısı artırılmış, üniversitelerde Kazak Dili ve Edebiyatı bölümleri kurulmuştur. Okulların

sayısının arttırılmasıyla kalınmamış söz konusu okullarda Kazak Türkçesi'ni öğrencilere öğretebilecek metodolojiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Kazakistan'ın birçok etnik grubu bünyesinde barındırması Kazak Türkçesi'nin yasalarla korunmasına ve resmî dil olarak kabul edilmesine karşın ülkede farklı dillerde yayın faaliyetinin yürütülmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda Ana Tili Gazeti'nde haber değeri taşıyarak gündeme getirilen konulardan anlaşılmaktadır ki Kazakistan'ın Kuzey ve Güney bölgelerindeki halklar iki farklı dili iletişim dili olarak kullanmaktadır. Kuzeyde Rus dili daha baskın olarak kullanılırken Kazakça hayatın her alanında alt bir dil olarak görülmüştür. Bu nedenle 1991 yılından itibaren uluslaşma sürecine giren Kazakistan'da Rusça'nın geldiği seviyeye Kazak Türkçesi'nin de gelmesi için ortak tek bir dil üzerinden vatandaşları homojenleştirme çalışmaları yapılmıştır.

Kazakistan'da devlet inşasında uygulanan dil politikalarının Ana Tili Gazeti'ne sıklıkla yansması hükümetin devlet diline verdiği önemi kanıtlanmaktadır. Bağımsızlık sürecinden bu yana yürütülen dil politikaları bize göstermektedir ki devlet resmi dilini olan Kazak Türkçesi'nin yaygınlaştırılması amacıyla bütün yöntemlerden yararlanılarak kamuoyu ve medya araçlarını geniş çapta kullanılmaktadır.

Türk dünyasının birlik olması ve her alanda ortak çalışmalar yapması istikametinde Kazakistan'da bugüne kadar birçok tartışma yapıldığı bu çalışmayla birliktelikte bir kez daha ortaya konulmuştur. Alfabe birliği Kazakistan'da Latin alfabesinin kullanılmasında en önemli aşamalardan biri olarak görülmüştür. Kazakistan'da Latin alfabesinin kabul edilmesi bu ülkenin ekonomik, sosyo-kültürel, iç ve dış politik yapısında olumlu sonuçlar meydana getirmiştir. Ana Tili Gazeti'nde yazıları yayınlanan yazarların bugün büyük bir kısmının Kazakistan'da hızlı bir şekilde Latin harfli Kazak Türkçesi yayın basımına devam edilmesi gerektiğini savunduğu tespit edilmiştir. Uygulamanın yaygınlaşması ve kitlelerce özümsemişi için Ana Tili Gazeti yazarlarının büyük çaba gösterdikleri tespit edilmiştir. Söz konusu yazarlar Kazak parlamentosunun aldığı Latin alfabesine geçiş kararının doğruluğunun bir kez daha tescillenmesinin devletin ekonomik ve politik yükü hafiflemesiyle gerçekleşeceği kanaatindedirler.

Tüm bunların yanında ulus inşasında hayati derecede önemli olan hedefin toplumda ortak dil ve tarih şuuru oluşturduğu tespitinde bulunmak gereklidir. Bu şuurlu Kazakistan'da hem yazılı kaynaklar aracılığıyla yaygınlaştırılmakta hem de anıt ve heykel, arkeolojik müzeler gibi sembollerle ulusun birçok yerinde somut ve her an

hissedilebilir bir hale getirilmektedir. Kazak toplumu ulus devlet inşasında olan her devlet gibi semboller aracılığıyla anlamlandırılmış ve inşa edilmiş bir yapıyı ifade meydana getirmiştir. Bu bakımdan Kazak ulusunun sembolleri insanların ortak bir dili konuşabildiklerini ve aynı manevî değerlere bağlı kalabildiklerini bizlere göstermektedir. Bağımsızlık döneminde Kazakistan'da gerek bayrak, devlet arması, milli marş ve üniformaların oluşturulması gerekse mimarideki değişiklikler manevî değerleri Kazak devletinin yaşatmayı amaçladığının en açık kanıtıdır.

Bu çalışmanın en önemli sonucu olarak ifade edilebilecek olan Ana Tili Gazeti'nin uluslaşmadaki rolü bir kez daha bu bölümde ifade edilmelidir. Ana Tili Gazeti'nde konu olarak en fazla dil ve kültür alanlarında yazılar yer almıştır. Bu doğrultuda Ana Tili Gazeti bağımsızlığın ilk yıllarında ve sonraki süreçte Kazak basınının gelişmesine söz konusu alanlarda başlattığı milli uyanışla katkıda bulunmuştur. Gazete üstlendiği misyona uygun olarak Kazak kimliği üzerine kurulu yeni bir fikir hayatının başlamasına öncülük etmiştir. Kazak fikir hayatının canlanması gazetede yayınlanan yazılar aracılığıyla olmuştur. Gazete çevresinde toplanan Kazak aydınları Kazaklaşma fikrini toplumsal yaşamın her alanına yayma amacıyla sistemli olarak çalışmışlardır. Bu nedenle rahatlıkla ifade edilebilir ki Ana Tili Gazeti kurulma amacına uygun olarak Kazakistan'a, Kazak millî kimliğini koruma ve ulus devlet olma yolunda hizmet etmiştir. Ayrıca gazete Rus dili ve kültürünün baskıcı egemenliğine karşı Kazak toplumunun bilinçlenmesini de sağlamıştır.

Bu çalışma sonuçlarından biri de devletin ve toplumun en önemli örgütsel güçlü tarafının devlet diline verilen önem olduğunun tespit edilmesidir. Kazakistan'da bağımsızlık yılları boyunca devlet dilinin kapsamının genişlediği gözlenmiştir. Devlet dili politikası bağımsızlıktan bu yana devlet tarafından geliştirilmiş ve devlet dili statüsü Kazak diline verilmiştir. 25 yıllık bağımsızlıkta, ülkenin dil politikasında büyük başarılar elde ettiğini söylemek mümkündür. Bugün Ana Tili Gazeti'nde yer alan yazılardan yola çıkılarak ifade edilmelidir ki Kazakistan'da nüfusun% 76'sı devlet dilini konuşurken, İngilizce konuşan nüfusun oranı ise% 21 civarındadır. Kazakça-Rusça-İngilizce dil gelişiminin teşviki, Cumhurbaşkanı'nın 2006 yılında "Gerçeğin Üç Dili" - kültürel projenin gerçekleşmesiyle ve 2007 yılında "Yeni Dünyada Yeni Kazakistan" mesajlarıyla anlam kazanmıştır. Sonuç olarak, üç dili de konuşan insanların oranı son yıllarda önemli ölçüde artmış ve 2015 yılında bu oran % 16'ya ulaşmıştır. Çalışmayı bu doğrultuda geliştirmek için, Ulusal Eylem Planı olan "100 gerçek adım: herkes için modern devlet" e göre "2011-2020 için Dillerin Gelişimi ve

Uygulanması" Devlet Programında değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Devlet programı, üç dilli bir öğretim modeli geliştirme görevi ile desteklenmiştir." 2015-2020 yılları için üç dilde eğitimin geliştirilmesi için yol haritası ayrıca Eğitim ve Bilim, Kültür ve Spor, Yatırım ve Kalkınma Bakanlıkları tarafından da onaylanmıştır.

Ana Tili Gazeti, uluslaşma sürecinde Kazak dilinin kendi vatanında düştüğü durumu bir daha yaşamaması için toplumun öz değerlerine uygun hareket ederek Kazakistan'da Kazakistanlılık millî bilincinin uyanmasını sağlamıştır.

Bağımsızlık sürecinden bu yana yürütülen dil politikalarının halka ulaşmasında, bu doğrultuda yapılan çalışmaların uygulamaya geçirilmesinde, toplumsal algının şekillenmesinde ve millî bilincin uyanışında gazetenin önemi gözardı edilememektedir. Yine bu süreçte devletin resmî dili olan Kazakça'nın yaygınlaştırılması amacıyla bütün yöntemlerden yararlanarak kamuoyu ve medya araçlarının geniş çapta kullanılması Ana Tili Gazeti aracılığıyla sağlanmıştır. Ana Tili Gazeti içerisinde tarih, edebiyat, kültür, siyaset, bilim, eğitim konularını barındıran bir gazete olarak Kazakistan'da ulus devlet inşa sürecinin temellerinin atılmasında büyük rol oynamıştır.

Gazete Kazakistan'da dil kültürünü geliştirmek ve eğitim alanında dil bilimi ile ilgili olan bilgileri artırmaya yönelik faaliyetlerin ülkede daha fazla düzenlenmesini sağlamak noktasında önemli başarılar kaydetmiştir. Yayınlanan yazılar Kazakistan'da gerçekleştirilen dil kutlamaları, kültürel müsabakalar ve yuvarlak masa toplantılarının istikarlı bir şekilde her yıl düzenlenmesine aracı olmuş, özellikle gençlerin ana diline olan sevgisini artırmada etkili olmuştur. Ana Tili Gazeti bağımsızlık dönemi Kazakistan'da siyaset, tarih, ekonomi, dil ve kültür alanlarındaki değişim ve dönüşümlerin geçmişten günümüze taşınmasında etkin rol oynamıştır. Gazete ülke menfaatleri doğrultusunda benimsediği ilkeli yayıncılığa uygun olarak basın faaliyetlerini günümüze kadar sürdürmüştür. Gazetede yer alan ülkenin üst düzey yönetim kadrosundaki aydınların yazılarıyla, Kazakistan'daki kurumların, ekonomik ve toplumsal örgütlerin faaliyetleri bir ölçüde denetim altına alınmıştır. Uluslaşma sürecinde Kazakistan'daki bütün kurumların sürece pozitif yönde iştirak edip etmedikleri, gazetede yayınlanan yazılar aracılığıyla okurla buluşturulmuştur. Böylelikle uluslaşma sürecinin devletin topyekün tüm kurumlarında sağlanmasına gazete birinci elden katkı sağlamıştır. Bu anlamda kendisini denetim altında hisseden yetkili kişilerin vatanperveksizlikle suçlanmamak adına adımlarını daha dikkatli ve sağlam attıklarını söylemek yerinde olacaktır.

Ana Tili Gazeti'nde tarih, dil ve kültür konuları ele alınırken aynı zamanda dil konusunun altında Kazak dilinin ve eğitim sisteminin problemlerine, uluslaşmaya ve özellikle Kazak kimliğinin birleştirici etkisine değinilerek yaklaşık 200 yıldır Rus hegemonyası altında ezilen bir halkın yeniden uyanışı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra gazete aracılığıyla bağımsızlığın ilk yıllarında gelişmekte olan Kazak sanatı hakkında detaylı görüşlere ve bilgilendirmelere ulaşmak biz araştırmacılar için kıymetli bir tarihsel donanıma erişmenin kapılarını aralamıştır.

Bu çalışmanın araştırma konusu olmamasına rağmen uluslaşma sürecine tesir eden siyasî gündem haberleri gazete de dikkat çekerken söz konusu haberlerin yanında Kazak edebiyatçıları, sanat dalları, Kazak sanatının ünlü simaları, ressamaları, oyuncular ve müzisyenleri içeren bilgilere halkın ulaşmasında Ana Tili Gazeti büyük rol oynamıştır. Çok etnikli bir coğrafyaya ev sahipliği yapan Kazakistan'da Ana Tili Gazeti halkın tüm tarihî ve kültürel değerleriyle bütünleşerek homojen bir yapıya kavuşmasında etkili olmuştur. Gazetenin, Kazak dili, edebiyatı ve kültürü açısından 1990'lardan günümüze kadar izlediği tutum Kazakistan'da Kazak kimliğinin pekiştirilmesini ve uluslaşma fikirlerinin halka ulaşmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak Kazakistan'da uluslaşma sürecinin en önemli basamağını teşkil eden yayın organlarıyla geniş kitlelere ulaşma stratejisi Ana Tili Gazeti ile gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda Ana Tili Gazeti'nin 1990'lı yıllardan günümüze kadar tesir ettiği toplumsal ve siyasal alanlardaki değişimler Kazakistan devletinin bağımsız ve modern bir devlet görünümüne kavuşmasını sağlamıştır. Bu değerlendirmeye paralel olarak gazetenin yapmış olduğu yayın faaliyetlerinin Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2050 yılına kadar güçlü bir devlet olma stratejisine hizmet ettiğini söylemek yerinde olacaktır.

Kazakistan devleti Ana Tili Gazeti'nde yayınladığı her bir yazıyla açıkça demokrasi ve insan hakları alanlarında en yüksek standartlara yaklaştığını halkına duyurmuştur. Temel hak ve özgürlüklerin çıkarılan yasalarla pekiştirilerek Ana Tili Gazeti'nde aralıklarla yayınlanması ve her Kazakistan vatandaşı için bu yasalarda eşit hak ve imkânların sunulması Kazakistan'da toplumun homojenleşmesinde büyük rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Açık, Fatma. “Dil Politikaları Bağlamında Türkçenin Öğretimi”, **Yabancılar Türkçe Öğretimi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, ss.483-492.
- Adilbayev, Alau.“Çarlık Döneminde Kazak Topraklarında Yürütülen Ruslaştırma Faaliyetleri”, **Bilig Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 23, 2002, ss. 67-90.
- Akalın, Şükrü Halûk. “Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 607, 2002, ss. 1-58.
- Akarsu, Bedia. **Dil-Kültür İlişkisi**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1998.
- Akın, Salih. “Diasporada Dil Planlaması: Kurmanca ve Zazaca’nın Karşılaştırmalı Analizi”, **I. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu** (4-6 Ekim 2010), Tunceli Üniversitesi Yayınları, Tunceli 2012, s. 209- 220.
- Aksan, Doğan. **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- Aliyeva, Gönül. **SSCB Döneminde Azerbaycan’da Dil Plânlaması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Amantay, Assem, Aigerim Myrzabayeva, and Akmaral Karabay. “Kazakhs should speak Kazakh: Language Policy Realization in Urban Kazakh Families”, **NUGSE Research in Education**, Vol. 2, 2017, pp.14-15.
- Ayan, Ekrem. “Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler”, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi** Yayın No: 48, 2017 s. 27.
- Aydinoğlu, Nazife. “Kadın ve Dil”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:21, , 2015, ss. 177-179.
- Aytalya, Amangeldi, “Dil Ulusal Bir Onurdur ve Kazakça’dan Daha Çok Rusça Bilmek Tehlikelidir”, **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1404, 2017, s.1.
- Bacık, Gökhan. “Son Emperyalizm Denemesi Üzerine Düşünceler: Orta Asya’da Rus Yayılmacılığı”, **Bilig Dergisi**, Cilt: 10, 1999, ss. 2-34.
- Bacon, Elizabeth E. **Esir Orta Asya**, Tercüman Yayınevi, İstanbul, 1982.
- Başar, Umut. “Yok Olma Tehlikesi Karşısında Halaç Türkçesi Ve Ali Asgar Cemrâsî’nin Çalışmaları”, **Tehlikedeki Dilller Dergisi**, Sayı:2, 2016, 67-78.
- Kazina, Bekenbetova, “Abay’ın Mirası Ebedidir”, **ATG**, Sayı:1395, 2017, s.1.
- Başçetinçelik, Ayşe. “Atatürk ve Dil Çalışmaları”, **Gaziantep Kolej Vakfı Özel Okulları**, 2008, ss.1- 14.

- Beşirli, Hayati. ‘‘Kırgızistan’ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı’’ **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 15, 2011, s. 313-331.
- Boranbayeva, Gülnur Smagulkızı. ‘‘SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazak Dilinin Genel Durumu’’, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, ss. 15-27.
- Boztemur, Recep. ‘‘Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi. **Doğu Batı Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 38, 2006, s.161-180.
- Börekçi, Muhsine. ‘‘Atatürk – Dil ve Kültür’’ , **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:4, 2006, s.16.
- Buran, Ahmet. ‘‘Kırgızistan’daki Dillerin Bugünü ve Geleceği’’, **Türk Yurdu**, Cilt:30, Sayı: 216, 2005, ss. 31-32.
- Caferoğlu, Ahmet. **Türk Dili Tarihi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Caferoğlu, Ahmet. **Türk Kavimleri**, TKAE Yayını, Ankara, 1983.
- Canşen, Efan. ‘‘Sovyetler Birliği’nden Rusya Federasyonu’na Doğru Değişimin Yan Etkileri’’, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:24, 2011, ss.79-88.
- Çakır, Serpil. ‘‘Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi’’, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, (drl. Hülya Durudoğan vd.) Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Dave, Bhavna. **Kazakhstan: Ethnicity, Language And Power**, Routledge, Newyork, 2007.
- De Saussure, Ferdinand. **Genel Dilbilim Dersleri**, (Çev. Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul, 2001.
- Demir, Gökhan Yavuz. **Sosyal Bir Fenomen olarak Dilin Belirsizliği**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Demirci, Hüseyin Aliyar. ‘‘Osmanlı Modernleşmesinde Dil Politikaları ve Mebusan Meclisi’’, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 16, 2008, ss. 187-212.
- Derince, Şerif. ‘‘Dil Planlaması ve Eğitimde Çokdillilik’’, **Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü**, Önce Anadili Broşürleri Dizisi, Cilt: 1, Sayı:1, 2009, ss. 1-12.
- Dijk Teun Van ve diğerleri, **Söylem ve İdeoloji**, (çev: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş), Su Yayınları, İstanbul, 2003.

- Dinç, Artum. “Diller arası Etkileşim Süreçlerini Belirleyen Kimi Etkenler”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, Ankara, 2011, ss. 7-23.
- Dizdaroğlu, Hikmet. “Terimler Üzerine”, Dil Yazıları I, **Ttk Basımevi**, Ankara, 1988. s.12.
- Dombai, Nurperzend “Uluslararası Kazak Dil Kurumu Tarafından "Kaztest" Gerekliliği Üzerine Toplantı Düzenlendi.”, **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1262, 2015, s.2.
- Durgun, Gonca Bayraktar, Haluk Yaman. “İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset” **The Academic Elegance**, Sayı: 7, 2017. ss. 39-51.
- Egamberdiyev, Mirzahan. “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’daki Eğitim Politikası (1870-1917)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, ss.103-108.
- Eker, Süer. “Ulus İnşası Ve Derusifikasyon Sürecinde Tacikistan’da Toplum Dil Bilimsel Durum”, **Millî Folklor Dergisi**, Sayı: 95, 2012, ss. 215-234.
- Emerson, Rubert. **Sömürgelerin Uluslaşması (Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları)**, (Çev. Türkkaya Ataöv, Türk Siyasi İlimler Derneği. Yayınları, Ankara, Siyasi İlimler Serisi:11, 1965, s.132.
- Ercilasun, Ahmet Bican. **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008 s. 146-161.
- Eren Abdurrahman, Ali Asker. **Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi**, TÜRKPA Yayınları, Ankara, 2012.
- Ergin, Muharrem. **Türk Dili**, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Ergun, Doğan. **Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.9.
- Erözden, Ozan. **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s.52.
- Eshenkulova, Kishimzhan. “Kaufman’ın Türkistan Siyaseti: Sömürgecilik ve İslam Kurumlarının İhmali”, **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 25, 2015, ss. 49-67.
- Foucault, Michael. **Toplumu Savunmak Gerekir**, (Çev. Ş. Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.152.
- Fuller, Graham. **Central Asia: The New Geopolitics**. Santa Monica, Rand, 1992.
- Garibova, Jale. **Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dilli Halklar Sorunu – Yeniden Biçimlenen Kimlikler**, Ed. Sema Aslan-Rena Salehova, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2012.

Garibova Jale, Matanat Asgarova. "Language Policy and Legislation in Post-Soviet Azerbaijan", **Language Problems and Language Planning**, Cilt: 33. Sayı:3, 2009, ss. 191-217.

Gökdağ, Bilgehan Atsız. "Türk Dünyasında İletişim Dili Meselesi", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:55, 2013, ss. 1-6.

Grenoble, Lenore. **An Overview of Soviet Language Policy. Language Policy in the Soviet Union**, Kluwe Academic Publ: 2003, 49.

Günay, Doğan. "İki ya da Çok Dillilik ve Avrupa Toplumu", **1. Uluslararası Türkçe Öğretimi Kongresi**, Belçika, 2015, ss.68-72.

Güvenç, Bozkurt. **Kültürün abc'si**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Güz, Nurettin. "Harf İnkılabı ve Basına Etkileri" , **Giresun Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 10, 1989, ss. 89-117.

Jaksanov, Orazalı. "Tacik Olduğum Halde - Ruhum Kazak", **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 999, 2010, s.3.

Jubatov, Saduakas. "Latin Alfabesi Karmaşık Değildir.", **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1411, 2017, s.1.

Hayıt, Baymirza. **Sovyet Rusya Emperyalizmi ve Türk Dünyası**, Güven Yayınları, Ankara, 1975.

Heidegger, Martin. **Basic Writings**, Ed. by Gray and Stambaugh, Harper and Row, New York, 1977.

Heidegger, Martin. **Über den Humanismus**, (Çev: Yusuf Örnek), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınevi, Ankara, 2013.

Hisamitdinova F. , İ. Biner. "Başkurtlar ve Başkurtça", **Tehlikedeki Diller Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:4, 2014, s.94-109.

İsakova, Tolkyin "Devlet Dili ve Bağımsızlık", **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1288, 2016, s.3.

İsmail Zeyneş, **Kazak Türkleri**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Kabuldinov, Ziyabek. "Tarihin Dili – Tarihe Meydan Okuma", **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1280, 2017, s.1.

Kafesoğlu, İbrahim. **Türk Bozkır Kültürü**, Kömen Teksir Bürosu, Ankara, 1987, s. 110.

Kafkasyalı, Muhammed Savaş. "Tanrısız Bir Düzen Kurgusu: Uluslar Arası İlişkiler ve Orta Asya'ya Yansıması, Orta Asya'da İslam", **Sakarya Üniversitesi Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Cilt: I, Ankara, 2012, ss.38-42.

- Kalkan, İbrahim. “Kunanbayev Abay”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 26, 202 Ankara: TDV Yayınları, s.374.
- Kandiyoti, Deniz. **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, (Çev. Aksu Bora vd.) Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
- Kaplankıran, Dilek. “Kazak Türkçesinde Edebiyatla İlgili Terimler”, **İdil Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 26, 2016, s.1799-1824.
- Kara Abdulvahap Okan, Yeşilot. **Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İTO Yayınları, İstanbul, 2011.
- Karabulut, Ferhat. “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi Bilig**, Sayı:50, 2009, ss.65-96.
- Karakaş, Mehmet. “Türkiye’nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2013, s. 1.
- Kartal, Berna Bilgi. “Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Ulusal Kimlik Üzerindeki Etkileri”, **Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 4, 2015, s.266.
- Kassymbay, Anara. **Kazakistan’da Ulus-Devlet İnşası Sürecinde Dil Politikası**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.
- Kaya, Ayşe. “SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği”, **Alternatif Politika Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 3, 2012, ss.374- 375.
- Kılavuz, İdil Tunçer. **Sovyetler Birliği’nde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi**, SİYASAL: Journal of Political Sciences, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Koç Kenan, Ayabek Bayniyazov. **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.
- Konuralp, Emrah. “Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi?”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, 2018, s. 134.
- Korkmaz, Zeynep. **Dilde ‘Doğal Gelişme’ ve ‘Devrim’ Açısından Türk Dil Devrimi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.
- Kula, Onur Bilge. **Dil Felelesi Edebiyat Kuramı-1**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kulzhanova, Ainur. **Language Policy of Kazakhstan an Analysis**, Yüksek Lisans Tezi, Central European University, Department of Public Policy, Budapeşte, 2012.

- Kurmanbayulı, Şerubay. ‘‘Kazak Anaokularının Durumu Nasıl?’’, **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1368, 2017, s.2.
- Kutalmış, Mehmet. ‘‘Tarihte ve Günümüzde Kazakistanın Alfabe Meselesi’’, **Bilig Dergisi**, Sayı:31, ss.1-21.
- König, Güray Çağlar. ‘‘Dil ve Cins: Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı’’ **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, Hitit Yayınevi, Ankara, 1992, ss. 25-36.
- Kutushova, Gulbadam. **Sovyet Devriminin Türkistan’a Yayılması ve Modern Kazakistan’ın Dış Politikasına Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Landau, Jacob M. - Kellner-Heinkele. **Barbara Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States**, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2001.
- Larrain, Jorge. **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, (Çev. Neşe Nur Domaniç), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Mammadova, Jamala I. ‘‘Language Policy in Azerbaijan toward Sustainable Change’’, **Khazar Journal of Humanities and Social Sciences**, Vol. 16, 2013, pp. 68-74.
- Mardin, Şerif. ‘‘Jön Türklerin Siyasi Fikirleri’’ 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.202.
- Musaoğlu, Neziha. ‘‘Orta Asya Cumhuriyetlerinde Dil, Ulusal Kimlik ve Demokrasi’’, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 1, 2009, ss. 261-273.
- Nazarbayev, Nursultan. ‘‘Bağımsızlık, Milyonlarca İnsanın Umudu ve Yüzlerce Yıllık Hayalidir’’, **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1259, 2016, s.1.
- Okan, Zühal Akunal. ‘‘Dil ve Cinsiyet: Reklam Dili Çözümlemesi’’, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 5, 1998, s. 188.
- Orhan Gökhan, Sedat Çobanoğlu, ‘‘Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’da İdari Reform Politikaları’’, **Yasama Dergisi**, Cilt:3, Sayı:30, 2015, ss.69-44.
- Otan, Ozan. ‘‘Dil ve İdeolojinin Söyleme Yansıması: Eleştirel Bir Söylem Çözümlemesi’’, **Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2014, ss. 211.
- Ölçekçi, Tamara. ‘‘Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu’nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi’’, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3 2017, s.208-220.

Özdemir, Emin. “Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi”, **Bilig Dergisi**, Sayı: 48, 2009, s. 158.

Özden Fidan, “Dil ve İktidar Değişimleri Doğrultusunda Dil Planlaması ve Türk Dil Devrimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı:2, 2005 ss. 44-48.

Sağ Vahap ve Mehmet Aslan, “Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet” **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt : 25 Sayı: 2001, ss. 173-183.

Saydı, Tilda. “Avrupa Birliği Vizyonu ile İki dillilik, Çok dillilik ve Eğitimi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:6 Sayı: 28, 2013, ss. 270-282.

Schiffman, Harold F. **Linguistic Culture and Language Policy**, Routledge, London, 1996.

Shorayevna, Tumenbayeva Elmira. “Üç Dilin Geleceği Parlak” **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1370, 2017, s.1.

Spolsky, Bernard. **Language Policy**, Press Syndicate of the University of Cambridge, 2004.

Ubiria, Grigol. **Soviet Nation-Building in Central Asia “The making of the Kazakh and Uzbek Nations”**, Routledge, London, 2016.

Turan, Ahmet Doğan. **Türk Dili I**, Harran Üniversitesi Uzaktan Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi, Şanlıurfa, 2018.

Tokgöz, Oya. “**Temel Gazetecilik**”, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

Turhan, Mümtaz. **Kültür Değişimleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)**, Marmara Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1987.

Tongul, Neriman. “Türk Harf İnkılâbı” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:9, Sayı:33, 2004, ss.103-130.

Uygur, Nermi. **Kültür Kuramı**, Remzi Kitapevi, Ankara, 1984.

Ünalın, Şükrü. **Dil ve Kültür**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2005.

Zoenen, Harding Van. **Medyaya Feminist Yaklaşımlar**, (Ed. S. İrvan), Bilim ve Sanat, Ankara, 1997.

Ölmez, Mehmet. ‘‘Çin’deki Türk Dilleri ve Bugünü’’, **4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, ss. 397-422.

Roskin, Michael. **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür**. (Çev: Bahattin Seçilmişoğlu) Adres Yayınları, Ankara, 2007.

Sakaoğlu, Saim. ‘‘Atatürk’ün Dil ve Kültür Anlayışı’’, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi,

Saray, Mehmet. ‘‘Kazakistan’’ **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 25, 2002, ss. 130-131.

Saray, Mehmet. **Kazak Türkleri Tarihi**, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi: 2, Nesil Yayınevi, İstanbul, 1993.

Şeker, Aziz. ‘‘Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10 Sayı: 54, 2017, s. 641-652.

Şimşir, Bilal N. **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

Abbas Karaağaçlı, **Ortadoğu’dan Orta Asya’ya Farklı Bir Bakış**, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 2013.

Polat, Nazım Hikmet. ‘‘Türkçenin Öğretimi ve Ahmet Cevdet Paşa’’, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 13, 2003, ss. 447-454.

Salim Orhan, ‘‘Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve’’, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2017, s. 331-362.

Sadoğlu, Hüseyin. **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 38-99.

Sembi, Nurbolat. ‘‘Kökşetav Yöresi Keçe Çadırları (Kiyiz Üyler)’’, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 50, ss. 330-339.

Tamir, Ferhat. ‘‘Kazak Hanlığı’’ **Türkler**, Cilt: VIII, 2002, ss. 649-656.

Tekin, Talat. ‘‘Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi’’, **Erdem Dergisi**, Cilt: 5 Sayı: 13, 1989, ss. 141-156.

Özyurt, Cevat. “Osmanlı’da Resmi Ulusçuluk ve Dil Politikası”, **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:3, 2004, ss. 155-165.

Özkırımlı, Umut. **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale**, (Çev. Y. Başkavak), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.166.

Tavkul, Ufuk. “Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler” **Kırım Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 45, 2003, s. 23-32.

Teres, Ersin. “İli Salır Türkçesinde Yapım Ekleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 24, 2013, ss.332-347.

Lazzat Urakova, “Geçmişten Günümüze Kazakistan’daki Dille İlgili Yasa Koyuculuğa Genel Bir Bakış”, **Türkbilig Dergisi**, Sayı: 28, 2014, s. 97-104.

Yalçın, Mehmet. “İşgal Dönemi Türkistan’da Rus Dil Planlaması ve Cedid Hareketi”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 29, 2014, ss. 339-349.

Yapıcı, Utku. “Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2009. s.12.

Yiğit, Ali. “Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10 Sayı: 2, 2001, s.s.1-15.

Yücesoy, Zülfikar. **Rusya’nın Kafkasya Politikası (1900-1930)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2002, s. 76 -77.

Zeynalov, Ferhat. “Türk Diyalektlerinin Tasnifi ve Halaç Dili Grubu Meselesi” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 1, 2007, s. 207 – 209.

Zharkynbaeva, Roza. “Characteristics Of The Demographic Development of the Central Asian Region During Independence” **Asian Journal of Business and Economics**, Vol. 12, 2011, pp. 66-72.

Zhontayeva, Zhan. “Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Okul Öncesi ve Ortaöğretim Bölümü Müdürü Zhanyl Zhontayeva: Kazak Dilinin Öğrenme Kalitesi Geliştirilecektir.”, **Ana Tili Gazeti**, Sayı: 1207, 2014, s.3.

Derince, Şerif. ‘‘Dil Planlaması ve Eğitimde Çokdillilik’’, **Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü**, Önce Anadili Broşürleri Dizisi, Cilt:3, Sayı:1, 2009, s. 1-15.

Vakizaka, Keisuke. ‘‘Orta Asya’da Devlet İnşası ve Devlet - Diaspora İlişkileri: Kazaklar ve Özbekler Örneği’’, **III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Bölge Çalışmalar Programı, 2014, ss. 109-120.

İnternet Siteleri

<http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/19.php> , (15.05.2019)

Badem, Candan. ‘‘Sovyet Sonrası Kazakistan’da Dil Siyaseti ve Dilsel Kimlik’’, 2012, https://www.academia.edu/1464094/Sovyet_Sonras%C4%B1_Kazakistanda_Dil_Siyaseti_ve_Dilsel_Kimlik, (14.04.2019).

Can, Turan. ‘‘Türk Dünyasında Kültürel Asimilasyon Politikaları II.’’ , 07.06.2017, <https://www.altayli.net/turk-dunyasinda-kulturel-asimilasyon-politikalari-ii.html>

Esra Araçlı, Murat Topçu, Ali Eşref Atıcı, ‘‘Rusya’nın Türk Bölgesi Asimilasyon Politikası’’,

https://www.academia.edu/18165758/Rusyan%C4%B1n_T%C3%BCrk_B%C3%B6lgesi_Asimilasyon_Politikas%C4%B1, (20.05.2019).

Değirmenci, Gamze. ‘‘Kırgızistan’ daki Çatışmaların İç ve Dış Dinamikleri’’ **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, (16 Temmuz 2010), <http://www.bilgesam.org/incele/1053/-kirgizistan%E2%80%99daki-catismalarin-ic-ve-dis-dinamikleri/#.XI4m5igzbcc>.

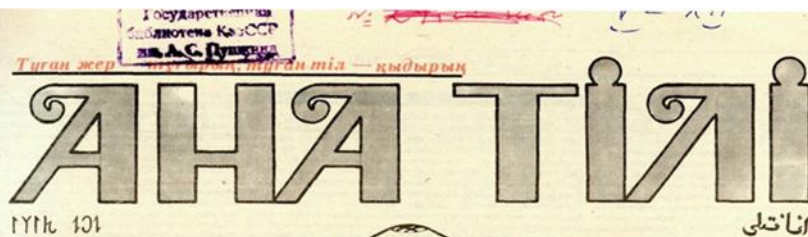
Kaya, Kamil. ‘‘Yirmibirinci Yüzyıla Girerken İdeoloji ve Sosyoloji’’, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/101043>, (07.05.2019)

TÜRKSAM, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, 1 Eylül Bağımsızlık Günü’nde Özbekistan’ı Anlamak, <http://turksam.org/1-eylul-bagimsizlik-gunu-nde-ozbekistan-i-anlamak>, (31 Ağustos 2014).

Mehmet Özçağlayan, ‘‘Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğın Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)’’, **İletişim Dergisi**, s.133. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/2958>. (20.03.2019).

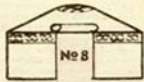
<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4693a5e514f.html>, (12.04.2019).
<http://hukukbook.com/kirgiz-cumhuriyeti-anayasasi/> (5 Mayıs2018).
<http://www.bilgealtun.com/?pnum=499&pt=Kanun-i%20Esasi%27de>, (07,04,2019) .
<http://www.ataturk.net/cumh/dil.html>, (18.03.2019).
<https://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa68cb4>, (12.04.2019).
<http://uzeduuz.uzb/info/schools/>, (20.04.2019).
http://www.academia.edu/17851592/Kazakistan%C4%B1n_%C3%87ok_Vekt%C3%B6rl%C3%BC_D%C4%B1%C5%9F_Politika_Yap%C4%B1s%C4%B1. (13.04.2019)

Республикалық «Қазақ тілі» қоғамының үні

1990 жылғы наурыздың 22-сінен бастап шығады.

МАМЫРДЫҢ 10-Ы, БЕЙСЕНБІ, ЖЫЛҚЫ ЖЫЛЫ. 1990

Бағасы 10 тыын.

Советтік Социалистік Республикалар Одағының Заңы «ССРО ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ТІЛДЕРІ ТУРАЛЫ»

Совет мемлекеті ССРО азаматтарына ССРО халықтарының тілдерін мемлекеттік және қоғамдық өмірдің түрлі салаларында пайдалану үшін мағдарымды қамтамасыз етеді, сондай-ақ тұлғаның, саяси, дамуға қажетті жағдайды, ССРО азаматтары халықтың рухани игілігі ретінде тұлғаны құрғау, ана тілін баулауға дамуға, ССРО-ның басқа халықтарының тілдерін қолдануға тиіс.

Осы Заң ССРО-дағы тіл саясатының жалпы принциптерін, ССРО халықтары тілдерінің өмір-сүрісін дамуы мен пайдалануының негізгі принциптерін, федерация шеңберінде ресми өзара қатынастар тілінің аралық, ресми, азаматтардың ССРО халықтарының тілдерін пайдалану правосын белгілейді.

Осы Заң ССРО халықтары тілдерінің және адамдар арасындағы ресми өзара қатынастарда пайдалануының реттемейді.

Тарихи қалыптасқан жағдайларды ескере отырып және жалпыұлттық міндеттерді қамтамасыз ету мақсатында осы тілді ССРО территориясында ССРО-ның ресми тілі деп танылып, ұлттардың қарым-қатынасы құралы ретінде пайдаланылады.

Тілдердің правовық статусын анықтау кезінде ССРО азаматтарының мемлекеттік және қоғамдық өмірдің түрлі салаларында ана тілін және ССРО халықтарының басқа да тілдерін пайдалану правосын қамтамасыз ету жолы белгіленеді.

ССРО халықтарының тілдерін дамуы программаларының қаржыландырылуы тиісті бюджеттердің қаржысы есебінен жүзеге асырылады. ССРО-ның аз халықтарының тілдерін дамуы программаларының қаржыландырылуы сондай-ақ орталықтандырылған қаржыны қолдану арқылы жүзеге асыруға болады.

II. Азаматтардың ССРО халықтарының тілдерін пайдалану правосын

I. Жалпы ережелер

1-статья. ССРО азаматтарының тілдерін дамуы және пайдалануы туралы ССРО-дағы заңдар ССРО халықтарының тілдерін дамуы және пайдалануы туралы ССРО-дағы заңдар осы Заңмен және оған сәйкес басқа заңдармен ССРО Одағының басқа да заң актілерімен, одан тыс автономиялы республикалардың, ССРО халықтарының тілдерін дамуы және пайдалануы туралы заңдармен және басқа да заң актілерімен құралады.

2-статья. ССРО халықтарының тілдерін дамуы және пайдалануы туралы заңдар ССРО Одағының, одан тыс автономиялы республикалардың конституциясы.

3-статья. ССРО Одағының жоғары мемлекеттік өкімет және басқару органдары атынан ССРО халықтарының тілдерін дамуы және пайдалануы туралы заңдар салаларында оның қаруына мыналар жатады:

ССРО халықтарының тілдерін дамуы және пайдалануы туралы заңдардың принциптерін белгілеу, жалпы ережелерін анықтау; жалпыұлттық қарым-қатынас қамтамасыз етуге анықталып, ССРО территориясында ортақ тілді қолдануға правосын белгілеу.

4-статья. Тілдердің правовық статусын анықтау

Одност, автономиялы республикалар республикалар тілдерінің өмір-сүрісін дамуы мен пайдалануының негізгі принциптерін, федерация шеңберінде ресми өзара қатынастар тілінің аралық, ресми, азаматтардың ССРО халықтарының тілдерін пайдалану правосын белгілейді.

Одност, автономиялы республикалардың конституциясы, одан тыс автономиялы республикалардың конституциясы, одан тыс автономиялы республикалардың конституциясы.

Одност, автономиялы республикалардың конституциясы, одан тыс автономиялы республикалардың конституциясы, одан тыс автономиялы республикалардың конституциясы.

5-статья. ССРО халықтары тілдерінің негізгі принциптері

ССРО Одағы, одан тыс автономиялы республикалар, автономиялы облыстар, автономиялы округтар, ұлттық аймақтар-территориялар, құрылымдар өз территориясында ССРО халықтарының тілдерін және-және дамуы үшін мақсатпен негізбен басқа да жағдайлар мақсатпен оларды оқыту-үйренуге міндеттенеді. Осы мақсатта ССРО халықтарының тілдерін дамуы үшін сол тілдерде оқыту және оларды оқыту-үйрену, педагог кадрларын, дақылдану, әдебиеттің, ғылым мен өнердің, телевизия мен радиобайланыс дамуының, ССРО халықтарының тілдерінде кітаптардың, газеттер мен журналдардың баспа шығарылуы, сөздіктер, анықтамалықтар, оқу және оқу-методикалық әдебиеттің шығарылуы қамтамасыз етіліп, жалпыұлттық, республикалық және жергілікті программалары қабылданады және тілдерді дамуға бағытталған басқа да шаралар қолданылады, бұл үшін сондай-ақ ұлттық, әлемдік орталықтар, ұлттық қоғамдар, жерлер үйімдері, ана тілін және ССРО халықтарының басқа тілдерін оқытудың, оқыту-үйренудің және насихаттаудың негізгі принциптері белгіленеді.

6-статья. Тәрбиелу және оқыту тілін таңдау еркіндігі

ССРО азаматтарының тәрбиелу және оқыту тілін өзінің өмір-сүрісін пайдалануына қолдай беріледі.

Совет мемлекеті белгілі бір жерде жиылып тұратын ұлттардың мүдделерін ескере отырып, ССРО халықтарының тілдерінде тәрбиелену және оқытатын мектеп жасына дейінгі және жалпы білім беретін орта мекемелер құрылып, әртүрлі оқу орындарында азаматтарды ана тілінде оқытатын кластар, топтар, лектер және оқытудың басқа да формаларының ұйымдастырылуы қамтамасыз етіледі.

Ата-аналар немесе оларды алмастыратын адамдар балалар үшін тиісті тілде тәрбиелену, оқытатын мектеп жасына дейінгі балалар мекемелерін және жалпы орта білім беретін мекемелерін таңдауға правосын.

7-статья. ССРО халықтарының тілдерін оқыту-үйрену

Совет мемлекеті ССРО азаматтарына өздерінің ана тілін және ССРО-дағы басқа да халықтардың тілдерін оқыту-үйрену үшін жағдайлар жасауға міндеттенеді. Сабас басқа тілде жүргізілетін оқу орындарында ССРО-ның ресми тілінің міндетті оқу пәні ретінде ССРО территориясында ұлттардың қатынастардың қалыптасуына ету үшін жетерлік қамтамасыз ету үшін

жеткілікті қолдау оқыту-үйрену келісімі беріледі.

Одност, автономиялы республикалар тілін оқыту-үйрену, білім беру, оқыту-үйрену, республикасы осы Заңның 2-статьясының жалпы бағытына негізделгендігі.

Одност, автономиялы республикалардың конституциясы, одан тыс автономиялы республикалардың конституциясы, одан тыс автономиялы республикалардың конституциясы.

8-статья. Тілді білу-білмеуіне қарамастан азаматтардың өңбегін қорғаушының келісімі.

ССРО азаматтары ССРО халықтарының тілдерін білу-білмеуіне қарамастан ету правосын жүзеге асырған кезде правосын тиелмей не немесе шектеудің немесе тікелей не жанама артықшылықтар белгілеудің қандына болсын болуға болмайды және олар қолданылып отырған заңдар бойынша жауапкершілікке тартылады; тиісті қызметтерді атқару үшін біліктілік талаптары ретінде тілдерді білудің жалпыұлттық және республикалық заңдарда көзделген реттері бұған жатпайды.

[Соның 3-бетте].

ССРО Жоғарғы Советінің қаулысы

«ССРО халықтарының тілдері туралы»

ССРО Заңын күшіне енгізу тәртібі туралы

ССРО Жоғарғы Советі қаулы етеді:

1. ССРО халықтарының тілдері туралы ССРО Заңы 1990 жылғы шілденің 1-інен күшіне енгізіледі, осы қаулыда Заңның күшіне енгізілуіне басқа мерзім белгіленген статустары оған жатпайды.

2. Заң ережелерін мемлекеттік және қоғамдық өмірдің барлық салаларына бірте-бірте енгізу мақсатында мынадай жерлер белгіленген:

12-статья. 18-статьяның үшінші және төртінші бөліктері бір жылдың ішінде енгізіліп, 1991 жылғы шілденің 1-інен бастап күшіне енеді.

18-статьяның бірінші бөлігі 6 жылдың ішінде енгізіліп, 1996 жылғы шілденің 1-інен бастап күшіне енеді.

13-статья қызметті атқару үшін ССРО-ның ресми тілін және тиісті ұлт тілдерін білуді қажет ететін қызметтердің тізімі, сондай-ақ сол қызметтерді атқару үшін біліктілік талаптары белгіленген кезден бастап 5 жылдың ішінде енгізіледі.

Егер одан тыс, автономиялы республикаларда осы статияда белгіленген мерзімдермен сәйкестірілгенде өтпей кезеңнің негізгі ұзақ мерзімдері белгіленген болса, онда одан тыс, автономиялы республикаларда заңдарында көзделген мерзімдер қолданылады.

3. ССРО Министрлер Советіне өз компетенциясы шеңберінде 1991 жылғы қытардың 1-іне дейін қызметті атқару үшін тиісті ұлт тілдерін білуді, сондай-ақ сол қызметтерді атқару үшін біліктілік талаптарын қажет ететін қызметтердің тізімін әзірлеп, қабылдау тапсырылсын.

Одност, автономиялы республикалардың Жоғарғы Советтеріне одан тыс, автономиялы республикалардың компетенциясы шеңберінде қызметті атқару үшін ССРО-ның ресми тілін және тиісті ұлт тілдерін білуді, сондай-ақ сол қызметтерді атқару үшін біліктілік талаптарын қажет ететін қызметтердің тізімін әзірлеп, қабылдау тапсырылсын.

луд, сондай-ақ сол қызметтерді атқару үшін біліктілік талаптарын қажет ететін қызметтердің тізімі бар актілерді әзірлеу; мен қабылдануын қамтамасыз ету ұсынысын.

4. ССРО Министрлер Советі 1990 жылғы шілденің 1-іне дейін:

ССРО Жоғарғы Советіне ССРО Одағының заң актілерін «ССРО халықтарының тілдері туралы»

ССРО Жоғарғы Советінің Төрағасы А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль. 1990 жылғы сәуірдің 24-і.

Туған жер — туғарың, туған тіл — қыдырың

АНА ТІЛІ

اناتلی

Республикалық «Қазақ тілі» қоғамының үні

ҚАЗАННЫҢ 25-І, БЕЙСЕНБІ, ЖЫЛҚЫ ЖЫЛЫ, 1990

1990 жылғы наурыздың 22-сінен бастап шығады.

Бағасы 10 тиын.

ТҰҢҒЫШ ТІЛ МЕРЕКЕСІ

Отпен жексенбіде Алматыда «Қазақ тілі» қоғамының құрылғанына бір жыл толуына орай тұңғыш Тіл мерекесі болды.

Мерейлі мерекені кіріске сойып республикалық «Қазақ тілі» қоғамының вице-президенті О. Айтабаев ашты. Салтанат ретінде «Қазақ тілі» қоғамының президенті, академігі Ә. Қайдаров, Қазақ ССР халық жазушысы Х. Ергалиев, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің хатшысы О. Жаппасов құттықтау сөз сөйледі.

Тағдыр татайына тап болып тағырыққа тірелген, кең арнада кемелденіп, бедерді белгілеп ағырамын соқсаңдақ күй көпкен на тізімділігі бастардан бөрі мойынан бұлау аламын, үйіріне қайта қосылды. Бізді сана алып қайтып қатарға қосса, оңан ұртық қандай мәртебе болмақ. Қазақ тілі мәдениеттік мөріне алып, ескіргенді, теңдігімізді төрт-қа алып жариялағанды бір жыл уақыт өтті.

Құрметті тіл жанылары мен азаматтарының табысы тағы еткен «Қазақ тілі» деген атауды негізген қоғамы құрамы, ана тілімізді тым жоғары көтерді — көп ұтты Қазақстан тарихында бірін осында болмаған үлкен оқиға. Арда жаңа өтті. Қазақ тілін ана емес, республикадағы барлық ұлттар мен ұлстар тілдерінің көпестігіне қамқоршына бола бізге қоғам оң Жарымында білімділігі паратар бойынша алып көпті жұмыстарға қал қадеріне мұрындқ болып көледі. Ұлымды құр шешен сүрте берген жөн болмас, өйтсе де «Қазақ тілі» қоғамының түпкілікті маңы, қиындығы түсібісушілік көріністері бүлде бір көзесте де әлі орын алып көле жатты — өсірілсе жай. Жартынан ойайтын кей қандастарымыз: «Бұл маған қазақ тілін білмейтіндер үшін жұмыс жасады. Ал бізге мүлде болуым, жарна түседі қажеті жоқ», — деп сандық таңып қалып жүрсе, орыс тілді талай ағайындар: «Қазақ тілі» қоғамы тек қазақтар үшін», — деп бойын аулаққа салатыны да

болды. Демек мәдениеттік тіліміздің бедерін көтер, атына атып сай ету бағытында ақша әлі қарар шаруалар тұр. Сондықтан да Қазақ тілі қоғамының құрылғанына бір жыл толуына орай ұйымдастырған Тіл мерекесі қазақ тілінің мүмкін қалып қалып қиындықтың назарын аудару ниетін өзек етті.

Қазақ тірілі жанындағы Е. Мүсірепов атындағы «Ақыл көшеде қоныс теңген ақшасын мерекелік аулақта «Қазақ тілі» қоғамы қалалық, аудандық ұйымдарының өкілдері, жоғары және орта оқу орындары студенттері, мектеп оқушылары мен бұқаралықтар, аластан ат арытып арнайылап көптеп қонақтар, тілдің шынайы жанылары, қамқоршылары жиналды. Төртіншіліктегі мерекелік шаруа ақшадан аулақпын өзі мен күйге білексі. Сымбатты ұлттық киім көген жастардың жарысағы әзіл-қалыңдары, күштері жарып жарып еткенді. Мерекелік аулақтың берекесін кіргізетін емес пе?! Әр кәсіп үшін алдында бүкіл-бүкіл сәмәуір қайнып, бұқырақ пісіріп, қалай көтеріп, ел той-думан қамына кірісіп көткендей екен. Бір-екі шаңыраққа жөн сұрамаққа бас сұққанбыз. Сәуекелері көз тартып, шошылдары сынғырлаған қызыл-көгілділер қары ақыл бәді. Сауда-саттық, қызыл жерменесі де қызып жатыр...

Мерекелік жастар жағы оң күйдің тиетін аяғатты. Ол көше Қазақ шарияты мерекелік думанға жалғасты.

Тіл мейрамы республикада тұңғыш рет өткізілгендіктен оны ұйымдастыруда еңтен еткенді қалып көбірі өспелділерге көшірімен қарау ләзім болар. Әлі ақша тазаы терісін тойлар мен мәртебелі мерекелер өтеді. Соқарды жуан ортағында еңі ардайым Тіл мерекесі жүреді!

Б. ШАРАХЫМБАЕВ.

«Ана тілінің» арнаулы тілшісі.

«Ана тілі» газеті тіркелді
«Байғазы бер, халайық, кәуәлігіме!»

Суретті жасаған Б. Сарсенұлы

Ол байғазыңыз мынау болсын:

«АНА ТІЛІНЕ» ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

Құрметті оқырман! «Ана тілі» газетіне жазылу жүріп жатыр. Оның республикалық және бүкілодақтық тізбеге тіркелген жазылу индексі — 653675.

«Ана тіліне» бір жылға жазылу бағасы — 13 сом. Жарты жылға — 6 сом. 50 тиын. Киоскілерде сатылу құны өскендіктен, оны үйге жаздырып алған арзан әрі тиімді.

«Ана тіліне» барлық байланыс бөлімшелері мен «Союзпечать» агенттіктерінде және қоғамдық таратушылар арқылы жазылуға болады.

ҚАМҚОРШЫЛАР ҚАЖЕТ

Қазақ халқының төл жаңа жылы — Жылқы жылының (1990) 22-наурыз күнінен шыға бастаған жас газет «Ана тілі» шынайы қамқоршылар мен демеушілерге (спонсорларға) жүр-тақ. Оған тіл тағдыры — ел тағдыры екенін пайымдаған барша кәсіпорындар мен меке-мелер, колхоздар мен совхоздар, заводтар мен фабрикалар, тіпті әрбір тіл жанылар-лары — оқырмандар шама-шарқынша көмек-тесе алады.

Бір ретте тілек білдірушілер газет редак-циясына да хабарласады деп ойлаймыз.

Сонымен, «Ана тіліне» демеуші (спонсор) болғысы келгендер газеттің Алматы қонақсынд-дағы Түркістан үй-оперуіттің банкісінің Алматы облыстық басқармасындағы № 003700705 есе-біне (код — 501) қарны аудары алады.

Республикалық «Қазақ тілі» қоғамының облыстық, қалалық, аудан-дық ұйымдарының, бастауыш ұйымдар мен біріккен комитеттерінің төрағаларына!

Байтақ республикамызда ана тіліне жаңы ашыл, оның мәртебесін көтеруге, бас-тауыш ұйымдар құрып, қогам жұмысын алға бастыруға, қабилділігінен назарларын бекеткізілінен іске асыруға атсалысып жүрген азаматтарға, жастар мен аға буын өкіл-деріне тарту ретінде жергілікті ұйымдардың есебінен «Ана тілі» газетінің 1991 жылғы жазылуымен берілеріңдіз өтінеміз. Бұл республикалық «Қазақ тілі» қоғамының үні — «Ана тілі» газеті қалық аралында мен таралуына да мақалатын тигендігі. Сондықтан мерейлігі бағысында жазылу уақытының тым тығыздығына байланысты аталатын шараны шұғыл қолға алу қажеттігін ескертеміз.

Республикалық «Қазақ тілі» қоғамы.

Мерекелік тойланды.

Сөзі
жоғалған
жұрттың
өзі де
жоғалады.

АНА

АНА ТІЛІ

1990 жылғы наурыздың 22-сінен бастап шығады №7 (534), Ақпанның 15-і, Улу жылы, 2001

Ұлт газеті

АНА ТІЛІ ОТБАСЫНАН БАСТАЛСЫН

Үндеуге толығымен қосыла отырып, кейде басшы азаматтарға ренжітіндімді айтпақпын. Қандай қажеттілік, игілікті істер болса да, білікті, білікті азаматтардың қолдауын қажет етеді. Тіліміздің беделі де соларға байланысты. Ал теледидардан билік басындағы азаматтар сөйлегенде қасына барып жәрдемдескің келеді. Ана тілінде сөйлеуге соншама қиналады. Үй ішінде орыс тілінде сөйлесетін, солай тәрбиеленгені көрініп-ақ тұрады. Сондықтан, осы күнгі тіл мәселесінде көзделетін қиындықтарды жеңу отбасынан басталуы керек. Орысша сөйлеп өсті екен деп, ана тілінде сөйлей алмағандарға көшірмен қараудың қажеті шамалы. Шын ықпалас қойып, ана тіліміз білу – өзіміз, өз ұлттымыз тану деп ойлайтын азаматтарға тіл үйрену өш қиын емес. Бізде ұлттық намыс көмшін. «Мемлекеттік тілдің өркендеуіне мен қаудай үлес қосам, не істеймін керек» деп, жас та, көрі де ойлансын.

АНА
ТІЛІНІҢ
ТАҒДЫРЫ
СІЗДІҢ
ҚОЛЫҢЫЗДА

Сейіт СҮТЕМГЕНҮЛЫ

Ақтөбе облысы.

ЕЛБАСЫНЫҢ АРҚАСЫ

«Ана тілі» басылымы тіл тағдырын дер кезінде – заңның, қазақ тілі қоғамдарының жұмысы бәсен тартып, оты сене бастаған кезде қолға алды. Елбасының атына Ашық хатты біздің «Ана тілі» газеті де (№15, 21. 01.2001) көтерді. Менің ұсыналыным –

1) 25-35 жасардағы жас ата-аналар балаларын отбасында орысша тәрбиелейді. Содан келіп болашақ ұрпақ тілі – орысша. Осы мәселеге қатты мән беру керек;
2) Жергілікті жерлердегі қазақ тілі қоғамдары, газеттері мемлекеттік тілді жандандыруда жалынғы өшкендей күйде. Мысалы, желтоқсан айында шағын-орта бизнес кәсіпкерлерінің өнім көрмесі ұйымдастырылды. Ешқандай бұйымның да, мекеменің де аты қазақша жазылған жоқ. «Көрмеге келіңіздер!» деген шақыру да орысша болды. Қазақ тілі қоғамдары мемлекет, халық алдында жауап берсін деген талап қойылса;
3) Жағымпаздық жасағаным емес, шыным – мемлекеттік тілдің бүгінгі тәй-тәй басуы Елбасының саяси экономикалық, әлеуметтік мәселелерді мемлекеттік тілде – әдеби, ғылыми негізде таза сөйлеуінің арқасы. Осы ретте Елбасы шетелдерде мемлекеттік тілде сөйлеп, елге келген басшыларды мемлекеттік тілде қарсы алып, басқа тілдерге аударта; жұмыс уақытында, байланыс түрлерінде, азаматтарды қабылдауда тек мемлекеттік тілде сөйлеу міндеттелсе; шетелдердің рухани басшылығына (теледидар бетінен) тығым салынса; барлық мекемедегі басшылардың қызметкерлерімен мемлекеттік тілде сөйлесуі міндеттелсе; түрлі демалыс, өндіріс орындарын шет тілде атауға тыйым салынса; жарнама, хабарландыру мәтіндерін Қазақ тілі қоғамы бекітіп отырса.

Кеңес ДӘУМЕНҮЛЫ

Семей қаласы.

Иманғали ТАСМАҒАМБЕТОВ,
Премьер-министрдің орынбасары:

Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы

ТІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ МЕН ДАМУТҮДЫ 2001-2010 ЖЫЛДАРҒА АРНАЛҒАН МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫ ТУРАЛЫ

Қазақстан Республикасының Конституциясы 44-бабының 8) тармақшасына сәйкес қаулы етемін:

1. Қоса беріліп отырған Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі – Бағдарлама) бекітілсін.
2. Қазақстан Республикасының Үкіметі Бағдарламаны іске асыру жөніндегі Іс-шаралар жоспарын бір айлық мерзімде әзірлесін және бекітсін.
3. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігі Қазақстан Республикасының Президенті мен Қазақстан Республикасының Үкіметіне Бағдарламаны іске асырудың барысы туралы жыл сайын 30 маусымға және 30 желтоқсанға жиынтық тапдау баяндама ұсынсын.
4. Осы Жарлықтың орындалуын бақылау Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігіне жүктелсін.
5. Осы Жарлық жарияланған күнінен бастап күшіне енеді.

Қазақстан Республикасының Президенті
Н. НАЗАРБАЕВ.

Астана, 2001 жылғы ақпанның 7-сі.
№550

Қазақстан Республикасы Президентінің «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» Жарлығына

ТҮСІНІКТЕМЕ

Мемлекет басшысы 10 жылға есептелген ұзақ мерзімді бағдарлама болып табылатын «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын» бекітетін Жарлыққа қол қойды.

Бағдарламаны қабылдаудың өзектілігі тіл проблемаларын шешу жөніндегі шұғыл шаралар процесін мемлекеттік қолдау қажеттігінмен айқындалады.

Бағдарламада орталық және атқарушы органдардың, сондай-ақ, еліміздің жетекші тілші-ғалымдарының ұсыныстары ескерілген.

Бағдарламада Тілдерді қолдану мен дамытудың 1998-2000 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында бұрын көзделген, орындалуы қазіргі уақытта аяқталған іс-шаралар одан әрі жалғасын тапты.

Бағдарламада Қазақстандағы тіл құрылысының ұзақ мерзімді стратегиялық басымдықтары, мақсаттары мен міндеттері айқындалған, сондай-ақ, оларды жүзеге асырудың басты бағыттары мен іске асыру тетіктері белгіленген.

Бағдарламаны жүзеге асыру тетіктері онда көзделген іс-шараларды қысқа мерзімді жоспарлауға негізделген. Ол әлеуметтік-лингвистикалық ахуалдағы өзгерістерге неғұрлым икемді онтайласуға мүмкіндік береді, жүргізіліп жатқан ұйымдық жұмыстарын тиімді жүзеге асырудың қамтамасыз етеді және нақты нәтижелерге қол жеткізеді. Атап айтқанда, Бағдарламада белгіленген іс-шараларды жүзеге асыру жөніндегі нақты іс-әрекеттерді әрбір екі жылға арнап уәкілетті орган әзірлейді, оны Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітеді.

Бағдарламаны іске асыру Қазақстанда қолданылатын тілдердің қажетті функционалдық арақатынасына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің Мемлекеттік-құқық бөлімі.

(Бағдарлама жетіні газетіміздің келесі санында жарияланады).

ЖАЗУШЫЛАР – РУХАНИ ӨЗЕГІМІЗ

Біз көзімізді ашып, қара танығалы ұлы мәртебелі әдебиеттің бәсізінде тербеліп келеміз. Бір Абай мен Махамбет, Жүсіпбек мен Мұхтар, Мажан мен Бейімбет аталарымыздан қалған қиял де қасиетті әдебиет болаандықтан оның бүгін мен келешек тағдырына алғандай тұра алмайтынмыз ақиқат. Әрине, қоғамдық өзгерістердің алғашқы жылдарында бастан кешкен қиыншылықтар біздің әдебиетіміздің шыңына да ыңғайланып жөберені рес. «Балапан басқина, тұрғынбай тұрған кеткен сол заманда еліміздің рухани өзегін құрайтын негізгі күштердің бірі – біздің жазушылар қауымы да аз күйзелген жоқ. Сондықтан да Елбасымыз Н. Назарбаев өз тарапынан ең дарынды деген қаламгерлерге көңіл бөліп, жылма-жыл қоғамдастырып стипендиялар төлеп келе жатқаны, басы саудаға түскен Жазушылар одағының ықпалымен 49 жасқа қаламгерлер шегіне қайтарып бергені мәлім. Міне, бұл шегілікті істер сол алмағайып қиын кезеңде мәдениетіміз бен әдебиетімізді аман алып қалу үшін жасалған ізі қадимдардың қатарында аталады. Көрнекті жазушымыз Әбіжымал Нұрпейісовтің құрғар қайрат-жігер жұмысуының арқасында республикамыздың 30-дан астам ең талантты деген жазушылардың басын қосып, ірге көтерген ПЕН-орталығы жылдар ішінде әдебиет деген биік ұғымды аласартып алмау үшін күресіп келеді.

Тәуелсіздігімізге он жыл толды. Ел жерден бауырын көтере бастады. Тұралаған экономикамыз өзі-ақ ыңғайып, өркеніет сатысымен өрлейтіндігімізге деген үміт сенімге рұқсат бастамақпай. Еліміздің ең қиын жылдары артта қалды десек те, мәдениет өкілдері мен қалам қайраткерлерінің қордаланған әлеуметтік проблемаларын бірден шешіп тастау өзінге мүмкін болмай отыр. Сондықтан әлемдік кеңестікке шығуға ұмтылып отырған Қазақ ПЕН-орталығының алдында да аз міндет тұрған жоқ деп едік.

Кейінгі жылдарда Тахауи Ақтанов, Оралхан Бөкеев, Евгений Жовтис, Марат Қабанбай, Морис Симашко сияқты аса дарынды қаламгерлерден айырылып қалғанымыз ойлағанда қабырамыз қайысады. Олардың сүрмеген ғұмырын енді олардың шығармалары сүріп жатыр. Іштен осыған шүкіршілік етеміз.

Біздің ақын-жазушыларымыз ұсынып отырғын әрбір дарынды шығарма бүкіл еліміздің иізілі болып табылады. Ал ондай кітаптардың дүниеге келуі мен оқырманға жетіп, өз бауыры алды да оңай шаруа болмай отыр. Бүгін ПЕН-орталығы өз сыйлықтарын ата-әлемге бәсілі жазушы, өзіміздің мәскеулік Анатолий Кимге – қазақ әдебиетінен тамаша аудармалары үшін;

Көрнекті ағым Шериядан Елеукеңовке – Мажан Жұмабаев туралы терең зерттеу кітабы үшін;

Бәсілі жазушы Тынымбай Нұрмағамбетовке – дарынды шығармалары үшін табыс етуге иешім шығарып отыр. Сыйлық иелерін шын жүректен құттықтап, шығармашылығына тың табыстар тілейміз.

Қолаусыз, қорасыз әдебиетті дамыту мүмкін емес. Осы орайда ПЕН-орталығы басшылығы өз қал-қадарына жарындық болып, қарлығыштың қанағаты мен суспендей қаламгерлерге көрсетіп келе жатқан қамқорлығына біз алғыс айтуымыз керек. Халқымыз сіздерден тәуелсіздік рухындай жаңа тірпақты шынайы шығармалар күтеді.

(Ақпанның 5-і күні ПЕН-орталығында сөйлеген сөзі)

• Баспасөз – 2001

ЖАЗЫЛУ ЖЫЛ БОЙЫНА ЖҮРЕДІ

Қадірлі оқырман!

«Ана тілі» газетіне көзінде жазуға үлгір алмасаңыз, әр айдың 10-ына дейін жазылыңыз. Сонда келесі айдан бастап газетіңіз апта сайын іздекті отбасыңызға келіп тұратын болады. Газеттің жеке жазушылар үшін індекті – 65367. Ақпан айында оқырмандарымыздың саны 600-ге артты. Бізге сенім артқан жаңа оқырмандарымызға алғысымызды айтамыз.

ТІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК

1. БАҒДАРЛАМАНЫҢ ПАСПОРТЫ

Атауы	Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
Әзірлеу негіздемесі	Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 жылғы 5 қазандағы №4106 Жарлығымен бекітілген Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасының 3-тармағына сәйкес әзірленген
Негізгі әзірлеушілер	Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрі
Мақсаттары	Қазақстан халықтарының тілдерін дамытудың стратегиясы үш негізгі мақсатты айқындайды: мемлекеттік тілдің әлеуметтік-коммуникативтік қызметін кеңейту мен нығайту; орыс тілін жалпы мәдени қызметін сақтау; этникалық топтардың тілдерін дамыту.
Міндеттері	Мақсаттарды іске асыру үшін мынадай міндеттерді шешу көзделді: мемлекеттік тілдің мемлекеттік басқару тілі ретінде қолданылуын қамтамасыз ету; нормативтік құқықтық базасын жетілдіру; іс жүргізуді мемлекеттік тілге көшіру кестесін (нақты мерзімдер мен іс-шараларды көрсете отырып) белгілеу арқылы барлық мемлекеттік ұйымдарда және жергілікті өзін-өзі басқару органдарында мемлекеттік тілдің іс жүргізудегі негізгі тіл ретінде қолданылуын қамтамасыз ету. Қазақстан Республикасы Конституциясының 7 және 93-баптарын іске асыру мақсатында республика кәлемінде республикалық және жергілікті бюджеттің, ұйымдардың қаржылары, сондай-ақ, Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерімен тиым салынбаған басқа да көздері есебінен азаматтарға мемлекеттік тілді тегін оқыту курстарының бірыңғай жүйесін құру; Мемлекеттік ұйымдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарында ресми қолданылатын тіл ретінде орыс тілінің қызмет етуін қамтамасыз ету; орыс тілін қолданылуын ғылыми-лингвистикалық тұрғыда қамтамасыз ету; этникалық қауымдастықтар (диаспоралар) өкілдерінің ана тілін оқуына мемлекеттік қолдау көрсету.

Қаржыландыру көздері

Күтілетін нәтижелер

Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі – Бағдарлама) 10 жылға арналған. Бағдарламада Қазақстандағы тіл құрылысының ұзақ мерзімді келешегін стратегиялық мақсаттары мен міндеттері айқындалып, сондай-ақ оларды іске асырудың басты бағыттары мен тетіктері белгіленген.

Белгіленген мақсаттарды, міндеттерді және басымдықтарды жүзеге асырудың нақты іс-әрекеттері, уәдешетті орган әзірлеп, Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітетін Бағдарламаны іске асыру жөніндегі шараларды өкілдік қысқа мерзімді жоспарлары түрінде жасалынады.

Бағдарлама Қазақстан Республикасының Конституциясының 7, 93-баптарына, «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» 1997 жылғы 11 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңына (бұдан әрі – «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» Заң), Қазақстан Республикасы Президентінің 1996 жылғы 4 қарашадағы №3186 өкімімен мақұлданған Қазақстан Республикасының Тіл саясаты тұжырымдамасына, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 жылғы 5 қазандағы №4102 Жарлығымен бекітілген Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес әзірленген.

Тіл құрылысының онтайлы процесі этнолингвистикалық және мәдени қажеттіліктерді толық қамтамасыз ете асыруды қамтамасыз ете отырып, қоғамда азаматтық татылықты нығайтуға және оның одан әрі топтасуына жағдай жасайтындықтан, мемлекет өмірінің аса маңызды әлеуметтік қырларының бірі болып табылады. Бұл елімізде тілдерді дамыту мәселелерін мемлекеттік реттеу қажеттігін білдіреді. Мемлекеттік тілдің қоғамдағы рөлі оның дамуының басымдығын білдіретін жоғары деңгейдегі топтастыру әлеуетінен көрінеді.

Осы Бағдарламаны әзірлеу Қазақстанда онтайлы функционалды-лингвистикалық кеңесті құру үшін мемлекеттік биліктің барлық тармақтары мен тұтас қоғамның нысаналы да жүйелі қызметін жүзеге асырудың бірыңғай стратегиясын тұжырымдау қажеттігін туындайды.

3. Проблеманың бүгінгі таңдағы жай-күйін талдау

1997 жылғы «Қазақстан Республикасындағы тіл

туралы» Заң қабылданған сөттен бері және Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 жылғы 5 қазандағы №4106 Жарлығымен бекітілген Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын 1998-2000 жылдар аралығында іске асыру барысында қоғамдық өмірдің барлық негізгі салаларында тіл құрылысы процесінің одан әрі кеңеюі мен тереңдеуі үшін алғышарттар жасалды. Бұл мемлекеттік органдар, ұйымдар мен тұтас қоғамның үйлестірген, мақсатты күш-жігерінің нәтижесі болды.

Қазіргі уақытта елде тілдер қолданысының дамуын табысты іске асырудың құқықтық негіздері қалыптасты. Тіл құрылысының үлестері қоғамда түсіністік пен қолдау тауып отыр.

Мемлекеттік органдар жүйесінде мемлекеттік тілді талап етілуінің артуы үлдісі байқалады. Бұл орайда қазақ халқы басым тұратын аймақтарда біршама айтарлықтай нәтижелерге қол жетті. Бұл, ең алдымен, Атырау, Қызылорда, Маңғыстау, Батыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан облыстарына тән. Қазақстанның Солтүстік, Орталық және Шығыс облыстарында да мемлекеттік тілді дамыту бағытында белгілі бір деңгейде жұмыс жүргізілуде. Орталық атқарушы органдардың мемлекеттік тілді қолдану аясын кеңейтуге бағытталған нысаналы жұмыстарының арқасында оның талап етілуінің осы үлдісі байқалады. Көптеген мемлекеттік органдар мен ұйымдарда іс қағаздары екі тілде – мемлекеттік және ресми тілде жүргізіледі.

Алайда, қол жеткен нәтижелерге қарамастан, мемлекеттік органдарда мемлекеттік тілдің әлеуетін іске асыру деңгейі әлі де төмен екенін атап өту керек. Мемлекеттік қызметшілер арасында мемлекеттік тілді еркін меңгерген мамандар аз. Сол себепті Бағдарламаны іске асыру барысында басты міндеттің бірі білікті кадрлар даярлау болып табылады.

Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері жүйесіне мемлекеттік тілді енгізу процесі басталды. Қазіргі заманғы қазақ әскери терминологиясының қалыптасу процесі жүріп жатыр. Алайда әскери құрамаларда күнделікті қызметтік міндеттерін орындау барысында мемлекеттік тілдің қолданылуы шектеулі күйде қалып отыр. Бұл жерде негізгі күш-жігерді арнаулы әскери лексиканы қалыптастыру мен мемлекеттік тілді оқытуға жұмсау қажет.

Білім беру жүйесінде мемлекеттік тілдің рөлі біртіндеп артып келеді. Білім және ғылым министрлігінің мәліметі бойынша, 1999-2000 оқу

жылында республика мектептерінің 3,5 миллион оқушының 1,6 миллионы (50,6%) – қазақ тілінде, 1,5 миллионы (45%) – орыс тілінде, 80 мыңы (2,3%) – өзбек тілінде, 23 мыңы (0,6%) – ұйғыр тілінде, 2,5 мыңы (0,07%) – төжік тілінде және мыңнан астамы басқа тілдерде оқиды. Қазақ тілінде оқытатын мектептердің жалпы саны біртіндеп өсіп, 2000 жылы республикадағы мектептердің жалпы санының 43% (7910) шамасына жеткенмен, олардың аймақтар бойынша, сондай-ақ, «ақала-ауыл» схемасы бойынша бөлінуі біркелкі емес. Бұдан басқа, қазақ тіліндегі сыныптардың тепе-теңдігі сақталмауына байланысты тілдің ортадан бөлініп қалған «аралас мектептер» деп аталатын мәселе де бар. Оның үстіне, қазақ тілінде оқытатын мектептердің көпшілігі дәріс берудің жоғары жетілдірілген деңгейін көрсетуде. Басқа тілдерде оқытатын мектептер туралы да осындай жайды атап өтуге болады. Елеуір толымды оқу-әдістемелік әлеуеті қалыптасқан орыс тілінде оқытатын мектептерде бұл проблемалар социалық өзекті болып отырған жоқ.

Егер мемлекеттік тілде білім беретін мектептер саны біртіндеп өсіп келе жатса, мектеп жасына дейінгі балалар мекемелерінің саны азайып барады. Олардың саны 2000 жылы еліміз бойынша осы тектес ұйымдардың жалпы санының 25%-нан (1158) асқан жоқ. Осылайша, неғұрлым тілді қабылдауға бейім ұрпақтың тілдік қатынастарды мемлекеттік реттеу саласына сырт қалуы.

Республиканың бастауыш және орта кәсіптік оқу орнында 200 мамандық, жоғары оқу орнында 75-тен астам мамандықты оқыту мекемелері тілде жүргізіледі. Қазақ тілінде оқыту бөлімдерінде оқытын студенттердің саны 2000 жылы барлығы 32%-ды (85300) құраса, орыс тіліндегі бөлімдердегі студенттердің саны 68%-ды (181000) құрайды. Қазақ тілінде оқыту бөлімдерінің жалпы алғанда өсуіне қарамастан, осы тілде оқылатын мамандықтар санын көбейтуге назар аудару керек. Мәселен, 1998-1999 оқу жылынан бастап еліміздің жоғары және орта арнаулы оқу орнында «Мемлекеттік тілде іс жүргізу» атты жаңа мамандық енгізілді.

Мемлекеттік тілді оқытуға сабақ жүргізудің жаңа жеделдетіп оқыту әдістерімен әзірлеу, дыбыс-бейне материалдарды, компьютерлік технологияларды пайдалану нәтижесінде үлкен мүмкіндіктердің көзі ашылады. Осылайша, бүгінгі күні орталық атқарушы органдарда мемлекеттік тілде әдістердің күшті айналымын қамтамасыз ету жөнінде компьютерлік бағдарламалар әзірленіп, орнатылды, сканер арқылы компьютер қарпінтерін таңуды, қазақ тілінде дұрыс жазылуды тексеруді, метридері қазақ тілінен орыс тіліне, орыс тілінен қазақ тіліне автоматты түрде аударуды қамтамасыз ету жөнінде бағдарламалар әзірленді.

Мемлекеттік тілдің алдында тұрған маңызды мәселелердің бірі оның жаңа әлеуметтік-мәдени болмысты бейнелеудің мүмкіндіктерін кеңейтудің қажеттілігі болып отыр. Бұл бағытта нысаналы ғылыми-зерттеу жүргізілуде. Қазақ тілінің терминологиялық базасын тұзу мен жетілдіруге басты назар аударылып отыр. Мемлекеттік терминологиялық комиссия 610 жаңа терминді бекітіп, алғашқы рет 31 тобында салалық терминологиялық сөздіктер шығару жүзеге асырылуда.

Қолданылып жүрген заңдармен айқындалған, республика аумағындағы тарихи атауларды қалпына келтіру мен жүйелеу және жер-су атаулары мен басқа да атауларды фонетикалық, табиғилық және лексикалық принциптерге сәйкестендіру жұмысы жандандырылды. Осы уақытта дейін 64 аулан, 8 қала, 420 ауыл мен поселке, 680 білім беру, мәдениет, денсаулық сақтау мен басқа да объектілер жаңа атауларға ие болды.

Мемлекеттік тілде қорғалған кандидаттық және докторлық диссертациялардың жалпы санының ұлғаюы байқалады. Алайда, олардың саны әлі де көп емес, ол республикада 1999 жылы қорғалған диссертацияның 14%-нан аспайды (1267-нің 174-і). Мәдениет және бұқаралық ақпарат құралдары салаларында мемлекеттік тілді дамытуға белгілі бір оң ілгерілеу қол жетті. Қазақ тіліндегі телехабарлардың көлемін ұлғайту бағытында айтарлықтай оң қадамдар жасалды. Бұл ретте мемлекеттік тілде хабар тарататын мамандандырылған телеарналар ашылғаннан атып айтуға болады. 2000 жылы 192 телеарнаның басым көпшілігі – 144-і екі тілде хабар таратты. Дегенмен, мемлекеттік тілде және басқа тілдерде хабар тарату уақыттың заң актілерімен айқындалған сандық арақатынасы көп жағдайда сақталып отырған жоқ.

Мемлекеттік басқару органдары жүйесінде, еліміздің Қарулы Күштерінде, халыққа қызмет көрсету, мәдениет пен өнер салаларында ресми қолданылатын тілдің тұрғысы аясында тілді күшті болып отыр. Орыс тілін білім және ғылымдағы басымдығын сақтауда, оның бұқаралық ақпарат құралдары саласында жетекші тіл болып қалуы жалғасу-

Газетімізде «Ана тілінің тағдыры Сіздің қолыңызда» деп Елбасымызға ашық хат жолдаған болатынбыз. Бұл қалың жұртшылыққа қозғау салды, оқырмандарымыз пікірлерін, ойларын айтып хаттар жолдады. Оларды әр нөмір сайын жариялап келеміз. Бүгін Ақтөбе облысының бір топ азаматтары Мемлекеттік тілді қалай өркендету жайында ойларын ортаға салады.

Есенхан ЕСЕНБАЕВ, облыстық әлеуметтік қамсыздандыру басқармасының басшысы:

— Көбіміз ауылда орыссыз жоқ ортада туып-өстік. Қазақ мектебін тәмәмдалдық. Жоғарғы оқу орнында орыс тілін нашар білгендіктен, көп қиындық көрдік. Бізде бір уақыттары қоғамдық негізде «Қазақ тілі» қоғамдары құрылып, жұмыс істеген елі. Әлі де бар. Ал қызметтері көңілге қонбайды. Бастысы мемлекеттік тіл жөніндегі заңның негізгі талаптары көптеген жауапты орындарда орындалмайды. Тіл полициясы құрылсын деген пікір де жоқ шығар. Бірақ ойып тіл үйреткен дұрыс бола қояр ма екен. Онан да әр оқаз азаматының ұлттық ар-намысын оңту керек.

Бауыржан КУРМАНАЛИЙЕВ, «Ақтөбемұнайгаз» ашық акционерлік қоғамының тете-президенті, Қалмаған технологиялық транспорт басқармасының басшысы:

— «Ана тілінің неге білмейсің?» дегенде бетінен алатын жігіт-қыздарымызды жолдастарында жүрегің еріксіз ауырады. Мекемелерде қазақ тілі білмейтіні болуы өте құптарлық шаруа. Өкініштісі — ондағы мұғалімдеріміздің көбісі сауатсыз. Сондықтан «қалай білмейсің?» деген пікір де жиі айтылады. Бұл мүлдем қате пікір. Мәселен, біздің ұжымда мыңға жуық қазақ еңбек етсе, сонан тең жарымы ұлттық тілге шорқақ.

Қазір қалада үлкен-үлкен саула орындары бар, кафе, асхана, мейрамханалар жұмыс істейді. Онда келушілерге қазақтың жас жігіттері мен қыздары қызмет етеді. Өкініштісі, түтел десе қате бозар, көбісі орысша тілдеседі. Міне, мұндай қоғамдық орындарда тілді үйренуді заң жүзінде жүктеген дұрыс. Қытайлар біздің ана тілімізді меңгере бастады. Бас директордың орынбасары Пей мырзамен өз тілімізде-ақ түсінсеміз. Міне, кеше келген қытай азаматының өзінен-ақ үлгі-өнеге алуға болады ғой.

Сергей ВЛАДИМИРОВИЧ АСЕЕВ, «Ақтөбемұнай Сервис» компаниясының президенті:

— Менің ата-бабамның туып-өскен жері Кавказ. Оқудан соңғы қызметім негізінен Қазақстанда өтіп келеді. Есейіп ержеткенді ұстанған ба-

•Толғауы тоқсан туған тіл

ТІЛ БІЛУДІ МИНИСТРЛЕРДЕН БАСТАҒАН ДҰРЫС

Жақсыбай СУЛТАНОВ, Қалмағаншатыр өңірлік қызмет ету орталық базасының басшысы:

ғытым Отанды сүю, тілімді және халқымызды құрметтеу. Қазақ маған туым. Сонан да шығар, жас мемлекеттің нығайтып, түленуі үшін бір кісідей атсалысып келе жатырмын. Өзге ұлтың өкілі болсаңда, Елбасының «қазақ қазақпен қазақша сөйлесіндер» деген ұранын мыңа-мыңасымен құп алдым. Бізде жалпы ұлттық дәстүрге деген жана көзқарас қалыптасқан. Ұжымалыдағы қазақ тілі пәнінің мұғалімі Нұрлан мырзамен кеуеміздің күнделікті қызметіміз ана тілінен басталады. Оның өткізген әрбір сабағынан қалып көргенім жоқ. Төлендей ежелер берудің қажеті шамалы. Әрбір басылағы көп мәселе тіреліп тұрғаны шындық. Мен туып-өскен мекенде өз тілін білмеген адамды халық жауындай жек көреді. Түбінде өз тілін білмей ұлт көгермейді деген ойданым.

Нұр САУБАЙКОВ, «Ақтөбемұнайгаз» ашық акционерлік қоғамының тете-президенті, Октябрь мұнай-газ өндіру басқармасының басшысы:

— Бір нәрсе айқын. Тіл тәуелсіз болмай, ұлт тәуелсіз болмайды. Тәуелсіздік деп танның атуынан күннің батуына дейін қасқап келгенімізге быыл он

жыл толады. Ал тілге келгенде ұялып қаламыз. Билік тұтқасындағылар мемлекеттік тіл төңірегіндегі бүкіл заңдылықты құрметтеу керек. Біздегі бір кесел — заң орындамайды, оған бақылау тағы жоқ. Осыдан арылуымыз керек. Біздің ұжымда Нағашыбай Балмаханов деген азамат бар. Өзі журналист, өз ақын. Осы Нағашыбайдың бүкіл ұжым қалыр тұтады. Неге десеміз, ұлттық тілді, мәдениетті, дінді насихаттап тыным таппайтын мазасыз жан. Оның биылғы бір ғана қызметін айтайын. 2001 жылға ұжымның 80 пайызы қазақ басылымна жазылды. Осының 150 данасы — «Ана тілі» газеті. Міне, әрбір қазаққа тілге жанашырлық осы дәрежеде болып жатса, біз бүгінгідей бүктүсіп жатпас едік. Ең әуелі Астанада отырған ағайындар, билік басындағы шенеуніктер үлгі-өнеге көрсеткені абзал.

•Дуалы ауыз тілегі

Жаңа жыл құтты болсын!

Бүгін 9-шы мартта қазақша жыл басы — наурыз тоы. Наурыз жалғыз қазақ-қырғыздың ғана мейрамы емес, бүкіл түрік жұрттарының жаңа жылы, ұлт мейрамы. Жер жүзіндегі ұлы-кішілі, өнерлі-өнерсіз, дінді-дінсіз жұрттардың бәрі де өздеріне жаңа жылмен, ұлт мейрамын мейрамдайды. «Санасыға күнде мейрам, күнде той-деген сөзді, жұрт болған соң күнде сауық, күнде мейрам қыла бермейді. Һәр жұрттың мерзімді уақытта келетін мейрамдары болады. Өткен өмір, келер үмітті өскіе түсіріп қуана білмеген жұрт та, қайғыра білмеген жұрт та жұрт емес.

Бұрынғы ата-бабаларымыз наурыз туғанда бастарын қосып, құшақтасып көрісіп, қуанысып, бір-бірі наурыз көжеге шақырып жүріседі екен. Жастар бір-бірі ойын ойнап, ат шаптырып, сауық-сайран қылады екен. Заман өрлеп, өзгерген сайын халықтың көңілі де жабыңқы тартып, бұрынғыдай ойын-сауық азға айналды. Сондықтан наурызды жұрт теңіс мейрам қылуға қалыңқырап бара жатыр еді. Соңғы жылдарда біздің қазақ-қырғыз һәм өзге түрік қауымдары наурызды тірліп бұрынғыдай мейрам қыла бастады.

Наурыздың мейрамдығы адам, хайуан, жанды-жансызға бірдей сөйледі. 9-шы мартта күн мен түн теңеледі. Қабағы қатыңқы ызғарлы қыстың жүйесі босап, жан-жануар жайланып, арасына шуақ, бауырына қара жер иіп, дүниенің тұсауы алыңқырап болады. Қар өріп, жер жұмсап, өгіш-өп, орман-тоғай тірлігіне қамданғандай болады. «Наурызда Самарханның көкташы шөйін өлжідей» деген сөз осыған мысал болса керек. Наурыз біздің жаңа жылмыз, ұлт мейрамымыз еді. Бүгінгі күнді қызықпен, ойын-сауық, айт пен тойдай қылып өткізіп, қылымда болатын еді. Бірақ бұл наурыз біздің қуанышты күнімізге емес, қайғылы күнімізге қарсы келіп отыр. Төрт жылдан бері жердің жүзін қанға бояған сұрылп-соғыс анау! Бұл соғыстың өлеңінен Жетісу, Сырдария облысындағы бауырларымыз ашаршылыққа, қырғынға ұшырап отырғаны мынау! Бостандық туып, һәр жұрт бұрынғы күлдіктен, қорлықтан, зорлықтан құтылды.

Енді тізімімізді өзіміз алып, автономиялы халық боламыз деп отырғанда наурызды мейрамдайтын түрік руларынан Түркістан, Башқұрт, Қырым, Еділ ноғайларының һәм біздің Алаштың қандай күнде отырғандығын көріп тұрмыз.

Сондықтан бұл наурызды қуанышпен қарсы алмай, қара тұтты өткізгені отырмыз. Тек Алладан тілейміз: өткен жыл өзімен кетсін. Жаңа жыл құтты болсын! Жаңа жылда тіліміз қабыл болсын!

Алашқа құт-бөреке, бақ-абырой, бірлік арнап, келер наурызды қуанышпен көруге жазсын. Наурыз құтты болсын, Алаш!

М.Д. (Міржақып Дулатов).

«Сарыарқа», №35, 22.11.1918 ж.

Араб өрнінен әзірлеп, ұсынушы Зинада ИХАНОВ.

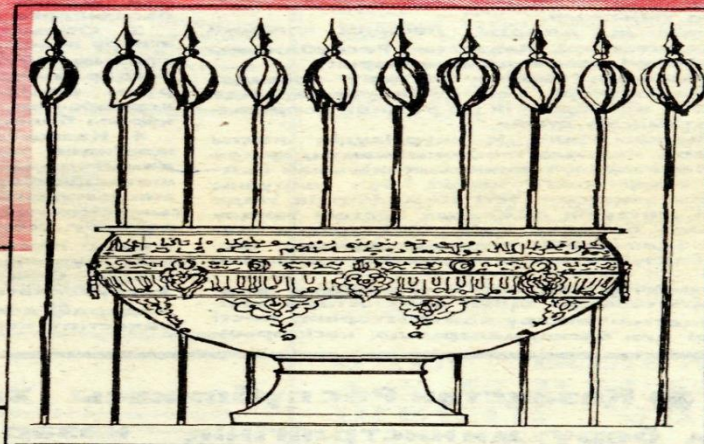
Редакциядан: «Ескіше ай есебінде кәзірген 13 күндік айырма бар (9+13=22).

P.S. Облыста мемлекеттік тілге деген көзқарас түзу. Мұның бір айғағы — биыл облыс бойынша «Ана тілі» газетіне мың жарым оқырман жазылып отыр. Екіншіден, облыстық әкімшілік Ана тілімізді қолданыс аясын кеңейтуде бірқатар шараларды жүзеге асырды. Аукымды семинар-кеңестер өткізіліп, онда мемлекеттік тілдің пәрменін күшейту жөнінде нұсқаулар берілді. Жұртшылықтың пікірлері тыңдалды. Мұндай шараларға облыс әкімінің орынбасары Аманкелді Есіркепов тікелей қамқорлық жасайды. Әріне, өтпеген айлар да жоқ емес. Соның ең бастысы — қазақ тілін білгендерден білмегендер көп. Ол көш жүре түзеледі деген үміттеміз.

Тілдеген Сексенбай ҚҰЛМБЕТОВ.

● Ұлттық рәміз нұсқаларын талқылаймыз
**ТӨЛ ТУЫМЫЗДЫ
 КӨТЕРЕТІН КҮН ЖАҚЫН**

Ғалым А. Тоқтабаевтың ұсынысы бойынша, 1914 жылы дерекнамаға енген Қожа Ахмет Иассауи кесенесіндегі әйгілі қазанның жақтауына ілінген туларды негізге ала отырып, суретші Ш. Өтепбаевтың салған елтаңбасы.

Қадірлі оқырман қауым!

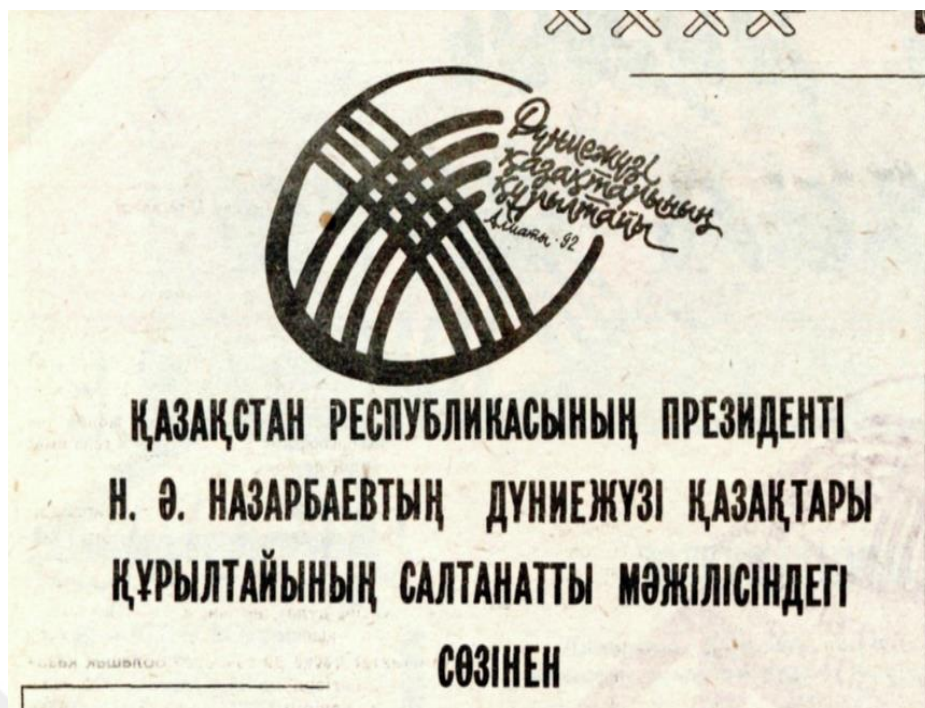
Ел ерсіз қалай болмаса, түсіз да нақ солай болмайды. Нақ бүгінгі орақ-балғасы, бесжұлдызы бар қызыл туымыздың өз міндетін атқарғаны, басқа да мемлекеттік басты белгілеріміздің [елтаңба, әнұран] нақты кеңестік дәуіріміздің әлеуметтік бітім-болмысын бейнелегені ақиқат. Енді осынау ұлтсыздық (интернационалистік) сипатқа бай, төл халықтың нышаннан жүрдай ұлыстық рәміздеріміздің қалыптасқан жаңа жағдайға, Қазақ Елінің теңдік, тәуелсіздік алуына байланысты қоғамдық өмір сахнасынан кетуі, өз орындарын жаңа ұлттық белгі-нышандарға беруі шарт.

Осы орайда «Ана тілінің» игі іске мұрындық болып жыл бойы елең еткізерлік жақсы материалдарды жүйелі жариялап келгені мәлім. Бейнебір газетіміздің 12 нөмірінде ертедегі ғасырлардың таңба-іздерімен қатар келешектің де кескіні көрініс бергендей болды. Ақселеу Сейдімбеков, Сәбетқазы Ақатай, Бек Ыбыраев, Ғимұрат Бекішев, Сайран Әушәріп, Алтай Аманжолов, Шот-Аман Ыдырысұлы Уәлихан тәрізді белгілі ғалым-қаламгерлердің кесек те келелі мақалаларына қоса оқырман қауымның ойлы да озық ұсыныстарына да мол орын берілді. Алайда халық күткендей жуырда өткен республикамыз Жоғарғы Кеңесінің сессиясында жаңа туымыз талқыға түспегендіктен, біз бүгінгі санымызда аталмыш тақырыптағы толғақты әңгімені одан әрі жалғастыруды жөн көрдік. Жобаланған жаңа үлгі, айтылған ажарлы пікір, соны пайымдаулар оқыған жамағатқа ой салар, олардан Жоғарғы Кеңесіміздің ұлттық рәміздері жөніндегі арнайы комиссиясы керегін алар.

Жаңа ұлттық Туымызды, төл Елтаңба, Әнұранымызды Қазақ республикасы Жоғарғы Кеңесінің көп ұзамай көктемде өтетін сессиясы талқылап, қабылдап деп сенеміз. Қысқасы, төл туымызды көтерер, жаңа ұлттық Елтаңбамызды бекітер, Әнұранымызды шырқар күн алыс емес.

[Ұлттық рәміздер туралы мақалаларды 4-5 беттерден оқисыздар]

Наурыздың 21-23-інде Түркияда Ұлы Түрк құрылтайы өтті. Оған Баспасөз және ақпарат құралдары министрі А. Сәрсенбаевтың бастап баруымен Қазақстан делегациясы—ақын-жазушылар мен ғалымдар тобы, қоғамдық қозғалыстың өкілдері, іскер мамандар қатысты.

Суретте: «Түріктердің Ергене қоннан шығуы», түрік суретшісі салған туынды.
(Бұл туралы 6-беттен оқисыздар)

«Алладан — мейір, адамнан — пейіл»

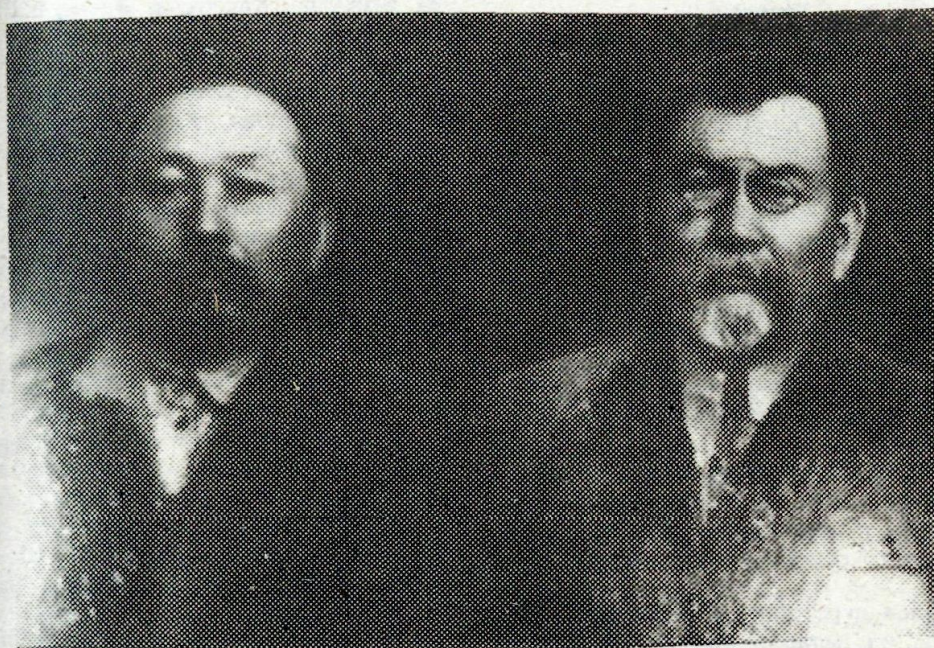
«Шарапат» сақтандыру қоғамы және республикалық «Мәдениет» газеті өткен жұмада, яғни, маусымның 25-інде «Алладан — мейір, адамнан — пейіл» атты имандылық, мәдени — қайырымдылық күнін өткізіп, дін исламды құрмет тұтқан астана жұртшылығын жаңа мешіт құрылысына көмектесуге шақырған еді. Ол астана жұртшылығы ықыластана келген елеулі шара ретінде байқалды.

СУРЕТТЕ: Имандылық, мәдени — қайырымдылық күнінен көріністер.
Суреттерді түсірген Н. ЖҮБАНОВ.

Шәмшиябану СӘТБАЕВА,
Қазақстан Республикасы Ұлттық
Ғылым академиясының корреспондент мүшесі

ӘБ

СУРЕТТЕ: Әбікей мен Ахмет...
(мақаланы 4-5 беттерден оқисыздар!)

انائتلى

МАМЫРДЫҢ 10-Ы, БЕЙСЕНБІ, ЖЫЛҚЫ ЖЫЛЫ. 1990

Бағасы 10 тиын.

Ek2:**YAZARLAR****KONU BAŞLIKLARI**

A. Erik	Dilin Oluşması Ülkenin Yaşamına Bağlıdır.
A. Jumaşev	Astana Medya Haftası Gerçek Meseleleri Tartışma Fırsatı Verdi.
Abılayhan Jumaşev	Konuşmanın Özü Adli Sistemdeki Kazak Dilidir.
Akın Ordabayevich	İki Dilli Filmleri Durdurur Musunuz?
Akjigit Alıbekulı	10 Milyon Kazak Ana Dilde Konuşuyor.
Almas Üderbayev	İnternet ve Kazak Dilinin Yeni Alanı.
Altun Ziyapparovich	Her Çocuk Anadilinde Eğitilmeli.
Amangeldi Aytalya	Dil Ulusal Bir Onurdur ve Kazakça'dan Daha Çok Rusça Bilmek Tehlikelidir.
Amangeldi Mukan	Tarihsel Mirasta Derin Bir Sır Var.
Amanjol Ötebaytegi	Dil Yasasının İhlali Cezalandırılır.
Asan Kayırbekulı	Hayatta Kalmak İçin Dil Öğrenmek. Çünkü Kazakistan'da Etnik Dil Kazakça'ydı.
Askarbek Kusainov	30 Ciltlik Terminoloji Sözlüğü, Dil Hazinesine Önemli Bir Katkıdır.
Atymalim İdıgov	Devlet Dilini Konuşalım.
Ayjan Jasbatırkızı	Anadile İhtiyacımız Var.
B.Otarbaeva	Kazak Dilinin Kapsamını Genişletmeyi Düşünüyoruz.

Bagdan Mominova	Metin Çalışmaları Tarihî Mirasımızı Canlandırıyor.
Bağdagül Balaybaeva	Kazak Dilinin Konusu ve Neslin Geleceği.
Beibitgul Abdygapparovna	Devlet Dilini Bilmek Sizin Görevinizdir.
Bekir Ebdijelal	Bağımsızlık ve Modern Kazak Dili.
Beybit Jelekulı	Terim Orijinal Sesimize Uymalıdır.
Dandai Iskakovich	Kültürlerin Kavşağında Kazak Dili.
Dauken Zhumatovich	Kazak Dilinin Metodolojisi Nedir?
Daurzhan Tulebaev	Devlet Dilini Konuşan Bir Parlamente İhtiyacımız Var! Birleşmiş Milletler Kazak Dili Hakkında Yorumda Bulundu.
Dinara İztiley	Dil Gereksinimleri - Herkes İçin Ortak. Bu, Banka Personeli Tarafından Dikkate Alınmalıdır.
Ebdualı Kaydorov	Latin Alfabesinin Geleceği Parlak. Latin Alfabesine Doğru.
Erbol Tireşov	Küreselleşme Döneminde Millileşme Olasılığı.
Gaziz Kurmanşulı	Terminoloji Açısından Alaş Yaklaşımları
Gülbakra Jebesin	Kazakistan'ın Geleceği - Kazak Dili.
Güldarhan Simagulova	Türkolog Aydar Mirkamalulı: Eski Türk Metinleri Üzerine Yapılan Çalışmalarda Geç Kalınmamalıdır.
Güljihan Kubdenova	Kazak Terminolojisinin Gelişiminde "İsimler Sözlüğü" Katkıda Bulundu.
Jamkenov Çelik,	Ulusun Çıkarları.

Janabay Kemal	Dil Gelişiminin Tartışılmasına İhtiyaç Var.
Janar Nurgaliyeva	Terminoloji Önemli Bir Dil Alanıdır.
Kambar Nuryshev	Mahkeme Kazakça Konuşmaya Başladı.
Kanat Tuysebayev	Kazakça Deyimi Nereden Geldi?
Kazina Bekenbetova	Abay'ın Mirası Ebedidir.
Kiikbay Iszetovich	Dile Saygı – Ülkeye Saygı.
Kuanbek Bokayev	İsimlerimizi Değiştiremez Miyiz?
M. Malbakov	Egemenlikte Kazak Dilbilimi.
Mahambet Dijsuvlov	Dil, Ulusun Gelişiminin Manevi Boyutudur.
Mirzabergen Malbakovich	Bilimsel Yaklaşım Modern Gereksinimlerden Doğar. Kazak Dilinin Modernleşmesinin Öncelikli Yönleri.
Murat Koyshybayev	Çeviri Yanıltıcıdır.
Nazira Amirzhanova	İnternet Okuryazarlığı Göz Ardı Edilemez.
Nurlan Mansuvov	Medyada Konuşma Kültürü.
Nurlan Nogayev	Batı Kazakistan'da Evrak İşleri Neredeyse Tamamen Kazakça'ydı.
Nurken Zhandauletovich	Dil Desteği - Ulusal Destek.
Nurperzend Dombai	Uluslararası Kazak Dil Kurumu Tarafından "Kaztest" Gerekliği Üzerine Toplantı Düzenlendi.

Nursultan Nazarbayev	Bağımsızlık, Milyonlarca İnsanın Umudu ve Yüzlerce Yıllık Hayalidir.
Oleg Kuzin	Bağımsızlık İçin Dil Önemlidir.
Orazkın Askar	Anadile Nazik Davran.
Orazalı Jaksanov	Tacik Olduğum Halde - Ruhum Kazak.
Ömirzak Aytbayulı	Ortak Türk Terminolojisinin Oluşumu Bugünün İstemidir.
Polina Tasheva	Dil Öğretimine Etkin Bir Yaklaşım Gerekmemektedir.
Sabirzhan Shukirovich	Manevi Bağımsızlık, Ulusal Kimliğe Göre Belirlenir. Resmi Dilde , Resmi Yazıda Engeller.
Saduakas Jubatov	Latin Alfabesi Karmaşık Değildir.
Serikgul Satenova	Ulusun Manevi Ruhunda Önemli Olay.
Şerubay Kurmanbayulı	Kazakça Radyosu Nasıl? Ahmet Baytursunov ve Kazak Terminolojisi Kazak Anaokullarının Durumu Nasıl?
Svetlana Kayrgalıeva	Dili Genelleştirmeye Karşıyız.
Tolimbek Abdirayim	Kazak Dili Bağımsızlığın Temelidir.
Tolkyin İsakova	Devlet Dili ve Bağımsızlık.
Togzhan Akimova	Dürüstlüğü Yücelten Eserler.
Tumenbayeva Elmira Shorayevna	Üç Dilin Geleceği Parlak.
Yerlan Sagadiyev	Kendi Dilimi Anlamaya Başladım.
Zhan Zhontayeva,	Kazak Dilinin Öğrenme Kalitesi Geliştirilecektir.
Ziyabek Kabul'dinov	Tarihin Dili – Tarihe Meydn Okuma.

